

НИЗОМУЛМУЛК

Сиёсатнома

ДУШАНБЕ

«АДИБ»

1989

ББК 84(0)9

Н 58

Ба чоп тайёркунанда А. Девонакулов
Муҳаррир Л. Султанова

Низомулмулк

Н 58 Сиёсатнома (Ба чоп тайёркунанда А. Девонакулов). Муҳ.
Султанова. — Душанбе: Адиб, 1989 — 200 с.

«Сиёсатнома»-и Низомулмулки Тусӣ яке аз асарҳои намоёни насрии асри XI-и форс-тоҷик буда, аҳамияти таърихи этнографӣ дорад ва дар омӯхтани баъзе хусусиятҳои забони адабӣ ва фолклори асри муаллиф кумак мерасонад.

Низомулмулк

Сиёсатиаме

«Сиёсатнаме» Низомулмулка являється одним из крупных прозаических произведений таджикского и персидского фольклора XI века, имеет историко-этнографическое значение и помогает изучению некоторых особенностей литературного языка и народного творчества века, в котором жил автор.

Нашриёти «Адиб», 1989

НИЗОМУЛМУЛКИ ТУСӢ ВА «СИЁСАТНОМА»-и Ӯ

Абӯалӣ Ҳасан ибни Алии Тӯсӣ машҳур ба Низомулмулк шахсест, ки дар ҳаёти сиёсӣ, адабӣ ва маданияи халқҳои тоҷику форс бо эҷод намудани «Сиёсатнома» мавқеи босазое ишғол намудааст,

Бобои Низомулмулк деҳқони бонуфузи деҳаи Байҳақ буда, чор нафар фарзанд доштааст. Пас аз марги падар писари калонӣ, Абулҳасан Алӣ, ба хидмати Абулфазл, ки яке аз гумоштаҳои Ғазнавиёи дар Хуросон буд, дохил мешавад. Дар хонаводаи ӯ соли 408 ҳ. (1018 м.) дар деҳаи Навғони вилояти Родкони Тус Абӯалӣ Ҳасани таваллуд ёфт. Давраи кӯдакӣ ва айёми таҳсили ибтидоиро Абӯалӣ дар зодгоҳаш гузаронида, баъдтар дар Нишопуру Марв таҳсили илм менамояд ва пас ба Балх омада ба хидмати Алӣ ибни Шодон дохил мешавад. Дартар Низомулмулк дабири Довуд ибни Микоил шуда, хидмат мекунад. Довуд аз заковату идроки вай бохабар шуда, дар васиятномаи ба фарзандаш навишта тавсия мекунад, ки ӯ Абӯалӣ Ҳасанро ба вазорат наздик кунад. Низомулмулк дар навбати аввал ба вазифаи дабирӣ ва баъдтар ҳамчун вазири кордону бомаҳорат соҳиби хурмату эътибори шоҳи сулолаи Салҷуқиён (1037—1193) Алпарслон мешавад, ки дар натиҷа корҳои асосии идора кардани давлат қариб пурра ба зиммаи ӯ меафтад. Вале тири ҳасудону ҷоҳталабони дарбор бедарак намерафт. Алпарслон гоҳ-гоҳ бо баҳонае норозигии худро зоҳир менамуд. Аз чунин ҳол Низомулмулк хуб бохабар буда, ҳамеша дар биму ҳарос ҳаёт ба сар мебурд. Ин бими ӯро воқеаи дигаре боз ҳам шиддатноктар менамуд, ки Алпарслони ҳанафимазҳаб баъзан афсӯс меҳӯрд; «—Эй дарего, агар вазири ман шофеимазҳаб набудӣ?» Аз чунин ҳиссиёти шоҳ дар биму ҳарос афтодаии худро Низомулмулк дар «Сиёсатнома» ба тарзи зайл меоварад:

«...Ва саҳт бо сиёсат ва ҳайбат буд ва ман бад-он сабаб, ки ӯ (Алпарслон—А. Д.) дар мазҳаби хеш чунин ба ҷидду мӯътақид буд ва мазҳаби шофей ба айб медошт, ҳамвора аз ӯ андешанок ва тарсон будаме».

Муаллиф дар ҳикояе бо расули ҳокими Самарқанд вохӯрданаҷро тасвир намуда менависад; «Ӯро (Алпарслон — А. Д.) аз...._____»

«Бо шарофати Низомулмулк, аз як тараф, давлати дар натиҷаи задухӯрди байниҳамдигарӣ ва тохтутози зиёди сулолаи Салҷуқиён хароб ва бесарусомон гашта каму беш ба тартиб оварда шуда бошад, аз тарафи

дигар, иқтисодиёти давлат ба по гузошта мешавад»¹

Пас аз нӯҳ соли ҳукмронӣ, яъне дар соли 1072 Алпарслон ба қатл расонда мешавад. Ҳокимият ба ихтиёри фарзандаш—Маликшоҳ (1072—1092) мегузарад. Низомулмулк дар тарбияи ин шоҳи салҷуқӣ ва равнақи сиёсату давлатдории ӯ хизмати зиёде кардааст. Вале дар ҳаёти ин давраи Низомулмулк воқеае рӯй дод, ки он минбаъд барои тағири ҷараёни зиндагии донишманд сабаб гардид. Ба дарбори Маликшоҳ яке аз шахсони донишманду бомаърифати замон Ҳасани Саббоҳ, ки гӯё дӯсти давраи бачагии Низомулмулк будааст, ҷалб карда мешавад. Вале дере нагузашта дар байни Низомулмулку Ҳасани Саббоҳ зиддияте ба вуқӯ меояд. Он гоҳ Низомулмулк ӯро бо баҳонае аз дарбор дур мекунад. Ҳасани Саббоҳ баъди ин воқеа роҳи Мисрро пеш гирифта, пас аз чанд соли таҳсил бармегардад ва қалъаи Аламутро, ки дар наздикии шаҳри Қазвин аст, ишғол намуда, ба тарғиби мазҳаби исмоилия мепардозад. Албатта, Ҳасани Саббоҳ воқеаи ранҷонда шудани худро ҳеҷ гоҳ фаромӯш намекард. Бинобар ин фурсати мувофиқеро интизор буд, ки аз шоҳу Низомулмулк ниқор ситонад. Ғайр аз ин масъалаи варосати шоҳӣ ва бар тахт шинондани яке аз авлодони Маликшоҳ ба миён меояд. Низомулмулк барои ба тахт шинондани писари калонии Маликшоҳ — Барқайриқ майл дошт, ки ин ба табъи зани Маликшоҳ — Турконхотун намефорид.

Турконхотун аслан зани бадахлоқе буда, дар нобуд сохтани беҳтарин арбобони давлатӣ ва одамони пешқадами давр таҷрибаи зиёде дошт:

«Ва аҷаб дар он аст, — меғӯяд Забеҳулло Сафо, — ки ин пири зол (Турконхотун — А. Д.) барои худ маҷолиси ишрату нишот дошт ва дар он маҷлис ба ғасод саргарм буд ва бар дасти ҳамин зан бедодгариҳои аҷиб мерафт»².

Нуфузи ин зан дар идора кардани давлати салҷуқӣ камтар аз шоҳ набуд. Бинобар ин Низомулмулк ғайри Ҳасани Саббоҳ душмани ашаддии дигар, яъне Турконхотунро пайдо намуд, ки ин ҳаёти ӯро дар хатар нагузошта наmemонд. Турконхотун аз паи он мешавад, ки байни Маликшоҳ ва Низомулмулк низоъ хезонда, уро аз вазирӣ барканор кунад. Ба амалӣ шудани чунин мақсади Турконхотун бештар Тоҷулмулк

¹ А. Крымский. История персии, её лит... Москва, 1909, стр. 180.

² Забеҳулло Зебо. Таърихи адабиёт дар Эрон, ҷ. II, Техрон, 1339 х. саҳ. 122.

Абулғаноими Қумӣ (соли 1093 ба қатл расонда шудааст) ёрдам мерасонад. Дар натиҷа «вазири кордону лоиқа чун Низомулмулк, ки умури мамлакати васеи салчуқиро идора мекард ва созмоне, ки ӯ барои ҳукумати салчуқӣ тартиб дода, салтанати онро аз ҳоли силтаи як қавми ваҳшии биёбонгард берун овард ва ташкилоти муназзам бад-он бахшид»¹, — аз дасти зани бадахлоқи шоҳ ба воситаи истифодаи кинаи деринаи Ҳасани Саббоҳ 14 октябри соли 1092 дар вақти сафари Бағдод дар наздикии шаҳри Наҳованд бо теғи қотил — Абӯтоҳир кушта мешавад.

* * *

Маликшоҳ дар солҳои охири ҳукмронияш ба фозилону донишмандони дарбор мефармояд, ки дар бораи тартиб, тарз, қоида ва қонунҳои асосии давлатдорӣ рисолае тартиб диҳанд, то ки дар он таърихи мулуки гузашта ва ҳодисаҳои гуногуни рӯзгор нақд ёбанд. Гузашта аз ин, ҳамчун дастуруламали муайяни идора кардани давлат қобили истифода бошад. Низомулмулки Тӯсӣ низ ба ҳамин муносибат ба кор шурӯъ менамояд дар соли 484 ҳ. (1091—92 м.) асаре дар ҳаҷми 39 фасл навишта ба ҳузури шоҳ меоварад. Ин таълифот яке аз асарҳои беҳтарин доништа шуда, мақбули Маликшоҳ мегардад. Пас, муаллиф якҷанд бобҳои² дигар ҳамроҳ намуда, асарро такмил медиҳад. Мувофиқи баъзе маълумотҳо гӯё муаллиф понздаҳ боби нав илова карда бошад, вале миқдори фаслҳои то ба мо расидаи китоб нишон медиҳад, ки танҳо ёздаҳ боб илова шудааст. Вай соли 485 ҳ. (1092 м.) барои тозанавис кардан, нусхаи комили «Сиёсатнома»ро ба қотиби махсуси дарбор — Муҳаммади Мағрибӣ супорида, худ роҳи Бағдодро пеш мегирад. Вале баъди воқеаи ба қатл расонда шудани Низомулмулк ва ногаҳон нобуд шудани Маликшоҳ талоши тоҷу тахт дар байни авлодони сулолаи салҷуқӣ авҷ гирифта, дар қори давлатдорӣ бетартибии зиёд ба амал меояд. Бинобар ин, Муҳаммади Мағрибӣ танҳо дар соли 489 ҳ. (1105 м.), яъне дар давраи ҳукмронии Ғиёсиддини Муҳаммад (489—511 ҳ/ 1105—1118 м.) имконияти тозанавис кардани китобро пайдо менамояд.

¹ Забехулло Сафо. Ҳамои асар, сах. 11.

² Доир ба мансубияти бобҳои иловашуда дар адаблётшиноӣ фикру ақидаҳои мухталифе изҳор карда шудаанд. Профессор Б. Заходер дуруст қайд мекунад, ки вазифаи равшан кардани масъалаи бобҳои иловашуда ва барҳам додани шубҳаҳои мавҷуда ба эяммаи шахсе, ки матни интиқодии «Сиёсатнома»ро тайер мекунад, меафтад.

Муҳаққиқони «Сиёсатнома» чунин мешуморанд, ки ин асар дастуруламали сиёсӣ хонадони Салҷуқиён мебошад. Дарвоқеъ, Низомулмулк зираку ботадбир мефаҳмид, ки худсарӣ, беадолатӣ ва зулму ситами ҳокимони азхудрафтаи Салҷуқиён пояи ҳукмронии онҳоро суст менамуд. Бинобар ҳамин ҳам вай чунин дастуруламалеро пешниҳод мекунад, ки гоӣ асосии он иборат аз барқарор намудани адлу адолат, қорӣ кардани тарзи оқилонаи давлатдорӣ, покқичдону порсо будани арбобони давлатӣ, аз паи ободонии кишвару осоиштагии раият шудани шахсони масъул мебошад. Муаллиф барои водор кардани арбобони давлатӣ бар андешаҳои олии инсондӯстиаш ду омилро бомуваффақият истифода мебарад:

Пеш аз ҳама донишмандию ботаҷрибагии худро ба қор андохта, ҳар як мутолиакунандаи асарашро асири афкори талқин намудааш менамояд. Дигар, аз осори илмӣ, тарбиявӣ-ахлоқӣ ва эҷодии даҳонии халқ мукамал баҳраманд мегардад. Масалан, Низомулмулк тавсия мекунад, ки ба тариқи зерин бояд ҳукуматдорӣ намуд:

«Омили шаҳри Ҳамс ба Умари Абдулазиз набишт, ки девори шаҳри Ҳамс хароб шудааст, онро иморат бояд кардан. Ҷавоб набишт, ки баҳри шаҳри Ҳамс аз адл девор бояд кард. Роҳҳо аз зулму хавф пок кун, ки ҳоҷат нест ба гилу хишт ва сангу гач».

Чунин фикри Низомулмулк қолиби диққат аст, ки адолат натавонад дар доду диҳиш, гӯш ба нолишу фарёди бечорагон ниҳодан, мададгори заифон будан, ҳуқуқи инсонро поймол накардан ва ғайра зоҳир мегардад, балки пеш аз ҳама ҳар як амалдор қори бомашварат бикунанд: «Ва машварат накардан дар қорҳо аз заифии раъӣ бошад ва чунин қасеро худқом хонанд ва қунон қи ҳеҷ қор бе мардум натавон қард, ҳамқунон ҳеҷ шугле бемашварат неқӯ наёяд».

Ё худ ба моҳияти амалии машварат ишора намуда менависад: «Ва доноён гуфтаанд, қи тадбири яқтана қун зӯри яқмарда бошад ва тадбири дутана қун зӯри думарда аз тадбири дақтана қун зӯри дақмарда ва ҳар қӣ бештар — қавитар».

Дар «Сиёсатнома» чунин афкори муаллиф сабт мегардад, қи бештар қору қирдори вазири оқил ва ҳислатҳои нақибӣ он маориди тасвир гардад, то қи майлу рақбати шохонро ба вазирон қалб намояд. Дар ҳар маврид шох бо салоҳу маслиҳати вақир қор қунад. Баробари ин Низомулмулк дар бисёр масъалаҳои идора қардани давлат фаъолияти

шахсӣ доштану истиқлолияти фикрӣ варзидани шоҳро дархост менамояд. Вай ҳамчун шахси бомаърифату донишманди давр мушоҳида мекард, ки вазирону амалдорони ин ё он дарбор бо толону тороч кардани халқ бо фисқу фучури дилбехузуркунанда овора буда, зулму ситамро сарвари амалиёти худ қарор дода буданд. Пас, Низомулмулк дар чунин маврид маҷбур мешавад, ки бо фаъолияти шахсии шоҳ, бо тадбирҳои оқилонаи ӯ мардумро аз гирифтории наҷот диҳад. Масалан, чунин меоварад; «Чора набошад подшоҳро аз он ки дар ҳафтае ду рӯз ба мазолим бинишинаду дод аз бедодгар биситонаду инсоф бидиҳад ва сухани раият бишунавад бевосита ва чанд қисса, ки муҳимтар бувад, бояд ки арза кунад ва дар ҳар як мисоле диҳад. Чун ин хабар дар мамлакат пароканда шавад, ки худованд мутазаллимону додхоҳонро пеш мехонаду дар ҳафтае ду рӯз сухани эшон мешунавад ва золимонро шикаста медорад, дастҳои эшон кӯтоҳ шавад ва кас наёрад бедодӣ кардан аз бими уқубати он».

Дар корҳои идораи давлат Низомулмулк асосан тарафдори тарзи давлатдорӣи сулолаи Сомониён (875—999) ва то дараҷае Ғазнавиён (962—1186 м.) буд, зеро ба ақидаи ӯ он тартибот аз санҷиши рӯзгор гузаштааст. Бинобар ҳамин ҳам як силсила ҳикоеҳои Низомулмулк ба фаъолияти шоҳони ин ду сулола бахшида шудааст. Дар ин гуна ҳикояҳо он шоҳон ҳамчун шахсони одилу ботадбир, кордону донишманд тасвир меёбанд. Албатта, интавр хислатҳои олии инсонӣ, ки ба онҳо нисбат дода мешаванд, фақат маҳсули ҳаёлот ва орзуи муаллиф асту халос. Аз ин рӯ, аксарияти ҳикояҳои дар бораи шахсони таърихӣ овардаи муаллиф ба ҳақиқати таърихи ва хислатҳои асосии тасвиршудагон мувофиқат надошта, хислат ва образҳои дилхоҳи Низомулмулк мебошанд. Аз чунин тарзи баёноти муаллиф пай бурда мешавад, ки вай амирон, ҳокимон ва шоҳони даврро ба адлу инсоф сафарбар карданист.

Шоҳони сулолаи Салҷуқиён (Алпарслону Маликшоҳ) баъзан ба андешаю тадбирҳои Низомулмулк аҳамият намендоданд ва ин гуна муносибати онҳо вазирро ноумед мекард. Илова бар ин, дар пеши назари ӯ аллакай пояи ҳукмронии хонадони салҷуқӣ меларзад. Бинобар ин дар «Сиёсатнома» ба ишораҳои дучор меоем, ки аз бетартибҳои амирону лошахӯрони онҳо шикваҳо мекунад:

«Ҳоли амирони ин замон ба чӣ монад, ки аз динори ҳаром бок надоранд ва ҳақро ботил гардонанд ва оқибати корро нанигаранд».

Дар ҷои дигар Низомулмулк ба ташвиш монда менависад: «Ин замон рӯзгоре пайдо шудааст, ки агар хуни сад мусулмон бирезанду адо хоханд, аз касе ба як ҷав барнадоранд, то зар дарнаёранд. Чун зар бигиранд, низ кор барнаёранд. Аҷабо, баъд аз ин чӣ гуна хоҳад будан?!»

Низомулмулк борҳо хотиррасон менамояд, ки дар кори идораи давлат мавқеи одамони донишманд, кордону бомаҳорат ва содиқу вафодор бузург аст. Баҳри амалӣ кардани чунин таълимоти худ Низомулмулк чораи зиёде мебинад. Маҳз бо саъйи шахси ӯ дар Бағдод, Нишопур, Исфаҳон ва ғайра мадрасаҳо кушода, кори таълиму тарбия намудани одамони зарурӣ ба роҳ монда мешавад. Дигар, ин ки вай исроркорона тавсия мекунад, ки сарварони давлат бо одамони дар асоси таълиму тарбия ва бо мурури замон бавоярасида бо мулоҳизаву эҳтиёткорӣ рафтор кунанд: «Бандагоне, ки парварда бошанд ва бузург карда, нигоҳ, бояд дошт, ки умре дигар ва рӯзгори мусоид бояд, то бандаи шоиста ва озмуда ба даст ояд».

Яке аз мавзӯҳои дӯстдоштаи Низомулмулк масъалаи муносибати шоҳ бо хидматгори дарбор мебошад, зеро ки чӣ гуна ранг гирифтани тақдири минбаъдаи шоҳ вобастаи онҳост. Вай баноҳақ озурдани ин ё он хидматгори гуноҳи азим мешуморад. Ишора мекунад, ки дар дарбор шахсони ҳасадбару бадтинат ҳамеша вучуд дошта метавонанд, ки онҳо аз рӯи ҳасаду тинати бад дар ҳаққи шахсони поқ соф бадгӯй мекунанд. Вазифаи бошарафи шоҳ иборат аз он аст, — мегӯяд Низомулмулк, — ки вай ҳақиқати ҳолро фаҳмида, аниқ карда, пас амал намояд: «Андар корҳо шитобзадагӣ набояд кардан. Ва чун хабаре шунавад, ё сирате бандад, андар он оҳистагӣ кор бояд фармуд, то ҳақиқати он падида ояду дурӯғ аз рост пайдо гардад, ки шитобзадагӣ кори заифон аст, на кори қодирон».

Дар қисме аз ҳикояҳои асар мавзӯи мудоғиби ҳаққи бекасонӣ ятимон, камбағалону бечорагон ҷои асосиро ишғол менамояд, Баробари ин ҳикояҳоеро дучор меоем, ки дар онҳо ҳисси ватандӯстӣ ва қаҳрамонии намояндагони халқ тараннум меёбад. Агарчанде Низомулмулк бо халифа муносибати хуб дошт, вале баъзан дар ҳикояҳо майли ҳақиқию ботинии ӯ акс ёфтааст. Ин гуна ҳикояҳо нишон медиҳанд, ки вай қаҳрамонони халқ ва сарварони ҳаракати зиддихилофатро (гарчи дар ин бобат ақидаҳои ӯ пурихилофанда) то як дараҷа бо тавачҷӯҳӣ махсусе қайд менамояд. Барои намуна чунин ифодаи муаллифро аз назар мегузаронем:

Ҳангоме ки Яъқуби Лайс бар зидди халифа мебарояд, халифа ба ӯ номае навишта изҳор мекунад, ки вай аз ин амалиёти пешгирифтааш даст кашад, вале Яъқуби Лайс чунин ҷавоб медиҳад:

«—Бирав ва халифаро бигӯй, ман марде рӯйгарзодаам ва аз падар рӯйгарӣ омӯхтаам ва хӯрдани ман нони ҷавину моҳӣ ва пиёзу тара будааст. Ва ин подшоҳӣ ва ганҷу хостаро аз сари айёрӣ (зираки — А. Д.) гирифтаам ва аз роҳи мардӣ ба даст овардаам, на аз падар мерос ёфта ва на аз ту дорам. Аз пой нанишинам, то сари туро ба ҳада нафиристам ва хонаводаи туро вайрон накунам».

Махсусан тасвири қаҳрамони Бобак (соли қиём 838) ҷолиби диққат аст. Вақте ки мувофиқи ҳукми халифа ба буридани дастони Бобак шурӯъ менамоянд, вай бо хуни худ гунаҳояшро сурх мекунад. Ҳангоме ки халифа аз Бобак сабаб ва ҷи ҳикмат доштани чунин кирдорро мепурсад, вай ин навъ маънидод менамояд:

«—Шумо ҳар ду дасту пой ман бихоҳед бурид ва гунаи рӯи мардум аз хун сурх бошад, хун аз рӯй биравад, зард бошад. Ман рӯи хеш аз хуни худ сурх кардам, то чун хун аз танам берун шавад, нагӯянд, ки рӯяш аз бим зард шуд».

Ғайр аз ин, Низомулмулк як қатор фикрҳои ахлоқӣ-тарбиявиро дар «Сиёсатнома» гирд овардааст, ки онҳо имрӯз ҳам қобили қабуланд.

Вале қайд кардан зарур аст, ки тамоми тадбири чорабиниҳои Низомулмулк маҳз барои мустаҳкам намудани пояи ҳукмронии сулолаи Салҷуқиён буд. Баъзе муаррихон ин чорабиниҳои сиёсӣ-иқтисодии ба амал баровардаи Низомулмулкро таҳлил карда, ба фаъолияти сиёсии ӯ ниҳоят баҳои баланд медоданд. Тамоман ҳақ ба ҷониби Б. Гафуров мебошад, ҳангоме ки ӯ ба ин муносибат менависад:

«Гурӯҳе аз муаррихон Низомулмулкро қариб муборизи фаъоли манфиати беҳбудии аҳоли халқ тасвир мекунанд. Албатта, вай ҳеч гоҳ ин хел шахс набуд. Гарчанде баъзе чорабиниҳои ӯ худсарии сипаҳсолорону феодалонро то дараҷае маҳдуд карда ва баробари ин дар бораи таъсиси мадрасаҳо ғамхорие зоҳир намуда бошад ҳам, вале ҳамаи инро маҳз барои мустаҳкам намудани пояи салтанати Салҷуқиён ва пур кардани хазинаи давлатӣ кардааст»¹

«Сиёсатнома» ё «Сияр-ул-Мулк» ғайри моҳияти таърихӣю этнографӣ, чуноне ки И. С. Брагинский баён мекунад, дар омӯхтани баъзе

¹ Б. Г. Гафуров. История тадж. народа, издание второе, Москва, 1952. стр. 241.

хусусиятҳои забони адабӣ ва фолклори асри муаллиф кӯмак мерасонад. И. С. Брагинский осори насрии боқимондаи ин даврро (асри XI—XII) аз ҷиҳати сохт ва мавзӯъ асосан ба се гурӯҳ тақсим намуда, қайд мекунад: «Асарҳои насриё, ки агарчанде ҳамчун насри бадеӣ ба шумор нарафта, бештар хусусияти таърихӣ, ҷуғрофӣ ва адабиётшиносӣ дошта бошанд ҳам, вале онҳо пур аз новелла мебошанд. Ба қатори ин гуна асарҳо пеш аз ҳама «Чаҳор мақола» ва «Сиёсатнома» дохил мешаванд»¹.

Дарвоқеъ, муҳокимарониҳои ҳуди муаллиф (ин ё он таълимоту ақидаи хориҷ аз ҳикоят) аз ибораҳои душворфаҳм пур буда, аз ҷиҳати сохти ҷумлабандӣ низ то андозае бароямон душвориҳо оварда, услуби махсусе доранд. Вале тамоми ҳикояҳои асар ба тариқи нақлу ривоят оварда шуда, соддаву оммафаҳм мебошанд. Услуби хоси «Сиёсатнома» пеш аз ҳама дар он аст, ки аксарияти бобҳои ӯ бо ҳикояҳои равону дилчасп ҷамъбаст карда шуда, муҳокимарониҳои шахсии муаллиф ҳаҷман хеле кам мебошанд. То ҳатто бобҳои (7, 37, 42) дучор омадан мумкин аст, ки қариб аз аввал то ба охир аз ҳикоят иборатанд. Қисме аз ҳикояти «Сиёсатнома» пеш аз ҳама шакли новелларо дошта, баъзан онҳо аз чорҷӯбаи талаботи ҳикоясозӣ берун баромада, қариб аст, ки шаклу намуди повестро ба худ гирад. Ин қабл ҳикоят на танҳо аз ҷиҳати ҳаҷм васеъ, балки қаҳрамонони он ниҳоят зиёд буда, ҳар яки он соҳиби хулқу ҳӯй ва ҳислатҳои хоси барҷаста аст ва як қисмати воқеияти ҳаёти даврро мукамал ифода мекунад. Масалан, дар фасли ҳафтум (Андар пурсидан аз аҳволи омилу қозӣ ва раис ва шартӣ сиёсат) ҳикояте оварда шудааст, ки персонажҳои асосии он — савдогар ва дӯсти он, амир бо вакилаш, қозии шаҳр, дарवेशи масҷид, марди пир бо наберааш, амири золими турк ва зани покизан ҷавон, халифа ва алалхусус мӯхташамони дарбор мебошанд. Низомулмулк дар ин ҳикоя образи барҷастаи савдогари даврро, ки бо меҳнати поку дили соф заҳмат кашида, барои бехбудии зиндаги каму беш имконияте пайдо намудааст, тасвир мекунад. Нишон медиҳад, ки чӣ навъ дӯсти маккораш-вакили амир ӯро фиреб дода, ба гирдобӣ бадбахти мепартояд. Савдогари дилсоф қурбони софию покиаш мешавад. Вай фаҳмида наметавонад, ки замона дунпарвару пастфитрат шудааст. Фиребу макри амир ва дарбориёни ӯро дарк карда наметавонад. Агар он дарवेशи масҷид намебуду пири дарзӣ мадад намекард, он гоҳ савдогар аз он шаҳру мамлакат ба дод омада, баҳри ҷустуҷӯи диёру

¹ И. С. Брагинский, Очерки из истории Таджикской литературы, 1956, стр. 284—285.

олами шоҳи одил баромада мерафт.

Образи амир ва дарбориёни у, ки барои ба ком овардани чизу чораи халқ роҳҳои зиёди макру фиребро аз худ намудаанду зулму ситамро пешаи худ қарор додаанд, хеле боварибахш тасвир ёфтаанд. Амир фиребгар, золим, бадахлоқ буда, бо фаъолияти ғайриинсонӣ ба сари синаи мардуми заҳматкаш доғ мегузорад. Амали разилонаи ӯ ба дараҷае мерасад, ки зани мардумро зӯран таҷовуз намуда, пардаи нангу номуси касро даронида, шахсияти одамиро зери по мегузорад.

Низомулмулк баробари чунин образи манҳусро офаридан воситаи хуби таълим додану тарбия кардани ин қабил амиронро ба миён мегузорад: «Ҳамин дам ҷувале биёред ва ӯро дар ҷувол кунед ва сари ҷувол маҳкам бубандед. Ҳамчунин карданд. Пас, бифармуд, то ҷӯби гачқӯби гарон биёварданд. Гуфт: «Акнун яке аз ин сӯй биистед ва яке аз он сӯй ва чандон бикӯбед, то хурд шавад». Ва аз ҳар сӯй гачқӯб дарниҳоданд ва чандон бизадандаш, ҳамчу хок пасташ карданд. Гуфтанд: «Ё амир, ҳама устухонҳои ӯ чун хок паст гашт, чӣ фармой?» Гуфт: «Ҳамчунин мезананд». Ҳамин ҳикояро метавон, ба ду қисм тақсим намуд. Қисми аввали онро тасвири воқеаи фиреб хӯрдани савдогар, шикоятҳои у, беадолатию порагирии қозиён, ноумедии савдогар, ба масҷид рафтани ӯ, маслиҳати дарвеш, вохӯри бо пири дарзӣ, мадади пири дарзӣ ва баргардондани пул аз ҷониби амир ташкил додааст. Хонанда гумон мебарад, ки тамоми масъалаҳои мавриди тасвир қарордодаи муаллиф ҳал шуда, хулосаи нависанда низ маълум гардид. Дарвоқеъ, фикр кардан мумкин аст, ки тасвири воқеа ба охир расид, вале Низомулмулк роҳи дигареро пеш мегирад, ки қисмати дуюми ҳикоя шуруъ мегардад. Чунончӣ: «Шайхро гуфтам: «Маро низ ҳочатест, агар фармон диҳӣ, бигӯям». Гуфт: «Бигӯй».

Бо ҳамин тарзи ифодаи гузариш қисми дуюми ҳикоя шуруъ мегардад. Дар ин қисмат нақли пурраи пири дарзӣ оварда мешавад, ки ин дар навбати худ як ҳикояи мустақилро ташкил медиҳад. Бояд гуфт, ки қисмати дуюми ҳикоя давоми мантиқии қисмати аввал буда, бо он тобеъ мебошад. Ин қабил ҳикоете, ки ба талаботи ҳикоянависӣ то андозае риоя карда намешаванд, дар «Сиёсатнома» зиёд аст. Хусусияти дигари ҳикоети «Сиёсатнома» дар он аст, ки тасвири воқеа як навъ шакли драматизмро ба худ қабул менамояд. Муколама ва гуфтугӯи байни қаҳрамонон бештар истифода шуда, даҳлати муаллиф зарурияти пайдо намекунад.

Хотирнишон намудан чоиз аст, ки хамин гуна хосияти эҷодиёти муаллиф адиби маъруфи Эрон — Маликушшуаро Баҳорро ба вачд меоварад, ки вай менависад:

«Насри хоҷа Низомулмулк, ки дар насри қадим ду сутур назирӣ онро натавон ёфт аз равонию зебӣ ва муҷассама доштани маънӣ»¹.

Аз ин ҷост, ки ин ёдгории ниёгонамон ба забонҳои франсавӣ, русӣ гардонда шуда, дар маркази диққати ховаршиносон мавқеъ ишғол намудааст.

Мунтахаби «Сиёсатнома»-е, ки ҳоло хонандагони гиромӣ дар даст доред, дар асоси чопи соли 1932 матншиноси бузурги Эрон, Абдурахмони Халхолоӣ, тайёр карда шудааст. Дар вақти ба таб ҳозир намудани матн зарур омад, ки бештар порчаҳои ифодакунандаи тарзи одилонаи давлатдорӣ, васфи адолату нақӯкорӣ, тараннуми покию вафодорӣ ва қисман афкори панду андарзогине, ки барои тарбияи хулку хӯй ва хислатҳои наҷиби инсонӣ хидмат менамоянд, интихоб карда шаванд.

Ғайр аз ин, бобҳои, ки то андозае воқеаҳои таърихии даври муаллиф ва пеш аз онро дарбар кардаанд, интихоб карда шуд, зеро ин гуна бобҳо бештар оид ба қаҳрамонони халқӣ ва пайдоишу шакл гирифтани мазҳабҳои гуногун маълумоти муфид медиҳанд.

Дар вақти интихоб аз он қавсҳои, ки Абдурахмони Халхолоӣ аз нусхаҳои дигари дастхатҳо барои такмили фикр ва саҳеҳ намудани матн истифода бурдааст, сарфи назар карда шуд. Мунтахабот аз панҷоҳ боби «Сиёсатнома» сию се боби онро дарбар кардааст. Дар навбати худ аз бобҳои интихобшуда порчаҳои бештар оҳанги динӣ ва алфози қабехдошта партофта шуд. Қисмҳои партофта бо аломати сенукта (...) ишора гардидааст.

Луғот ва тавзеҳот дар охири китоб ҷо дода шуд. Дар болои калима ва ё ибораи тавзеҳи аломати ситорачае (*) гузоштан раво дониста шуд.

Дар охир ба доктори илмҳои филологӣ И. С. Брагинский, ки сарсуханро аз назар гузаронида, қайду маслиҳатҳои муфид додаанд ва инчунин ба номзади илмҳои филологӣ Аҳмадов Мирзо, муҳаррири нашриёт Султонова Барно, ки матни ҳозиршударо пурра аз назар

¹ Муҳаммад Тақии Баҳор, Сабкшиносӣ, ҷ. II, Техрон, саҳ. 106,

гузаронида, барои беҳтар шудани сифати он кӯмак расонданд, аз тахти
дил миниатдорӣ изҳор менамоям.

А. Девонақулов.

ФАСЛИ АВВАЛ

АНДАР АҲВОЛИ МАРДУМИ РЪЗГОР...

Эзиди субҳонаху ва таоло дар ҳар асрею рӯзгоре якеро аз миёни халқ баргузинад ва ӯро ба хунарҳои подшоҳона ва сиратҳои сутуда ороста гардонад ва масолеҳи ҷаҳону оромии бандагонро бад-ӯ бозбандад ва дари фасоду ошӯб бар ӯ баста гардонад ва имзову ҳашмати ӯ дар қулубу уюни халоиқ бигустаронад, то мардумон дар сояи адлу паноҳи риояти ӯ рӯзгор мегузаронанд ва эмин ҳамебошанд ва бақои давлати ӯ ҳамехоҳанд. Ва чун, алиёзубиллаҳ аз бандагон исёнею истихфоф бар шариат равад ва ё тақсире андар тоату фармонҳои ҳақ падида ояд, хоҳад, ки эшонро уқубате расонад ва подоши кори эшон бичашонад.

Моро чунин рӯзгор манамоёд ва аз чунин мудбарӣ дур дорад. Ҳароина аз шумии исён ҳашму ҳазлон дар он мардумон даррасад, подшоҳи нек аз миёни эшон барад ва суюфи мухталиф кашида шаваду хунҳои ноҳақ рехта ояд ва ҳар киро даст қавитар, ҳар чӣ хоҳад, кунад, то он гунаҳкорон андар миёни он фитнаҳои хунрез ҳалок шаванд ва ҷаҳон аз эшон холию софӣ монад ва аз ҷиҳати шумии ин гунаҳкорон беғуноҳон низ дар фитнаҳо ҳалок шаванд. Ва мисоли ин чунон аст, ки оташ андар найистоне афтад ва ҳар чӣ хушк бошад, бисӯзад ва аз ҷиҳати мучовираи хушк бисёр тар низ бисӯзад.

Ва бас аз бандагон якеро ба қудрати эзидӣ мусоадат кунад давлатеву иқболе ва аз ҳақтаоло донишеву ақле ёбад, ки бад-он дониш зердастонро ҳар як бар андозаи хеш бидорад ва ҳар якеро бар қадр мартабаеву маҳалле ниҳад ва хидматгорону касони эшонро аз миёни халқу мардумон баргузинад. Ва ба ҳар як аз эшон пойгаҳеву манзалате ниҳад ва бар кифояти муҳиммоти динию дунёвӣ бар эшон эътимод кунад ва раоёро нигоҳ дорад ва он гаҳ роҳи итоат сипарад ва ба кори хеш машғул бошад, аз ранҷҳо осуда дорад, то дар сояи адли ӯ ба роҳат рӯзгор мегузаронанд. Ва боз агар касе аз хидматгорон ва гумоштагон ношоистагиву дароздастӣ падида ояд, агар ба тундӣ³⁹ ва боздоштии адаб гирад, ӯро бад-он кор бидорад ва агар бедорӣ наёбад, ҳеҷ ибқо накунад ӯро ба касе дигар, ки шоиста бошад, бадал кунад ва аз раоё касоне, ки ҳаққи неъмат нашиносанд ва қадри амну роҳат надонанду ба дил хиёнат андешанд ва тамарруде намоянду пой аз андозаи хеш берун ниҳанд, бар андозаи гуноҳ бо эшон хитобе кунад ва ба миқдори ҷурми эшон молиш

фармойнд ва боз домани афв бар гуноҳи эшон бипӯшаду аз сари он даргузарад. Ва дигар он чи ба иморати чаҳон пайвандад, аз берун овардани корезҳо ва кандани ҷӯйҳо ва пулҳо бар гузари оби азим ва ободон кардани деҳаҳою мазорей ва баровардани ҳисорҳо ва сохтани шаҳрҳо ва баровардани биноҳои рафей ва бар шорейроҳҳо работҳо фармойнд ва мадорис аз ҷиҳати толибилмон, то он ном ӯро ҳамеша бимонад ва савоби он масолах бад-он чаҳон ӯро ҳосил шавад.

Ва чун ба қудрати эзидӣ чунон бувад, ки ин рӯзгор таърихи мозӣ шавад ва тирози мулуки пешин шавад ва халоикро саодате арзонӣ дорад, ки пеш аз эшон дигареро надода бошад. Худованди олам, шаҳаншоҳи аъзам, аз ду асл бузургвор, ки подшоҳию пешвой дар хонадони эшон ҷад ба ҷад ҳамчунин то Афросиёби* бузург падида овард ва ба кароматҳою бузургҳо, ки мулуки чаҳон аз он орий будаанд, бад-он ороста гардонид, ки он ҷӣ ҳоҷат бошад, мулукро аз дидори хубу ҳӯи сутуда ва далериву доду мардонагӣ ва саворию дониш ва кор бастани анвои силоҳ ва роҳ бурдан ба хунарҳо ва шафқату раҳмат бар халқи худои азза ва ҷалла ва вафо кардан ба назру аҳд ва дини дуруст ва эътиқоди некӯ ва дӯст доштани тоати эзидтаоло ба ҷой овардан ва намози шаб ва рӯза ва ҳурмат доштани уламои дин ва зоҳидону порсоён ва садақоти мутавотир додану бо дарвешон некӯӣ кардан ва бо хидматгорону зердастон ба хулқи хуш зистан ва ситами ситамгорои аз райят бардоштаи ӯро арзони дошт. Лочарам, эзидтаоло бар андозаи шоистаги ва эътиқоди некӯ давлату мамлакат дод ӯро ва чаҳонро мусаххари ӯ гардонид ва сиёсат ба ҳама бирасонид. Ва чаҳониён хирочгузори ӯянд ва ба тақаррубӣ, ки бо ӯ мекунанд, аз шамшери ӯ эминанд ва агар ба рӯзгори баъзе аз хулафо андар мулк бастатею вусъате будааст, ба ҳеч вақт аз дилмашғули ва хурӯчи хоричиён холи набудааст ва андар ин рӯзгори муборак... андар чаҳон кас нест, ки ба дил хилофе андешад, ё сар аз чанбари тоат берун барад. Эзидтаоло ин давлатро то қисмат пайваста гардонад ва чашми бад аз камоли давлат дур дорад, то халоиқ андар адлу сиёсати ин подшоҳ рӯзгор мегузаронанд ва ба дуои хайр машғул мебошанд. Ва чун холи давлат чунин аст, ки гуфта омад, андозаи давлат ва донишу русуми некӯ бар қиёси давлату дониши ӯ ҳамчу шамъ бошад, ки бисёр рушноӣ диҳад ва мардумон бад-он рӯшноӣ роҳ ёбанд ва аз торикӣ берун оянд. Ва ӯро ба ҳеч мушир ва раҳнамое ҳоҷат набошад ва агар худовандонро андешаҳо бошаду хоҳанд, ки бандагонро биёзмоянд ва андозаи хол ва ақлу дониши

эшон бидонанд. Он аст бандаро фармуд, ки баъзе аз сирати некӯ, аз он чи подшоҳонро аз он чора набошад ва чизе, ки подшоҳон ба кор доштаанд, акнун бачо намеоранд ва чи писандида ва чи нописандида бар он чи бандаро аз дидаву дониста ва шунидаву хонда фароз омад, ёд карда шуд. Ва бар ҳукми фармони олий ин чанд фасл бар сабили ихтисор набишта омад ва он чи лоиқи ҳар фасле буд, дар он фасл ёд карда шуд, ба иборати равшану наздикфаҳм ва аз маънии ғариби душвор парҳез карда шуд, то хонандаро тафҳим савоб бошад, ба тавфиқи эзидтаоло тамомат пазирад.

ФАСЛ И ДУВВУМ

АНДАР ШИНОХТАНИ ҚАДРИ НЕЪМАТИ ЭЗИДТАОЛО МАР ПОДШОҲОНРО

Шинохтани қадри неъмати эзидтаоло подшоҳонро дошти ризои ўст, иззи исмат ва ризои ҳақ субҳонаху андар эҳсоне бошад, ки бо халқ, карда шавад ва адле, ки миёни эшон густурда ояд. Чун дуои халқ ба некӯӣ пайваста гардад, он мулк пойдор бувад ва ҳар рӯз зиёдат бошад, он малик аз давлату рӯзгори худ бархурдор бувад. Бад-ин ҷаҳон номи некӯ ва бад-он ҷаҳон растагорӣ ёбад ва ҳисобаш осонтар бувад, ки бузургон гуфтаанд:

«Мулк бо куфр бипояду бо зулм напояд».

ҲИКОЯТ

Чунин омадааст андар ахбор, ки чун Юсуф * аз дунё берун мерафт, ўро меоварданд, то ба наздики Иброҳим *, ки наздики обову аҷдоди бузургвораш дафн кунанд, Ҷабраил... биёмаду гуфт:

- Уро ҳамин ҷой бидоред, ки он ҷои ў нест, ки ўро ҷавоби мулке бояд додан ба қиёмат.

Чун ҳоли Юсуф пайғамбар чунин бувад, бингар, ки ҳоли дигарон чун хоҳад буд?

* * *

Дар хабар аст, ... ки ҳар киро рӯзи қиёмат ҳозир кунанд аз касоне, ки эшонро бар халқ дастеву фармоне буда бошад, дастҳояш баста бошанд. Агар одил бошад, адлаш дастҳои ў кушода кунанд ва ба биҳишт расонад ва агар лозим бошад, ҳамчунон баста бо ғӯлҳо ба дӯзах афгананд.

Ва ҳам дар хабар аст, ки рӯзи қиёмат қар касеро, ки бар касе фармон буда бошад дар ин ҷаҳон, то бар муқимони сарой ва зердастони хеш, ўро аз он суол кунанд ва шўбоне, ки гўсфандон ниғаҳ, дошта бошад, ҷавоб аз ў бихоҳанд.

ҲИКОЯТ

Андар ин маънӣ Абдуллоҳ ибни Умар-ул-Хаттоб * падарро гуфт, ки «эй падар, чун аз дунё биравӣ, хоҳам, ки туро зуд ба хоб бубинам шаби дуввуму саввум». Дувоздаҳ сол баромад. Ўро ба хоб надид. Баъд аз дувоздаҳ сол ба хобаш омад. Гуфт: — ё падар, нагуфта буди, ки баъд аз се шаб маро ба хоб бинӣ? Гуфт: — Машғул будам, ки дар саводи Наҳарвон пуле вайрон шуда буд. Гумоштагон ба таъмири он напардохта буданд. Гўсфандон бад-он пул мегузаштанд. Гўсфандеро пой ба сўроҳ фуру рафту бишикаст, то акнун ҷавоби он меодам.

Ва бар ҳақиқат, худованди олам бидонад, ки андар он рӯзи бузург ҷавоби ин халоиқ, ки зери фармони ўянд, аз ў бихоҳанд пурсид ва агар ба касе ҳаволат кунад, нахоҳанд шунид. Чун чунин аст, бояд ки муҳимми ин мулк ба ҳеч кас бознагузорад ва аз кори халоиқ ғофил набошад. Ва чандон ки тавонад, пинҳону аён аҳволи эшон мепурсад ва дастҳои кўтоҳ дароз накунад ва зулми золимон аз эшон боздорад, то баракоти он дар рўзгори давлатӣ ў расад ва дуои давлатӣ ў меғўянд ва дуои хайр то қиёмат ба рўзгори ў мерасонанд ва савоби бузург дар девони ў мадҳал мешавад.

ҲАСЛИ САВВУМ

АНДАР МАЗОЛИМ НИШАСТАНИ ПОДШОҲ, ВА АДЛУ СИРАТИ НЕКЎ ВАРЗИДАН

Чора набошад подшоҳро аз он ки дар ҳафтае ду рўз ба мазолим бинишинад ва дод аз бедодгар биситонаду инсоф бидиҳад ва сухани раият бишнавад бевосита. Ва чанд кисса, ки муҳимтар бувад, бояд ки арза кунад ва дар ҳар як мисоле диҳад. Чун ин хабар дар мамлакат пароканда шавад, ки худованд мутазаллимону додхоҳонро пеш меҳонад ва дар ҳафтае ду рўз сухани эшон мешунаваду золимонро шикаста медорад. Ва дастҳои эшон кўтоҳ шавад ва кас наёрад бедодӣ кардан аз бими уқубати ў.

ҲИКОЯТ

Чунин хондаам аз курросаи пешинагон, ки пешин аз мулуки аҷам дӯконе бисохтандӣ ва бар асб бар он ҷо рафтӣ, то мутазаллимонро, ки дар он саҳро гирд буданд, ҳамаро бидидандӣ ва доди ҳар як бидодандӣ. Ва сабаби он ин буд, ки чун подшоҳ ҷое бинишинад ва он ҷо бо даҳлез ва дарбанду пардадор бувад, соҳибғаразону ситамгорон мазлумонро боздоранд ва пеши подшоҳ нагузоранд.

ҲИКОЯТ

Шунидам, ки яке аз мулук ба гӯш гарон будааст. Чунон андешид, ки онон ки тарҷумонӣ мекунанд, сухани мутазаллимонро бо ӯ рост нагӯянд ва чун ҳоли ӯ надонад, чизе фармояд, ки мувофиқи кори ӯ набошад. Фармуд, ки мутазаллим бояд, ки ҷомаи сурх пӯшад ва дигар ҳеч кас ҷомаи сурх напушад, то ман ӯро бишиносам.

Ва он малик бар пил нишастию дар саҳро биистодӣ ва бифармудӣ, то эшонро пеш овардандӣ, то ба овози баланд ҳоли хеш мегуфтанд ва ӯ ҷавоби эшон медодӣ. Ин ҳама эҳтиёт аз баҳри ҷавоби он ҷаҳон кардаанд, то чизе бар эшон пӯшида нагардад.

ҲИКОЯТ

Амири одил, аз ҷумлаи Сомониён *, яке будааст, ки ӯро Исмоил ибни Аҳмад* гуфтандӣ, саҳт одил будааст ва ӯро сиратҳои некӯ бисёр будааст, бо худои таоло эътиқоди софе дошт ва дарвешбахшое буд ва аз сияри ӯ бознамудаанд. Ва ин Исмоил он аст, ки ба Бухоро нишастӣ ва Хуросон ва Ироқу Мовароуннаҳр ҷумла падарони ӯ дошта буда. Ва Яъқуби Лайс* аз шаҳри Систон хурӯҷ кард ва аз ҷумлаи Систон ба Хуросон пайваст ва Хуросонро дар тоат овард.

Аз Хуросон Ироқро бигирифт ва доиён ӯро бифирефтанд ва дар сияр дар байъати Исмоилиён * шуду дил дар халифа баст. Пас, лашкари Хуросону Ироқро ҷамъ карду рӯй ба Бағдод овард, то халифаро ҳалок кунад ва хонаи Аббосиён* барандозад. Ва халифа хабар ёфт, ки Яъқуб оҳанги Бағдод кардааст. Расул фиристод, ки ту ба Бағдод ҳеч кор надорӣ, ҳамон беҳтар, ки Кӯҳистон ва Ироқу Хуросонро мутолибат мекунӣ ва нигоҳ медорӣ, то халале ва дилмашғулӣ таваллуд накунад, бозгард. Фармон набурд ва гуфт: — Лобуд, маро орзӯ чунон аст, ки ба даргоҳ оям

ва расми хидмат ба ҷой орам ва аҳд тоза гардонам, то он накунам, бознагардам.

Ҳарчанд ки халифа гуфт ва расул фиристод, ҷавоб ҳамон бозмедод. Халифа бар \bar{y} бадгумон шуд, бузургони ҳазратро бихонду гуфт: — Чунон гумон мебарам, ки Яъқуб ибни Лайс* сар аз чанбари тоати мо берун бурдаасту ба хиёнат ин ҷо меояд, ки \bar{y} ро нафармудаем, ки ба даргоҳи мо ояд ва мефармоям, ки бозгардад, бознамегардад. Ва ба ҳама ҳол дар дил хиёнате дорад ва чунон пиндорам, ки дар байъати ботиниён* шудааст ва то бад-ин ҷо нарасад, изҳор накунад, моро аз эҳтиёт ғофил набояд буд. Тадбири ин кор чист?

Сухан бар ин хатм шуд, ки халифа дар шаҳр набошад ва ба саҳро нузул кунад лашкаргоҳ бизанад бо хавоссу бузургони Бағдод, то чун Яъқуб даррасад, халифаро дар саҳро бинад ва лашкаргоҳ зада. Андешаи \bar{y} хато афтаду исёни \bar{y} амиралмуъмининро ба зуди маълум гардад ва мардум дар лашкаргоҳ ба якдигар омадшуд кунанд. Агар исён дорад, ҳама сарони Хуросону Ироқ бо \bar{y} ёр бошанд ва ризо диҳанд бад-он чи дар дил дорад, ки чун исён кунанд, ошкоро кунанд. Мо лашкари уро сар баргардонем ба тадбир ва агар бас наёем ва бо \bar{y} ҷанг натавонем кард, боре роҳ бар мо кушода бувад ва чун асирон дар чаҳордевор дарнамонем, ба ҷои дигар равем.

Амиралмуъмининро ин сухану тадбир хуш омад. Ҳамчунон карданд ва ин амиралмуъминин-Ал-Муътаmid* буд. Ва Яъқуби Лайс* даррасид, баробари лашкаргоҳи халифа фуруд омад. Ва ҳар ду лашкар дарҳам омехтанд ва ҳам дар-руз исён зоҳир кард. Ва кас ба халифа фиристод, ки Бағдодро бипардоз ва ҳар кучо хоҳӣ, рав! Халифа ду моҳ замон хост. Замон намедод. Ва чун шаб даромад, ба амирони сипоҳи \bar{y} дар сир кас фиристод, ки \bar{y} исён ошкоро кард ва бо шеиён яке шуд ва бад-он омадааст, то хонадони мо бардорад ва мухолифи мо ба ҷои мо бинишонад. Шумо ҳам бад-ин достоне мекунед, ё на? Гурӯҳе гуфтанд: — Мо ин ҷоҳу ҳашмат аз давлати \bar{y} дорем. Ҳар чӣ \bar{y} кард, мо кардем. Ва бештар гуфтанд: — Аз ин ҳол, ки амиралмуъминин гуяд, хабар надорем ва пиндорем, ки ҳаргиз бо амиралмуъминин хилоф накунад ва агар ин мухолифат зоҳир кард, ба ҳеч ҳол ризо надихем, рӯзи мулоқот бо ту бошем, на бо \bar{y} . Ва ба вақти масоф сӯи ту оем ва туро нусрат кунем.

Ва ин гурӯҳ умарои Хуросон буданд. Пас, чун халифа сухани сарони лашкари Яъқуб бар ин гуна шунид, хуррам шуд ва дигар рӯз ба дили

қавӣ ба Яъқуби Лайс пайғом фиристод, ки акнун куфрони неъмат падида кардӣ ва муҳолифи моро мувофиқ шудӣ, миёни ману ту шамшер аст ва ҳеҷ бок нест маро аз он ки лашкари ман андак аст ва азони ту бисёр. Ҳақтаоло нусраткунадаи ҳақ ва ҳақ бо ман аст. Ва он лашкар, ки ту дорӣ, марост,

Ва бифармуд, то лашкар дар силоҳ шуданду кӯси ҳарб бизаданд ва бӯқ медамиданд ва аз лашкароғо берун шуданду дар сахро саф кашиданд.

Чун Яъқуби Лайс пайғоми халифа бар он гуна шунид, гуфт: — Ба мурод расидам.

Ва ӯ низ бифармуд, то кӯс бизаданд ва лашкар барнишасту бо таъбияи тамом ба сахро шуд ва дар баробар саф баркашид ва аз он ҷониб халифа дар қалб биистод ва аз ин ҷониб Яъқуб. Пас, халифа бифармуд, то марде баландовоз дар миёни саф раваду ба овози баланд бигӯяд: ...«Бидонед, ки Яъқуб оси шуд ва бад-он омад, то хонадони аббосиён * барканад ва муҳолифи ӯро аз Ҷамиддия* биёрад ва ба ҷои ӯ бинишонад ва бидъат ошкоро кунад. Ҳар он кас, ки дар халифан расули худой хилоф кард, расули худойро хилоф карда бошад ва ҳар кӣ сар аз чанбари тоати расул берун барад, ҳамчунон бошад, ки сар аз тоати худой таоло бикашид ва аз доираи мусулмонӣ берун рафт ... Акнун аз шумо ка биҳишт ба дӯзах гузинад ва ҳақро нусрат кунаду рӯй аз ботил бигардонад, бо мо бошад, на бо муҳолифи мо?!»

Чун лашкари Яъқуб ин нидо бишиниданд, аз умарои Хуросон ба як бор баргаштанд ва сӯи халифа омаданду гуфтанд: — Мо пиндоштем, ки ба ҳукми фармону тоат ба хидмат меояд. Акнун ки исён падида, баргаштем, бо туем, то ҷон дар тан дорем ва аз баҳри ту шамшер занем.

Чун халифа қувват ёфт, лашкарро бифармуд, ҳамла бурданд ва Яъқуби Лайсро ба ҳамлаи нахустин шикастанд. Ва ба ҳазимат сӯи Хӯзистон шуд ва хизонаву бунгоҳи ӯ ҳама ба ғорат бибурданд ва он лашкар аз хостаи ӯ тавонгар шуданд. Ва ӯ чун ба Хӯзистон расид, ба ҳар ҷониб кас фиристод ва гумоштагонро хондан гирифт ва дираму динор бифармуд, то аз хизонаҳои Хуросону Ироқ, биёваранд. Чун халифа хабар ёфт, ки ба Хӯзистон мақом кардааст, дарвақт қосид ва нома фиристод, ки «моро маълум гашт, ки ту марди соддадилӣ ва ба сухани муҳолифон ғарра шудӣ ва оқибати корро нигоҳ накардӣ. Дидӣ, ки эзидтаоло сунъи хеш ба ту чи гуна намуд ва туро ҳам ба лашкари ту зоеъ карду хонадони моро нигоҳ дошт. Ва ин саҳве буд, ки бар ту рафт. Акнун донам, ки бедор

гаштӣ ва бар он карда пушаймонӣ, иморати Хуросону Ироқро ҳеҷ кас аз ту шоистатар нест ва бар ӯ мазиде ва ихтиёре нахоҳам фармуд ва туро ҳаққи неъмат бисёр аст наздики мо. Ин хатой туро нокарда ангоштем ва туро дар кори хидматҳои нисандидаи ту кардем. Ва чун мо аз сари ин ваҳшат даргузаштем ва кардаи туро нокарда ангоштем, бояд ки ту низ аз сари он ҳадис даргузарӣ ва бархезӣ, ба зуди ба Хуросону Ироқ равӣ ва ба мутолиаи вилоят машғул шавӣ».

Чун Яъқуб номаи халифа бархонд, ҳеҷ гуна дилаш нарм нашуд ва бар он карда пушаймонӣ нахӯрд ва бифармуд, то тараву пиёзу моҳӣ чанд бар табаки чубин ниҳода, пеши вай оварданд. Он гоҳ бифармуд, то расуло дароваранду бинишонданд. Пас, рӯй ба расул карду гуфт: — Бирав ва халифаро бигӯй, ман марде руигарзодаам ва аз падар рубгарӣ омӯхтаам ва хӯрдани ман нони чавину моҳӣ ва пиёзу тара будааст. Ва и» подшоқию ганчу хостаро аз сари айёри гирифтаам ва аз роҳи марди ба даст овардаам, на аз падар мерос ёфта ва на аз ту дорам. Аз пой нанишинам, то сари туро ба ҳадя нафиристам ва хон'иводаи туро вайрон накунам! Ё он чӣ гуфтам ба ҷой оварам, ё бар сари нони чавину моҳӣ ва пиёзу тара шавам.

Ва расули халифаро гусел кард. Ҳарчанд халифа косиду нома фиристонд, албатта, аз сари ин ҳадис дарнагузашт. Ва ӯ лашкарҳо гирд карду рӯ сӯи Бағдод ниҳод. Чун се манзил бирафт, қулунҷаш биғирифт ва ҳолаш ба ҷое расид, ки донист, ки аз он дард нараҳад. Бо бародари худ Амри Лайс* аз он ҷо бозгашту ба Хуросон шуд ва подшоҳӣ мекарду халифаро итоат медошт. Ва лашкару раият Амрро дӯсттар аз Яъқуб доштандӣ, ки ин Амр бас бузургҳиммат буд бар ато ва бедору бооӣсат ва муруввату ҳиммати ӯ то бад-он ҷой будааст, ки матбахи ӯро чаҳорсад шутур мекашиданд. Дигар чизҳо аз ин қиёс бояд кард.

Валекин халифаро истишғоре мебуд, ки шояд ки ӯ низ ба тариқи бародар равад. Ҳарчанд, ки Амр ин зътикод надошт, валекин халифа аз ин мутафаккир мебуд ва пайваста кас ба Бухоро мефиристонд ба наздики Амир Исмоил ибни Аҳмад*, ки хурӯҷ кун ва бар Амр лашкар каш ва мулк аз дасти ӯ берун кун, ки ту ҳақтарӣ иморати Хуросону Ироқро, ки ин солҳо дар дасти падарони ту будааст ва эшон ба тағаллуб доранд; яке он ки худованди ҳақ туй, дуввум он ки сиратҳои ту писандида аст, саввум он ки ризой ман дар қафоӣ густ. Бад-ин маонӣ шак накунам, ки эзидтаоло туро бар ӯ нусрат диҳад ва бад-он манигар, ки туро иддату

лашкар камтар аст, бад-он нигар, ки эзид мегӯяд: «Кам мин фиатин қалилатин ғалабат фиатан касиратан биизниллоҳи вааллоҳу маассобирина»*.

Пас, суханони халифа дар дили ӯ кор кард ва азм дуруст гардонид, ки бо Амри Лайс муҳолифат кунад ва лашкар, ки дошт, ҳамаро гирд карду аз Чайхун бигузашт ва ба сар тозиёна бишумурд, даҳ ҳазор барсмад, чуион ки бештар аз лашкари ӯ рикобҳои чӯбин доштанд ва аз ҳар даҳ тан яке сипар дошту аз ҳар бист тан яке чавшан ва аз ҳар панҷоҳ якеро найза буд ва мард буд, ки аз бесутурӣ чавшан бар фитрок баста. Ва чунин лашкаре аз Омӯй бардошт ва ба Марв омад ва хабар ба Амри Лайс бурданд, ки Исмоил ибни Ахмад аз Чайхун бигузашт ва ба шаҳри Марв омад ва шаҳнаи Марв бигурехт ва талаби мамлакат мекунад. Амри Лайс (дар) Нишопур буд. Ҳафтад ҳазор савор арз дод, ҳама баргустувондор ба силоҳ ва иддати тамом рӯ ба Балх ннҳод. Ва чун ба яқдигар расиданд, масоф карданд. Иттифоқ чунон афтад, ки Амри Лайс шикаста шуду ҳафтад ҳазор савор ҳама ҳазимат рафтанд, чунон ки як танро ҷароҳате нарасид ва на кас асир гашт, илло аз миёни ҳама Амри Лайс гирифтोर шуд ва чун ӯро пеши Исмоил * бурданд, бифармуд, то ӯро ба рӯзбонон супурданд.

Ва ин аҷоиб аз аҷоибҳои дунёст. Чун намози дигар бигузориданд, фарроше, ки азони Амри Лайс буд ва дар лашкароҳ мегашт, чашмаш бар Амри Лайс афтад, дилаш бисухт. Пеши ӯ рафт. Амр ӯро гуфт: — Имшабе бо ман бош, ки бас танҳо мондаам. Пас, гуфт: — То мардум зинда бошад, аз қут чора нест. Тадбири чизе хӯрдани кун, ки гуруснаам.

Фаррош як мане гӯшт ба даст овард ва тобаи оҳанин аз лашкариён орият хост. Лахте пасу пеш бидавид, қадре саргин барчид ва кулӯхе чанд бар ҳам ннҳод, то қалияе хушк бикунад. Чун гӯшт дар тоба кард, ба талаби поре намак шуд. Рӯз ба охир омада буд. Саге биёмаду сар дар тоба кард ва устухоне бардошт, даҳанаш бисӯхт. Сабук сар барзад, ҳалқай тоба дар гарданаш афтад ва аз сӯзиши тобаю оташ ба тағ хост ва тобаро бибурд. Ва Амри Лайс чун чунон бидид, рӯй ба нигахбонон карду гуфт: — Ибрат гиред, ки ман он мардам, ки бомдод матбахи маро чаҳорсад шутур мекэшиданд ва шабонгоҳ саге бардоштааст ва ҳамебарад ва гуфт... ки бомдод амир будаму шабонгоҳ асирам.

Ва ин ҳол ҳам яке аз аҷоибҳои ҷаҳон аст. Ва аз ин ду ҳол аҷабтар ҳам дар маънии Амир Исмоил ва Амри Лайс он аст, ки чун Амри Лайс

гирифтор шуд ва Амир Исмоил рӯй сӯи бузургону сарони лашкари хеш карду гуфт: — Ин нусрат худой таоло маро дод ва ҳеч касро бар ин неъмат бар ман даст нест чуз худойро азза ва чалла. Пас, гуфт: — Бидонед, ки ин Амри Лайс марде бузургҳиммату бузургато ва бо олату иддат ва раъю тадбир ва бедор дар корҳо ва фаррохнону намак. Раъйи ман чунон аст, ки бикӯшам, то ўро ҳеч газанде нарасаду аз ин банд халосӣ ёбад. Бузургон гуфтанд: — Раъйи амир савобтар, ҳар чӣ маслиҳат бошад, фармояд.

Пас, кас фиристод ба Амри Лайс, ки ҳеч дил машғул мадор, ки дар он тадбириам, чони туро аз халифа бихоҳам. Ва агар ҳама хизона бадал шавад, раво дорам, км туро ба чон газайде нарасад ва бокии ум>~ба саломат бигузaronӣ.

Амри Лайс чун ин бишунид, гуфт: — Донам, ки маро ҳаргиз аз ин банд халосӣ нахоҳад буд, валекин ту, ки Исмоили, мӯътамадеро пеш ман фирист, ки сухане дорам гуфтани, чунон ки аз ман бишунавад, ба ту расонад. Он кас бозомад ва он чӣ гуфта буд, маълуми Амир Исмоил кард. Дарвақт мӯътамадеро пеш фиристод. Амри Лайс мӯътамадро гуфт: — Ту Исмоилро бигӯй, маро на ту шикастӣ, балки диёнату сирати некӯ ва эътиқоди софӣ ва нохушнудии амиралмӯъминин шикает ва ин мамлакатро худой таоло аз ман биситад ва ба ту дод ва ту бад-ин некӣ арзонию сазоворӣ. Ва ман мувофиқати худой таоло кардам ва туро чуз нек нахоҳам ва ту дар ин ҳол мулк нав гирифтай, валекин хизона ва истизҳоре надорӣ. Маро ва бародари маро ганҷҳо ва дафинаҳост бисёр ва нусхати ҷумла бо ман аст. Ман он ҳамаро ба ту арзонӣ доштам, то ту бад-он мустазхар ва кавиҳол шавӣ ва олати иддат сози.

Ва калиди хизоин ба Амир Исмоил фиристод. Ва чун мӯътамад омад ва он чӣ шунида буд, бозгуфт, ганҷнома пеши Амир Исмоил биниҳод. Рӯй ба наздикон карду гуфт: — Ин Амри Лайс аз бас зиракӣ, ки дорад, мехоҳад, ки зиракнро дар дом андозад. Ганҷномаро бардошт ва пеши он мӯътамад андохту гуфт: — Инро бад-ӯ боздеҳ ва бигӯй, ки азбаски ҷалдӣ, мехоҳӣ, ки аз сари ҳамае берун чаҳӣ. Туро ва бародари туро ганҷ аз кучо омад, ки падари шумо марди рӯйгар буд ва шуморо рӯйгарӣ омӯхт. Аз иттифоқи осмонӣ мулк ба тағаллуб фурӯ гирифтед ва ба таҳаввур кори шумо баромад ва ин ганҷҳо ва дираму динор, ҳама он аст, ки аз мардум ба тазаллум ва ноҳақ ситадаед, баҳои ресмони гандапирон ва моли ғарнбону ятимон ва заифон аст.

Ва ҷавоби ҳама фардо пеши худой таоло шуморо мебояд дод ва ба ҷуз \bar{u} подош чашидан. Ту ҷалдӣ, мехоҳӣ, ки ин мазламаро дар гардани ман кунӣ, то чун фардо ба қиёмат хасмон шуморо бигиранд, ки моли мо ба ноҳақ аз мо ситадаед, боздихед ва гӯед: «Ҳар чӣ ситадаем, ба Исмоил додаем. Аз \bar{u} талаб кунед», ки ман тоқати ҷавоби хасмон иадорам.

Аз худотарсӣ ва диёнате, ки дар \bar{u} буд, он ганҷхоро напазируфт ва бад- \bar{u} боздоду ба дунё ғарра нашуд.

Ҳоли амирони ин замон ба чӣ монад, ки аз динори ҳаром бок надоранд ва ҳақро ботил гардонанду оқибати корро нанигаранд.

Ва ҳамии Исмоилро одат чунон будааст, ки рӯзе, ки сармой сахт будию барф бештар омадӣ, танҳо барнишастӣ ва ба майдон омадию то намози пешин бар пушти асб будӣ. Гуфтӣ, ки мутазаллиме ба даргоҳ ояд ва хочате дошта бошад ва \bar{u} ро маскане набошад, чун ба узри сармою барф моро дар хона бинад ва ба мо расидани вай душвор бошад ва чун бубинад, ки мо истодаем, биёяд ва кори худ бигузораду ба саломат бозгардад.

Ва монанди ин ҳикоят бисёр аст...

ФАСЛИ ЧАҲОРУМ

АНДАР УММОЛ ВА ПУРСИДИ АҚВОЛИ ВАЗИРОНУ ДАБИРОН

Уммолро амале диҳанд ва эшонро васият бояд кард, то бо халқ некӯ зиянду аз эшон ҷуз мол наситонанд ва онро низ ба мадуро талабанд ва то эшонро даст ба ир тифое нарасад, он молро нахоҳанд, ки чуй пеш аз вақт хоҳанд, раоёро ранҷ расад ва дирамгона иртифое, ки хоҳад расидан, ба ним дирам бифурӯшанд аз зарурият ва дар он мустаъсалу овора шаванд ва аз хонаи хеш дармонанду ба ғурбат афтанд.

ҲИКОЯТ

Чунин шунидам, ки дар рӯзгори Кайкубод* ҳафг сол қа\т буду борон аз замин бурида гашта буд. Ф-)рмуа уммолро, то ғаллаҳое, ки доштанд, мефурухтанд ва баъзе бар ваҷҳи садақа меоданд. Ва (аз) байтулмолу хизона заифонро ёрӣ мекарданд, ки дар ҳама мамлақати \bar{u} дар ин ҳафт сол як тан аз гуруснагӣ намурд.

Ва аз аҳволи омил пайваста мебояд пурсид, ки агар чунин равад, ки

ёд кардем, амал бар вай нигоҳ дорад ва илло ба касони шоиста диҳад ва агар аз ранят чизе ба зулм ситада бошад, бозситонанд ва ба раият баздиҳад. Пас аз он, агар ўро моле бояд биситононаду ба хизонаҳо орад ва ўро маҳдур кунанд ва низ амал нафармоянд, то дигарон ибрат гиранду дароздастӣ чақунанд.

Ва аз аҳволи вазирону муътамадон ҳамчунин дар сир мебояд пурсидан, то шуғлҳо бар вачҳ меронаяд ё на, ки салоҳу фасоди подшоҳу мамлакат бад-ӯ бозбаста аст, ки чун вазир некравиш набувад, дар мамлакат халал таваллуд кунад, ки дарнатавон ёфт ва ҳамеша подшоҳ саргардону ранчурдил ва вилоят музтариб.

ҲИКОЯТ

Чунин гӯянд, ки Баҳроми Гӯрро* вазире буд, ки ўро Ростравшан хондандӣ. Баҳроми Гур ҳамаи мамлакат ба дасти ӯ дода буду бар вай эътимод карда буд ва сухани кас бар вай нашунидӣ ва шабу рӯз ба тамошою шикор машғул буди. Ростравшан халифари гуфт, ки раият беадаб гаштаанд ва аз бисёрии адл далер гаштаанд, агар молиш наёбанд, тарсам, ки табоҳи падидад. Ва подшоҳ ба шикору шароб машғул асту аз кори раият саҳт ғофил аст. Ту эшонро бимол, пеш аз он ки табоҳӣ падида ояд. Акнун бидон, ки ин молиш бар ду гуна бувад; — бадонро кам кардан ва неконро мол ситадан. Ҳар киро гӯям: «Бигир». — Ту ҳамегир. Пас, ҳар киро халифа бигирифтӣю боздоштӣ, Ростравшан хештан ришват биситадӣ ва халифари гуфтӣ, то ўро даст боздорад. То ҳар киро дар он мамлакат асби хуб, ё ғуломи хубрӯй ва молу зайъате буд, ҳама биситад ва раият дарвеш гашту маъруфон овора шуданд ва дар хазина чизе гирд намеомад. Чун бад-ин рӯзгоре баромад, Баҳроми Гӯрро душмане падида омад. Хост, ки лашкарро бахшише диҳад ва ободон кунаду пеши душман фириштад. Дар хазина чизе набуд ва аз маъруфону руасо пурсид. Гуфтанд: — Чанд сол аст хонумон гузошта ва ба фалон вилоят рафтаанд. Гуфт: — Чаро? Гуфтанд: — Намедонем.

Ҳеч кас наёрист аз бими вазир чизе гуфтан.

Баҳром он рӯзу он шаб дар он андеша буд. Дигар рӯз аз он дилтангӣ барнишаст ва рӯй ба биёбон ннҳод ва андешанок мерафт, то рӯз баланд шуд. Микдори ҳафт фарсанг рафта буд, ки хабар надошт ва аз гармои офтоб ташнагӣ ўро ғалаба карду ба шарбати об ҳоҷатманд шуд. Дар сахро нигоҳ кард, дуде бармеомад. Гуфт: — Ба ҳама ҳол он ҷо мардум

бошанд. Руй бад-он дуд ниҳод, чун иаздик расида, рамаи гӯсфандоя дид хобонида ва хайма зада ва саге бар дари он хайма овехта. Шигифт бимонд. Ба наздики хайма рафт. Марде берун омад ва ба вай салом карду мар-уро фуруд овард ва надонист, ки ӯ Бахроми Гур аст ва моҳазаре, ки дошт, пеш овард. Баҳром гуфт: — Маро нахуст аз ин ҳол хабар дех, пеш аз он ки нон хурем, ин ҳол бидонем, ки чист? Он мард гуфт: — Ин саг амини гӯсфандони ман буд ва ман уро дар рама боздошта будам ва бо даҳмарда даровехти ва ҳеҷ гург аз бими ӯ гирди гӯсфандони ман наёристӣ гашт. Ва бисёр вақт ман ба шаҳр рафтаме ба шуғле ва дигар рӯз бозомадаме ва ӯ гӯсфандонро ба чаро бурдию ба саломат боз овардӣ. Бар ин рӯзгоре баромад. Гӯсфандонро шумурдам, чанде кам омад.

Ҳамчунин баъд аз муддате нигоҳ кардам, чанде дигар кам омад ва ин чо ҳаргиз касе дузд ёд надорад, ки омада бошад. Ва ҳеҷ гуна наметавонистам донист, ки ин чӣ ҳол аст ва гӯсфандонро чӣ мешавад? Ва ҳоли рамаи ман аз андакӣ ба чое расид, ки чун омили садақот биёмад ва бар одати гузашта садақот хост, тамоми рама он чӣ монда дар сару кори садақот рафт. Акнун ман чӯпони он омил мекунам, магаринсагбо гурги мода унс гирифтаю чуфт гашта ва ман беҳабар будам. Казоро рӯзе ба дашт рафта будам ба талаби ҳезум. Чун бозгаштам ва бас балое дидам, баромадам, гӯсфандоиро дидам, ки мечаранд па гурге рӯй ба рама оварда буд ва мебӯид. Дар паси хоре бинишастам ва ғигоҳ мекардам. Чун саг гургро дид, пеш бозомаду дум мечунбонид. Гург хомӯш биистод. Саг бар пушти ӯ шуд ва бо ӯ гирд омад ва ба гӯшае рафту бихуфт. Гург дар миёни рама тохт ва якеро аз он гӯсфандон бигирпфту бидаррид ва саг ҳеҷ овоз иадод. Чун муомилати гургу саг дидам, бидонистам, ки табоҳии гӯсфандони ман аз бериҳои саг будааст. Пас, ӯро бигирпфтам ва аз баҳри хиёнате, ки аз падид омада буд, вайро бар дор кардам.

Бахроми Гӯрро саҳт ачаб омад. Чун аз он чо бозгашт, ҳама роҳ дар ин ҳол тафаккур мекард, то зндешаи ӯ бар ин бирафт, ки «раият рамаанду вазири мо амин». Ва аҳволи раияту мамлакат саҳт ошуфта ва бохалал мебинам ва аз ҳар кӣ мепурсам, бо ман рост намегӯяд ва пӯшида медорад. Тадбири ман он аст, ки аз холи раият ва Ростравшан пурсам.

Чун ба Чои хеш бозомад, нахуст рӯзномаҳо хост ва донист, ки Ростравшан бо мардум нек нарафтаасту бедодӣ кардааст бо мардумон. Ин на ростравшан аст, балки дурӯғу торик аст. Пас, масал зад, ки рост гуфтаанд доноён, ки: «Ҳар кӣ ба ном фирефта шавад, ба нон андар-мокад

ва ҳар кӣ ба нон хиёнат кунад ба чома дармонад».

Ва ман ин вазирро кави'даст кардам, то мардумон ўро бад-ин чоҳу хашмат мебинанд ва аз тареи ў сухан бо ман наёранд гуфт. Чораи ман он аст, ки чун вазир фардо ба даргоҳ ояд, ҳиммати ў пеши бузургон бибарам ва ўро боздораму бифармоям, то мунодӣ кунанд, ки «мо Ростравшанро маъзул кардему ҳабс фармудем ва низ ўро шуғле нахоҳем фармуд. Ҳар киро аз ў ранче расидааст ва даъво дорад, биёяду ҳоли¹ хеш маълум кунанд, то инсофи ў бидиҳем». Чун мардумон ин бишинаванд, чунон ки бошад, маълуми мо гардонанд. Агар бо мардумон некӯй кардааст ва мол ноҳак наситада бошад, аз вай шукр гӯянд, ўро бинавозем, боз ба сари шуғл барем ва агар бар хилофи ин рафта бошад, занро сиёсат фармоем.

Пас, дигар рӯз Баҳром бор дод, бузургон пеш рафтанд ва меҳтарон даромаданду ба чои хеш бинишастанд. Баҳром рӯй сӯи Ростравшан карду гуфт: — Ин чӣ изтироб аст, ки дар мулки мо афгандай ва лашкари моро бебарг медорӣ? Раъияти моро зеру забар кардай! Туро фармудем, ки арзохи мардумонро ба вақти хеш мерасону аз иморати вилоят фориғ мабош ва аз раият чуз хирочи ҳақ маситон ва хазинаро ободон дор. Акнун на дар хазина чизе мебинаму на лашкар барг доранду на раият бар чо мондааст. Ту пиндорӣ, бар он ки ман худро ба шаробу шикор машғул кардам, аз ҳоли раият ва аҳволи мамлакат ғофилам?! Фармуд, то ўро дар хона бурданду банд бар пойи ў ниҳоданд ва бар дари сарои мунодӣ карданд, ки «малик — Ваҳром Ростравшанро аз кор боз кард ва бар вай хашм гирифт ва низ уро шуғл нахоҳад фармуд. Қар киро аз вай ранче расидааст, мутазаллиме дорад бе ҳеҷ тарсеву ваҳме ба дчргоҳ ояду ҳоли хеш бознамояд, то малик инсофи эшон биди'ҳад». Ва ҳам дарвақт бифармуд, то зиндонро дар боз карданду зиндониёнро пеш оварданд ва як-якро ҳамепурсиданд, ки «туро ба чӣ боздоштааст?» — Яке гуфт:

— Бародаре доштам бо молу неъмат бисёр. Ростравшан ўро бигирифтудар шиканча бикӯшт ва ҳа.маро аз вай биситад. Гуфтам: «Ин мардро чаро куштӣ?» Гуфт: «Бо муҳолифон мукотибат дорад». Маро ба зиндон кард, то пеши малик нагӯям ва ин ҳол пӯшидз бимонад. Ва дигаре гуфт: — Ман боғе доштам фохир ва аз падар маро мерос монда буд. Ростравшан дар паҳл лӯи он зайъате дошт. Рӯзе дар боғи ман омад ва ўро ба дил хуш омад. Харидорӣ кард. Нафурӯхтам. Маро бигирифтудар зиндон кард, ки «духтари фалон касро дуст медорӣ ва хиёнате бар ту равшан шудааст. Ин борро даст бидор ва каболаро биёр ва иХроп кун»:

«Ин боғро фуруҳтам ва маро даъво набошад, ҳақ ва мулки Ростравшан аст».

Гуфтам: «Ман ин иқроп накунам». Панҷ сол аст, то дар ин зиндон мондаам.

Дигаре гуфт: — Ман марди бозаргонам ва кори ман он аст, ки ба бару баҳр мегардам ва андак мое дорам. Зароифе, ки ба шаҳре ёбам, бихараму ба шаҳри дигар барам ва бифурушаму ба андак суде қаноат кунам. Магар иқди¹ марвориде доштам. Чун дар ин шаҳр омадам, хабар ба вазири малик шуд. Кас фиристоду маро бихонд ва он тавилаи марворидро харидори кард, бе он ки баҳо бетдиҳад, ба хизонаи хеш фиристод. Ва чанд рӯз ба салони ӯ мешудам, худ бад-ӯ роҳ нашуд. На баҳо доду на иқд боздод ва тоқатам бишуд. Рӯзе бар сари роҳи ӯ шудаму гуфтам: «Агар иқд шоиста аст, бифармо, то баҳо бидиҳанд ва агар нест, боздиҳанд, ки ман бар сари роҳам». Ҷавоби он надод. Ба вусок бозомадам. Сарҳанге бо чаҳор пиёда ба вусоки ман омаданду маро гуфтанд: «Туро вазир мехоҳад». Шод гаштам. Гуфтам: «Баҳои марворид хоҳад дод». Бархостаму бо он авонон бирафтам. Он авонон маро ба дари зиндон бурданд ва зиндониро гуфтанд: «Ҳукм аст, ки ин мардро дар зиндон кунӣ ва банди гарон бар пой ӯ ниҳӣ». Акнун солест, ки дар банду зиндонам. Дигаре гуфт: — Ман раиси ноҳиятам ва ҳамеша дари хонаи мо бар мехмону аҳли илму гарибон кушода буди ва муруоти гарибону дармондагон кардаме ва садақоти ман пайваста ба мустаҳикон будӣ. Ва аз падар ончунин биёфтам ва маро ҳар чӣ аз мулк маврус даромадӣ, ҳама ихроҷоти хайру муруват ва мехмон сарф кардаме. Вазирч малик маро битирифт, ки ту ганҷ ёфтай. Ва бо шиканчаю мутолибат маро ба зиндон боздошт ва ҳар мулкеву зиёе, ки доштам, ба ним дирам бифуруҳтам ва бад-ӯ додам. Ва акнун чаҳор сол аст, ки дар банду зиндонам ва ба як дирам кодир нестам. Дигаре гуфт: — Ман писари фалон займам. Вазири малик падари маро мусодира карду дар зери чуб бикӯшт ва маро дар зиндон кард ва акнун ҳафт сол аст, то раиҷи зиндон мекашам. Динаре гуфт: Ман марде лашкариам ва чанд сол аст, то малик ва падари маликро хидмат кардаам ва дар девон маро андак нонпорае ҳаст, порсол чизе нарасид. Имсол вазирро гуфтам: «Аёл дорам ва порсол чизе ба ман нарасидааст. Имсол итлоқ кун, то баъзеро бҷ вом диҳам ва баъзеро дар вачҳи нафақот сарф кунам», Гуфт: «Маликро ҳеҷ муҳимме дар пеш нест, ки ба лашкар ҳоҷат бошад, ё ба ту ва монанди ту. Агар дар хидмат бошед

ва агар набошед, ҳар ду яке хоҳад буд. Агар нонат бояд ба кори гтл шав». Гуфтам: «Маро ҳаққи хидмат бошад дар ин даргоҳ, кори гил набояд кард, аммо туро кадхудой кардани подшоҳ бибояд омӯхт, ки ман дар шамшер задан устувортарам, ки ту дар калам задан. Ман дар шамшер задан чон фидои подшоҳ кунаму аз фармон дарнагузарам ва ту ба кори девон. Аз мэ нон дарег медорию фармони подшоҳ намебарӣ ва нн қадар намедонӣ, ки лодшоҳро чокаре туй ва чокаре ман. Ва туро ин шуғл фармудааст ва маро он. Фарқ миёни' ману ту он аст, ки ман фармонбардорам ва ту яа. Агар фармон дорӣ, ки подшоҳ номи ман аз девон пок кардааст, бинамо ва илло он чи ба мо арзонӣ доштааст, мерасон». Гуфт: «Бирав, ки хуни шумо ва азони подшоҳ ман нигоҳ медорам. Агар ман набудаме, дер будӣ, ки мағзҳои шумо каргасон хурдаяди». Пас, дар-рӯз маро ҳабс фармуд. Акнун чаҳор моҳ аст, ки дар ҳабс мондаам.

Ва зиёда аз ҳафтсад мард ҳабс буданд, кам а? бист марди хуниву мучрим ва дузд буданд. Дигар ҳама он буданд, ки вазир эшонро ба тамаъ ва зулм боздошта буд ва ба зиндон карда. Чун хабари мунодӣ карданро мардумони шаҳр ва ноҳият бишуниданд, дигар рӯз чандон мутазааллим ба даргоҳ омаданд, ки эшонро ҳадду мунтаҳо набуд. Ва чун Баҳром ҳоли халқ ва берасмиҳояу беадабиҳо ва ситами вазир бар он чумла дид, гуфт бо хештан.—Фасоди ин расм беш аз он бинам, ки андеша бад-у роҳ ёбад ва дар ин кор жарфтар бояд ннгоҳ кард. Пас, бифармуд, то ба сарои Ростравшан раванд, харитаҳои коғазҳои ӯ биёранд ва хонаҳои ӯ мӯҳр кунанд. Пас, мӯътамадон бирафтанд ва ҳамчунон карданд. Чун харитаҳои коғаз биёварданд ва мутолиа карданд, дар миён харитае ёфтанд пур аз мулотифа, ки подшоҳе, ки касди Баҳром* карда буд, ба Ростравшан навишта буд ва ба хати Ростравшан мулотифае ёфтанд, ки навишта буд: — Чӣ оҳистагист, ки малнк мекунад, ки доноён гуфтаанд: «Ғафлат давлатро бибарад». Ва ман дар ҳавоҳои ва бандагӣ ҳар чӣ мумкин буд, ба чой овардаам ва бештари лашкарро бе созу бе барг кардааму баъзеро ба муҳол номзад карда ва пароканда сохта ва ҳар чӣ ба ҳама сол ба даст овардаам аз баҳри ту хазина кардаам, ки' имрӯз ҳеҷ маликero чунон хазина нест. Ва тоҷу камару чома мурассаъ сохтаам, ки имрӯз мисли он набошад. Ва ман аз ин мард ба чон омадаам ва «майдон холисту хаем ғофил». Ҳарчанд зудтар пеш оянд, пеш аз он ки мард аз хоби ғафлат дарояд, хуб хоҳад буд.

Баҳром чун он навиштаро бидид, гуфт: — Зех, ӯ хасро бар ман

берун овардааст. Ва ба ғурур меояд ва маро дар бадгав • — ҳариву муҳолифати ӯ ҳеҷ шак на-(мондааст. Бифармуд, то ҳар он чӣ аз хоста буд, бэ хи-^ зона оварданд ва бандагону чаҳорлоёни ӯро ба даст оварданд ва ҳар чӣ аз мардум ба ришвату зулм гирифтн та буд, боздоданд. Бифармуд, то бар дари сарои ӯ доре баланд бизаданд ва нахуст Ростравшанро бар дор карданд, ҳамчунон ки он мард кард мар он сагро. Пас, мувофиқону касоне, ки бо ӯ ёр ва ҳамбайғат буданд. Ва ҳафт рӯз бифармуд, то мунодӣ карданд, ки ин чазои он кас аст, ки бо малик бадандешӣ ва муҳолифат кунад ва «хиёнат бар амонат бигзинад» ва бар халқ ситам кунад, бо худою худойгон далерӣ кунад. Чун ин сиёсат бикард, ҳама муфеидон аз малик Баҳром битарсиданд ва ҳар киро Ростравшан шуғл фармуда, ҳамаро маъзул кард. Ва чун ин хабар бад-он подшоҳ расид, ки қасди' малик-Баҳром карда буд, ҳам аз он чо бозгашт ва аз кардаи хеш пушаймон шуд ва бисёр зароиғ ба маликБаҳром фири'стоду узрҳо хост ва бандагиҳо намуду гуфт: «Бар андешаи ман харгиз исёни малик нагузашта буд, маро вазири малик бар и и дошт, азбаски менавишт ва кас мефиристод. Ва занни банда гувоҳӣ меод, ки ӯ гуноҳкор аст, паноҳӣ мечӯяд». Малик-Баҳром узри ӯ бипазируфт ва аз сари чурми ӯ даргузашт. Ва м^рди некӯэътиқод ва некӯтариқату худойтарсро вазири дод ва кори раияту лашкар низом гирифт ва шуғлҳо рзвон шуду чаҳон рӯй ба ободонн ниҳод ва халқ аз чавру бедодӣ бираст.

Ва малик-Баҳром он марди сағ бар дор кардаро ба вақти он ки аз хаймаи ӯ берун меомад, тире аз тиркаш баркашид ва пеши он мард андохт. Гуфт: — Нону намаки туро хурдаам ва ранҷхое, ки туро расидааст, маро маълум гашт, туро ҳаққе бар ман вочиб шуд. Бидон, ки ман ҳочибеам аз ҳочибони малик-Баҳром, ҳама ҳочибону бузургон и малик бо ман дӯстӣ доранд ва маро нек мешиносанд, бояд ки бархезию бо ин тир ба дәргоҳ ой ва ҳар кӣ туро бад-ин тир бинад, туро пеши ман орад, то ман туро ҳаққе гузорам, ки баъзе зиёнхотро талофӣ карда шавад.

Пас, бирафт. Баъд аз чанд рӯз зан он мардро гуфт: — бархезу ба шаҳр рав, ин тирро бубар, ки ол савор марди борутбат ва тавонгару мӯхташам менамуд. Агар андак моя некӯй бо ту кунад, би'сёр бошад ва ҳеҷ коҳилӣ макун, ки сухани чунон касон на бар мачоз бувад.

Мард бархосту ба шаҳр омад ва он шаб бихуфт ва дигар рӯз ба даргоҳи малик омад. Баҳром ҳочибону аҳли'даргоҳро гуфта буд, ки чун марде чунину чунин ба даргоҳ ояд ва тири ман дар дасти ӯ бубинед,

зудаш ба назди ман оред». Чун хоҷибон уро ба он тир бидиданд, ба назди худ хонданду гуфтанд: — Эй озодамард, кучой, ки мо чандин рӯз аст, ки дар интизори туем. Ин чо бинишин, то туро пеши худованди тир барем. Замоне буд, Баҳром берун омаду бар тахт бинишаст ва бор дод ва хоҷибон дасти он мард бигирифтанду ба понгоҳи тахт оварданд. Чашми он мард бар малик-Баҳром афтод, бишнохт. Гуфт: — Овах, бисӯхтам, ки он савор малик-Баҳром будааст ва ман хидмат чунон ки вочиб бувад, накардаму ба густохӣ бо малик сухан гуфтам. Набояд аз он кароҳияте дар дилаш омада бошад? Чун пеши тахтп шоҳ шуд, ниёз кард. Малик-Баҳром рӯй сӯи бузургон карду гуфт: — Сабаби бедор шудани мал дар аҳволи мамлакат ин мард буд. Ва қиссаи сагу гург бо бузургон бигуфт ва гуфт: — Ин мардро ба фол шрифтам. Пас, бифармуд, то ўро хилъат пӯшониданду ҳзфтсад гӯсфанд аз меш ва ғайра, чунон ки ўро биснтада буданд, бад-ў боздиханд ва то зиндагии Баҳром бошад, аз ў садақот нахоҳанд.

* * *

Ва Искандар *, ки Дороро * бикӯшт, он буд, ки вазираш бо Искандар яке буд. Чун Доро кушта шуд, Искандар гуфт: — Ғафлати амиру хиёнати вазир подшоҳӣ бибарад.

Ва дар ҳама вақт подшоҳро аз аҳволи гумоштагон ғофил набояд буд ва пайваста аз тарику сирати эшон мебояд пурсид, то чун норостӣ ва хиснате зоҳир шавад, ҳсч ибқо набояд кард ва бар андозаи чурми ў молиш бояд дод, то дигарон ибрат гиранд. Ва ҳеҷ кас аз бими снёсат бо нодшоҳ бадӣ натавонанд андешид ва ҳар киро шугле бузург фармояд, бояд ки бар сари ў касеро мушарраф кунад, чунон ки ў надонад, то пайваста кирдору аҳволи ўро бозменамояд. Ва Арастотолис* маликИскандарро гуфт: — Чунин касонеро, ки калами эшон дар мамлакат равон бошад, чун эшонро биёзурдӣ, дигар эшонро шуғл мефармой, ки сар бо душманон яке кунаду дар халоки ту кӯшад.

Парвиз*-малик гуфт, ки малик нашоҷад, ки гуттоҳи чаҳор гурӯҳ мардумро даргузорад; яке он ки оҳанги мамлакатн ў кунад, дигар он ки оҳанги ҳарамии ў кунад, сеюм он ки рози ў нигоҳ надорад, чаҳорум он ки забонаш бо малик буваду дар дил бо муҳолифон ва дар сир тадбири эшон кунад: «Қирдори мард аз сиррӣ мард огоҳӣ диҳад». Чун малик бедор бошад, бар ў ҳен чиз пӯшида намонад...

ФАСЛ И ПАНЧУМ

АНДАР МУҚАТТАОН ВА БАРРАСИДАНИ АҲВОЛИ РАОЁ, КИ ЧУН МЕРАВАД

Муқаттаоне, ки иктоъ доранд, бояд ки бидонанд, ки эшонро бар раоё чуз он фармон нест, ки моли ҳақ биситонанд ба вачҳи некӯ ва чун он биситаданд, раоё ба тану мол ва фарзандону асбоб ва зиёъ аз эшон эмин бошанд. Ва раоё агар хоҳанд, ки ба даргоҳ оянд ва холи хеш бознамоянд, эшонро аз он манъ накунад ва ҳар муқаттаъ, ки чуз ин кунад, дасташ кутоҳ кунанд ва иктон ӯ бозситонанд ва бо ӯ итоб фармоянд, то дигарон ибрат гиранд ва дар ҷумлае аҳволи эшонро бибояд дошт, ки мулку ранят ҳама султонрост. Муқаттаону волнён чун шаҳнаанд бар сари эшон, то бо раият ҳамчунон бошад, ки нодшоҳ бо дигар раоё эмин бошанд.

ҲИКОЯТ

Чунин гӯянд, ки чун Қубод* фармон ёфт, Нӯширвони Одил*, ки писари ӯ буд, ӯ бинишаст, ҳаҷдаҳсола буд ва кори подшоҳи ҳамеронд ва ӯ марде буд аз хурдакӣ адл дар табъи ӯ сиришта буд ва зиштиҳоро ба ӯ ишт доштию некиҳо ба неки. Ва ҳамеша гуфтӣ, «падарам заифраъӣ асту салим ва зуд фирефта шавад ва вилоят вайрон мешаваду ҳазина тихӣ ва мол аз миён мебаранд ва зиштномиву мазолим дар гардани ӯ ҳамемонад. Ва ба як бор ба найрангу ранги Маздак* фкрефта шуд. Ва фалон волию омил, ки эшон фалон видоятро аз ӯ хост, ба ноҳақ ҳалок карданд ва раоё дарвеш монд. Бад-он бадраи динор, ки оварданд аз симдустӣ, ки буд, фирефта шуд ва аз эшон хушнуд шуд ва ик моя тамиз накарду аз эшон напурсид, ки «ту амир ва волии он вилоятӣ, ман туро бад-он вилоят чандон ҳав^лат кардам, ки мавоҷиби ту ва хайли ту бошад. Донам, ки ин аз эшон ситадай, ки пеши ман овардаи ва аз мероси падар барнадоштай. Ҳама он аст, ки аз раоё ба ноҳақ биситадай. Ва омилро ҳамчунин гуфтӣ, ки моли вилоят чандин аст, баъзе ба барот харч кардӣ ва баъзе ба ҳазина суиурдӣ. Ин зиёдатихо, ки бо ту мебинам аз кучо овардӣ? Ҳама он аст, ки ба ноҳақ биситади в ба урфи он бачо наёвардӣ, то дигар ростӣ пеша кардандӣ». Чун се-чаҳор сол бар он бигузашт, муқаттаон ва гумоштагон ҳамчунон дароздастӣ мекарданд. Чун хозир шуданд. Нӯширвон бар тахт нишаст, худойро сипос кард, пас гуфт: — Бидонед, ки маро ин подшоҳӣ худай азза ва ҷалла дод ва дигар аз мероси падар ёфтаам ва се дигар аз

аммон бар ман хурӯҷ карданд, бо эшон масоф кардам ва дигар бор мулкро ба шамшер гирифтам. Чун худой таоло чаҳон ба ман дод, ман ба шумо арзонӣ доштаму ҳар касро вилоят додам ва ҳар киро дар ин давлат ҳаққе бар ман буд, бенасиб нагузоштам вайро. Ва бузургоне, ки бузургӣ ва вилоят аз ладарам ёфтаанд, эшонро ҳам бад-он маҳал мартаба1 бидоштаам ва манзалату нонпораи эшон кам накардаам. Ман хурмати шумо нигоҳ дорам ва шумо сухани* ман нашунаведу аз худой таоло натарсед ва аз халқ шарм надоред ва ман аз бодофраи яздон метарсам. Набояд, ки бедоду шумии шумо дар рӯзгори ман расад. Чаҳон аз мухолифон холи шуд ва шуморо кафофу осоиш доданд ба неъмате, ки эзидтаоло морою шуморо доддаст, машғул гардед, савобтар бошад, ки бедоду носипосӣ кардан, мулкро завол орад ва неъматро бибарад. Бояд, ки пас аз ин бо халқи худой некӯӣ кунед ва раият сабукбор дореду зақфонро маёзоред ва мар уламоро хурмат доред ва бо сулаҳо сӯхбат кунед аз бадон бипарҳезед. | Худойро бар хештан гувоҳ гирифтам, ки агар касе хилофи ин тариқа варзад, ҳеч ибко накунам. Ҳама гуфтанд:— Чунин фармон дорем. Чун рузе чанд баромад, ҳама бар сари қор шуданд ва ҳамон бедодию дароздастӣ пеш гирифтанд ва Нӯширвонро ба чашми кӯдакӣ нигоҳ карданд. Ва ҳар кас пиндошт, ки Нӯширвонро ӯ бар тахти подшоҳӣ нишондааст. Агар хоҳад, ӯро подшоҳ, дорад ва агар нахоҳад, надорад. Ва Нӯширвон тан ҳамезаду бо эшон ба мадуро рӯзгор ҳамегузаронид, то дар ин ҳадис панҷ сол баромад. Магар сипаҳсолоре аз ӯ тавонгартару бонематтар набуд ва Нӯширвон ӯро волии Озарбойҷон карда буд ва дар ҳама мамлакат ҳеч амир аз ӯ бузургтар ва бо иддату олаттар ва хайлу таҷаммул набуд. Уро магар орзу чунон афтод, ки дар он шаҳр, ки нишастӣ, ӯро боге ва нишастангоҳе бошад. Дар он шаҳр пирзани буд, он миқдор заминпоре буд вайро, ки дахли ӯ ҳар сол чандон будӣ, ки хирочи воли бидодӣ ва барзгар насиби хеш бардоштӣ. Ва он қадар насиби пирзан расидӣ, ки соли то соли дигар ҳар рӯз чаҳортои нон будӣ; яктой ба нонхӯриш бидодӣ ва яктой ба чароғ ва як нон ба чошт хӯрдию як нон ба шаб хӯрдӣ. Ва чома ба тараҳҳум мардумон ба вай додандӣ ва ҳаргиз аз хона бадар наёмадию дар машаққат рӯз мегузаронидӣ. Магар ин сипаҳсолорро он пораи замин дархӯрд буд, ки дар ҷумлаи боғу сарой гирад. Кас бад-он пирзан фиристод, ки «ин пораи замин бифурӯш, ки маро дархӯрд аст». Гуфт:— Нафурӯшам, ки маро дар ҳама чаҳон ин қадар замин аст, ки кути ман аз он чост, кас кутихуд

нафурушад. Гуфт:—Ман ивази он заџин бидиҳам, ки ҳам чандон дахлаш бувад. Пиразан гуфт: — Замини ман ҳалол аст. Аз падару модар мерос ёфтаам ва обхӯраш наздик аст ва ҳамсоџгон мувофикакду маро озарм доранд. Вэ он замин, ки ту маро диҳӣ, чандин хосият дар вай набошад. Агар даст аз ин боздорӣ, туро беҳтар.

Сипаҳсолор сухани пирзан нашуниду ба зулм замин аз ӯ биџирифт ва девор гирди ӯ даркашид. Пи*рзан дармонд, кораш ба зарурат расид. Бад-он розӣ шуд, ки баҳои замин ё иваз бидиҳад, худро пеши ӯ афганд, ки ё баҳо бидеҳ ё иваз. Дар ӯ нанигаркст ва ӯро ба чизе надошт. Пирзан навмед аз пеши ӯ берун омад ва низ ӯро дар саро нагузоштанд. Ва ҳар гоҳ, ки ин сипаҳсолор барнишастӣ ва ба тамошову шикор шудӣ, пирзан бар сари роҳи ӯ бонг бардоштию бақои замин талабидӣ. Ҷавобаш наводи ва агар бо хоссаџиёнаш гуфтӣ, гуфтандӣ: «Бигуем» ва нагуфтандӣ, то ду еол баромад. Пирзан очиз шуд ва тамаи инсоф аз вай бибуриду бо худ гуфт: — «Оҳани сард меқӯбам». Эзидтаоло забардасти ҳар дасте дасте офаридааст. Охир ин бо ҳама бузургӣ чокари Нӯширвон аст. Тадбири ман он аст, ки худро пеши Нӯширвон афганам ва ҳолн худ ӯро маълум гардонам. Бошад, ки инсофи Яуд биёбам.

Пас, бархост ва ба ранчу душворӣ аз Озарбойчон ба Мадоин шуд. Чун даргоҳи Нӯширвон бидид, гуфт:— Маро нагузоранд, ки дар ин саро шавам, он ки волии ӯ дар Озарбойчон аст ва чокари ӯст, маро дар саро нагузоштӣ, кай дар ин саро гузоранд, ки худованди ҷаҳон аст. Тадбири ман он аст, ки дар саҳрое уро бинам ва қиссаи худ бар вай арз кунам. Қазоро он сиг.аҳсолор, ки замини ӯ ситада буд, ба даргоҳ омада буд. Нӯширвон азми шикор кард. Пирзан хабар ёфт, ки Нӯширвон ба фалон шикоргоҳ меравад. Бархост, тарсон-тарсон ба сахтиву ранчи тамом бад-он шикоргоҳ шуд ва дар паси хошоке бинишаст ва он шаб он ҷо бихуфт. Рӯзи дигар Нӯширвон даррасид ва бузургон бипароганданду ба шикор машғул шуданд. Нӯширвон бо силоҳдое бимонд. Пирзан чун маликро танҳо бидид, аз паси хошок бархосту гуфт: — Эй малик, доди ин заифа бвдекҳ! Нӯширвон сӯи ӯ ронд ва қиссаи ӯ биситаду бихонд. Об дар дидаи Нӯширвон бигардиду гуфт: — Дил машғул мадор, ки то акнун кор туро афтода буд, акнун маро афтод, муроди ту ҳосил кунам ва туро ба шаҳрн ту фиристам. Он гоҳ фаррошро гуфт: — Инро бар шутур нишону ба деҳ бубар ва ба меҳтардеҳ супар, то чун аз шикоргоҳ бозоям, ӯро ба шаҳр бар ва дар хонаи худ нигоҳ дор. Ҳар рӯз ду ман нон ва як ман гӯшт ва ҳар моҳ

панн динори зар аз хизона бад-ӯ мерасон, то он рӯз, ки ӯро аз ту талаб дорем. Фаррош ҳамчунон кард. Чун Нуширвон аз шикор бозгардид, дар андеша буд, ки чӣ чора кунад, то ҳақиқати ин ҳол маълум шавад, чунон ки бузургон надонанд. Пас, нимрӯзӣ ба вақтя қилӯла, ки ҳама халқ, хуфта буданд ва дари сарой холи буд, ходимро гуфт: — Бирав ба фалон висок ва фалон ғуломро овоз кун. Чун ғулом биёмад, гуфт:— Донӣ, эй ғулом, ки маро ғуломони шоиста бисёранд. Аз ҳама туро баргузидам ва эътимод бар ту кардам, Бояд, ки нафақот аз хазина биситонӣ ва ба Озарбойҷон шави ба фалон шаҳр ва фалон маҳаллат ва бист руз он чо мақом куню бад-он мардум чунон намои, ки «ман ба талаби ғуломи гурехта омадам» ва пас бо ҳар гуна мардум нишасту хост кунӣ ва бо эшон биёмезӣ. Ва дар миёни суҳан дар ҳоли мастию хушёрӣ аз эшон суол кунӣ, ки «дар ин маҳаллат зане фалон буд, фалон ном, кучо шуд, ки аз ӯ нишон намедиханд». Ва бишунав, ки чӣ мегӯянд ва ёд гиру хабар боз ор ва туро бад-ид кор мефиристам. Валекин туро дар боргоҳ пеши бузургон бихонам ва ба овози баланд бигӯям, чунон ки ҳама бишунаванд: — Бирав, аз хазина нафақот биси'гом ва аз ин чо ба Озарбойҷон шав ва ба ҳар шаҳру ноҳияте расӣ, бубину бипурс, ки ҳоли ғаллаҳою меваҳои эшон имсол чӣ гуна аст, чое офати осмонӣ расидааст ё на ва ҳамчунин аҳволи марой ва шикоргоҳҳо бубину бипурс.

Чунон ки ёбӣ, ба зудӣ бозгард ва маро хабар кун, то ҳеч кас надонад, ки ман ба чӣ кор мефиристам.

Ғулом гуфт: — Фармонбардорам.

Дигар рӯз азми роҳ кард ва ба он шаҳр шуду бист рӯз он чо мақом кард ва бо ҳар кӣ нишастӣ, аз ҳоли пирзан пурсидӣ. Ҳама гуфтанд, ки «ин пирзани мастураро шавҳару фарзандоя ба раҳмати худой шуданд ва ӯро поре замин маврӯс буд ва онро ба барзгар дода буду аз иртифои он қадре бимондӣ, пас аз қисти барзгар ва ҳиссаи подшоҳ, ки то вақти иртифои дигао ҳар рӯз чақор нон ризқи вай будӣ, як нон ба нонхуриш додӣ ва як нон ба равғани чароғ додию як нон ба чошт бихӯрдӣ ва яке ба шом. Волиро мурод он буд, ки боғе ва сарое созад ва он заминро ба зӯр бигирифт ва дар ҷумлаи боғ даровард, на бақо доду на иваз. Ва соли он пирзан ба дари сарои ӯ омад, гӯш бад-ӯ накард ва акнун муддатест, ки кас ӯро надидааст».

Ғулом ҳолҳоро маълум карду ба даргоҳи Нуширвон омад ва аҳвол бозгуфт. Нуширвонро таҳқиқ шуд, ки пирзан рост гуфтааст. Рӯзи дигар

бор дод ва чун бузургон ҳозир шуданд, замоне буд, Нӯширвон рӯй бад-он бузургон карду гуфт: — Волии Озарбойҷонро чӣ миқдор дастгоҳ бошад? Гуфтанд: — Ду бор ҳазор ҳазор динор, ки ўро бад-он ҳочат нест. Гуфт: — Аз матоъ ва тачаммул? Гуфтанд: — Сесада ҳазор ҳазор зарринаю симина. Гуфт: — Аз чавоҳир? Гуфтанд: — Понсада ҳазор ҳазор динор. Гуфт: — Мулку мустағалу зиё? Гуфтанд: — Дар Хуросону Ироқ ва Озарбойҷон, дар ҳеҷ ноҳияту шаҳре нест, ки ўро он чо даҳ пора ва ҳафч пора мулку деҳ ва осиею корвонсаро ва гармобаю мустағал нест. Гуфт: — Чаҳорпой? Гуфтанд: — Сӣ ҳазор. Гуфт: — Бандан дирамҳарида? Гуфтанд: — Ҳазору ҳафтсад ғуломи румӣ ва ҳабашии дирамҳарида вдрад ва чаҳорсад канизак дорад. Гуфт: — Акнун касе, ки чандин неъмат дорад ва ҳар рӯз аз бист гуна таом ва барраву ҳалво ва қалияи чарбу ширин хӯрад ва заифи дигар, ки аз парастори худой таоло буда бошад ва дар ҳама олам ду нон дошта бошад, яке бомдод хураду яке шабонгоҳ, ин кас ба ноҳақ ду нони хушк аз ў биситонад ва ўро маҳрум гардонад, бар ў чи воҷиб ояд?

Ҳама гуфтанд: — Ин кас муставҷиби ҳама уқубат бувад ва ҳар баде, ки бо вай кунанд, сазовор аст.

Нӯширвон гуфт: — Пае, ҳам акнун бихоҳам, ки пусти ў бикананд ва гӯшти ў ба сагон диҳанд ва пустро пури коҳ кунанду бар дари саро биёвезанд ва ҳафт руз мунодӣ кунанд, ки «ҳар кӣ баъд аз ин ситам кунад ва тубраи коҳ ё мурғе, ё дастаи тара аз касе ба зулм биситонад, бо ў ҳамин кунанд, ки бо ин карданд».

Пас он фаррошро гуфт: — Пирзанро биёвар. Ва бузургонро гуфт: — Ин ситамрасида аст ва он ситамгар, ки ин чазо ёфт. Ва он ғуломро гуфт, ки «туро ба чи кор ба Озарбойҷон фиристода будам?» Гуфт: — Бад-он то аз ҳоли пирзан, ки зулм бар ў рафта, ба ҳақиқат маликро хабар кунам. Пас, бузургонро гуфт: — То бидонед, ки ман ин сиёсатро бар газоф накардаам. Баъд аз ин бо ситамгорон ҷуз ба шамшер сухан нахоҳам гуфт ва мешу барра аз гург нигоҳ хоҳам дошт ва дастҳои дароз кӯтоҳ хоҳам кард ва муфеидонро аз рӯи замнн пок хоҳам кард. Ва чаҳонро бо адлу дод ободон хоҳам дошт, ки худой таоло маро аз баҳри ин кор фиристодааст. Агар шоистӣ, ки мардумон ҳар чӣ хостандӣ, кардандӣ, эзидтаоло подшоҳонро падидор накардӣ ва бар сари эшон барнағумоштӣ. Шумо акнун ҷаҳд кунед, то коре иакунед, ки бо шумо ҳамин равад, ки бо ин золим рафт.

Ҳар кӣ дар он маҷлис буд, аз ҳайбату сиёсати Нӯширвон захирашон

об шуд. Он пирзанро гуфт: — Он ки бар ту ситам кард, ҷавобаш додам ва он сарову боғ, ки замини ту дар он аст, ба ту бахшидам ва сутуру нафақа фармудам, то ту ба саломат ба шаҳри хеш бозрасӣ ва маро ба дуо ёд ори. Пас, гуфт: — Ҷаро бояд, ки дари сарои мо бар ситамгорон кушода ва бар ситамрасидагон баста, ки раоё ва лашкариён ҳар ду зердастон ва коркунони маанд; раоё диҳандаанд ва лашкариён ситонанда. Пас, вочиби чунон аст, ки бар диҳанда дар кушодатар бувад аз он ки бар ситонанда ва аз бераҳм'иҳо, ки меравад ва бедодиҳо, ки мекунаанд; яке он аст, ки мутазаллиме, ки ба даргоҳ ояд, нагузоранд, ки ӯ пеши ман ояд ва ҳоли хеш бозгӯяд. Агар ин пирзан раҳ биёфтӣ, ӯро ба шикоргоҳ рафтан ҳоҷат набудӣ.

Пас фармуд, то силсилае созанд ва ҷарасҳо бт'ёвезанд, чунон ки дасти ҳафтсола бад-ӯ бирасад, то ҳар мутазаллиме, ки ба даргоҳ ояд, ӯро ба ҳочиби ҳоҷа набошад. Силсила бичунбонад, ҷарасҳо ба бояг оянд, Нӯширвон бишунаваду доди ӯ бидиҳад. Ҷамчунин карданд. Бузургону сарони сипоҳ бозгаштанд ва ба хонаи хеш бозоманданд. Дарҳол вакилону уммол зердасюну хайли хешро бнхонданду гуфтанд: — Бнгӯед, дар ин даҳ сол чизе ба новочиби аз кӣ ситадаед?! Агар ба ноҳақ ка'сиро бкёзурдаед, бояд ки мову шумо бар он шавем, то эшонро хушнуд кунем пеш аз он ки касе ба даргоҳ раваду аз мо шпкоят кунад.

Ҷамгинон биистоданд ва хасмонро хушнудӣ чустанд, баъзе ба узру баъзе ба мол ва бо ин ҳама хат ба икром меситаданд, ки фалон аз фалон хушнуд аст ва ҳеч даъво надорад.

Бад-ин як сиёсати бавочиби, ки Нӯширвон бикард, мамлакати ӯ рост биистод ва ҳама дастҳои дароз кӯтоҳ шуду халқи олам баросудаид, чунон ки ҳафт сол бигузашт, ки ҳеч кас ба даргоҳи ӯ аз мутазаллим наёмад.

ҶИКОЯТ

Чунин овардаанд, ки баъд аз ҳафт сол, нимрӯзӣ, ки дари сарой холи буд ва мардумон ҳама рафта буданду навбатиён хуфта, ки аз ҷарасҳо бонг баромад. Нӯширвон бишунид, дар-вақт ду ходимро бифиристонд, ки «бингаред, ки кист, ки ба тазаллум омадааст». Чун ходимон ба дари сарой омаданд, хареро диданд пиру лоғар, ки аз дари сарой андаромада буд ва пушт дар он силсилаҳо мемолид ва аз чунбиши занҷир аз ҷарасҳо бонг меомад. Ҷар ду ходим рафтанду гуфтанд: — Ҷеч кас ба тазаллум наёмадааст, магар хари лоғар, ки андар омадааст. Чун осеби заичир ба

пушти ӯ расида, ӯро хуш омадасту ба сабаби хориш хештанро ба занҷир ҳамемолад.

Нуширвон гуфт: — Эй нодонон, ки шумоед, на чунин аст, ки пиндоред. Чун нек бинигаред, он хар ҳам ба дод хоستان омадааст. Ин харро дар миёни бозор баред ва аз ҳар кас аҳволи ин хар бозпурсед ва ба ростӣ мтълуми раъйи ман кунед.

Ходимон аз пеши малик берун омаданду он харро дар миёни бозор бурданд ва аз мардумон пурсида гирифтанд, ки «касе ҳаст харро шиносад?» Гуфтанд:— Шиносем. Ходим гуфт: —Чун шиносед? Гуфтанд:—Ин хар аз фалон козур аст ва қариб бист со л аст, то пеши ӯ мебинем. Ҳар рӯз чомаҳои мардумон бар пушти ӯ ниҳода ба козургоҳ мебурд ва шабонгоҳ меовард, то чавон буд, кораш метавонист кардан, алафаш медод. Акнун, ки пир шуду аз кор фурӯмонд, озодаш кард ва акнун муддати як солу ним аст, то аз хона берун кардааст ва рӯз дар маҳаллатҳо ва кӯю бозор мегардад. Ва ҳар кас ба роҳи худо поре алаф ва об медиҳанд. Магар ду шабонарӯз аст, ки обу гиёҳ наёфта ба ҳарза мегардад.

Ва чун ходимон аз ҳар кӣ шуниданд, ҳамин шуниданд, сабук баргаштанду маълуми раъйи малик карданд.

Нӯширвон* гуфт: — На, шуморо гуфтам, ки ин хар ба дод хоستان омадааст. Ин харро> имшаб некӯ доред. Фардо он мардро бо чаҳор кадхудо аз маҳаллаи ӯ бо ин хар ба даргоҳ оред пеши ман, то он чӣ вочиби ояд, бифармоям.

Дигар рӯз ходимон чунин карданд. Харрою козулло бо чаҳор кадхудо ба вақти бор додан ба даргоҳ бурданд.

Нӯширвон козулло гуфт: — Ин хар то чавон буд, кор метавонист кард, алафаш медод. Акнун, ки пир гашт, аз кор фурӯмонд, аз баҳри он ки алафаш бояд додан, номи «озодӣ» бар вай ниҳодӣ ва аз дарат берун кардӣ. Пас, ҳаққи хидмати бистсола кучо шуд?!

Бифармуд, то чиҳил дуррааш бизаданд ва гуфт:— То ин хар зинда аст, хоҳам, ки ҳар шабонарӯзӣ чандон ки коҳу чав тавонад хӯрд, ба калами ин чаҳор мард медиҳӣ ва агар таксир кунӣ, маълуми ман гардад, ту ро куштан фармоям, то доништа бошӣ.

Подшоҳони одил ҳамеша дар ҳаққи заифон андешаҳо доштаанд ва дар муҳиммоти мамлакат дар хар дусе сол муқаттабноро таҷассус бояд кард, то эшон нисбат ба ақволи раоё баднафёи накунанд ва вилоят

ободону маъмур монад...

ФАСЛ И ШАШУМ

АНДАР МУОМИЛАИ ҚОЗИЁН ВА ХАТИБОНУ МУҲОСАБА ВА РАВНАҚИ КОРИ ЭШОН

Бояд, ки аҳволи қозиёни мамлакат ягон-ягон бидонанд ва ҳар кӣ аз эшон олиму зоҳид ва кӯтоҳдасту камтамаъ бошад, ўро тарбият кунанд ва бад-он кор ниғаҳ доранд. Ва ҳаргиз на чунин бувад, ўро маъзул кунанду ба дигарӣ, ки шоиста бошад, бад-ў супоранд ва ҳар якеро аз эшон ба андозаи кифояти ў мушоҳара нтлоқ. кунанд, то ўро ба хиёнат ҳочат наҷфтад, ки нн кор нозук аст... Нашояд ин шуғл ба ҷоҳилу нопок додан, илло тафвизи ин кор ба олими бовараъ ва чун ҳокиме ба ҷаҳлу зулм Имзои ҳукме кунанд, маълуми подшоҳ гардонанд, он касро маъзул фармудан ва молиш бояд додан. Ва гумоштағони вилоят, ки дасти қозӣ ва ҳокимн шарият кавӣ доранд ва равнақи дари сарой ў росих гардонанд ва заъф дар амру наҳии ў роҳ надиханд. Ва агар касе аз Ҳозир шудан ба маҷлиси ҳокими шаръ сар биיעҷад, ба анфу курҳ ҳозир кунанд, то ҷуз ростӣ наравад ва ҳеч кас пой аз ҳукм боз натавонанд кашид. Ва ҳама рӯзгор аз даври Одам... то акнун дар ҳар миллате ва мулке адле варзидаанд ва инсоф дода ва ба ростӣ кӯшида, то мамлақати эшон солҳои бисёр бимонад.

ҲИКОЯТ

Дар ин маънӣ чунин гӯянд, ки расмн мулуки ачаб чунон будааст, ки рӯзи Меҳрҷон ва Наврӯз подшоҳ ба раоё бор додандӣ ва касро боздошт набудӣ ва пешин ба ҷанд рӯз мунодӣ бифармудандӣ, ки биёед ба ман фалон рӯз бо шуғли хеш. Ҳар касе қиссаи хеш бинавҷштӣ ва ҳуҷастагин хеш ба даст овардӣ ва ҳар кас кори худро бисохтандӣ. Ва чун он рӯз будӣ, мунодӣ кардандӣ, малик аз беруни дар бонг кардӣ, ки «агар касе касеро боздорад аз ҳочат хоستان дар ин рӯз малик аз хуни ў безор аст». Пас, малик қиссаҳои мардумон биситадӣ ва ҳама биниҳодӣ ва як-як менигаристӣ. Агар дар он ҷо қиссае будӣ, ки аз малик нолида будӣ, мӯбадон бар дасти рост бинишондӣ ва мӯбади мӯбадон қозн-ул-қуззот бошад ба забони эшон. Пас, малик барҳостӣ ва аз тахт фуруд омадӣ ва пеши мӯбадон ба довари ба ду зону бинишастӣ, гуфти: — Нахуст аз ҳама

довариҳо доди ин мард аз ман бидеҳ, ҳеч майлу муҳобо мақун.

Он гақ мунодӣ кардӣ, ки ҳар киро бо малик хусумате ҳаст, ҳама яксар биеед, то нахуст кори шумо бигузoram. Ва пас малик мӯбадро гуфтӣ:— Ҳеч гуноҳе нест назди худой таоло бузургтар аз гуноҳи подшоҳон. Ва ҳақ гузоридани подшоҳон неъматӣ эзидтаоло нкгаҳ доштани раият асту доди эшон додан ва дасти ситамгорон аз эшон кӯтоҳ кардан. Пас, чун малик ситамгор бошад, лашкар ҳама бедодгар шаванду худой таолоро фаромӯш кунанд ва кифрони неъмат оранд ва ҳар-оина хазлону хашми худой дар эшон расад. Пас, рӯзгоре барнаёяд, ки ҷаҳон вайрон шаваду эшон ба сабаби шумии гуноҳон кушта шаванд ва малик аз он хона тиквил кунад. Эӣ мӯбади худой, гӯи маро бар хештан мағузин, зеро ки эзидтаоло ҳар чӣ аз ман пурсад, ман аз ту пурсам ва андар гардани ту кардам.

Пас, мӯбад бинигаристн, миёни хасму малик ҳақдӯст шудӣ ва доди вай ба тамомн бидодӣ ва агар касе бар малик даъвои ботил кардию ҳуҷҷат надоштӣ, ўро укубати бузург фармудию гуфтӣ: — Ин сазои он кас аст, ки бар малику мамлакати вай айб ҷӯяд ва ин далерӣ кунад.

Чун малик аз довари хеш пардохтӣ, ба сари тахт омадӣ ва тоҷ бар сар ниҳодию рӯй сӯи бузургону вакилон кардӣ ва гуфтӣ: — Ман ин оғоз аз хештан бад-он кардам, то шуморо тамаъ бурида шавад аз ситам кардан бар касе. Акнун ҳар кӣ аз шумо хасме дорад, хушнуд кунад.

Ва ҳар ки ба вай наздиктар буди, он руз дуртар будӣ ва аз аҳди Ардашер*, то ба рӯзгори Яздгурд* ҳам бар ин ҷумла буд.

Яздгурд расми падарон бигардонид ва андар-адҳ;он оини бад овард ва мардумон дар ранҷ афтодандӣ ва нафрину дуои бад мутавотнр шуд. Ногаҳ рӯзе асбе аз дари сарои ў даромад бар сифати ҳар чӣ некӯтар, чунон ки бузургон ҳама аҷоиб монданд ва оҳанги гирифтани ў карданд, натавонистанд, то пеши Яздгурд омад ва хомӯш биистод бар канори айвон. Яздгурд гуфт: — Шумо биистед, ки ин ҳадаест, ки эзидтаоло маро фиристодааст.

Бархост, нарм-нарм то пеши асб омаду буши асб бигирифт ва дастро бар рӯи асб фурӯмолид ва ҳамчунон бар пушти ў фуруд овард ва ҳеч начунбид, хомӯш ҳамебуд. Яздгурд зину лагом хост. Лагом бар сҷраш кард ва зин барниҳоду танг баркашид ва аз пас даромад, то поддум дарафганад. Ногоҳ ҷуфтае бизад ўро бар сару бар ҷой бикушт ва асб сар берун ниҳод ва ҳеч кас ўро дарнаёфт. Ва кас надонист, ки аз кучо омаду

кучо шуд. Мардумон гуфтанд, ки «ин асб фариштае буд фиристодаи худой таоло, ки моро аз ситами ӯ бираҳонд».

ҲИКОЯТ

Аммора ибни Ҳамза андар маҷлиси халифа-Восиқ* нишаста буд. Рӯзи мазолим марде бархост снтамрасида ва аз Аммора шикоят кард, ки зайъати ман ба ғасб фуру гирифтааст. Халифа-Восиқ... Аммораро гуфт: — Бархезу дар паҳлӯи хаём бинишин ва ҳуҷҷати хеш бнгӯй. Аммора гуфт: — Ман хасми вай наям ва агар ин зайъат азони ман аст, ба вай бахшидам ва барнахезам аз он ҷо, ки халифа маро гиромӣ кардааст. Ва ман ҷоҳу рутбати хеш ба зайъате ба бод натавонам дод. Ҳама бузургонро хуш омад аз баландҳиммати ӯ.

Бояд ки қуззоти подшоҳ ба тани хеш кардан ва сухани хасмон шунудан ба гӯши хеш. Чун подшоҳ турк бошад, ё тозик ва ё касе, ки ӯ тозӣ надонад ва аҳкоми шариат нашино-сад, лобуд ӯро ба ноибе ҳоҷат бошад, то шуғл меронад ба ниёбати ӯ. Ва қозиён ҳама ноибони подшоҳанд аа[^]-шуғди... ӯ кунанд ва бар подшоҳ вечиб "аст;пЕаг дасти қуззот кай дорад ва ҳурмату манзэллати эшон бояд ки ба камол шавад. Ва ҳамчунин хатибонро, ки андар масҷиди ҷомеъ намеъ мегузоранд, ихтиёр кунанд аз мардумони кур[^]нбнхони порсо, ки кори нямоз нозук аст ва намози мусулмонои ба имом тааллук медорад ва чун намози имом бохалал бошад, намози қавм ҳам бохалал бошад. Ва ҳамчунин дар ҳар шаҳре мӯхтасибе бояд гузошт, ки олиму донотар бувад, то тарозуҳою нархҳо рост дорад ва хариду фурӯхтҳодонад, то андар он ростӣ равад. Ва ҳар матое, ки аз атроф оранд, дар бозор фурӯшанд ва эҳтиёти тамом кунанд, то хиёнате накунанд. Ва санғо рост доранд ва амри маъруф ва наҳйи Мункар ба пой доранд ва подшоҳу гумоштағони ӯ бояд ки дасти ӯ кавӣ доранд, ки яке аз қоидаи мамлакатдорӣ ва натиҷаи диндорӣ ин аст. Ва агар ҷуз ин кунанд, дарвеш дар ранҷ афтад ва мардумони бозорҳо, чунон ки хоҳанд, харанду фурӯшанд ва фисқ ошкоро шавад ва кори шариат беравнақу бенизом шавад. Ва ҳамеша ин кор ба яке аз хавос фармуданди, то ходиме ва турку тозикро ҳеҷ муҳобо накардӣ ва хоссу ом аз ӯ битарсандӣ, то ҳама корҳо бар инсоф ва қавоиди ислом маҳкам буди, чунон ки андар ҳикоят омадааст.

ҲИКОЯТ

Нақл аст, ки Султон Маҳмуд* ҳама шаб бо ҳавосу нудамо шароб хӯрдӣ. Алӣ Нӯштагину Муҳаммади Ғазнӣ аз ҷумлаи умарои бузурги ӯ буданд ва дар мачлиси ӯ ҳозир буданду ҳама шаб шароб хурданд ва то дами субҳ бедор буданд. Чун рӯз ба чошт расид, Алӣ Нӯштагин саргарон гашт ва ранҷи бедорню ифроти шароб дар ӯ асар кард ва сутуре хост, ки ба хонаи хеш равад.

Маҳмуд гуфт: — Савоб нест, рузи равшан мас-г ба хона равӣ. Ҳамин чо соате биёсо то намо-зи дигар, он гаҳ бирав, ки агар туро мӯхтасиб бад-ин ҳол бинад, обрӯи ту бибарад ва дилИ ман ранҷур гардад ва ҳеч натавонам гуфт.

Алӣ Нӯштагин сипоҳсолори панҷоҳ ҳазор мард буд ва шуҷоу мубориз. Дар вақти хеш мисли ӯ набуди ва ӯро бо ҳазор мард баробар ниҳодандӣ. Дар хотири ӯ ҳам нагузашт, ки мӯхтасиб ин маъни дар дил биёрад. Бисутӯҳид ва савганд дар дил биёвард, ки албатта, биравам.

Маҳмуд гуфт: — Ту беҳ донӣ.

Алӣ бар пушти сутур барнишаст, бо анбӯҳи азим, бо хайли ғуломону чокарон рӯй ба хона ниҳод. Казоро мӯхтасиб дар ро-қ миёни бозор пеш омад барнишаста бо сад марди савор. Алӣ Нӯштагииро ҷукон маст бидид, фармуд, ки аз асбаш фуру кашиданд. Ва худ аз асб фуруд омад, то яке бар сараш нишасту яке бар пой ва ба дасти хеш бизадаш бемуҳобо, ҷунон ки замим ба дандон мегирифт ва ҳавошию лашкараш менигар]1ста1нд ва ҳеч касро заҳраи он иабуд, ки чизе гӯяд ва ин мухтасиб ходиме турк буд тез ва мӯхташам ва ҳақхон хидмат дошт. Чун мӯхтасиб бнрафт, Алӣ Нӯштагинуро ба хона бурданд. Дар роҳ, ки мерафт, мегуфт: — Хар ки фармони султон наберад, ҳоли ӯ чун ҳоли ман бо^ шад.

Рӯзи дигар Алӣ Нӯштагин ба хидмат шуд. Султон гуфт: — Чун будӣ ва чун растӣ аз мӯхтасиб?

Алӣ пушт бараҳна карду ба султон намуд, шох-шох гашта. Султон бихандиду гуфт: — Тавба кун, ки маст аз хона берун наравӣ.

Чун тартиби мулк ва қоидаи сиёсат ниҳода буд, кори адл бад-ин тариқ мерафт, ки ёд карда шуд.

ҲИКОЯТ

Ва ҳам шунидам, ки дар Ғазнин хаббозон дарҳои дуқон барниҳоданд. Нон азизу ноёфт гашт ва дарвешон дар ранҷ афтоданд ва тазаллум ба даргоҳи султон оварданд ва аз нонвоён бинолиданд, Султон

бифармуд, то нонвои хос биёварданд ва дар зери пои пил афганданд.

Чун бимурд ба дандони пил бастанду дар шаҳр бигардониданд ва бар вай мунодӣ карданд, ки «ҳар кӣ дари дукон кушода накунаду нон нафурушад, бо ӯ ҳамин равад, ки бо ин рафт».

Анборҳо харч карданд, намози шом бар дари ҳар дӯконе панҷоҳ нон монда буд ва касе намехарид...

ФАСЛИ ҲАФТУМ

АНДАР ПУРСИДАН АЗ АҲВОЛИ ОМИЛ ВА ҚОЗИЮ РАИС ВА ШАРТИ СИЁСАТ

Подшоҳ бояд ба ҳар шаҳре нигоҳ кунад, то ҳокиму омил дар он ҷо кист ва бар кори дин майле дорад ва аз эзидтаоло ҳамеша тарсон аст ва соҳибғараз нест. Ёро бигӯяд, ки «амонати ин шаҳру ноҳият дар гардани ту кардем. Он чӣ эзидтаоло аз мо пурсад бад-он ҷаҳон, мо аз ту пурсем. Бояд ки ҳоли омилу кози ва шаҳнаву мӯхтасиб ва раоёи хурду бузург медонӣ ва мепурсӣ ва ҳақиқати ҳол маълуми мо мекунӣ ва дар сирру алония менамой, то он чӣ воҷиб ояд, андар он мефармоем». Ва касоне, ки бад-ин сифат бошанд, имтиноъ кунанд ва ин амонат напазиранд, эшонро илзом бояд карду ба икроҳ бибояд фармуд.

ҲИКОЯТ

Чунин гӯянд, ки Абдулло ибни Тоҳир* амири одил буда ва гури ӯ ба Нишопур аст ва мо дидему зиёрат кардем ва пайваста мардумон он ҷо шаванд ва ҳочатҳо хоҳанд, худой азза ва ҷалла раво мекунад. Ва ӯ ҳамеша амал ҳама порсоёну зоҳидон ва касонеро фармудӣ, ки эшонро ба моли дунё ҳочат набудӣ ва ба ғараз азони хеш нагаштандӣ, то моли ҳақ ҳосил омадӣ ва ба раоё ранҷ нарасидӣ ва ӯ гирифтадор набудӣ.

ҲИКОЯТ

Дар ин маънӣ Бӯалии Даққок рӯзе ба наздики Абӯалӣ Илёс, ки сипаҳсолор ва волии Хуросон буд, омад. Ин Абӯалӣ бо ҳама ҷалолат шахси фозил буди. Буалии Даққок дар пеши ӯ бинишаст ба ду зону. Бӯалӣ Илёс гуфт: — Маро панде деҳ. Гуфт: — Ё амир, як масъала мепурсам аз ту бенифоқ ҷавобам диҳӣ? Гуфт: Диҳам. Гуфт: — Маро бигӯй,

ки ту зар дуст дорӣ ё хаем? Гуфт: — Зар. Гуфт: — Пас чигунааст, ки он чи дӯсттар дорӣ, ин чо раҳо мекунӣ ва он чи дӯст надори, бо хеш бад-он чаҳон мебарӣ?

Бӯалӣ Илҷсро об дар чашм бигашту гуфт: — Неку панде додӣ маро, ҷумлаи фоида андар ин бувад ва маро аз хоби ғафлат бедор кардӣ.

ҲИКОЯТ

Чунин гӯянд, ки Султон Маҳмуди* ғозиро рӯй некӯ набуд, кашидарӯй буд ва хушку дарозгардан ва баланббиниву кӯса буд, ба сабаби он ки пайваста гул хӯрдӣ, зардрӯй буд. Чун падараш Сабуктегин* раҳматуллоҳ даргузашт ва ӯ ба подшоҳӣ бинишаст ва Ҳиндустон ӯро софӣ шуд, рӯзе ба гоҳи бомдод дар хучраи хос бар мусаллои намоз нишаста буд ва оинаву шона дар пеш ниҳода ва ғулом дар пеш истода. Вазираш Шамсулкуфот Аҳмади Ҳасан аз дари хучра андаромад ва хидмат кард. Уро ба сар ишорат кард, ки бинишин. Дар пеши Маҳмуд бинишаст. Чун Маҳмуд аз даъвати хондан фориғ шуд, қабо дарпушид ва кулоҳ бар сар ниҳоду мӯза дар пой кард ва дар оина нигоҳ кард. Чехраи хешро бидид, табассум кард.

Маҳмуд гуфт: — Донӣ дар дили ман чӣ гардид? Гуфт: — Худованд беҳтар донад. Гуфт: — Метарсам, мардумон маро дуст надоранд аз он чи рӯиман на нақӯст. Мардумон ба одат подшоҳи некӯрӯй дуст доранд. Чӣ кунам? Гуфт: — Зарро душман гир, то мардумон туро дӯст гиранд.

Маҳмудро хуш омад, гуфт: — Ҳазор маънӣ дар зери ин як сухан аст.

Маҳмуд даст ба таом додаи ва хайрот бикушод ва чаҳоннён ӯро дӯст гирифтанду саноғӯи ӯ шуданд ва корҳои бузург ва ганҷҳо ӯро мусаххар шуд ва ба дасти ӯ-бар омад. Ва ба Сӯманот шуд ва Сӯманотро бикушоду бнӯмад ва ба Самарқанд шуд ва ба Ироқ омад. Рӯ~ зе Маҳмуд Ҳасанро гуфт: — То ман аз зар даст бидоштам, ҳар ду чаҳон маро ба даст омад ва чун дунёро хор биғирифтам, азизи ду чаҳон шудам.

Ва пеш аз ӯ исми султони набуд ва нахустин .чаре, км дар нслом хештан «Султон» хонд, Маҳмуд буд...

ҲИКОЯТ

Магар амнре вакили хешро бихонду гуфт: — Дар Бағдод касеро шиноей аз мардумонн шаҳрӯ бозоэ, ки ба диноре понсад бо ман

муомилат кунад, то ваки иртифоъ боздиҳам.

Вакил акдеша кард, аз шиносоёнаш яке ба ёд омад, ки дар бозор хариду фурӯхт кардӣ ва шашеад дниор зарри халифатӣ дошт, ки ба рӯзгор ба даст оварда буд. Амирро гуфт: — Маро марди ошноест, ки дӯкон ба фалон бозор дорад ва ман гоҳ-гоҳе ба дӯкони ӯ нишинам ва бо ӯ доду ситад кунам, шашеад динор зар дорад. Магар касе бад-ӯ фиристӣ ва ӯро бихонӣ ва ба чои некаш бииншонӣ ва ҳар соат талаттуф кунӣ ва болояш диҳӣ, пас аз нон хӯрдан сухан бо ӯ ба забони худ бигӯй. Бошад, ки аз ту шарм дорад ва он ҳашмати ту рад натавонад кард.

Амир ҳамчунон кард ва кас бад-ӯ фиристод, ки бо ту замоне шуғл дорам, кадам ранча кун.

Мард бархосту ба сарои амир шуд ва ӯро ҳаргиз бо амир маърифате набуд ва чун пеши дар рафт, салом кард. Амир чун «аленк» гуфт, рӯй сӯи надимону хавоси хеш кард, ки «ин фалон кас аст?» Гуфтанд:—Оре.

Амир пеши ӯ бар пой хост ва фармуд, то ӯро бо чои некаш бииншонданд. Пас, гуфт: — Ман озодмардию некусиратӣ ва диёнати ту, эй хоча, шунидам, чаро густохӣ накунӣ ва мухимме, ки бошад, нанамой ва бо мо дӯстӣ накунӣ?

Ва дар ҳар чӣ амир мегуфт, ӯ хидмат мекард вч вакили амир гуфт: — Хоча сад чандин аст.

Замоне буд, хон оварданд. Амир ӯро наздики хеш ҷой доду ҳар замоне аз пеши хеш хӯрданӣ баргирифтӣ ва пеши ӯ ниҳодӣ. Чун хон баргирифтанду даст блшустанд ва қавм пароканда шуданд, хавос бимонданд, амир руй сӯи он мард карду гуфт: —Донӣ, ки туро ба чӣ ранча кардам? Гуфт: — Амир беҳ донад. Гуфт: — Маро дар ин шаҳр дӯстону азизон бисёранд, ки ҳар ишорзт, ки мо бад-эшон кунем, аз он нагузаранд ва агар панҷ ҳазору даҳ ҳазор аз эшон бихоҳем, вафо кунанд ва дарег надоранд, аз он чӣ эшонро аз муомилати ман фонда бисёр бувад ва ҳаргиз кас аз сӯҳбати ман зиён накардааст, дар ин қисса маро орзу чунон кард, ки миёни ману ту дӯстию улфат бошад ва густохӣ равад. Ҳарчанд ки маро азизон бисёранд, аммо маро мебояд, ки ту дар ин ҳол бо ман ба диноре ҳазор муомилат кунӣ ба муддати чаҳору панҷ моҳ, то вақти иртифоъ бидиҳем ва дастҷомае бар сар ниҳем ва донам, ки бад-ин кадар туро дастрас бошад ва ба азъоф аз ман дарег надорӣ.

Мард аз шарм ва талаттуфе, ки бо ӯ ҳамекард, гуфт:— Фармон

амиррост, валекин аз он дукондорон наям, ки маро ду ҳазор ё ҳазор бошад ва бо меҳтарон чуз рост натавон гуфт, ҳама сармоя шашсад динорн халифатист ва дар бозор дасту пой мезанам ва хзриду фурӯхти борик мекунам ва ба рӯзгор ва сахтӣ ба даст овардаам. Амир гуфт:— Маро дар хазина зарри дастзада ҳаст бисёре, валекин ин корро нашоёд ва маро аз ин муомилат чуз дӯстӣ нест ва чӣ хезад туро доду ситади борик кардан? Ин шашсад динор ба ман деҳ ва каболаи ҳафсад динор ба гувоҳии чамъи удул аз ман биситон то ба вақт.

Вакилаш ҳамегуфт:—Ту ҳанӯз амирро надонӣ, аз ҳама бузургони давлат ҳеч кас покмуомилатар аз амир нест. Гуфт: — Фармонбардорам ва фармон амиррост. Он қадар, ки ҳаст, дарег нест.

Он зар бад-ӯ дод ва амир он навишта бад-ӯ дода, чун аҷал ба сар омад, он мард ба саломи амир шуд ва ба забон ҳеч тақозо накард, ки амир маро бинад, доиад, ки ба тақозои зар омадаам. То ду моҳ бар ин бигузашт, ки омаду шуд мекард ва зиёдат аз даҳ бор гмир он мардро бидид, ба хотир нарасонид, ки ба тақозои зар меояд. Мард дид, ки амир тағофул мезанад, қисса бинавишт ва ба дастн амир дод, ки маро бад-он зар ҳочат аст ва аз ваъда ду моҳ гузашта. Агар раъй бинад, ишорате ба вакил кунад, то ба ходим таслим кунад.

Амир гуфт: — Ту пиндори, ки аз кори ту ғофилам, дил машғул мадор. Рӯзаке чанд сабр кун, ки ман дар тадбири зарри туам, мӯҳр карда ба дасти мӯътамаде азони хеш ба хонаи ту фиристам.

Ин мард ду моҳи дигар сабр кард ва асари зар ҳеч надид. Дигарбора ба сарои амир шуд ва қисса ба забои бигуфт. Амир ҳам ишвае чанд бндод ва ҳар ду-се рӯз ба тақозо мерафт ва ҳеч суд намедошт ва аз аҷал ҳашт моҳ бигузашт. Мард дармонд. Мӯҳташамонро ба тақозо барангехт ва ба қози-ул-қуззот шуд, ӯро ба ҳукми шаръ хонд, ҳеч бузургеву мӯҳташаме намонд, ки аз чихати ӯ бо амир сухан нагуфтанд.

Ва пеши қозӣ панҷоҳ бор кас оварданд, ӯро ба шаръ наметавонист барад ва на он чӣ мегуфтанд, мепазирuft, то бар ин ҳол як солу ним бигузашт ва мард очиз монду бад-он розӣ шуд сад динори дигар кам кунад аз он чи додааст ва аз сари суд низ бигузарад, ⁷¹ҳеч фонда надошт. Умед аз ҳама меҳтарон бибурнд, дил дар худой аzza ва чалла бает ва ба масчиди фозил шуд, чанд рукъат намоз бигузориду ба худой таоло бинолид ва мегуфт: — ё раб, ту ба фарёд рас ва маро ба ҳаққи хеш бозрасон ва доди ман аз ин бедодгар биситон.

Магар дарвеше дар он масҷид нишаста буд, иолаи вай бишунид. Дилаш бисӯхт. Чун аз тазаррӯъ фориғ шуд, гуфт: — Эй азиз, туро чӣ расидааст, ки меголӣ, бо ман бигӯй. Гуфт: — Маро ҳоле пеш омадааст, ки бо махлук. гуфтан суде надорад ва бо ту гуфтан суде надорад. Дарвеш гуфт: — Агар бо ман суд надорад, зиён ҳам надорад ва нашунидай, ки гуфтаанд: «Ҳар киро дарде бошад, бо ҳама кас бибояд гуфтан. Шояд ки аз камтар касе биёбад дармони онро». Ва агар ҳоли хеш бо ман бигӯй, бошад, ки туро роҳате расад. Пас, агар роҳате нарасад аз ин, ки хастӣ, дарнамонӣ.

Мард бо худ гуфт: — Рост мегӯяд, савоб он аст, ки бигӯям. Мочарои хеш бозгуфт билтамом. Дарвеш чун бишунид, гуфт: — Эй озодамард, инак ранҷро роҳат падида омад. Агар он чӣ ман бигӯям, бикунӣ, ҳам акнун ба зарри хеш бозраеӣ.

Гуфтам: — Чӣ кунам? Гуфт: — Ҳам акнун ба фалон маҳалла рав, дар паҳлуи масҷид манорае дорад ва марди дарзӣ дар он ҷо нишаста ва мураққае пӯшида карбос ҳамедӯзад ва кӯдаке ду дар пеш дорад. Бар он дӯкон рав ва салом куну бинишин ва аҳволи хеш бо ӯ бигӯ. Чун ба мақсад раси, маро ба дуо ёд кун ва дар ин чӣ гуфтам, коҳилӣ макун.

Мард аз масҷид берун омад ва бо худ андешид, ки «эй аҷаб, ҳама бузургонро шафеъ кардам, суде накард, > акнун ин дарвеш, ки марди пир ва очиз аст, ба пири дарзӣ раҳнамуни кард ва менамояд, ки мақсуд аз ӯ ҳосил мешавад ва маро ин муҳол менамояд, валекин чӣ кунам? Биравам. Агар фонда накунад, аз ин бадтар ҳам нашавад. Рафт то ба дари масҷид ва бад-он дӯкон I шуд ва бар он пир салом кардудар пеши ӯ нишаст. Пирмард чизе медӯхт, соате буд дӯхтан. Дӯхтан аз даст биниҳод ва мардро гуфт: — Ба чӣ кор ранҷа шудӣ? Шуғлею фармоне ҳаст?

Мард ҳол ва қиссаи хеш аз оғоз то анҷом бо ӯ бигуфт.

Дарзӣ чун аҳвол бишунид, уро гуфт: — Корҳои бандагонро худой азза ва чалла рост орад. Ба дасти мо чуз сухане набошад. Мо низ ба ҳасми ту сухане бигуем, умедворам, ки худой таоло рост орад ва ту ба мақсуд расӣ. Замоне бинишин, пушт бар он девор бознеҳ.

Пас аз он шогирдон якеро гуфт: — Барҳез ва ба сарои фалон амир рав. Чун дар саро шави, бар дари хуч'рай хос бинишин, ҳар кӣ дар он чо шавад ё берун ояд, бигӯ, ки шогирди фалон дарзӣ бар даст истодааст ва ба ту пайғоме дорад, ҳамегӯяд; марде аз ту ба тазаллум пеши ман омадааст ва хуччате дар даст дорад ба ҳафтсад динор ва аз аҷал як солу ним гузашта. Ҳам акнун хоҳам, ки зарри ин мард бирасонӣ ба ка мол ва ӯро хушнуд кунӣю тақсир накунӣ ва зуд ҷавоби ӯ ба ман ор.

Кӯдак ба так барҳост ва ба сарой амир шуд ва мард ба таачҷуб шуда буд, ки подшоҳ бандаи хешро чунон пайғом надиҳад, ки ӯ бад-он амиро ба забони кӯдак. Замоне буд, кӯдак бозомад. Устодро гуфт: — Ҳамчунон кардам, ки маро гуфтӣ. Пайғом расондам. Амир аз чай барҳосту гуфт: «Саломӣ ман хидмати устод бирасон ва бигӯӣ, ба чон миннатдорам, инак меоям ва зар бо худ меорам ва узри тақсири рафта бихоҳам ва ҳамии соат зар таслим кунам».

Ҳанӯз соате нагузашта буд, ки ин амир меомад бо рикобдорею ду чокар.

Аз асб фурӯд омад ва салом карду бар дасти пирмард буса бизаду бинишаст ва сурраи зар аз чокар биситаду гуфт: — Инак зан(н) набарӣ, ки ман зарри ин мард бозхостам гирифт ва ин тақсир, ки рафтааст аз ҷониби вакилон бувад.

Ва гуфт: — Бирав аз ин бозор нокиде биёвар. ;

Рафтанд ва ноқиде биёварданд. Зарри нақд баркашид, понсад диор буд.

Амир гуфт: — Ин понсад динор дар канори ӯ рез.

Ва гуфт: — Фардо, чандон ки аз даргоҳ бозгардам, ӯро бихонам, дувист динори дигар таслим кунам -ва узри гузашта бихоҳаму дил хуш кунам ва чунон кунам, ки фардо пеш аз намози пешин саноғӯ пеши ту.ояд.

Пирмард гуфт: — Ин понсад динор ба вай еупор ва чунон кун, ки аз ин қавл бознагардӣ.

Гуфт: — Чунин кунам.

Зар дар канори ман кард ва дасти пирро дигарбора бўса доду бирафт ва ман аз хуррамӣ намедонистам, ки чунам. Сангу тарозу бихостам ва сад динор санҷидам ва пеши пир ниҳодаму гуфтам: — Ман ризо бад-он додаам, ки сад динор камтар бозситонам. Акнун аз баракоти сухани ту ҳафтсад динор ба ман расида, ин сад динор ҳаққулсаъи туст ба тавъи хеш ба ту бахшидам. Пирмард рӯй турш карду гуфт: — Ман он гоҳ баоосоям, ки ба сухани ман дили мусулмоне аз гаму ранҷ халос ёбад. Агар аз сад динор як ҳаббае бар худ ҳалол кунам, ман золимтар аз он турк бошам, ки ҳафтсад динор аз ту биситад. Бархезу бирав. Агар фардо дувист динор зар ба ту нарасида бошад, бояд ки маълуми ман кунӣ ва баъд аз ин муомила бояд ки ҳарифи худро бишиносӣ.

Чун бисёр чаҳд кардам, ҳеҷ напазируфт. Бархостам ва аз пеши ӯ бирафтам ва он шаб фориғдил будам ва бихуфтам. Дигар дар хона нишаста будам, чоштгоҳе касе аз назди амир ба талаби ман омаду гуфт: — Амир мегӯяд, лаҳзае ба сарои мо ҳозир шав.

Чун бирафтам, амир бархост ва эъзоз намуду ба ҷои некӯ бинишонд ва вакилони хешро бисёр дашном дод, ки тақсир эшон карданд ва ман пайваста ба шуғли хидмат машғул мебошам ва ҳазор бор фармудам, то ҳаққи ту ба ту бидиҳанд. Пас, якеро гуфт: — Ҳазинадорро гӯ, кисаи зар биёрад ва тарозу биёраду дувист динори халифатӣ биёрад ва бисанҷаду ба ман диҳад.

Доданд, гирифтам ва хидмат кардам, бархостам, то биравам, гуфт: — Замоне бинишиё!

Бинишастам. Хон оварданд. Чун таом хӯрдему даст шустем, чизе дар гӯши ходим гуфт. Ходим рафт, дарҳол бозомад ва чомае дар миён, эзоре бар даст ниҳода.

Амир гуфт: — Дар-пушон.

Љуббаи гаронмое дар ман пӯшониданд ва дастори касаб бар сари

ман бастанд. Пас амир маро гуфт: — Аз ман ба дил хушнуд гаштӣ? Гуфтам: — Гаштам. Гуфт:— Қабола ба ман деҳ ва чунон кун, ки ҳам имрӯз пеши пир равӣ ва пирро бигуи, ки ба ҳаққи хеш расидам ва аз фалон хушнуд гаштам.

Гуфтам: — Чунин кунам, ки ӯ худ маро гуфтзаст. Бархостам ва аз сарой амир ба наздики пири дарзӣ шудам ва ҳол бад-ӯ гуфтам, ки амир маро бихонду гиро'мӣ кард ва боқии зар бидод за бар сари он чуббаю дасторе дар ман пӯшонид. Ва ин ҳама аз баракоти сухани ту медонам, ки бошад, ки ин дувист динор аз ман бипазирӣ.

Ҳар чӣ гуфтам ба калилу касир, аз ман напазируфт. Бархостам, ба дили фориғ ба дӯкон омадам ва дигар рӯз барра ва мурғе чанд бирён бо табаке ҳалво ва кулча пеши дарзӣ бурдаму гуфтам: — Эй шайх, агар зар намепазирӣ, ин қадар хӯрданӣ боре аз ман бипазир, ки аз касби ҳалоли ман аст, то дили ман хуш гардад.

Гуфт: — Пазирuftам. Даст фароз кард, таоми ман бихӯрд ва шогирдонро бидод. Пас, шайхро гуфтам:— Маоо низ хочатест, агар фармон диҳӣ, бигуям.

Гуфт: — Бигӯй. Гуфтам: — Ҳама вазирону бузургон аз чиҳати ман сухан гуфтанд, ҳеч суд надошт ва сухани ҳеч кас гӯш накард, қози-ул-қуззот дар корн ӯ очиз монд. Сабаб чист, ки сухани туро қабул кард ва ҳар чи ту гуфтӣ, дар-вақт ба чо овард ва зарри май бидод. Ин ҳурмат ва ҳашмати ту ба наздигки ӯ аз кучост, маро бозгӯн, то бидонам.

Гуфт:—Ту аз аҳволи ман бо амир хабар надорӣ? Гуфтам: — На. Гуфт: — Гӯш дор, бигӯям. Гуфт: — Бидон, ки ей сол аст, то бар манораи ин масҷид бонги намоз мекунам ва касби ман аз дарзигарӣ аст ва ҳаргиз май нахӯрдам ва ... корҳои ношоист накардам ва дар ин кӯй сарой амирест. Магар рӯзе намози¹ дигар бикардм ва аз масҷид берун омадам, то ба дӯкон оям, амирро дидам маету хароб меомад ва даст дар чодари зани чавоне зада буд ва ӯро ба зӯр мекашид ва ин зан фарёд мекарду мегуфт: — Эй мусулмонон, маро фарёд расед, ки ман зане инкора нестам, духтари фалон кюам ва хона ба фалон маҳалла дорам ва ҳама кас ситру салоҳи маро донанд ва ин турк маро ба муқобара мебарад, то бар ман фасод кунад ва низ шуям ба се талоқи ман савганд хӯрдааст, агар шабе аз хона берун бошам, талоқи ман дода бошад, акнун ҳам аз би'хишт бароям ва ҳам аз шавҳар. Ва мегиристу ҳеч кас ба фарёди он зан намерасид, ки ин амири мӯхташаму гарданкаш буд ва панҷ ҳазор савор хайл дошт ва ҳеч

кас боӯ сухан наметавонист кард. Ман лахте бонг бардоштам, суд надошт ва он занро дар сарои хеш бурд ва маро тағобун омад... сабр натавонистам кард. Рафтам, пирамарде ва кадхудой чанде рост кардаму ба дари сарои амир шудем ва бонг баровардем, ки «мусулмонӣ нест, ки дар шаҳри Бағдод бар болини халифа занеро ба курху мукобара аз роҳ бигиранд, дар хона баранд, бо ӯ фасод кунанд! Агар ин занро ба саломат берун фиристед, вагарна ҳам акнун ба даргоҳи амир Мӯътасим * равем ва тазаллум кунем». Амир чун овози мо бишунид, аз сэрoм берун омад ва даббӯсе дар даст, якеро сар шикасту якеро пой. Чун чунон дидем, ҳама бигурехтем ва ба хона шудем. Вақти намози шом буд, намоз бикардем. Замоне ба чомаи хоб шудем ва паҳлӯ бар замин ниҳодем, то бихуспем. Аз он эъроз ва ранҷ маро хоб намеомад, то аз шаб нима бигузашт. Ман дар фикру андеша будам, ки «агар он зан имшаб аз хона берун монад, талоқ лозим ояд ва ман шунидаам, ки майхорагон чун мает шаванд, хобе бикунанд, хушёр шаванд, валекин надонанд, ки аз шаб чанд гузашта бошад, маро тадбир он аст, ки акнун бар сари манора шавам, бонги намоз бикунам. Чун он турк бишунавад, пиндорад, ки вақти рӯз аст, даст аз ин зан бидорад ва ӯро аз сарой берун кунад, лобуд гузараш бар дари масҷид бувад, чун бонги намоз кунам, зуд аз манора ба зер ояму бар дари масҷид бинишинам. Чун зан фароз ояд, ӯро ба хонаи хеш барам, то боре ин бечора аз шӯй барнаёяд». Пас ҳамчунин кардам. Чун бонги намоз баромад, амир Мӯътасим бедор буда, бишуида, линдошта вақти намоз аст. Чун берун омада, маълум карда, ки ҳанӯз вақт боқист. Ходимеро гуфт: — Бирав, ҳоҷибалбобро бигӯ, ки асасро бигӯяд, ки ҳам акну?! бирав ва ин муаззинро, ки нимишаб бонг кард, бигиру биёвар, то изои балиғ фармоям, ки илло ба вақт бонги намоз накунад.

Ман бар дари масҷид истода будам мунтазири он зан. Асасро дидам бо машғал меомад, гуфт: — Ин бонги намоз ту кардӣ?! Гуфтам: — Оре. Гуфт: — Чаро бе-

вақт карди, ки халифаро мункар омадааст ва бад-ин сабаб бар ту хашмолуда шудааст ва ииак маро ба талаби ту фиристодааст, то туро адаб фармояд.

Ман гуфтам: — Фармон халифарост, лекин маро беадабе бар ин дошт, ки ман бевақт бонг кунам.

Гуфт: — Беадаб кист? Гуфтам: — Он кас, киӯаз худой азза ва ҷалла ва аз халифа наметарсад. Гуфт: — Он кӣ тавонад буд, андар ҳама рӯи замин аз худою аз халифа натарсад? Гуфтам: — Ин ҳолатест, ки ҷуз ба амир натавон гуфт ва агар ман ин қасд карда бошам, ҳар таъдибе, ки маро фармояд, шояд.

Гуфт: — Рав, то ба дари саро шавем.

Чун ба дари сарой халифа расидем, он ходим мунтазир буд, сурат бо ходим гуфт ва ходим дар сарой шуд ва бо Мӯътасим* бигуфт ва маро талабиданду пеши Мӯътасим бурданд.

Вай маро гуфт: — Чаро бевақт бонги намоз кардӣ?

Ман қиссаи турки маест ва зан ва бонг кардан аз аввал то ба охир бигуфтам. Чун Мӯътасим бишунид, ҳам бо ин ходим бигуфт:

Ҳочибалбобро бигӯй, то (бо) сад мард ба сарой фалон амир раваду бигӯяд, ки «туро халифа мехонад». Чун ўро ба даст оварӣ, бигуй, то «он занро, ки ба зур овардӣ бо худ биёвар» ва балки пирамардро бо ду ходим ба хонаи шўяш фиристӣ ва бигӯй, то шўяшро бихонанд ва бигӯянд: «Мӯътасим салом мекунад ва шифоат мекунад дар боби ин зан ҳоле, ки рафт, ў аз ин бегуноҳ, бувад. Баъд аз ин ўро аз он некўтар дорӣ, ки доштӣ». Ва он амиро зуд пеши ман оред. Ва маро гуфт: — Замоне ин чо бош. Ва чун як соат буд, амиро пеши Мӯътасим оварданд. Чун чашми Мӯътасим бар вай афтод, гуфт: — Эй чунину чунин, туро аз беҳамиятии ман дар дини мусулмонӣ чӣ маълум гашт ва аз зулми ман чӣ дидӣ ва дар рӯзгори ман чӣ халал дар ислом дар-омад. На ман онам, ки ба сӯи Рум, мусулмонон асир афтода буданд, аз Бағдод бирафтам ва лашкари Румро бишикастаму қайсарро ҳазимат кардам ва шаш сол билоди Румро мекандам аз Қустантания бисўхтам ва масҷиди чомей дар он чо бино кардам ва то ин мардро аз банди эшон наёвардам, бознагаштам. Имрӯз аз адлу инсофи ман гургу меш ба як чо об хўранд. Туро чӣ эҳра бошад, ки дар шаҳри Бағдод занеро ба муқобара бигирӣ ва ба зўр дар сарой барию бо ў фасод кунӣ!... —

Фармуд, ки «ҳамин дам чувале биёред ва ўро дар

чуиол кунед ва сари чувол маҳкам бубандед». Ҳамчунин карданд. Пас, бифармуд, то чӯби гачкӯби гарон биёварданд, гуфт: — Акнун яке аз ин сӯй биистед ва яке аз он сӯй ва чандон бикӯбед, то хурд шавад.

Ва аз ҳар сӯй гачкӯб дарниҳоданд ва чандон бизадандаш, ки ҳамчу хок пасташ карданд, гуфтанд. — Ӯ амир, ҳама устухонхон ӯ чун хок паст гашт, чӣ фармой?

Гуфт: — Ҳамчунин мезананд.

Пас, маро гуфт: — Эй шанх, бидон, ки ҳар кӣ аз худой таоло натарсад, аз ман натарсад ва он ки аз худой таоло тарсад, худ коре кунад, ки бад-он чаҳон ӯро растагори бошад. Ва ӯ худ нокарданӣ бикард ва чазой сфт. Баъд аз ин туро фармудам, ки ҳар кӣ бар касе ситам кунад, Ӯ касеро ба ноҳақ биранҷонад, Ӯ ба шариат истихфофе кунад ва туро маълум шавад, бояд ки ҳамчуин бевақт бонг гӯй, ки ман бонги намози туро донам ва дар-вақт туро хонам ва аҳвол пурсам. Ва бо ҳама он кунам, ки бо ин саг кардам, агар ҳам бародару фарзанди ман бошад.

Он гаҳ маро силате фармуд. Ва аз ин аҳвол ҳама бузурғону хосси халифа хабар доранд. Ва ин амир зарри ту на аз ҳурмат боздод, балки аз бими он чувол ва гачкӯб боздод.

Ва монанди ин ҳикоят бисёр аст. Ин қадар боз кардам, то худованди олам донад, ки ҳамеша хулафо ва подшоҳони пешин мешро аз гург чигуна нигоҳ доштаанд ва гумоштагонро чигуна молида ва аз ҷиҳати муфсидон чӣ эҳтиёт кардаанд...

ФАСЛИ НҶҶҶ

АНДАР МУШАРРАФОНИ ДАВЛАТ ВА КАФОФИ ЭШОН

Касеро, ки бар вай эътимоди тамом бувад, ӯро ашроф фармоянд, то он чӣ ба даргоҳ равад, медонад ва ба вақти ҳоҷат боз намояд. Ин кас бояд ки аз дасти хеш бар ҳар ноҳият ва шаҳр ноиб бифиристад, кӯтоҳдасту мӯътамад бошад, то эшон амволро муҳофизат мекунад. Ва қар чӣ равад аз андаку бисёр ба илми эшон бошад ва на чунон ки ба сабаби мушоҳара ва музди эшон боре ба раият афтад ва ба тозагӣ ранҷ ҳосил шавад. Ва он чӣ ба қор бояд, аз байтулмол бидиҳанд, то эшонро ба хиёнат ришват ҳоҷат набошад ва ин фонда, ки аз ростӣ қардан ҳосил шавад, даҳ чандон ки сад чандон мол бошад, ки бад-эшон диҳанд ба вақт хеш...

ФАСЛИ ДАҲУМ

АНДАР СОҲИБХАБАРОНУ МУНҲИЕН ВА ТАДБИРИ КОРИ ЭШОН

Вочиб аст бар подшоҳ, ки аз аҳволи лашкару раият аз дуру наздик пурсанд, аз андаку бисёр он чи равад, бидонанд. Агар на чунин бошад, айб кунанд ва бар ситамгорӣ амал кунанд ва гӯянд фасодиву дароздастӣ, ки дар мамлакат меравад, подшоҳ медонад, ё наӯедонад ва агар медонаду манъ намекунад, он аст, ки ҳамчун эшон золим аст ва ба зулм ризо додааст ва агар намедонад, ғофил аст. Ва ин ҳар ду маънӣ на пек аст. Лобуд соҳиббарид ҳоҷат ояд ва ба ҳама рузгорҳо подшоҳон дар ҷоҳилияту ислом соҳиббарид донна, то он чи мерафтааст, беҳабар набудаанд. Чунон ки агар тубраи коде ё мурғе ба ноҳак бистадандӣ, агар ба фароангпон* сад дур будӣ, подшоҳро хабар будӣ ва он касро молиш фармудию итоб кардӣ, ки то дигарон бидонанд, ки подшоҳ бедор аст ва ба ҷоҳо огоҳон гузошта, ҳама ситамкоронро дастҳо кӯтоҳ карда, мардумон дар сояи ҷдди ӯ ба касбу иморат машғул гаштаанд, лекин бояд ин кор дар даст ва калами касоне бошад, ки бар эшон ҳеҷ гумони бад набувад ва ба ғарази хештан машғул пабошад, ки салоҳу фасоди мамлакат дар эшон бастаяст ва эшон аз қибали подшоҳ бошанд, на аз қибали каси дигар. Ва мавочиби эшон бояд, ки аз хазина муҳайё доранд ва набояд, ки ҷуз подшоҳ касе дигар бидонад, ки эшон ҷӣ менамоянд, то дар ҳар ҳодиса, ки тоза шавад, подшоҳ донад ва он ҷӣ вочиб кунанд, мефармояд. Ва чун чунин бошанд, пайваста мардумон бар тоат ҳарис бошанду аз таъдиби подшоҳ битарсанд ва касро захираи он набошад, ки дар подшоҳ осӣ тавонанд шуд. Соҳибхабар ва мунҳӣ гумоштан аз адлу бедорӣ ва кавираъил подшоҳ бошад ва ободон кардани вилоят.

ҲИКОЯТ

Чун Султон Маҳмуд* вилояти Ироқро бигирнф;, магар зане бо ҷумлаи корвон ба работи Дайргачин буд. Дуздон колоӣ ӯ бурданд ва он дуздон аз Кучиоулуч буданд ва Кӯчибулӯч пайваста ба вилояти Кирмон аст. Ва ин зан пеши Султон Маҳмуд рафт ва тазаллум карду гуфт:— Дуздон колоӣ ман бурданд ба работи Гаҷин, колоӣ ман аз эшон биситон ва ё товони колоӣ ман бидеҳ.

Маҳмуд гуфт: — Дайргачин кучо бошад? Зан гуфт: — Вилоят чандон бигир, ки бидонӣ, ки чӣ дорӣ ва ниғаҳ тавонӣ дошт.

Гуфт: — Рост гуфти. Ҳеч надонӣ, ки он дуздон аэ чӣ чине буданд? Гуфт: — Аз Кӯчибулӯч, аз наздики Кирмон омада буданд. Гуфт: — Он чо дурдаст аст ва аз беруни вилояти мост ва ман бо эшон натавонам гуфт.

Зан гуфт: — Ту чӣ кадхудои ҷаҳон бошӣ, ки дар кадхудоин хеш тасарруф натавонӣ кард ва чӣ шубонӣ, ки меш аз гург ниғаҳ натавонӣ дошт?!

Маҳмуро об дар чашм омад. Гуфт: — Рост мсӯй, чунин аст. Товони колой ту бидиҳам ва тадбир чунон ки метавонам кард, бикунам.

Бифармуд товони колой зан аз хазина бидоданд. Ва бо Бӯалӣ Илёс, ки амири Кирмон буд, нома ва расул фиристод, ки маро ба Ироқ омадан мақсад на гирифтани Ироқ, бувад, ки ман пайваста дар Ҳиндустон ба ғазо кардан машғул будам, лекин азбаски мутавотир номаҳои мусулмонон меояд, ки Дайламон дар Ироқ фасоду зулм ва бидъат ошкоро кардаанд ва бар роҳгузар соботқо сохтаанд ва ҳаргоҳ, ки зане ё писаре некӯрӯй равад, дар сароҳо баранду бо эшон фасод кунанд ва дасту пой эшон дарбанданд ва чандон ки мехоҳанд, медоранд ва ба муроди хеш раҳо кунанд ва ёрони расулро... ошкоро лаънат мекунанд ва Оишай* сиддиқаро зония мегӯянд ва муқаттаонӣ аз раоё ба соле ду бор, ё се бор хироч меситонанд ва подшоҳе, ки ўро Маҷдуддавла* мехонанд, бад-он каноат кардааст, уро шоҳаншоҳ хонанд ва нӯҳ зан дорад, ҳама ба никоҳ ва бо раият ба хар чо дар шаҳру навоҳӣ мазҳаби занодика ва бавотина ошкоро мекунад ва худою расулро носазо мегӯяд ва намозу рӯза ва ҳаҷро мункир аст, на муқаттаон эшонро бозмедоранду заҷр мекунанд ва на эшон муқаттаонро тавонанд гуфт, ки «шумо чаро саҳобаро ҷафо мекунед?» Ва ҳар ду гурӯҳ ба якдигар ҳамдостон шудаанд. Чун ин ҳол маро маълум шуд, ин муҳимро бар ғазои Ҳиндустон ихтиёр кардам ва рӯй ба Ироқ овардам ва лашкари туркро, ки ҳама мусулмонону покизаанд ва ханафимазҳаб* бар Дайламон ва занодикаю ботинӣ гумоштем, то тухми эшон баркананд. Баъзе ба шамшер кушта шуданд ва баъзе гирифтори банду зиңдонанд ва баъзе дар ҷаҳон овора. Ва шуғлу амал хоҷагону муатасаррифони Хуросонро фармудаам, ки эшон ҳанафи бошанд ва шафаъии покиза ва ин ҳар ду тоифа душмани рофизӣ* ва ботинӣ* бошанд ва мувофиқи турконанд ва нагузоштем, ки дабири Ироқ калам бар коғаз ниҳад аз он чӣ доништам, ки дабирони

Ироқ бештар аз эшон бошанд ва кор бар туркон шӯрида доранд ва ба андак рӯзгоре замини Ироқро бад-ин тадбир аз бадмазҳабҳо софӣ кардам ба ёрии худоч азда ва ҷалла, ки эзидтаоло маро аз ҷихати ин офаридааст, бар сари халқ бигумошта, то муфсидонро аз руи замин баргирам ва ахли салоҳро нигоҳ дорам ва ба доду диҳиш ҷаҳонро обод кунам. Дар ин ҳол маро ҷунон маълум шуд, ки қавме аз муфсидони Кӯчибулӯч ба работи Дайргачин роҳ задаанд ва моле бурда. Хоҳам эшонро бигирӣ ва он молро аз эшон биситони ва с ҷамаро бар дор кунӣ ва ё ҷамаро даст баста бо он мол, ки бурдаанд, ба шаҳр фиристӣ, ки эшонро захираи он вабошад, ки аз Кирмон дар вилояти ман оянд ва роҳ, зананд ва илло Кирмон аз Сӯманот дуртар нест. Лашкарҳо ба Кирмон фиристам ва аз мардумони Кирмон димор бароварам.

Чун қосид он нома бирасонид, Бӯалӣ Илёс азим битарсид ва дарвақт қосидробинавохт ва аз ҷавоҳири алвон — неъматӣ дарё, бадраҳои зарру сим ба хидмат фиристоду гуфт: — Ман бандоаму фармонбардор, магар аҳволи банд ва вилояти Кирмон нек маликро маълум нест, ки банд ба ҳеҷ фасоде ризо надодам ва мардумон ҳама аҳлу салоҳанд ва ҷибол Кӯчибулӯч аз Кирмон буридаанд, кӯҳҳо ва ... роҳҳои душвор ва ман аз эшон ба ҷон омадам, ки ағлаби эшон дузду муфсидонанд ва дувист фарсанг ноэмин медоранду ба дуздӣ мераванд ва халқе бисёранд ва ман бо эшон барнамеоям. Султони олам тавонотар аст ва тадбири эшон имрӯз ӯ тавонад кард. Ман бандагиро миён бастам. ба ҳар ҷӣ фармон диҳад.

Чун ҷавоб бишунид ва хидматҳо бидид, Махмуд* донист, ки ҳар ҷӣ Бӯалӣ мегӯяд, рост мегӯяд.

Бӯалиро хилъат дод ва боз пас фиристоду гуфт: — Бӯалиро бигӯй, бояд ки лашкари Кирмонро ҷамъ кунӣ ва дар вилоят тавоф мекунӣ ва ба сари фалон моҳ ба ҳадди Кирмонон бар он ҷониб, ки Кӯчибулӯч аст ва он ҷо мақом кунӣ. Чун косиди мо ба ту расад, ба фалон нишон дарвақт куч кунӣ ва дар вилояти Кӯчибулӯч тозӣ ва ҳар барно, ки аз эшон бубини, бикӯшӣ ва ҳеҷ зинҳор надихӣ ва занону пирони эшонро, ки мол биситонӣ ва бифирнстн, то ман ин ҷо бар муддаиёне, ки моли эшон бурдаанд, тафрика кунам. Ва бо эшон аҳду қароре маҳкам кунӣ ва бозгардӣ.

Чун Султон Махмуд расул Бӯалро фиристод, мунодигарро фармуд, ки бозаргоне, ки азми Кирмон кунад, бояд ки кор бисозанду бор

дарбанданд, ки ман бадриқа меднхам ва дармепазирам, ки ҳар киро дуздони Кучибулӯч коло баранд, ман аз хазина товон бндихам. Чун хабар дар олам пароганд, чандон бозаргонон аз атроф рӯи ба роҳ ниҳоданд, ки онро ҳадду ниҳоят набуд. Пас Маҳмуд бозаргононро ба вақти гусел кардан, фармуд амиреро бо саду панҷоҳ савор бадриқа карду эшонро гуфт: — Дил машғул мадоред, ки ман ба асари шумо лашкари анбӯҳ мефиристам, то эшон кавидна бошанд.

Ва ин амиро, ки бар хайли бадрика буд, танҳо пеш хонду як шиша захри котил бад-ӯ доду гуфт: — Чун ба Исфаҳон расӣ, даҳ рӯз он чо маком кун, то бозаргоне, ки он чо ояд, кори худ бисозад ва дар сӯқбати ту биёянд ва ту бояд ки дар ин даҳ рӯз, ки маком кунӣ, даҳ хирвор себи Исфаҳон бихарӣ ҳар чӣ некӯтар. Дар пушти даҳ уштур ниҳӣ ва ба вақти рафтан дар миёни уштури бозаргонон таъбия кунӣ ва меравӣ, то бад-он манзил расӣ, бояд ки шаб борҳои себро дар хайма барм ва фурурезӣ ва дар ҳар себе чуволдӯзе фурубарӣ ва чӯбаке захролуд кунӣ, дар он сӯрохи себ фурубари, то себҳо захролуд шавад ва ҳамчунон дар кафасҳо таъбия кунӣ ва дар миёни ҳам ниҳӣ ва дигар рӯз ин уштуронро дар миёни уштурон таъбия кунӣ кӯч кунӣ. Чун дуздон бархезанду дар корвон афтанд, ту ҳеч чанг бо эшон накуни, ки эшон бисёр бошанду шумо андак. Дарҳол ту бо касоне, ки силоҳ доранд аз савору пиёда рӯй боз пас неҳ, на чандон ки ним фарсанг ё бештар бнӣ ва соате пек диранг кун. Пас аз он оҳанги дуздон кун. Шак нест, ки бештар аз хӯрдани себ ҳалок шуда бошанд ва ту шамшер дарнеҳ ва чандон ки тавонӣ мераву мекуш ва чун аз эшон бипардозӣ, даҳ савори неки якасбаро ба Бӯалӣ фирист ва ўро хабар деҳ, ки бо дуздони Қӯчибулӯч чунин чунин карда шуд. Акнун бояд ки бо лашкари хеш дар вилояти эшон тозӣ ва аз барнову айёрпешагон ва саршакбон холи шудааст ва си чӣ туро фармудем, ба чой овари. Ва ту корвонро ба саломат ба ҳадди Кирмон барӣ ва он гоҳ агар бо БуалП пайвандӣ, шояд ки гӯяд: — Фармонбардорам ва чунон кунам, ки дил гувоҳӣ медиҳад ба давлатӣ Султон, ки ин кор барояд ва он роҳ то қиёмат бар мусулмонон кушода бошад.

Ва аз пеши Маҳмуд беруи омад ва корвонро бардошту ба Исфаҳон овард ва даҳ шутур аз себ бор карду рун ба Кирмон ниҳод. Ва дуздон чосус фнристода буданд ба Исфаҳон, хабар ёфтанд, ки корвоне меояд бисёр, чунин корвон кас надидааст ва саду панҷоҳ савори турк бадрика доранд. Сахт хуррам бибуданд. Ҳар кучо дар Қӯчибулӯч марде буд ва

айёрпешаи чалде, бихонданд ва чаҳор ҳазор марди ба -силоҳ тамом бар сари роҳ омаданду мунтазири корвон нишастанд. Чун корвон ба манзил расиданд, муқимони манзил гуфтанд:— Чанд ҳазор марди дузд дар роҳи шумо нишастаанд ва чандин рӯз аст, ки мунтазири шумоанд.

Амир пурсид, ки аз ин чо то он чо, ки эшонанд, чанд фарсанг бошад? Гуфтанд: — Панҷ.

Чун корвониён, бишуниданд, саҳт ғамгин шуданд ва ҳамон чо фуруд омаданд.

Намози дигар амир ҳама корвонро пеш хонду гуфт: — Эй мардумон, чон беҳтар, ё мол? Ҳама гуфтанд:— Ҷои. Гуфт: — Шумо мол доред ва мо чоч фидои шумо хоҳем кард ва ҳеҷ ғам камехӯрем. Шумо чаро баҳри хостае, ки онро бадал бошад, чандин ғам мехӯред? Охир Махмуд маро ҳам ба коре фиристодааст, на бо шумо хашм дорад ва на бо мане, ки маро шуморо ба ҳалок диҳад. Тадбир он аст, мол, ки ба Дайргачин бурдаанд аз он зан, зан аз ин дуздон биситонад. Шумо пиндоред, ки моли шума бад-эшон хоҳад додан, дил фориғ доред, ки Махмуд аз шумо гофил нест ва бо ман чизе гуфтааст. Фардо, ки офтоб барояд, мададл он ба мо пайвандад ва кор ба мурод барояд, иншооллох, валекин шуморо ҳама он бояд кард, ки ман гӯям, ки маслиҳати шумо дар он аст.

Мардумон, ки аз ӯ ин шуниданд, хуррам шуданд ва қавидил гаштанду гуфтанд: — Он чӣ фармон диҳӣ, он кунем. Гуфт: — Ҳар чӣ миёни шумо силоҳдор асту корзор тавонад кард, пеши ман оянд.

Бишумурд, бо хайли хеш саду хафтод марди чавон буданд савору пиёда. Гуфт, ки «имшаб кӯч кунем, ҳар чӣ саворанд, бо ман дар пеши корвол бошанд ва ҳар чӣ пиёда аз паси корвон бошанд, ки ин дуздонро одат чунон бувад, ки мол бибаранд ва касро накушанд, илло касеро, ки бо эшон кӯшад ва дар чанг кушта шавад. Фардо ба гоҳе, ки офтоб ду найза боло ояд, ба эшон бирасем, оҳанги корвон кунанд. Ман ба ҳазимат боз пас гардам ва шумо чун маро бубинед, ки рӯй боз пас ниҳодам, ҳама боз пас гурезед. Ва мо бо эшон андак муқовимате мекунем, то шумо ним фарсанге миёна кунед, то ки ман биёям ва ба шумо пайвандам ва соате он чо таваккуф кунам. Он гаҳ ҷумла раҷъат кунем ва бар эшон занем, то аҷоиб бинед, ки маро фармон чун ил аст ва дар ин чизе медонам, ки шумо намедонед. Ва фардо муояна шумо бубинед, он чи медонам ростгӯии ман ва ҳиммати Махмуд шуморо маълум гардад».

Ҳама гуфтанд: — Чунин кунем.

Ва чун шаб даромад, ин амир борҳои себ бикушод ва ҳамаро зақролуд карду дар қафасҳо таъбия кард ва панҷ мард азони хеш бо он даҳ шутурдор себ номзад карду гуфт: — Чун мо бозгурезем ва дуздон дар корвон афтанд, борҳо шикафтанд гиред ва тунгҳои себ бибуред ва сари қафасҳо бардаред ва нагунсор кунеду сари хеш гиред.

Чун аз шаб ннме бигузашт, бифармуд, то кӯч карданд ва ҳам бар он таъбия мерафтанд, то руз шуд ва (офтоб) болои ду найза тулӯъ кард. Дуздон аз сс чониб бархостанд ва суй корвон давиданд бо шамшери кашида. Ин амир ҳамлае чанд бибурд, ду-се тир бияндохт, пас рӯй ба ҳазимат ниҳод ва пиёдагон чун дуздонро бидиданд, боз пас гурехтанд ва медавиданд. Ва амир ба ним фарсанг пиёдагонро дарёфт ва ҳама ба чоӣ бидошт. Чун дуздон диданд, ки бадрика андак аст ва бигурехтанд ва корвониён сари хеш гирифтанд, хуррам шуданд ва ба дили фориг борхоро бишикофтанду ба коло машғул шуданд ва чун ба хирворҳои себ расиданд, дарафтоданд ва пок ягмо заданду ба рағбати тамои хамехӯрданд ва хар кӣ наёфта буд, ба вач медоданд ва кам кас буд, ки аз он себ нахӯрда буд. Чун соате баромад, як-як меафтоданду мемурданд. Чун ду соат аз руз бигузашт, он амир танҳо бар сари болое шуд бар сари дуздон, нигоҳ кард, ҳама дашт пури мардум дид афтода. Аз сари нишот фурӯтохту гуфт: — Ма'рдумон, башорат, ки мадади Султон Махмуд даррасид. Дуздонро бикуштанд ва кас зинда намондааст. Ҳин, эӣ шерамардон, бишитобед, то боқӣ мекушем!

Ва бо хайли хеш сӯи корвон тохт ва мардуми пиёда аз паси ӯ танг шуданд ва чун ба корвон расиданд, ҳама сахро мард диданд мурда ва сипару шамшер ва найзаву жӯпин ва камон рехта. Эшон низ бо амир ёр шуданд ва то ду фарсаиғ аз паси эшон рафтанд, то дигаронро низ бикуштанд ва кас аз эшон зинда наҷаст, ки хабар ба вилояти эшон барад, ки эшонро чӣ афтод. Ва амир силоҳҳои эшонро фармуд, то гирд карданд, чандин хирвор баромад. Ва корвонро ба манзил бурд ва ҳеҷ касро ришта зиёне нашуд ва аз шодӣдар пӯст нагунҷиданд ва аз ин чо то он чо, ки Буали Илёс буд, дувоздах фарсанг роҳ буд. Амир даҳ ғуломро бо мӯҳри Махмуд ба вай фиристод ба тааччил ва ахволи вокеаи дуздон бигуфт. Чун ангуштарии Махмуд ба вай расид, дар-вақт бо лашкари осуда ба вилояти Қӯчибулӯч тохт ва ин амир низ бад-ӯ пайваст ва зиёда аз даҳ ҳазор марди эшон бикуштанд ва чандин ҳазор динор аз эшон

биситаданд ва чандин неъмат, хоставу силох ва чорпои эшон ба даст омад, ки онро ҳад набуд. Буали ҳамаро дар сӯхбати он амир ба Махмуд фиристод. Ва Махмуд мунодӣ кард, ки то ман ба Ироқ омадаам, ҳар киро дар Кӯчибулӯч чизе бурдаанд, биёяд ва иваз аз ман биситонад. Муддаиён ҳамеомаданд ва хушнуд бозмегаштанд. Ва дар он панҷоҳ сол Қӯчиёнро ҳеҷ фузуле дар димоғ наёмад.

Ва баъд аз он Махмуд ба ҳар ҷониб соҳибхабарону мунҳиён бигумошт. Чунон ки агар касе мурғе аз касе ба ноҳақ биситадӣ, дар Ғазнин ё муште ба новсҷиб дар рӯи касе задӣ, уро дар Рай хабар будӣ, тадоруки он бифармуди кардан.

Ва аз қадим боз ин тартиб подшоҳон ниғаҳ доштаанд, илло Салҷуқиён*, ки дар ин маънӣ дил набастаанд ва кам фармудаанд. Вақте Абулфазли Сигзӣ султони шаҳид Алпарслонро*... гуфт:—Чаро соҳибхабарон надорӣ? Гуфт: — Хоҳӣ, ки мулки ман ба бод барднхӣ ва ҳавохоҳони маро аз ман дур афгани?! Гуфт: — Чаро? Султон гуфт:— Чун ман соҳибхабаре дидор кунам, он ки маро дӯстанд ва ягона бошад бо эътимоди дӯстдорӣ ва ягонагии хеш соҳибхабарро вазне наниҳад ва ўро ришвате надиханд ва он ки мухолифу душман бувад, бо ў дӯстӣ гирад ва ўро мол бахшад ва чун чунни буаад, ночор соҳибхабарон аз дӯстдорон ба самън мо бад мерасонад ва аз душмани сахт пек меронад. Ва «сухани неку бад чун тир бошад, ки охир бар нишона ояд». Дили мо бад-ин сабаб ҳар рӯз бар дуст гаронтар мешавад, бар душман хуштар. Пас, ба андак рӯзгорон дӯстдорон ҳама дур шаванд ва бадхоҳон муқарраб гарданд. Ға он гаҳ. халалу парешонӣ ва бекомӣ тавонад кард. Ва тадоруки он душвор тавон кард.

Аммо авлотар, ки соҳибхабар ва барид доштан яке аз кавоид аст, чун ин мӯътамад чунон бошад, ки бибояд ва соҳибхабар бувад, дил машғул набувад.

ФАСЛИ ЁЗДАҲУМ

АНДАР ТАЪЗИМ ДОДАН И ФАРМОН И ОЛӢ ВА АМСИЛА, КИ АЗ ДАРГОҲ ФИРИСТАНД

Номаҳо аз даргоҳҳо бисёр нависанд ва ҳар ҷӣ бисёр гардад, ҳурматаш набувад. Бояд ки то муҳнме набувад, аз маҷлиси олӣ чизе нанависанд. Бояд ки ҳурматаш он чунон бувад, ки касро захираи он набошад, ки аз даст бидихад, то фарри молро пеш набарад ва агар

маълум гардад, ки касе дар он фармои ба чашми ҳақорат нигаристаасту андар пеш шудан ба самъи тоат коҳилӣ кардааст, он касро молиши балнғ диҳанд, агарчӣ аз наздикон аст ва фарқ миёни подшоҳу дигарон он аст, ки амри ӯро мунқод ва фармони ӯро мутеъ бошанд.

ҲИКОЯТ

Дар ин маънӣ гӯянд, зане аз Нишопур ба Ғазнин рафт пеши Султон Махмуд* гила карду гуфт: — Омиле ба Нишопур зиёе аз ман бистадаст ва дар тасарруфи хеш овардааст.

Номае дод, ки зиёи ӯ боздеҳ. Ин омил магар ин зиёро ҳуҷҷате дошта буд, гуфт: — Ин зиё аз ман аст ва ҳолаш ба даргоҳ бозменамоям.

Дигар бор ин зан ба Ғазнин шуд ва тазаллум кард. Ва аз даргоҳи Махмуд ғулуме фиристоданд ва он омилро аз Нишопур ба Ғазнин бурданд ва ҳазор чӯб бар даргоҳ бизаданд. Пеш аз он ки он чуб назада буданд ва мехостанд задан, ба бист ҳазор динори нишопурӣ ва ба шафоати бузург (хостанд) бихаранд, нафурӯхтанд, гуфт: — Агар ин зиё туро бувад, чаро ба ҳукми фармон нарафтӣ ва баъд аз он хол нанамудӣ, то мо он чӣ воҷиб буд, бифармудеме ва ин аз баҳри он бувад, ки то дигарон бишунаванд, захираи он надошта бошанд, ки дар фармони подшоҳи тақсир ва таҷовуз кунанд. Ва ҳар чизе, ки мефармуд, ки он ба подшоҳ тааллуқ дорад; чун даст буридану гардан задан ва хасӣ кардану пой буридан ва амсоли ин сиёсат, ки бошад, бе дастурии подшоҳ касе кунад, ӯро молиш бояд фармуд, то дигарон ибрат гиранду хештан бишиносанд ва битарсанд.

ҲИКОЯТ

Чунин гӯянд, ки Парвиз* Баҳроми Чӯбинро* дар ибтидо некӯ медошт, чунон ки як соат бе ӯ набудӣ ва дар шаробу шикор ва хилват аз хештан ҷудо надоштӣ ва ин Баҳром савори ягона буд ва муборизу беҳамто. Магар рӯзе малик-Парвизро умиоли ҳири сесада шуғури сурхмӯй оварданд ва бар ҳар як хирворе аз ҳавоич ва дигар матоъ. Бифармуд, то ҳамчунон барои Баҳроми Чӯбин* баранд, то ӯро дар матбах фароге бувад. Дигар рӯз Парвизро хабар оварданд, ки дӯш Баҳром ғуломеро аз он хештан фурӯкашид, бубаст, чуб бизедаш. Парвизро хашм гирифт, гуфт: — Баҳромро ҳозир кунед.

Чун Баҳром биёмад, бифармуд, то аз силоҳхона теге понсад биёварданд. Гуфт: — Эй Баҳром, ҳар чӣ аз ин тегҳо некӯтар аст, чудо кун.

Баҳром ҳамегузид, то теге саду панҷоҳе бигузид.

Гуфт: — Он чӣ хиёр турост, аз ин гузидаҳо берун кун.

Пас, Баҳром аз ин гузидаҳо ду тег чудо кард. Парвиз гуфт: — Акнун бифармой, то ин ду тегро дар як ниём бисозанд.

Пас, Баҳром гуфт: — Эй малик, ду тег дар як ниём некӯ наёяд.

Парвиз гуфт: — Ду фармондех дар як шаҳр некӯ набошад.

Баҳром буни бунон дид, дар-вақт бидонист, ки ӯ хато кардааст.

Парвиз гуфт: — Агар на он астӣ, ки туро бар ман ҳаққи хидмат бисёр аст ва бардоштаи хешро намехоҳам, ки бияфканам ва илло аз ту дарнагузаштаме. Ин корро даст боздор, ки худой таоло моро бар замин довар кардааст, на туро. Ҳар киро довари бошад, холи он барои мо барбояд дошт, то он чӣ вочиф, кунад, дар он боб ба ростӣ бифармоем ва агар баъд аз ин зердастею дирамхаридаро гуноҳе падида ояд, нахуст бояд ки маълуми мо кунӣ. Пас он чӣ вочиб ояд, таъдиб фармоем, то ҳеч касро ба новочиб ранҷе нарасад. Ин бор афв кардем.

Баҳром, ки чунин сипаҳсолоре буд, бо ӯ ин хитоб рафт, бо дигарӣ худ чӣ равад?!

ФАСЛИ СЕЗДАҲУМ

АНДАР ЧОСУСОН ВА ТАДБИРИ КОРИ ЭШОН БАР САЛОҲИ МУЛКУ РАИЯТ

Бояд ки бо ҳама атроф чосусон раванд бар сабили бозаргоневу сайёҳон ва сӯфиёну доруфурӯшон. Аз ҳар чӣ мешунаванд, хабар меоранд, то ҳеч гуна аз аҳвол хабаре пӯшида намонад ва ҳар чи ҳодис шавад ва тоза гардад ба вақти хеш тадорук карда ояд. Чӣ бисёр вақ! будааст, ки волиёну муқаттаон ва гумоштагону умаро сари исёну муҳолифат доштаанд ва бар подшоҳӣ сеголида. Ва чун чосусон расидаанд ва подшоҳро хабар додаанд. Подшоҳ дар-вақт барнишаст ва ногоҳ, тоҳтан бар сари эшон бурда ва фурӯ гирифта ва азми эшон ботил карда. Ва агар подшоҳе ё лашкари бегона касди мамлақати ӯ карда ва аз ҳоли раоё хабарҳо додаанд ва пеку бад ва подшоҳон тимори он бидошта, чунон ки мунҳии Азадуддавла* кард.

ҲИКОЯТ

Аз Дайламон ҳеч подшоҳе бедортар ва зирактару пешбинтар аз Азадуддавла набудааст ва иморат дуст доштӣ ва бузургҳиммату босиёсат будӣ. Рузе мунҳӣ ба вай набишт, ки бад-он муҳим, ки бандаро фиристода будӣ, чун аз дарвозаи шаҳр берун рафтам, гоме дувнст рафта будам, чавонеро дидам бар карони роҳ истода, зардчехра ва бар гардан захмҳо дошт. Маро биднду салом кард. Чун чавобаш боздодам, гуфтам: — Чаро истодай? Гуфт: — Роҳӣ металабам, то ба шаҳре равам, ки дар он шаҳр подшоҳ одил бошад ва қозӣ мусиф.

Гуфтам: — Медонӣ, ки чӣ меғӯй, подшоҳе аз Азадуддавла* одилтар хоҳӣ ва қози аз қозии шаҳр олимтар? Гуфт: — Агар лодшоҳ одил будӣ, дар кор бедор будӣ, ҳоким рострав нест, бешак подшоҳ ғофил аст. Гуфтам: — Аз ғафлату норостии қозӣ чӣ дидӣ? Гуфт: — Қиссаи ман дароз аст ва чун аз ин шаҳр бирафтам, кӯтоҳ гашт. Гуфтам: — Албатта, бо ман битавонӣ гуфт. Гуфт: — Пас рав, то роҳро ба ҳадис кӯтоҳ кунам.

Чун роҳ пеш гирифтем, гуфт: — Бидон, ки ман писари бозаргонам ва сарои падари ман дар ин шаҳр ба фалон маҳаллат аст. Ва ҳама кас падари маро шиносанд, ки чун мард буд ва донанд, ки ўро чӣ молу хоста буд ва дар ин ҷумла фармон ёфт ва ман чанд сол ба тамошои дил ва ишрату шаробхорагӣ машғул будам, маро бемории саҳт падид омад, чунон ки аз зиндагонӣ бибуридам ва дар он беморӣ бо худой азза ва чалла назр кардам, ки агар аз ин беморӣ халоей ёбам, ҳаҷ ва ғазо кунам. Худой таоло шифо фиристод ва ба саломат бархостаму кувват бозёфтам. Ва азм дуруст кардам, ки ба ҳаҷ равам ва баъд ба ғазо ва ҳар чи маро канизаку ғулом буд, озод кардам. Ҳамаро аз зарру зиёъ ва акору саро додам ва ба якдигар ломзад кардам ва дигар ҳар чи аз зиёъ ва мустақил ҳама бифурӯхтам, аз он панҷоҳ ҳазор динори нақд ҳосил кардаму бо худ андешидам, ки ин ҳар ду сафар, ки ман дар пеш дорам, пурхатар аст. Маро савоб нест, ин ҳама зар бо хештан бурдан. Пас, дил бар он ниҳодам, ки ей ҳазор данор бибарам ва бист ҳазор динори дигар бигузорам. Пас, бирафтам ва дар ду офтобаи мисин кардаму ҳар якеро даҳ ҳазор кардам. Гуфтам, акнун ин пеши кӣ шояд ниҳод. Аз ин ҳама ба шаҳр дилам бар қозӣ қарор гирифт. Гуфтам, ў марди олим ва ҳоким аст. Подшоҳ хуни мусулмонон бад-ӯ супурдааст ва эътимод карда. Ба ҳеч ҳол хиёнат накунад. Бирафтам ва ин маънӣ нармак бо ў бигуфтам. Кабул кард, хуррам шуд. Шабгире бархостам ва ин ду офтобаи зар ба хонаи ў бурдам

ва ба вадиат бад-ӯ супурдам ва рӯй ба роҳ кардаму ҳаҷи ислом гузоридам ва ҳам аз Макка ба Мадина рафтам ва зиёрат кардам ҳазрати расулуллохро... ва аз он чо ба диёри Рум бирафтам ва бо ғозиён бипайвастам ва чанд сол ғазо мекардам ва дар масофи кофирон глрифтор омадам ва чанд чой бар рӯю гардан ва бозу чарсхат расид. Ва ба дасти румиён асир гаштам ва чаҳор сол дар банду зиндон бимондам. Қайсар бемор шуд ва сахт ранчур афтод, барои ӯ асиронро ҳама озод карданд ва халос доданд.

Дигар бор миёви новакиён омадам ва эшонро хидмат кардам чандоне, ки нафаадт ба даст овардам ва дидам бад-он кавӣ буд, ки бист ҳазор динор пеши қози ниҳодаам. Ба умедн ин бархостам, ду сол ранчи сафар дида ва сармову гармо ва талху ширин чашида ва низориву логари ёфта, пеши қозӣ шудаму салом кардам ва пеши ӯ бинишастам. Чун маҳкама холи шуд, назди ӯ рафтам ва нармак ӯро гуфтам, ки ман фалон ибни фалонам, ҳаҷ кардаму ғазо кардам ва маро ранҷо расида ва хар чи бо худ бурда будам, аз даст бирафт ва бар ин холам, ки мебинӣ. Ва ба як ҳабба зар қодир нестам ва маро бад-он ду офтобаи зар, ки пеши ту ниҳодаам, ҳоҷат аст. Қозн маро аз андаку бисёр ҳеҷ ҷавоб надод ва бад-он раҳ нашуд, ки «ту худ чӣ мегӯӣ?» Бархост ва ба хучра фуру шуд. Ман дилшикаста бозгаштам ва аз бадхолию бараҳнагӣ, ки будам, аз шарм на ба хонаи худ метавонистам шуд ва на ба хонаи хешону дустон. Шаб дар масҷид мехуфтам ва рӯз дар гушаҳое будам. Қисса чӣ кунам дароз, ду бор бо ӯ ин маъни бнгуфтам, ҳеҷ ҷавоб надод. Рӯзи ҳафтум дигар бор сахт баргирифтам, маро гуфт:— Туро молихӯлиё ранҷа медорад ва мағзи ту аз гарди роҳу ранчи сафар хушк шудааст ва ҳарза бисёр мегӯӣ. Ва на ман туро мешиносам ва на аз ин ки гӯӣ, хабар дорам, валекин номи ин мард, ки мебарӣ, ӯ чавоне некӯрӯӣ буд ва мулаббас.

Гуфтам: — Қозӣ, ман онам, аз бори захмати сафар чунин низору зардчехра гаштам ва аз чароҳатҳо рӯи ман чунин зишт шуд. Гуфт: — Бархез ва маро судоъ мадеҳ ва бирав!

Гуфтам: — Қозӣ, макун ва аз худой битарс, ки баъд аз ин чаҳон чаҳоне дигар аст ва уқубаги он чаҳон сахттар ва ин чаҳон гузаранда аст ва он чаҳон пойдор. Гуфт: — Аз ваъз бигузару маро ранҷа мадор! Гуфтам: — Аз он бист ҳазор динор панҷ ҳазор динор азони қозӣ бошад. Ҳеҷ ҷавоб надод. Гуфтам: — Ду офтоба, яке туро бошад, халолаи тайибан ва яке ба ман дех, ки сахт дармондаам ва бо ин ҳама ба икрори хештан бароте

махкам бикунам, ки «маро бо ту ҳеч даъво набошад».

Гуфт:—Туро девонагӣ ранча медорад ва чандон кардӣ, ки ба девонагии ту ҳукм кунам. Бифармоям, дар бемористон дар банд кашанд, то чон дорӣ, аз он рӯҳой наёбӣ.

Бидонистам, ки ӯ дар дил кардааст, ки ҳеч ба ман надихад ва ҳар чи ӯ ҳукм кунад, мардумон бар он раванд. Нармак бархостам ва берун омадам ва дар ин маъни бо худ масал задам, ки гуфтаанд: «Чун гӯшт ганда шавад, ӯро ба намак илоч тавон кард, чун намак ганда шавад, ӯро ба чӣ илоч кунанд?» Ҳама довариҳо ба қозӣ дуруст шуд, чун қозӣ бедод кунад, кист аз қозӣ дод ситонад?! Агар Азадуддавла додгар буди, бист ҳазор зарри ман дар дасти қозӣ набудӣ ва ман чунин гурусӯяю дармонда ва тамаъ аз молу мулк ва шаҳри худ бурида набудаме.

Чун мунҳӣ мочарои аҳвол бишунид, дилаш бар ӯ бисӯзст, гуфт:— Эй озодамард, «ҳама умедҳо аз паси на»медист». Дил дар худой азза ва чалла банд, то кори бандагон рост орад.

Пас, ӯро гуфт: — Маро дар ин дех дустеСт озодамарду меҳмондӯст. Ман ба меҳмонию ӯ меравам ва маро бо ту хуш афтодааст, мусоидат кун, то имруз ва имшаб ба хонаи он дуст бошем, то фардо чу иадӣдор ояд. Ва ӯро бурд то хонаи он дӯст. Моҳазар овард ва бихӯр-данд. Мунҳӣ дар хона шуд ва ин ҳол бар қоғаз набишт ва ба яке русто доду гуфт: — Дар сарои Азадуддавла рав, фалон ходимро бихон ва ин набишта бад-у дех, ки фалонӣ фиристода, бояд ки дарҳол бирасонӣ.

Ходим дар-вақт ба Азадуддавла расонид. Чун Азадуддавла бихонд .ангушт ба дандон гирифт, дарҳол кас фиристоду гуфт:—Хоҳам, ки намози хуфтаи ин мардро пеши ман оӣ.

Мунҳӣ ӯро гуфт:

Бархез, то ба шаҳр равем, ки Азадуддавла марою туро мехонад ва ин фиристодаи уст. Гуфт: — Хайр аст? Гуфт: — Чуз хайр нест, «магар он чӣ ту дар роҳ бо ман гуфтӣ, девор шунид» ва ба самъи ӯ расонид ва умед чунон дорам, ки ба мақсуд расӣ ва аз ӣй машаққат бираҳӣ.

Бархост ва ин мардро пеши Азадуддавла бурд. Азадуддавла чой холи фармуд кардан ва аҳволи ӯ бозпурсид. Аз аввал то ба охир, он чӣ буд, гуфт. Азадуддавларо дил бар ӯ бисӯхту гуфт:— Акнун ин кореет, ки маро афтодааст на туро ва ӯ гумоштаи ман аст. Тадбири ин кор маро бояд кард, ки худой азза ва чалла ин марзбонӣ аз баҳри он додааст, то хирзаҳо ниғаҳ дорам ва нагузорам, ки касеро ранче ва зиёдати расад,

балки аз қозӣ, ки ман ўро бар амвол ва дамой... мусулмонон гумошта бошам, то ба ҳукми шаръ меравад ва майлу муҳобо накунад ва ришват дарнаситоиад. Дар дсрулмулки ман ин равад аз марди пнрн олим, ҷонҳои дигар азҳокимони дигар, қя ҷавон ва мугаҳаввиранд, хиёнатҳо чун равад! Дар пбтидо ни қозӣ марде буд дарвеш ва муил ва ман мушоҳираи ў медиҳам, то ў ба сости шуғли мусулмонон мегузорад ба ҳукми шаръ ва аз майлу муҳобо ва хиёнат дур бошад. Ва имрӯз дар Бағдод ва нохияташ чандон зиёъ ва мулку акор ва боғу бўстон ва сароҳо ва таҷаммулу матои хонаашро ҳадде нест. Маълум аст, ки ҳама иеъмат аз он қадар мушоҳирз натавон сохт. Пас, дуруст гашт, ки ин ҳама аз моли мусулмонон сохтаст. Пас, рун бад-ин мард карду гуфт Хуш нахўрем, то туро ба ҳаққи хеш нарасонем, нафакоте аз мо биситон ва аз ин шаҳр рав ва ба Исфаҳон пеши фалон кас мебош, то бинависам, ки туро худ дорад, то он гоҳ, ки мо туро аз ван талабем.

Пас, дуви́ст дино́р зар ва панҷ савб чома дод ва хам дар шаб ўро ба сӯи Исфаҳон фиристод. Пас, ҳама шаб то руз Азадуддавла* меандешид, ки чора чун кунад, то ин мол аз дасти қозӣ берун кунад. Бо хештан гуфт: «Агар қозиро ба зӯри салтанат бигирам ва биранҷонам, ў ба ҳеч хол мўътари́ф ва муқир нагардад ва хиёнат бар хештан накунад ва ин мол дар таҳлука афтад ва мардумон низ маро дар забои гнранд, ки Азадуддавла марде пиру олим ва қозн мераиҷонад ба тамаи мол. Ва ин зиштиомӣ ба ҳама атроф пароганда шавац. Ва маро тадбир мебояд кард, ки ин хиёнат бар қозӣ дуруст шаваду ин мард ба моли худ бирасад».

Чун бар ин қадис ду моҳе баромад, қозӣ низ асари худованди зар ба ҳеч чой надид, гуфт: — Бист ҳэзор дино́р бурдам, валекин як соли дигар сабр кунам, бошад ки хабари марги вай аз касе бишунавам, ки бар он ҳол, ки май ўро дидам, худ зуд мирад.

Чун бар ин сухан ду моҳ бигузашт, рӯзе ба вақти кайлӯла Азадуддавла кас фиристод ва қозиро хонду бо ў хилват кард ва гуфт: — Айюҳалқозӣ, донӣ, туро ба чӣ ранча кардам? Гуфт: — Подшоҳ беҳтар донад.

Гуфт, ки оқибатандеш гаштаам ва аз ин тафаккур ва савдо хоб аз чашмҳои май бирамид, ки бад-ин дунёю мамлакат дунё муаввал намебинам ва на бадин зиндагонӣ эътнмоде ҳаст, аз ду берун нест; ё мулкчӯе аз гӯшае бархезад ва ин подшоҳӣ аз дасти мо берун кунад, чунон ки мо аз дасти дитарӣ берун кардем. Ва бинигар, то чӣ моя ранҷо ба мо

расид, то чунин эмин битавоистем иишаст. Ва ё фармон даррасад ва моро ногоҳ аз ин тахту мамлакат ҷудо гардонад вэ ҳеҷ касро аз марг чора нест. Ва ин қадар умр рӯзномаи мост, агар нек бошем ва бо халқи худой некӯй кунем, то ҷаҳон бар пой бошад, аз мо ба некӯй ёд кунанд ва сано гӯянд ва фардо ба киёмат растагорӣ ёбему дар бихишт равем. Ва агар бад бошему бо бандағони худой* таоло бад кунем ва бедодгар бошем, то киёмат яоми мо ба зишти баранд ва ҳар кӣ аз мо ёд кунад, бар мо лаънату нафрин кунад ва фардо ба киёмат гирифтор бошем ва ҷои мо дӯзах бувад. Пас он чи мумкин аст, ҷаҳд ба некӣ мекунем ва инсофи халқ медиҳему эҳсоне мекунем. Валекин мақсуд аз гуфтани ин бо ту он аст, ки дар сарой муште аврату атфол дорам; кори писарон саҳлтар аст, ки эшон «мурғе парранда бошанд аз иқлиме ба иклиме тавонанд шуд». Ҳоли ин сарпушидагон батар, ки бечора монанд. Ва ман имрӯз метавонам, ки дар ҳаққи эшон андешае кунам, фардо набояд, ки чун марг фаро расад ва ё давлатро гардише бошад, хоҳам, ки бо эшон некӯй кунам, натавонам кард. Ва имрӯз дар мамлақати худ меандешам, ки аз ту порсотару худойтарстар ва кӯтоҳдасттару бодиёнаттар марде ҳаёт, ҳеҷ намебинам ва мехоҳам, ки ду бор ҳазор-ҳазор динор аз пақду ҷавоҳир пеши ту биниҳам ба вадиат, чунон ки ману ту донем ва худой азза ва ҷалла. Ва пас агар фардо рӯз маро коре афтад ва ҳоли эшон ба ҷое расад, ки ба кут дармонад, дар сир эшонро бихон, чунон ки ҳеҷ кас надонад ва бар эшон қисмат кун ва ҳар якро ба марде деҳ, то пардаи эшон дарида нашавад ва нохоҳ нашаванд. Ва тадби'ри ин кор он аст, ки дар сарои хеш дар ҳуҷраҳои дарунӣ хонае ихтиёр кунӣ ва дар он ҷо зерзамине аз хишти пухта бисозӣ ва ҷуя тамом кунӣ, маро хабар кунӣ, то ман бифармоям шабе бист марди хуниро, ки қатл бар эшон вочиб аст, ки бар пушт гиранд ва ба сарой ту оранду дар он зерзамин нкгҳанд ва баъд аз он бифармоям, то гарданашон бизананд, то пӯшида монад.

Қозӣ гуфт: — Фармонбардорам, он чӣ мумкин гардад дар ин хидмат, ба ҷой орам.

Пас, малик ходимуро нармак дар гӯш гуфт: — Бирав ба хазина ва дувист динор зарри мағрибӣ дар кисае куну зуд биёр.

Ходим чун зар биёвард, Азадуддавла биситад ва пеши қозӣ ииҳод, ки дувист динор зарри мағрибӣ дар »учӯх,и ин зерзамин ба кор бар ва агар тамом набошад, днгар бифиристам.

Кози гуфт: — Оллоҳ, оллоҳ, эй малик, ин қадар хидмат бикунам аз

зерри хеш, на бас корест.

Азадуддавла гуфт: — Шарт набошад, ки аз ҷиҳати муҳиммоти ман харҷ аз хоссаи худ кунӣ, зарри ту ҳалол аст, ин корро нашоёд. Ҷаҳди он кун, то он чи Сар ӯ иттифоқ афтадааст, ба чой ори, ки ҳама хидматҳо карда бошӣ.

Қози гуфт: — Фармон маликрост.

Он дувист динор ба остин ниҳод ва аз пеши малик берун омад бар сифате, ки дар пӯст намегунҷид. Бо худ гуфт: — Пиронасар бахту давлат маро даст гирифт ва хонумон ба сар зар хоханд кард ва ҳама рӯзии ман хоҳад буд, ки агар маликро халале афтад на кас бар ин қабола ва ҳуччате дорад ва ҳама бо фарзандони ман бимонад. Худованди ду офтоба, агар зинда аст, аз бист хазор динор донге натавон ситадан, малик, ки мурда бошад ё зинда аз ман кай чизе тавонад ситад?!

Дар иморати сардоба ба тааччил биистод ва ба як моҳ сардобаро тамом карду ба сарой Азадуддавла шуд намози хуфтан. Ва Азадуддавла ӯро пеш хонду гуфт: — Бад-ин вақт ба чӣ кор омадӣ? Гуфт: — Хостам, ки маликро маълум гардонам, ки зерзамин чунон ки фармуда буд, тамом шуд.

Азадуддавла гуфт: — Чунин хоҳам ва ман дониستم, ки ту дар корҳо ба чид бошӣ, алҳамдулиллоҳ, ки згнни ман ба ту хато набуда ва дил аз ин муҳим фориғ кардӣ ва он чӣ бо ту гуфтам қазор-қазор ва понсад бор хазор динор муид шуда аз зарру чавоҳир, понсад хазори дигар мебояд, чандин чома ва уду анбар ва мушку кофур дар ваҷҳи ин ниҳодаам, ки замон-замон байёон оранд ба як-ду ҳафта тамом гардад, он гаҳ ба як бор он чо баранд. Ва ман фардо шаб ба дидани он зерзамин ба сарой ту оям ношинос, то чашм бар он иморат афганам ва бубинам, то чӣ гуна омадааст ва нахоҳам, ки аз ҳеч гуна такаллуфе кунӣ, ки ман дар-вақт бозхоҳам га шт.

Ва қозиро гусел кард. Дар-вақт косиде ба Исфаҳон фиристод, то худованди зар биёяд. Ва дигар ними шаб ба сарон қозӣ шуд ва он сардобаро бидиду бипнсандид. Қозиро гуфт: — Рӯзи сешанбе пеши ман ой, то он чӣ муид аст, бибинӣ. Гуфт: — Чунин кунам.

Ва чун аз сарой қозӣ бозгашт, ҳазинадорро бифарыуд, то сад офтоба зар дар хона биниҳад ва се кироба марворид ва чоме заррини пурёкут ва чоме пурлаъл ва чоме пурпирӯза ва ҳама бар сари офтоба ниҳад. Ва чун ҳазинадор аз ин бипардохт, сешанбе фаро рҷсид.

Азадуддавла* козиро бихонд ва дасти ӯ бигирифтун дар он хона бурд, ки мол ниҳода буд. Қозӣ, ки он офтобахоро бидид ва он чандон чавохир, хира бимонд.

Азадуддавла гуфт: — Дар ин ҳафта ба омадани ман ва ин мол чашм медор.

Пас аз он берун омаданд ва қозӣ бозгашт. Қазоро рӯзи дигар худованди ду офтоба зар даррасид. Азадуддавла гуфт, ки «акнун хоҳам, ки пеши қозӣ равн ва ӯро бигӯй, ки ман муддате сабр кардам ва ҳурмати ту нигоҳ доштам ва беш аз ин таҳаммул иахоҳам кард ва ҳама шаҳр донанд, ки маро ва падари маро чи молу неъмат буд ва бар кавли ман ҳама чой гувоҳӣ диҳанд. Агар зарри ман боздиҳӣ фабиҳо ва ниамо ва илло ҳам акнун пеши Азадуддавла равам ва аз ту тазаллум кунам ва он беҳурмати бар сари ту орам, ки чаҳониён аз ту ибрат гиранд. Бингар, то чӣ ҷавоб диҳад. Агар заррат боздод, ҳамчунон пеши ман ой ва агар надихад, зуд маро хабар кун».

Ҷавонмард пеши қозӣ рафт ва наздики ӯ бинишаст ва ҳамчунин бо вай бигуфт. Қозӣ андешид, ки агар зар надихам, пеши Азадуддавла раваду аз ман шикоят кунад ва кори ман пеши ӯ даршиканаду обрӯи ман бирезад ва ин мол ба хонаи ман нафиристад. Савоб он аст, ки моли ӯ бидихам, охир ба ҳама ҳол саду панҷох офтобаи зар бо чандин чавохир беҳтар, ки ду офтоба зар. Ҷавонмардро гуфт: — Замоне сабр кун, ки ман дар чакон туро металабидам.

Бархост ва дар ҳучрае рафтун ӯро хонд ва дар канораш шрифту гуфт: — Ту дуст ва дӯстбаччаи манӣ ва маро ба ҷои фарзанди ва ман ин ҳама аз баҳри эҳтиёт мекардам ва он гаҳ туро металабидам. Алҳамдулиллоҳ, ки боз туро дидам ва аз ин ӯҳда берун омадам ва зарри ту ҳамчунон барҷост.

Бархост ва хар ду офтоба пеш оварду гуфт: — Ин зарри туст? Ҷавонмард гуфт: — Оре. Гуфт: — Акнун хар кучо хоҳӣ, рав.

Ҷавонмард берун омад ва ду марди ҳаммолро дар сарой қози бурд ва он ду офтоба бар гардани эшо¹ ниҳод ва ҳамчунин мебурд, то ба сарой Азадуддавла.

Ва Азадуддавла бор дода буд ва ҳама бузургони давлат ҳозир буданд, ки ҷавонмард омаду ду офтоба зар дар пеша Азадуддавла бар замин ниҳод. Азадуддавла бихандид. Пас, гуфт: — Алҳамдулиллоҳ, ки ту ба ҳаққи хеш расидӣ.

Бузургон бозпурсиданд, ки «ҳол чун аст»? Азядуддазла мочарон чавонмард ва он чи ӯ карда буд, бозгуфт. Ба тааччуб фуру монданд. Пас, хочиби бузургро фармуд, ки барав ва козӣ и шаҳрро сарбарақна дастор дар гардан карда, пеши ман ор. Чун козиро бад-ин гуна пеши Азадуддавла бурданд, козӣ ниғаҳ кард, он чазонмардро дқд он чо истода ва он ҳар ду офтоба пешя ӯ ниҳода.

Гуфт: —Ох, бнсухтам! Докистам, ки хар чӣ бо ман кард ва намуд, аз чихати ок ду офтобаи зар буд.

Пас, Азадуддавла бонг бар вай заду гуфт: — Ту марди пир ва олим бошӣ за ба сари гӯр расида, лнчунин хиёнат кунӣ ва дар амонат зинхор хӯрӣ, аз дигарон чӣ чашм бояд дошт?! Маълум гашт, ки хар чӣ сохта дорӣ хана аз моли мусулмонон асту аз ришват! Ман чазон ту дар ин чахон бидихам ва бад-он чаҳон худ мукофот ёбӣ! Аз чихати он ки пиру олимӣ, чони туро бахшидам, аммо молу мулки ту, ҷумла хизонарост!

Дунёй хар чӣ дошт, ҷумла биситад ва низ ӯро анал нафармуд ва он ду офтоба зарро қамчунон ба он чавонмард дод ва даст аз ӯ боздошт.

ҲИКОЯТ

Овардаанд, ки Султон Махмудро* монанди ин қиссае афтод. Ва он ин бувад, ки марде дар роҳ аризае ба Султон дод, ки ду хазор динори зар дар қисае сабз ва мӯҳр ннхода дар пеши козии шаҳр ба вадиат ниҳодам. Ва чун ба сафар рафтам ва он чӣ бо худ доштам, дар роҳи Хиндустон дуздон аз ман биситаданд. Он чӣ пеши козӣ ниҳода будам, аз козӣ бозситадам. Чун ба хона оварда*!, сари қиса бозкушодам, пур дирамҳои мисин ёфтам. Ба козӣ бозгаштам, ки ман қисаи лурзар пеши ту ҷиходам, акнун пурмис меёбам, чӣ гуна бошад?

Гуфт: — Ту ба вақти супурдаи ҳеч зар вонамудӣ ва бар май шумурдӣ? Қисае баста за мӯҳр карда ба ман овардӣ ва хамчукон бозбурдӣ ва ба вақти боздодан аз ту пурсидам, ки ин қиса қисаи туст? Гуфтӣ: «Бале».

Ва ба саломат бибурдӣ. Акнун ба карқаша омадай, оллоҳ, малики одил ба фарёд рас, ки бар ноне коднр местам!

Султон Махмуд аз ҷнҳатн ӯ тангдил шуду гуфт; — Хотнр чамъ дор, ки тадбири зарри ту бар ман вочиб шуд. Бирав ва он қисаро пеши ман ор.

Мард бирафт ва он қиса пеши Султон овард. Махмуд харчанд

гнрди киса мулохиза кард, хеч чой шикофе надид. Мардро гуфт. ки кисаро пеши ман бнгузор ва хар руз се ман нону як ман гӯшт ва хар мох дах динор зар аз вакили мо меситон, то ман тадбири зарри ту бикунам ва ту бибарг набошн.

Пас рӯзе Махмуд вақти қайлула он киса пеши худ ниҳол вз бар вай андеша баргумсшт, ки чун тавснад буд. Охир дилаш ба он қарор гирифт, ки мумкин бошад, ки пн кисаро шикофта бошанд ва зар берун карда ва руфӯ карда Макрнмае дошт тузи музаххаб изкую зариф, кт! ба рун ниҳоле афганда буди. Нимишаб бархост ва аз бом фурӯд ом аду корд баркашид ва чанд газе аз макрима бардаррпд ва боз ба чой шуд. Сапедадам бархост ва се рӯз ба шикор рафт. Ва фарроше буд, ки хидмати хучраи хос кардӣ. Бомдод бар сари ниҳоле шуд, то бирӯбад макримаро. Даррида дид миқдори як газ. Битарсид ва аз бкм гирияш барафтод. Ва дар фаррошхона фарроше буд пир ўро бидид чунон гирён, гуфт: — Туро чӣ будааст? Гуфт: — Нзмеёрам гуфт. Гуфт: — Матарс ва бигӯй. Гуфт: — Касе бо ман ситеза доштааст. Дар хона шуда[^]ст ва макримаи Султон бардарридааст, магар як газ. Ага-р[^]чашми Султон бар он чо афтад, маро бикунад.

Гуфт: — Чуз ту дигар хеч кас дидааст? Гуфт:—На. Гуфт: — Дил фориғ дор, ки ман чораи ин кор донам ва туро биёмӯзам. Султон ба шикор рафтааст ва дар ин шахр руфӯгаре хает кахл марде ва дӯкон ба фалон махалла дорад ва Ахмад ном дорад ва дар руфугарн сахт устод аст. Ва руфӯгароне, ки дар ин шахранд, ха ма шогирдони уянд. Ин макрима пеши вай бар, чалдон ки музд хоҳад, бидех, ки ў чунон кунад, ки хеч устоде надонад, ки ин дарида будааст.

Ин фаррош макрима пеши ў бурд, гуфт: — Инро руфӯ тавонӣ кард? Гуфт: — Тавонам/ Гуфт: — Чанд хохи? Гуфт: — Дурусти, ним динор хоҳам.

Он зар бад-ў доду гуфт: — Зуд мебойд.

Гуфт: — Фардо намози дигар биё ва бибар.

Дигар рӯз ба ваъда бирафт. Макрима пеши ў ниҳод, чунон 'ки дарнамеёфт, ки кучо дарнда буд. Фаррош шодмона шуду ба сарой бурд ва хамчунон дар рун ннҳоле кашнд. Чун Султон аз шикор бозомад, дар он хона шуд, то бихуспад. Нигах кард, макримаро дуру с т днд, гуфт: — Ин фаррошро бихонед.

Чун фаррошро бихонданд, гуфт: — Ин макрима дарнда буд, ки

дуруст кард? Гуфт: —Эй худованд, харгиз надарнда буд. Гуфт: — Эй ахмак, матарс, ки ин иан дарнда будам. Маро дар ин максудест. Рост биту, ки кадом руфӯгар ин дуруст кардааст, ки багоят нек кардааст.

Гуфт:—Эй худованд, Ахиадн руфӯгар. Гуфт:—Ўро пешн ман хон. Ва чун дар сарой ояд, пеши манаш ор.

Фаррош бирафт ва руфугарро пеши Султон овард. РуфСтар, ки Султонро дид танхо нишаста, битарсид. Султонро, ки чашм бар ў афтод, гуфт: — Биё устод, ин макримаро ту руфӯ кардӣ? Гуфт:—Оре. Гуфт:—Сахт устодона кардай. Гуфт: —Ба давлати худованд нек омадааст. Гуфт: — Дар ин шаҳр аз ту устодтар ҳеч ҳаёт? Гуфт: — На. Гуфт: — Аз ту сухане пурсам, рост бигӯ, ки бо подшоҳон бех аз ростӣ нест.

Гуфт: — Фармонбардорам. Гуфт:—Дар ин шаш— ҳафт сол ҳеч кисаи дебои сабз руфӯ кардӣ ба хонаи мӯхташаме? Гуфт: — Кардам. Гуфт: —Кучо? Гуфт: — Ба хонаи қозии шаҳр. Ду динор музди он бидод. Гуфт:

Агар он кисаро бинӣ, бишиноей? Гуфт: — Шиносам,

Махмуд* даст дар зери ниҳоле кард ва кисаро бардошт ва ба дасти руфӯгар дод.

Гуфт: — Ин киса аст. Султон гуфт: — Руфӯкард-з кадом чой аст? Маро бинамой.

Ангушт барниҳод, ки ин чойгаҳ аст. Махмуд таачҷуб кард ва хира фурӯ бимонд, азбаски некӯ карда буд. Гуфт: —Агар хочат ояд, бар рӯи козӣ гувоҳи тавонӣ дод? Гуфт: —Чаро натавонам?

Дар вақт кас фиристод ва козиро хонд ва дигареро гуфт: — Бирав худованди кисаро бихон.

Чун козӣ хозир шуду салом кард ва бар одат бинишаст, Махмуд рӯн ба козӣ оварду гуфт: —Ту марди пир ва олим бошӣ ва ман казо ба ту додаам ва хунхою молхо ба ту супурдаам ва бар ту эътимод карда ва даҳ хазор мард ҳаёт дар мамолики ман аз ту олимтар. Ҳамаро зоеъ гузошта, туро баргузидаам ва ин шуғли динӣ ба ту супурдаам. Он гаҳ ту хиёнат кунӣ ва шартӣ амонату маросими диёнат фурӯгузорӣ ва моли марди мусулмон ҷумла бибарӣ ва ўро махрум бигузорӣ!

Гуфт: — Эй худованд, ин чӣ ҳадис бошад ва ин кӣ гуяд, ман ин накардаам. Махмуд гуфт: — Эй мунофиқ, ян хиёнат ту кардай ва ман меғӯям!

Ва пас кисаро бад-ў намуду гуфт: — Ин он аст, ки пеши ту

ниходаанд, ту бишикофтӣ ва зар берун кардию мис бадали он зар дар он чо ниходӣ ва киса руфӯ кардӣ, он гах худованди зарро гуфти, «сарбаста ба мӯҳри хеш овардӣ ва хамчунон бозбурдӣ, чизе бари ман сохтӣ ё намудӣ?!» Феълу сирати ту дар днёнат чунин аст?!

Қозӣ гуфт: — На ин кисаро ҳаргиз бидидаам ва на аз ин ки меғӯед, хабар дорам. Махмуд гуфт: — Ин ду мардро дароваред.

Хозан бирафт. Худованди зарру руфӯгар пеши Махмуд овард. Махмуд гуфт: — Эй дуруғзан, инак худованди зарру руфӯгар, ки кисаро руфӯ кардааст!

Қозӣ хичил шуд ва рӯяш зард гашту аз бим ларза бар танаш афтод, ки сухан натавонист кард.

Махмуд гуфт: — Баргиредаш ва бо ӯ муваккил бошед, то хамин соат зарри ин мардро боздихад ва илло бифармоям, то гарданаш бизананд.

Қозиро аз пеши Султон бадар кашиданд ннммурда ва дар навбатхона бинишонданду гуфтанд: — Ҳин, зар бидех, Кози гуфт: — Вакили маро биёваред.

Вакили ӯро биёварданд ва нишон бидод. Вакил рафт ва хар ду хазор динори нишопурӣ дуруст биёвард ва ба худованди киса таслим кард. Дигар рӯз Султон Махмуд ба мазолим бинишаст ва хиёнати козӣ бо бузургон бар мало бигуфт. Пас, фармуд козиро биёварданд ва нагунсор аз кунгураи даргоҳ биёвехтанд ва бузургон бисёр шафоат карданд, ки марде пиру олим аст. То панҷоҳ хазор динор худро бозхарид. Фуру гирифтандаш ва низ харгиз ӯро казо нафармуд.

Ва монанди ин ҳикоят подшоҳонро бисёр аст, ин кадар бад-он ёд карда шуд, то худованди олам халадаллоху мулкаху бидонад, ки подшоҳон дар адлу инсоф чӣ гуна ба чид будаанд ва чӣ андешаҳо кардаанд, то ситамрасидагонро ба ҳаққи хеш расонанд ва чӣ тадбирҳо кардаанд, то муфсидонро аз рӯи замин бардоштаанд, ки «подшоҳи бар раъй қавӣ беҳ, аз лашкари қавӣ» ва алҳамдулиллоҳ, ки худованди оламо ин ҳар ду ҳаст. Ва ин фасл дар маънии ҷосусон аст. Ва мӯътамадон бояд ки ин кор кунанд ва чунин мардумон ба даст оранд ва ба хар чонибе ба муҳиммот мефиристанд, то пайваста окибат хайранҷом бошад...

ФАСЛ И ҲАФДАҲУМ

АНДАР НУДАМО ВА МУҚАРРИБОНИ ҲАЗРАТИ ПОДШОҲ

Подшохро чора нест аз нудамои шоиста доштан в я бо эшон кушодаву густох даромадан, ки бо бузургони сохпбатрсф ва сипахсолорон нншастани бисёр ва бо эшон густох даромадан ва сабук будан, ҳашмати подшохро зиёя дорад. Ва эшон далер гарданд ва дар чумла ҳар киро шуғлею амале фармуданд, набояд ки ўро надимӣ фармоянд. Ва ҳар киро надимӣ фармоянд, бояд ки ҳеч амале нафармоянд, ки ба ҳукми инбисоте, кидар бнсоти подшоҳ дорад, дароздастӣ кунад ва мардумонро ранҷ намояд. Омил бояд ки аз подшоҳ тарсон ва ҳаросон бувад. Надим то густох набошад, подшохро аз ў ҳаловат набошад ва табъи подшоҳ аз надим кушода шавад ва эшонро вақти маълум бувад. Чун подшоҳ бор бидод, бузургон ҳама бозгаштанд, он гаҳ; навбати эшон бошад. Ва дар надим чанд фонда ҳаёт;— яке бн ки подшохро мӯнис бошад, дигар он ки шабу рӯз бо ў бошад, агар наузабиллоҳ, хатаре бошад, надим боке надорад, ки тани хешро сипари бало кунад. Ва дигар ҳазор гуна сухан бо надим битавон гуфтан аз ҳазлу чид, ки бо вазиру бузургони давлат натавон гуфт, ки эшон соҳиби аъмолянд ва низ аз нудамо ҳазор гуна сухан шунаванд ва аҳвол намоянд аз ҳукми густохӣ аз хайру шар ва мастиву хушёрӣ ва дар он фаво-1ду масолех бисёр бошад. Валекин надиме бояд к# гавҳари фозил ва тозарӯю покмазҳаб ва роздору покизачома бувад ва самару киссас аз ҳазлу чид бисёр донад ва бо некӯ ривоят кунад ва хамвора некӯгӯю некупайванд бошад ва шатранҷ нек донад бохт ва агар руде донад задан ва силохи кор тавонад баёт, беҳта^р бошад ва бояд ки мувофнқи подшоҳ бошад, ҳар чӣ гуяду кунад «аҳсант» бар забои дорад. Ва муаллимӣ накунад, ки он бикуну ин маку.н ва ин чаро кардӣ ва он набояд кард, ки подшохро душвор ояд ва он ба карохият кашад ва ҳар чӣ тааллуқ ба тамошою ишрат ва маҷлиси унсу шароб ва шикору гуй задан ва монанди ин дорӣд. Раво бошад. ки бо надмон тадбнр кунанд, ки эшон'ин маъниро мухайёанд.

Ва боз ҳар чӣ тааллуқ ба иморат ва масофу тохтан ва сиёсат ва захираву заслат ва мақому сафар валашқару раоё дорад ва монанди он бо бузургони давлат ва пирони чаҳондида тадбнр кунад. авлотар б^шад, ки дар нн маънӣ эшон шомилтар бошанд, то ҳама корхо ба вачхи хеш бувад. Баъзе аз подшоҳон табиб ва муначчим надим кардаанд, то бидонанд, ки тадбири илочи ҳар яке чист за уро ни ссззд ва чӣ насозад ва табиату мизочн ўро нигоҳ доранд ва муначчим вақту соат ннгоҳ медорад

за аз саълу нахс огохӣ медорад ва шуғлоро, ки хоҳад кардан, вақташ нхтиёр мекунад. Ва боз баъзе аз подшоҳон ин хардуро нахостаанд ва гуфтанд: «Табиб ҳамеша моро аз хурданиҳои хушу покиза медорад ва беиллате дору диҳад ва беранче фасад фармояд за муначҷнм ҳамчунин аз корҳои кардани манъ кунад ва аз муҳиммот боздорад. Ва чун ннгаҳ кунӣ, ин хардуанд, ки зайро аз мурод ва лаззати шаҳвати ин чахонӣ бозмедорад ва айш бар мо мунағғас мекунад ва он авлотар, ки эшонро ба вақти он ки хочат бошад, талаб кунем». Аммо агар надим чахондида ва ба хар чое расида бошад бузургонро хидмат карда, некӯтар бошад. Ва чун мардумон хоханд, ки хӯю одати подшоҳ бидонанд, ки подшоҳ хушхӯю хуштабъ ва некӯсирату писандидаодат аст, аз нудамо киёс бояд кард. Агар надимонаш хушхӯю кушодатабъ ва фурутану бурдбор ва чавонмарду зарнф бошанд, бидонанд, ки лодшоҳ низ хушхӯю хуштабъ ва фурутану бурдбор ва некӯсирату писандидаодат аст. Ва агар надимонаш туршрӯй бошанд ва мутакаббиру муҳолгӯй ва бахилу раъио бошанд, бидонанд, ки подшоҳ нохуштабъу бадгӯй ва бадхӯю бадсират бошад. Ва дигар хар як аз нудаморо мартабате бошад ва баъзеро махали нишастан бошад ва баъзе аз аҳли истодан бошанд, чунон ки аз қадим боз одати маҷлиси мулук будааст ва хануз он раем дар хонадони қадими хулафо мондааст ва ҳамеша халифаро чандин надим бешад, ки нядарони уро будааст ва Султони Ғазнинро * ҳамеша бист надим буди истодаю нишаста. Ва эшон ин расму тартиб аз Сомониён * доранд. Ва бояд ки надимн иодшохро кафофӣ бошад ва ҳурмате тамом миёни хашам ва эшонро бояд ки хештандору муҳаззиб бошанд ва подшоҳдӯст.

ФАСЛ И ҲАЖДАҲУМ

АНДАР МУШОВИРАТ КАРДАНИ ПОДШОҲОН БО ДОНОЁНУ ПИРОН

Мушовират кардандар корҳо аз қавираъии мард бошад ва аз тамомакӣ ва биниш, ки ҳар касеро донпше бошад ва хар касе чизе донанд, яке бештару яке камтар. Ва яке донише дорад ва ҳаргиз кор набастаасту наозмуда ва яке ҳамон доннш дораду корбаста аст ва озмуда, масали он чунон бошад, ки яке нлочи дардеву иллоте дар китоб хонда бошад ва номи он ҳама дорухо ёд дораду бас. Ва боз яке ҳамон дорухо донанду муоличати он карда бошад ва борҳо тачрибат карда. Ҳаргиз ин

кас ба он рост набошад. Ҳамчунин яке бошад, ки сафарҳои бисёр карда бошад ва ҷаҳон бештар дида ва сарду гарм бештар чашида ва дар миёни корҳо буда, бо он кас баробар натавон кард ин касро, ки харгиз сафар накарда бошад ва вилоятҳо надида ва дар миёни корҳо набуда. Аз ин маънӣ гуфтаанд, ки «тадбир бо доноёну пирон ва ҷаҳондидагон бояд кард».

Ва низ якеро хотир тезтар бошад ва дар корҳо зуд тавонад дид ва яке кундфаҳм бошад. Ва доноён гуфтаанд, ки «тадбири яктана чун зӯри якмарда бошад ва тадбири дутана чун зӯри думарда ва тадбири дахтана чун зӯри дах мард ва хар чӣ бештар-қавитап» ва нерӯи як мард аз ду мард камтар бошад ва ҳамчунин тадбири дах кас кавитар аз тадбири се кас бошад... Пас, чунон вочиб кунад, ки чун подшоҳ коре хоҳад кард ё муҳимме ўро пеш ояд бо пирону ҳавохоҳон ва авлиёи давлати хеш машварат бояд кард, то хар кас дар он маънӣ чӣ гӯянд ва он чӣ раъи подшоҳ дида, бо раъи хар як муқобила кунанд ва хар яке чул раъю гуфтори якдигар шунаванд ва барандозанд, раъи савоб аз миён падидор ояд ва тадбири савоб он бошад, ки ақлҳои ҳамгинон бад-он мутаффик шавад, ки чуин мебояд кардан. Ва машварат нокардан дар корҳо аз заифии раъи бошад ва чунин касро «худком» хонанд ва чунон ки ҳеч кор бемардум натавон кард, ҳамчунин ҳеч шуғле бемашварат неқӯ наёяд...

ФАСЛИ НУЗДЛҲУМ

АНДАР МУФРАДОН ВА БАРГУ СОЗ ВА ТАРТИБИ КОР ВА АҲВОЛИ ЭШОН

Дувист мард мебояд ба даргоҳ, ки эшонро муфрадони гӯянд, мардони гузида ҳам ба дидору қад неқӯ ва ҳам ба мардию диловарӣ тамом. Сад аз ин ҷумла хуресвнӣ ва сади дигар да-йламӣ, ки дар сафару хазар ғоиб аз хидмат набошанд ва ҳамеша мулозими даргоҳ бешанд. Ва эшонро либосҳо неқӯ бувад ва дувист даст силвҳ сохта кунанд ва ба вақт бо эшон медкханд ва ба вақт бозситонанд ва аз ин силохҳо бист ҳамоил ва сипаре ба зар бояд ки бошад. Ва саду хаштод ҳамоил симу найзаҳои хаттӣ ва эшонро ҷомагӣ тамой бояд ки бувад. Ва хар панҷоҳ мардро нақбе бувад, ки аҳоли эшон медонад ва эшонро хидмат мефармояд. Ҳама бояд ки савор бошанду бо барг, то агар вақти муҳимме бошад, он

чӣ бад-эшон тааллук дорад, фуру нама[^], нанд. Ва хамвора чахор хазор марди пиёда бояд, ки бо амир дар девон бувад аз ҳар чинсе, хазор гузидаи хбсси подшоҳ бошад ва се хазор дар хайли амирону сипаҳсолорон бошанд, то ба вақти муҳим ба кор оянд.

ФАСЛ И БИСТУ ЯКУМ

АНДАР МАЪНИИ АҲВОЛИ РАСУЛОН ВА ТАРТИБИ КОРИ ЭШОН

Расулоне, ки аз атроф меоянд, то ба дари хона намерасанд, касро хабар намебошад аз омадану шудан ва ҳеч кас эшонро тааххуд намекунад ва хабар намедиҳад ва инро бар ғафлату хор доштани корхо хамл кунанд. Бояд ки гумоштағони сарҳадҳоро бигуянд, то ҳар кӣ бад-эшон расад, дарҳол ва дар-вақт савор фиристанд ва огоҳ кунанд, ки ни кисту аз кучо меояд. Ва мӯътабаре бо эшон номзад кунад, то эшонро б.э шаҳри маъруф бирасонад, ба он чо бисупорад ва аз он чо гумоштағони дигар ҳамчунин бо эшон то ба шаҳру ноҳияти дигар ва хам бар ин мисол, то ба даргоҳ ва ҳар кучо, ки бирасанд, ки ободонн бувад. Фармон чунон бувад, ба гумоштагон ва уммолу мукаттаон, ки эшонрд ба ҳар манзл нузул диҳанд ва некӯ доранду ба хушнудӣ гусел кунанд аз неку бад ҳамчунон бошад, ки бо нн подшоҳ карда бошад, ки ўро фиристода бошад. Ва подшоҳон ҳамеша ҳурмати яқднгар доштаанд ва расулонро азият шрифта, ки бад-он кадру ҷоҳ эшонро зиёдат шудааст. Ва агар вақте мкённ подшъҳон мухолнфате ва ваҳшате будааст ва расулон ба ҳасаби вақт омадаид ва расолат чунон ки эшонро фармудаанд мегузоранд, ҳаргиз эшонро наёзурдаанд ва аз некӯдошт ҳеч ҷдате кам накардаанд, ки писандида нест...

Дигар, бибояд доист, ки подшоҳоч, ки бз яклигар расул фиристанд, на мақсуд ҳама он нома бошад, ки бар мало изхор кунад, ки сад мақсуду скр пеш бошад гз фиристодани расулон, илло хоҳанд, ки бидонанд аз . аҳволи роҳи ағбаҳо ва рудҳо, ки чӣ гуна аст, то лашкар тавонад гузашт ё на ва алаф кучо бошад ва баҳар чо аз гумоштагон кианду лашкари малик чанд аст? Ва олату иддат ба чӣ андоза аст ва хону мач-шс' чӣ ҳол дорад ва тартиби даргоҳу боргоҳ ва нишаёту "бархост ва чавгону шикор ва хулку сират ва бахшишу кушпш ва дидору кирдор чӣ гуна аст? Золим аст, ё одил, пир аст, ё ҷавон ва вилоятш ободон аст, ё

г.гнрон ва лашкараш хушнуд аст, ё на, раияташ тавоягаранд, ё дарвеш?
Бахил аст, ё сахӣ ва дар корхо бсдор аст, ё ғофил, вазираш кифоят дорад,
ё на? Бодиёнат ва некӯравиш аст, ё нопок ва бадравиш? Сипаҳсолоронаш
кордкда ва русумозмуда ҳастайд ва надимонаш зарпфанд ва чӣ душман
дорад ва чӣ дӯст ва дар шароб кушодатабъ ҳаст, ё на... Ва ҳимматею
шафкате дорад, ё ракику бераҳм аст? Майли ӯ бештар ба хазл аст, ё ба
ҷид...

Агар хоҳанд, ки ӯро ба даст овараид ва бо ӯ мухолпфате кунанд ва ё
аибе гиранд, чунон ки ба рӯзгор бар ахволи ӯ вокиф бошанд, тадбири
кор месшоланд ва неку бад доканд кард ва ба вочибе бар даст гиранд.
Чунон ки ба рӯзгори султони шаҳид — А.'шарслон *, анораллохи
бурхонаху *, бандаро афтод ва дар чахси ду мазҳаб аст, ки пок асту нек ва
бар тарики ростанд, яке мазҳабн Буханифа * ва дигар мазҳабн Шофел *,
рнзвонуллохи алайхумо *, ва дигар бар хавшо бидъат ва шубхатанд. Ва
султони шаҳид... дар мазҳаби хеш сулб буд, ки борҳо ба забони ӯ рафта
буд: — Эй дарего, агар вазири ман шофеимазҳаб набудӣ. Ва саҳт бо
сиёсат ва хайбат буд ва ман бад-он сабаб, кӣ ӯ дар мазҳаби хеш чунон ба
ҷид ва мӯътақид буд ва мазҳаби шофей ба айб медошт, хамвора аз ӯ
андешанок ва тарсон будаме.

Магар иттифок чунон афтод, ки султони шаҳид, азми
Мовароуннаҳр ва Самарканд кард, ки хокони Самарканд — Шамсулмулк
ӯро гардан намениҳод ва лашкархо бихонд ва расул фиристод ба
Шамсулмулк Наср ибии Иброхим. Ва ман бандаи донишманд Аштарро
аз кибали хеш бо расули султон бифиристодам, то он чӣ равад, маро
маълум кунад. Расули султон нома ва пайтом бирасонид ва аз он чо
расули хеш бо расули султон ба ин чо фиристод. Чунон ки одат бошад,
ки расулон пеш шавад ва муродҳову илтимосҳо дарҳоқанд ва суханҳо
бошад, ки ба мушофаҳат натавон гуфтан, бо вазир бигӯянд, то вазир бо
султон бигӯяд, то вақти бозгаштан. Иттифокан дар вусоки хеш бо кавме
ҳамнишинон нишаста будам ва шатранч мебохтам ва аз яке шатранч
бурда будаму ангуштарии ӯ ба гарав ситода, дар ангушти дасти чап
кардам, фарох буд, дар ангушти дасти рост карда будам, гуфтанд: —
Расули хонн Самарканд бар дар аст. Гуфтам: — Дар-дароварандаш.

Ва фармудам, то шатранч аз пеш бардоштан. Чун расул даромад
ва бинишаст, ки дошт, бо банда гуфтан гирифт ва банда ангуштарӣ бар
ангушт мегардонид. Чашми расул бар ангуштарӣ афтод ва чун пардохта

шуд, берун рафт. Султон фармуд, расули хонро бозгардонед ва расули дигар номзад кард, то ҷавоб бозбарад ва дигарбора донишманд Аштарро, ки марде чалд буд, банда бо расул бифиристонд. Чун расу.тон ба Самарканд расиданд ва пеши Шамсулмулк шуданд ва Шамсулмулк дар он миён расули хешро пурсид: —Султон Алпарслонро ба раёю кирдор ва дидор чун ёфтӣ ва лашкараш чӣ кадар бошад ва сози олоти эшон чӣ гуна аст?

Расулаш гуфт: — Эй худованд, султонро аз дидору маизар ва мардонагиву сиёсат ва ҳайбату фармон ҳеҷ дариамебояд ва лашкарашро адад худо донад ва зиннату олот ва тачаммули эшонро худ киёс нест ва тартиби даргоҳу девон ва маҷлису боргоҳаш ҳама нек аст. Ва дар мамлакаташон ҳсч чиз дарнамебояд, нлло як айб. Агар он айб набудӣ, бисёр хуб буди. Гуфт:— Он айб кадом аст? Гуфт: — Вазираш рофизӣ аст. Гуфт:

Чун донистӣ? Гуфт: — Бад-он ки рӯзе намози пешин бикардам ва ба хаймаи ӯ шудам, ки бо ӯ сухан гӯям. Ӯро дндам ангуштарӣ дар дасти рост карда буд ва гирд бар гирд ҳамегардониду бо ман сухан ҳамегуфт./Донишманд Аштар ҳам дарҳол ба мани банда иавишт(ки ин чо дар маънии ту пеши Шамсулмулк ба забони ӯ чунин рафт, то дониста бошн. Банда азим ранчурдил гашта аз бими султон,. гуфтам: — Уро аз мазхаби ман нанг меояд ва ба ҳар вақт маро сарзаниш мекунад. Агар ҳеҷ гуна бишунавад, ки бар банда раками рофизӣ кашиданд ва пеши хоқони Самарканд чунин гуфтанд, маро ба чон зинҳор наднҳад.

Бо ҳама бегуноҳӣ банда сӣ ҳазор динори бадрӣ харҷ кард, то ин сухан ба султон нарасад.

Ин бад-он ёд кардам, ки расулон бештар айбҷӯй бошанд ва ҳаменигаранду мепурсанд, то дар подшоҳ ва мамлакати ӯ чӣ чиз аст, ки он айбу нуқс аст ва хар чиз, ки он ҳунар аст ва ба вақти дигар аз подшоҳон сарзаниш ва маломат расад ва аз ин маънӣ подшоҳони зираку бед'ор ахлоқи хеш муҳаззиб кардаанд ва сирати некӯ ба даст гирифтаанд ва мардумони шоиста ва покдину росткор дар пеши кор нигоҳ доштаанд ва амал фармуда, то касе бар эшон айб нагирад. Ва расулиро марде шояд, ки ӯ хидмати подшоҳон карда бошад ва бар сухан гуфтан далер ва сафари бисёр карда ва аз хар донише баҳрае ёфта ва ҳофизу пешбин ва хушқадду некӯманзар. Ва агар марде ва саворе пиру олим бошад беҳтар ва агар надимеро фиристанд бад-ин шуғл, эътимод зиёдат буввд. Ва агар

мардеро ба расулӣ фиристанд, ки ӯро далерӣ бошад ва мардонаю боадаб ва силоҳу саворӣ нек донад ва мубориз бошад, беҳтар бошад, то бад-эшон намуда бошад, ки мардумони мо ҳама чунин бошанд. Ва агар расул марди шариф бувад ҳам, нек бошад, ки аз баҳри шараф хурмати зиёдат кунанд ва бо ӯ бадӣ натавонанд кард. Ва агар касе бувад, ки шаробхора набошад ва мозеху қимор ва бисёргӯю мачҳул, беҳтар бувад. Ва бисёр вақт подшоҳон расул фиристодаанд бо ҳадя ва тароифи бисёр ва аз хештан аҷзу нармгарданӣ намуда ва бад-ин гурур бар асари расул лашкар сохта ва мардони кор фиристода ва хасмро шикастаанд...

ФАСЛ И БИСТУ ЧАҲОРУМ

АНДАР ЛАШКАР ДОШТАН АЗ ҲАР ГУНА

Чун лашкар ҳама аз як чине бошад, аз он хатарҳо хезад ва сахткӯш набошанд ва тахлит кунанд. Бояд ки аз ҳар чинсе бошанд ва ҳазор марди дайлам ва хуросонӣ бояд ки муқим бар даргоҳ бошанд, он чӣ хастанд, бидоранд ва боқӣ рост кунанд ва агар баъзе аз ин гурчиён ва шубонкорогони поре бошанд, раво бувад, ки чунин мардумон нек бошанд.

ҲИКОЯТ

Одати Султон Махмуд * чунон будаст, ки аз ҳар чинс лашкар доштӣ, чун турку хуросонӣ ва арабу хинди ва ғӯршо дайлам.

Ва ҳар шаб дар сафар маълум карда буд, ки чанд мард ба яток рафтандӣ ва ҷойгоҳи ҳар гуруҳ дида будӣ ва ҳеҷ гуруҳ аз бими яқдигар аз ҷои хеш наёристандӣ чунбид, то рӯз ба наздики яқдигар пос доштанд. Ва кас нагуфтӣ «фалон дар чанг сустӣ кард». Ҳама дар он кӯшидандӣ, ки аз яқдигар бароянд ва чун коидои мардони чанг чунин буд, ҳама сахткӯш ва номҷӯй буданд. Лочарам, чун даст ба силоҳ бурдандӣ, кадам боз пас наниҳодандӣ, то лашкари муҳолифро шикастандӣ. Ва ҳар гаҳ, ки лашкар як бор ё ду бор чира гашт ва бар муҳолиф зафар ёфт, баъд аз он сад савор аз ин ҳазор савор муҳолифро нанигаранд ва ҳама низ бо ин лашкар муқовимат натавонанд кард ва ҳама лашкарҳои атроф аз ин подшоҳ битарсанд ва тоатдор шаванд ва ҳеҷ кас андешаи муҳолифат наёрад дошт.

ФАСЛ И БИСТУ ҲАФТУМ

АНДАР ЗАҲМАТ НОКАРДАНИ БАНДАГОН ҶУЗ ВАҚТИ ХИДМАТ ВА ТАРТИБИ КОРИ ИНОН ДАР ПАРВАРИШ

Бандагоне, ки ба хидмат меистанд, захмат накунад, то ҳочат меафтад ва чун дархол пароганда шаванд ҳам, дархол бозоянд. Ва чун фармоие чазм дода шавад ва боз ба эшон бигӯянд, ки эшонро чӣ гуна мебояд буд, бар он биравад ба такаллуф ҳочат наёяд ва то маълум фармоянд, ки дар ҳар рӯзе аз ғуломони обдору силоҳдор ва шаробдору чомадор ва монанди ин ва аз ғуломоне, ки ба амири расидаанд, чанде ба хидмат оянд, то ҳар рӯзе аз ҳар вусоке бад-он адад ба хидмат меоянд. Ва ҳамчунин дигар ғуломонро ба ҳама рузгори қадим дар парвариш ва тарбияти эшон аз он руз, ки бихаранд, то он руз, ки пир шаванд, тартибе будааст.

Ва дар ин айём расму қоидаи он афтадааст, аммо бада аз ҷанхати шартӣ китоб ёд кунад.

Ҳанӯз дар рузгори Сомониён * он тартиб бар ҷоп буд, ки ба тадриҷ бар андозаи хидмату ҳунар ва шоистагӣ ғуломонро дараҷа меафзуданд. Чунон ки руломеро бихаридандӣ, як сол ўро пиёда дар рикоб хидмат фармуда бо қабои занданичӣ, мўза ва ин ғуломро фармон набудӣ пинҳони ошкоро дар ин сол бар асб ништастан, агар маълум шудӣ, молиш доданди. Ва чун як сол бар ин мнвол хидмат кардӣ, баъд аз он вусокбошӣ хоҷибро гуфтӣ, то ўро қабое ва асбаке турки додандӣ бо зинаке дар хом гирфта ва лагоме аз дуволи сода. Ва чун як сол бо асбу тозиёна хидмат кардӣ, саввум сол ўро қароҷурӣ додандӣ, то бар миён басти ва соли қароҷум кешу қарбон фармудандӣ, то вақтӣ барништастан дарбасти ва дар соли панҷум зине бехтар ва лагоме мақаб ва қабои рӯйдорӣ ва дабӯсӣ, ки дар дабӯс халқа овехтӣ. Ва дар соли шашум соки фармудӣ ба асборӣ ва қадахе аз миён даровехтӣ. Ва соли ҳафтум чомае уодӣ ва соли ҳаштум хаймаи шонздамехӣ бидодандӣ ва се ғуломаки навхарида доданди ва дар хайли ў қардандӣ ва ўро «вусокбошӣ» лақаб доданди ва қулохи намадини симкашида ва ганҷақаб дарпӯшидандӣ. Ва ҳамчунин ҳар сол чомаву тачаммул ва хайлу мартабати ў меафзудандӣ, то хайлбошӣ шудӣ. Пас, ҳамчунон то хоҷиб шудӣ. Ва чун шоистагиву ҳунар ва шучоати ў ҳама қасро маълум шудӣ ва қароҷум аз дасти ў

баромадӣ ва мардумрою худовандро дуст будӣ, он гах то ӯро сию панҷ сол нашудӣ, амири надодандӣ ва вилоят номзад накардандӣ. Ва Алптегин *, ки банда ва парвардаи Сомониён буд ба сию панҷ сол сипаҳсолории Хуросон ёфт. Боахду ваф'Э буд ва мардона ва бораёю тадбир ва мардумдору хайлдӯст ва чавонмарду фаррохнону намак ва худойтарс буд ва ҳама сирати Сомониён доштӣ ва Хуросону

Ироқ солҳо ӯ доштӣ. Қазору ҳафтсад ғулому бандал турк дошт. Рӯзе сӣ ғуломи турк харида буд, Сабуктегин * нахустини ҳама буд, ки ӯро Алптегин харида буд. Ва се руз буд, ки ӯро харида буданд ва пеши Алптегин дар миёни ғуломон истода буд. Ҳочиб пеш омад ва Алптегинро гуфт, ки фалон ғуломро, ки «ву* сокбошӣ» фармуданд, ӯ фармон ёфт. Он вусоқу хайл ва рахту олат ва иддати ӯ ба кадом гулом арзонӣ фармояд?

Чашми Алптегин бар Сабуктегин афтод. Бар забонаш бирафт, ки бад-ин гуломак бахшидам.

Ҳочиб гуфт— Эй худованд, ин ғуломакро ҳанӯз се рӯз беш нест, ки харидаед, ӯро ҳафт сол хидмат бояд кард, то бад-ин манзалат расад, чун бад-ӯ шояд дод?

Алптепш гуфт:—Ман гуфтам ва ин ғуломак шунид ва хидмат кард ва бар вачҳи ато бад-ӯ бахшидам ва дигаронро бар одат мебояд рафт.

Пас ин рахти «вусокбошӣ» бад-ӯ дод, ки самараи хидмату манзалати ҳафтсола аст. Пас, Алптегин бо худ андешид, ки «чун шояд будан, ки хидмат ва манзалати ҳафтсола ба ғуломаке навхарида бирасид, магар ин ғуломак бузургзода тавонад буд ба асли хеш дар Туркистон, ё мукбил хоҳад будан ва кори ӯ боло хоҳад гирифтан?» Пас, ӯро озмудан гирнфт ва бадию бад-он пайғомаш додшо гуфтӣ: — Он чӣ гуфтам, бозгӯй.

Ҳама бозгуфтн, чунон ки ҳеч ғалат накардӣ.

Пас, гуфтӣ: — Бирав ва ҷавоб боздеҳ.

Ӯ ҷавоб бозовардӣ ба вочиبتар аз он ки пайғом бурда будӣ. Ва чун озмоиш ҳар рӯз беҳтар меёфт, мечре дар дили Алптегин аз ӯ паид омад ва ӯро обдорӣ дод ва пеши хеш хидмат фармуд. Ва даҳ ғуломро дар ханли ӯ кард ва ҳар рӯз ӯро бармекашид ва чун ҳаждаҳсола шуд, дувист ғуломи мардона хайл дошт ва ҳама сирати Алптегин пеш гирифт. Тарики нишастану хоستان ва рафтан ва тартиби хону коса ва мачлнсу шикор ва тир андохтану гӯй задан ва мурут кардан ва бо хайл чун

бародарон бизистан. Ва агар себе хостӣ, бо даҳ тан бихӯрдӣ. Магар рузе Алптепш дувнст ғуломро номзад кард, то ба Халаҷ ва Туркмонон раванд ва моле, ки аз эшон ситаданӣ бувад, бнситонанд ва Сабуктегин дар чумлаи эшон буд. Чун он чо шуданд, Халаҷ ва Туркмонон мол ба тамомат намедодагд. Ғуломон дар хашм шуданд ва даст ба силоҳ бурданд ва касди чанг карданд, то ба зур мол биситонанд.

Сабуктегин гуфт: — Ман боре чанг накунам ва бо шумо ба ин наистам. Еронаш гуфтанд:— Чаро? Гуфт:

Худованд моро на ба чанг кардан фиристодааст,— гуфт,— бнравед ва молу чаҳорпой биёред. Акнун агар чанг кунем ва эшон моро бишикананд, шайну ғабни азим бошад ва ҳашмати худованди моро зиён дорад ва дигар худованд моро гӯяд: — кӣ фармуд шуморо, ки чанг кунед?!— то дари марг аз ин сарзаниш ва маломат нараҳем ва тоқати итоби ӯ надорем.

Чун Сабуктегин ин бигуфт, бештари ғуломон бигуфтанд: — Ин савобтар аст, ки Сабуктегин мегӯяд.

Хилофе миёни ғуломон падид омад ва ба окибат чанг ба чо раҳо карданду бозгаштанд ва чун пеши Алптегин * омаданд ва бигуфтанд, ки саркашӣ карданду мол надоданд.

Алптегин гуфт: — Чаро даст ба силоҳ накардеду ба қаҳ аз эшон наситадед? Ғуломон гуфтанд: — Мо дар силоҳ шудем ва чанг хостем кардан, Сабуктегин хилоф карду нагузошт ва ду гурӯҳӣ дар миёни ғуломон афганд ва чун чунин шуд, бозгаштем.

Алптегин Сабуктегинро гуфт: — Чаро чанг накардӣ ва нагузоштӣ, то чанг кунанд?

Сабуктегин гуфт: — Аз чиҳати он ки худованд нафармуда буд, ки чанг кунед. Агар бе фармони худованд чанг кардему пас хар як худованде будӣ, на банда, ки нишони бандагӣ он бошад, ки ҳама он кунанд, ки худовандаш фармояд ва агар шикаете бар мо будӣ, лобуд, худованд гуфтӣ: — кӣ фармуд шуморо, ки чанг кунед?! Ва итобро кӣ тоқат доштӣ? Ва агар мо эшонро бишикастеме, лочарам, халқе кушта омадӣ ва пас миннату сипос набудӣ ва маломат бар сар ҳосил омадӣ. Акнун, агар фармой, то чанг кунему чон бар сар ниҳем, ё мол ситонем, ё кушем.

Алптегинро хуш омад. Гуфт: — Рост мегӯяд.

Пас ҳамчунин ӯро бармедошт, ки то ба чое расид, ки сесад ғулом хайлӣ дошт.

Ва амири Хуросон, Нӯҳ ибни Наср *, ба Бухоро фармон ёфт ва Алптегин ба Нишопур буд ва аз Бухоро умарои хавос ба Алптегин навиштанд, ки ҳол чунин афтод ва амири Хуросон даргузашт ва ўро бародари сисола мондасту писаре шонздаҳсола, киро фармой ба подшоҳӣ, ки мадори ин мамлакат бар туст.

Ў зудтар қосиди хеш гусел кард ва бинавҷнт, ки ҳар ду тахту мулкро шоистаанд ва худовайдзодагони моанд, аммо бародари малик марде пухта аст ва сарду гарми рӯзгор чашида ва ҳама касро нек шиносад ва кадру манзалати ҳар як донад ва ҳурмати ҳар ях ба чой орад. Ва писари малик кӯдак асту чаҳоннодида, тарсам, ки мардумонро надонад дошт ва дар маънӣ фармонҳо натавонад дод. Магар савобтар он бошад, ки бародарро бинишонанд. Ва номаи дигар, дигар рӯз бифиристонд. Ба сари панҷ рӯз қосид даррасид, ки писари маликро ба подшоҳӣ нишондаанд. Аз ин ҳар ду нома, ки фиристода буд, ташвирзада шуд.

Гуфт: — Ин ночавонмардону бетамизон чун чунин коре хостанд кардан, чаро ба ман машварат оварданд ва маро ҳар ду маликзода рӯшноии чашманд, валекин аз он меандешам, ки ман ишорат кардаам ва чун навиштаи ман он чо расад, писари маликро нохуш ояд. Пиндорад, ки маро майл ба бародар аст, дил бар май гарон кунад, дар дил гирад ва соҳибғроз маҷоли сухан биёбанд ва он писарро бар ман кинавар кунанд. Ва дар вақт панҷ чаммоза гусел кард. Гуфт: — Чаҳд кунед, то он косидро пеш аз он ки аз Чайхун бигузарад, дарёбеду бозгардонед.

Чаммозагон бишифтанд, якеро дар миёни биёбони Омӯй дарёфтанд ва яке аз Чайхун гузашта буд ва чун навиштаи Алптегин ба Бухоро расид, писари маликро ва ҳавоҳоҳони ўро нохуш омад ва гуфтанд: — Нек накард, ки ишорат ба бародар кард. Надонист, ки мероси падар ба писар расад, на(ба) бародар.

Ва аз ин маънӣ ҳаме ҳар рӯз писарро ба Алптегин сар гарантар мекарданд ва Алптегин бисёр узрҳо хост ва хидматҳо мефиристонд. Ва ҳеҷ гуна ин ғубор аз дили маликзода барнаҳост. Ва муфсидону соҳибғаразон фасод мекарданд ва маликзодаро тез мегардониданд. Ва ваҳшату кина зиёдаттар мешуд.

Ва Алптегинро Ақмад ибни Исмоил * харида буд. Дар охир Наср ибни Аҳмадро чандин сол хидмат кард. Чун Наср низ андар гузашт, Нӯҳ ибни Насрро хидмат кард. Сипаҳсолорӣи Хуросон дар анёми Нӯҳ ёфт ва

чун Нӯҳ даргузашт, Мансур ибни Нӯхро * ба подшоҳӣ ба чоӣ падар бинишонданд. Чун шаш сол аз подшоҳии Мансур бигузашт, Алптегин молҳо базл кард ва ҳар чаҳде, ки мумкин бошад, бикард, дили Мансур ибни Нӯҳ ба даст наметавонист овардан. Аз гуфтори соҳибғаразон ва ҳар чӣ дар ҳазрати амир мешуд, вакил ба Алптегин менавишт.

Пас, Мансур ибни Нӯхро муфсидон гуфтанд: То Алптегинро накушӣ, ту подшоҳ набошӣ ва фармони ту равон нагардад. Ва ӯ панҷох сол аст, то дар Хуросон подшоҳӣ мекунад ва молу хоста мениҳад ва лашкарҳо гуш ба сухани ӯ доранд. Ва чун ӯро бигирӣ, аз неъматӣ ӯ хизона маъмур гардад ва фориғдил гардӣ.

Тадбир он аст, ки ӯро ба -даргоҳ хонӣ ва чунон намоӣ, ки то мо бар тахти мамлакат нишастаем, ту ба даргоҳ наёмадӣ ва аҳди тоза накардӣ ва мо орзӯманди туем, ки моро ба чоӣ падари меҳин туй, ҳарчанд ки кондаи давлати мо ба ту ораста аст ва мадори мамлақати мо дар Мовароуннаҳру Хуросон туй. Ва ин қадар гуфтугӯӣ ҳама аз он аст, ки беш наёмада, бояд ки ҳар чӣ зудтар ба даргоҳ ой ва ҳар ки аз даргоҳу боргоҳӣ мо аз тартиб бияфтадааст, боз пойдаи хеш орӣ, то эътимоди мо ба ту зиёдат шавад ва сухани соҳибғаразоч мункатеъ шавад.

Чун ин чо ояд, ӯро ба хилват хонӣ ва бифармой, то сараш баргиранд. Пас, амир Мансур хамчунин кард ва ӯро ба даргоҳ хонд.

Соҳибҳабарон бинавиштанд, ки туро ба чӣ мехонад.

Алптегин овоза дарафганд, ки ярок бисозанд, то ба Бухоро равем. Ва аз Нишопур кӯч карду ба Сарахс омад ва қурби ей ҳазор савор бо ӯ буданд ва қумла умарои Хуросон. Чун се руз бигузашт, ҳамаи умарои лашкарро бихонд. Пас, эшонро гуфт: — Бо шумо гуфтани дорам. Чун бигӯям, чунон ки савоб бувад, бо ман бигӯед, ки донем ҳар чӣ савоби мову шумо дар он бошад.

Гуфтанд: — Фармонбардорем. Гуфт: — Шумо донед, ки амир Мансур маро аз баҳри чӣ хонд?

Гуфтанд: — Мехоҳад, ки туро бубинад ва аҳд тоза қуиад ва ту ӯро хамчу падарӣ. Гуфт: — На чунин аст, ки шумо пиндоред. Ин малик маро мехонад, ки сари ман аз тан чудо кунад. Ва қӯдак асту қадри мардон намедонад ва шумо донед, ки Сомониён имрӯз шаст сол аст, то ман бад-эшон ниғаҳ медорам ва чанд хонони Туркҷстоиро, ки касди мулкн эшон карданд, бишикастам ва аз ҳар чонибе хамчунин хаворичро қаҳр кардам ва як тарфатулапн дар эшон осӣ нашудам ва и.ч подшоҳн бар чадашу

бар падараш ниғаҳ доштаму медорам. Ва ба оқибат мукофоти ман ин аст, ки сари ман бихоҳад. Ва ин моя намедонад, ки мулки ӯ чун танест, ки сари он тан манам. Чун сар рафт, танро чӣ бақо бошад?! Акнун чӣ савоб бинед, дафъи ин мазарратро чора чист?

Ҳама амирон гуфтанд: — Чораи ин шамшер аст ва чун ӯро бо ту ин андеша ва мукофот карда бошад, мо аз вай чӣ чашм дорем?! Ва агар ба чои ту каси дигар будӣ, аз ин панҷоҳ сол боз мулк аз дасти эшон берун кардастӣ. Мо ҳама туро шиносем, на ӯро, на падари ӯро, чӣ боз ҳар кӣ дар давлатӣ Сомониён касест, ҳама нонпора ва ҷоҳу ҳашмат ва вилоят аз ту доранд. Ва аз ту шоистатар касе нест. Мо ҳама ба фармони туюм ва Хоразму Хуросон ва Нимрӯз мусаллам турост. Тарки Мансур ибни Нӯҳ бигӯй, худ ба подшоҳӣ бинишин ва агар хоҳӣ Бухорову Самарқанд бад-ӯ арзонӣ дорем, ва агарна онро низ бигир.

Чун умаро ҳама ин сухан гуфтанд ба рағбате ҳар чӣ тамомтар. Алптегин гуфт: — Афаллаҳ, аз шумо донам, ин ки гуфтед, аз сари ягонагӣ гуфтед ва аз шумо ҳамин чашм дорам. Худой таоло мукофоти шумо некӣ кунад. Имрӯз бозгардед, то фардо чӣ падидор ояд.

Ва дар ин ҳол ей ҳазор савор бо Алптегин буд, агар хости сад ҳазор савор барнишондӣ. Дигар рӯз ҳама амирон ба боргоҳ омаданд. Алптегин берун омаду бинишаст. Замоне буд, рӯй сӯи амирон карду гуфт: — Ман ин сухан, ки бо шумо гуфтам, хостам, ки шуморо биёзмоям, то шумо бо мо якдил ҳастед ё на? Ва агар моро коре афтад, истодагӣ ва ҳампуштӣ кунед ё на? Акнун ман аз шумо он ҷунидам, ки аз ҳалолзодагиву некаҳдӣ шумо сазад ва ҳаққи неъмат гузоридад. Ман аз шумо хушнуд гаштам, валекин бндонед ва огоҳ бошед, ки ман баъд аз ин шарри он писар ба шамшер аз хештан дафъ кунам ва ӯ кӯдак аст ва ҳаққи касе намешносаду гӯш ба сухан намекунад. Ва ба сухани бадасле чанд фирефта шудааст ва маслиҳат аз муфеидат бознамедонад. Чун ман мардеро, ки хонадони эшон бар чой дорам, намехоҳад ва бадзелеро, ки фасоди мамлакат хоҳад, тарбият мекутод ва кпштар хялале, ки дар мамлакат таваллуд кунад, дафъ натавонанд кард, эшонро дӯст мепиндорад ва касди чони ман мекунад. Ман метавонам, ки аз ӯ мулк биентонам ва аммашро ба чои ӯ бинишонам, ё худ ба дасти худ гнрам, валекин меандешам, ки чаҳониён гӯянд; Алптегин шаст сол хонадони Сомониёнро *, ки худованди ӯ буданд, нигоҳ дошт ва ба оқибат, ки умраш ба ҳаштод расид, бар худовандзодагон ба пиронасар берун омад

ва ба шамшер мулк аз эшон ситаду ба чои худовандони хеш нишаст ва куфрони неъмат кард. Умр ба некномӣ гузоштаам. Акнун ки ба лаби гӯр расидаам, нахоҳам коре кунам, ки зиштном шавам ва ҳарчанд маълум аст, ки гуноҳ аз ҷониби амир Мансур* аст, лекин ҳама мардум ин маънӣ надонанд. Гурӯҳе гӯянд, ки гуноҳ Алптегинрост, ҳарчанд ки мулки эшон надорам ва озорашон нахоҳам. То ман дар Хуросонам, ин гуфтугӯй кам нашавад ва ҳар рӯз ин писарро бар май кор табоҳтар кунанд ва чун ман ба тарки Хуросон бигӯям ва аз мулки ин писар бадар равам, соҳибғаразонро дар ин маънӣ сухан намонад. Ва дигар чун маро па:: аз ин шамшер бояд кашид, то ноне хӯрам ва бокии умрро ба сар барам, боре рӯй дар рӯи кофир кашам, то савоб ёбам. Акнун бидонед, эй амирон, ки лашкари Хуросону Хоразм ва Нимрӯзу Мовароунртаҳр азони амир Мансур аст ва шумо ҳама лашкари ӯед ва ман шуморо аз баҳри ӯ медоштам. Бархезеду ба даргоҳ равед ва маликро бубинед ва аҳд тоза кунед ва бар сари хидмат мебошед, ки ман ба Хиндустон хоҳам шуд, ба ғазо ва ҷиҳод машғул хоҳам гашт. Агар кушта шавам, шаҳид бошам, агар тавфиқ ёбам, боре диёрн куфрро бо дорулисом дарорам ба умеди биҳишт ва худову расулро, агар нек будам ва агар бад, боре амири Хуросонро аз ман гуфтугӯй мункатеъ шавад ва он гоҳ ӯ беҳтар донад.

Бо хуросониён ва бо лашкару раият ин бигуфту бархост ва умароро як-як гуфт: — Пеши ман оед, то шуморо видоъ кунам.

Ҳарчанд амирон гуфтанд, суд надошт ва гиристан бар эшон афтод. Гирён-гирён меомаданд ва ӯро дар канор мегирифтанду бозмегаштанд. Ӯ дар саропарда шуд ва ин маънӣ ҳама кас бовар намекард, ки Алптегин* Хуросон бигузораду ба Хиндустон равад аз баҳри он ки ӯ дар Хуросону Мовароуннаҳр понсад пора деҳ дошт ва ҳеҷ шаҳр набудӣ, ки ӯро дар он шаҳр сарое;о боғе ва корвонсароею гармобаи бисёр набудӣ. Ва ҳазор-ҳазор бор гӯсфанд ва сад ҳазор асбу астар ва уштур беш буд ӯро дар мулки Сомониён. Дигар рӯз сапедадам диданд, ки бонги кӯс баромад ва Алптегин бо ғуломону лашкари хеш куч кард ва ба тарки ин ҳама бигуфт. Ва умарои Хуросон ҳама ба Бухоро омаданд. Ва чун Алптегин ба Балх расид, ният кард, ки як-ду моҳ он ҷо бошад, то ҳар кӣ хаёли ғазо дорад, аз Хатлону Мовароуннаҳр ва Тахористону худуди Балх гирд оянд ва пас руй ба Хиндустон ниҳад.

Ва бадгӯёну мухолифони амири Хуросон Мансур ибни Нӯҳро бар он доштанд, ки Алптегин гурги пир аст, аз ӯ эмин натавон буд, то ӯро

ҳалок нақунӣ, эмин мабош. Лашкар аз паси ӯ бояд фиристод, то ӯро би* гиранд ва пеши ту оранд. Амиреро баргузида бо даҳ ҳазор савор аз Бухоро ба Балх фиристод. Ва чун лашкар ба Тирмиз расиду аз Ҷайхун гузаштан гирифт, Алптегин аз Балх кӯч карда, суи Халам рафт ва миёни Халаму Балх дараи танг аст масофати чаҳор фарсанг ва дар ин дараи танг бар дасти чапу рост деҳҳост. Алптегин* дар он дараи танг фуруд омад ва дувист гулом банда дошт ва аз ҷиҳати ғазо ҳаштсад савори ғозӣ аз ҳар ҷонибе бар ӯ пайваста буданд. Чун лашкари амири Хуросон даррасид ба танг, дар сақро фуруд омаданд аз он, ки дараи танг натавонистанд шудан. Ду моҳ бад-ин гуна нишастанд. Сари ду моҳ навбати талоя доштани Сабуктегин буд. Сабуктегин* чун ба дараи танг омад, ҳама саҳро лашкаргоҳ дид ва талояи эшон истода. Бо худ андешид, ки худованди мо Хуросон ва неъмат ба амири Хуросон бигузошт ва рӯй ба ғазо карда ва инҳо тамаъ ба ҷони ӯ ва мо кардаанд. Ва худованди мо аз бас некаҳдӣ меварзад ва озарми эшон ниғаҳ медорад, тарсам, ки хештанрою моро дар ҳалок афгананд ва ин кор чуз ба шамшер барнаёяд. Ва то мо хомӯш бошем, аз дунболи мо бознагарданд ва чуз худой азда ва ҷалла моро кас набошад. Ва инҳо ҳама золиманду мо мазлум. Рӯй сӯи ғуломон кард, ки дар хайли ӯ буданд ва гуфт: — Ин корест, ки моро ва худованди моро афтодааст, ки агар инҳо даст ёбанд бар мо, як зинда намонад ва ман имруз дасту пой бизанам, худо мурод диҳад, агар худованд писандад ва агар напсандад, ҳар чӣ бодо бод!

Ин бигуфту бо сесад ғуломи худ бар талоя зад, дар вақт бишикаст ва дар лашкари эшон афтод, то эшон дар силоҳ шуданд ва савор гаштанд, зиёда аз ҳазор савор бар замин зад. Ва чун эшон зӯр оварданд, сабук бозгашт ва 63 сари танг омад. Хабар ба Алптегин* бурданд, ки Сабуктегин чунин коре кард ва халқе аз эшон бикӯшт. Алптегин Сабуктегинро гуфт: —

Чаро шитоб кард, сабр боисти кард. Гуфт: — Эй худованд, чанд сабр кунам? Тоқат бирасид моро, аз баҳра ҷон бояд кушид ва ни кор аз сабр барнахоҳад омад, илло ба шамшер. То ҷон дорем, аз баҳри худованд мекушем, то чӣ надидор ояд?!

Алптегин гуфт: — Акнун тадбире беҳ аз ин боя а кард. Бнгӯед, то ханмаҳо бияфгананд ва борҳо дарбанданд, чун намози хуфтан бикунанд, кӯч кунанд ва бору буна аз танг берун баранд. Ва Тӯғон* бояд, ки бо ҳазор ғулом пӯшида бар дасти рост бар фалон дарра равад ва ту бо ҳазор

ғулом бар дасти чап дар фалон дарра шав ва ман бо ҳазор савор аз танг берун оям ва бар сахро биистам. Чун дигар рӯз эшон бар сарн танг оянд ва касе набинанд, гӯяид: «Алптегин бигурехт». Ба якборагӣ барнишинанд ва аз паси мо тозанд ва дар танг дароянд. Чун нима бештар аз танг берун оянд ва маро бубинанд дар сахро истода. Шумо аз дасти рости чап камин бикушоед ва шамшер дарниҳед. Чун бонг бархезад, ин лашкар, ки аз танг берун омада бошанд дар муқобили ман, баъзе боз пас тозанд, то «чӣ будааст». Ва он чӣ дар танг бошанд, боз пас гурезанд, баъзе ба шамшери шумо гирифта оянд ва мая аз пеш ҳамла орам. Шумо аз танг берун тозад ва окон, ки дар танг бошанд, дар миён гирем, то он гаҳ, ки муковимат мекунанд, мезанем. Чун пушт бидода бошанд, роҳи ҳазимат кушода кунем ва он гаҳ бозгардем аз танг берун ва дар лашкаргоҳи эшон афтем ва ранимат бигирем.

Пас, ҳамчунин карданд ва аз танг берун омаданд ва дигар рӯз сапедадам лашкари Хуросон силох пушиданд ва чангро сохта бар са(и) танг омаданд ва ҳеч касро надиданд. Як фарсанг дар танг бирафтанд, нишони лашкари Алптегин надиданд. Якинашон шуд, ки ӯ бигурехт, лашкарро гуфтанд: — Раъйи мо чунон аст, ки аз паси ӯ биравем, чун аз танг берун шавем ба як соат эшонро барчинему Алптегинро бигирем. Ва лашкарро ба тааччил ронданд ва мардони далер дар пеш истоданд. Чун аз танг берун омаданд, уро диданд бо миқдори ҳазор савор ва андаке пиёда бар сахро истода. Он гаҳ, ки ииме лашкар аз танг берун омад, Турой аз дасти чап аз дара берун тохт ва дар танги шамшер ниҳод бо ҳазор ғулому лашкаре, ки ҳамеомаданд боз пас бурдаид ва ҳазимат карданду халқеро бикуштанд. Ва аз дасти рост Сабуктегин аз дарра берун тохт ва шамшер дарниҳод ва Тӯғон низ бад-у пайваст ва халқеро бикуштанду амиронро бар замин заданд ва лашкар ба ҳазимат шуду ба хар ҷонибе, ки ҳинҷор меёфтанд, мегурехтанд. Пас, ғуломони Алптегин аз танг берун омаданд ва дар лашкариёи афтоданд ва хар чӣ асбу астару шутур ва симина ва зарринаву динор ва ғулом ёфтанд, ҳама ба ғанимат баргирифтанд ва хаймаву фарш ва монанди ин ҳама бигузоштанду бозгаштанд. Ва то як моҳ рустоёни Балх аз он лашкар коло мекашиданд. Ва аъдоди куштагон баршумурданд чаҳор ҳазору ҳафтсаду панҷоҳ мард баромад берун аз хастагон.

Пас, Алптегин он рӯз аз Халам куч карду ба Бомӣён шуд ва малики Бомӣён чун вокиф шуд, дархол бо ӯ масоф кард ва гирифта оянд. Пас,

Алптегин уро маъзур дошт, бад-он чи кард ва афваш карду хилъате дод ва писар хондаш ва ин амири Бомииён аст, ки ўро Шерборик гуфтанд. Пас аз он ҷо ба Кобул рафт ва амири Кобулро низ бишикасту писарашро бигирифт, пас бинавохт ва пеши падар фиристод ва писари амири Кобул домоди Кўбак буд. Пас, касди Разнил кард ва амирии Разнин ба писари амири Кобул дод ва бо Кўбак буд. Амири он ҷо бигурехт ва ба Сарахс шуд ва чун Алптегин ба дари Разнин шуд, Кўбак берун омад ва бо ў чанг кард, дигар бор писари амири Кобул гирифтор шуд ва Кубак мунҳазим гашт ва дар шаҳр даромад ва Алптегин* шаҳр ба ҳисор гирифт ва мардумони Зобулистон аз ў метарсиданд, мунодӣ фармуд, ки мабодо касе аз касе чизе ситонад, илло ба зар харад. Ва агар маълум шавад, ўро сиёсат кунам. Магар рӯзе чашми Алптегин бар ғулومه афтод аз онн хеш, як тубра коху мурге бар фитрок баста.

Гуфт: — Ин ғуломро пеши ман оред.

Ғуломро оварданд. Пурсид, ки ин тубраи кох ва ин мурғ аз кучо овардӣ? Гуфт: — Аз марди рустоие биситадам. Гуфт: — Ҳар моҳе бистгонӣ ва мушоҳира меситонӣ ё не? Гуфт: — Меситонам. Гуфт: — Пас чаро бл зар нахаридӣ, ки он аз баҳри ин медихам, то шумо аз дарвеш чизе наситонед?!

Дар вақт фармуд, то он ғуломро бо тубраи коҳ овехтанд. Ва се рӯз мунодӣ фармуд, ки «ҳар кӣ аз касе чизе ситонад, ҷазо нн аст, ки бо ғуломн хосн хеш кардам».

Лашкариён битарсиданд ва раият эмнн гаштанд в з ҳар рӯз аз рустои он нохият чандон неъмат ба лашкаргоҳ оварданд, ки ҳадди он худой донад. Валекин нагузоштанд, ки як ман бор дар шаҳр бурданди. Ва чун* мардумони шаҳр ин адл бидиданд, гуфтад: — Моро чунин подшохи одил бояд, то ба зону хоста ва зану бача аз ў эмин бошем, хох турк бошу хох тозик.

Пеши Алптегин омаданд ва Кўбак чун чунон дид, ба калъа гурехт ва баъд аз бист рӯз фуруд омад ва пеши Алптегин шуд, ўро нонпорае паднд кард ва ҳеч касро наёзурд ва Ғазнинро хонаи хеш сохт ва аз он ҷо ба Хиңдустон рафт ва тохтан карду ғанимат меовард. Ва аз он ҷо, ки Алптегин буд, то Кофрон дурӯза роҳ буд ва ин хабар дар Хуросон ва Нимрӯзу Мовароуннахр афтод, ки Алптегин дарбанди Хиңдустон бикӯшод ва чандон зарру сим ва неъмату чахорпой ба даст овард, ки ҳадди он худой донад ва таронфу ғанимат мегирифтанд, ки ҳадди он

набуд. Мардум аз чапу рост омадан гирифтанд, то шаш хазор шуданд. Ва Алптепы чандин вилоят шрифт, то бар Сабур софӣ кард ва шохн Хиндустон бо саду панҷоҳ хазор савору пиёда ва понсад пил берун омад, то Алптегинро аз Хиндустон берун кунанд, то ўро ва ҷумла лашкари уро бидушанд.

Ва амири Хуросон аз он қаҳр, ки лашкари ўро дар тангдараи Халам ба дари Балх бад-он саъбе кушта буданду шикаста, Бӯчаъфар* номеро бо бисту панҷ хазор мард ба чанги Алптегин фиристод. Ва ў бигузошг, то Бӯчаъфар ба фарсанги Ғазнин расид ва бо ин шаш хазор савор аз Ғазнин берун тохт ва бар он лашкар зад кам аз соате. Он бисту панҷ хазор мардро бишикаст хазор бор аз он бадтар, ки ба дари Балх буд. Бӯчаъфар ба хазимат мерафт, то ба холе шуд, ки танҳо афтод. Рустоиён ўро ба ношнохт бигирифтанд ва асбу чизе, ки дошт аз ў биситаданд ва ўро раҳо карданд. Ва ў пиёдаю мутанаккир ба Балх шуд ва он ҳама таҷаммул ва чаҳорпоёни эшонро лашкари Алптегин бурданд.

Ва аз муфорокати Алптегин заъфи азим дар мулки Сомониён падида омад ва хонони Туркистон қасди эшон карданд.

Ва Алптегин чун аз Абуҷаъфар бипардохт, рӯй ба шоҳи Хиндустон кард ва ба Хуросону ба ҳар навоҳӣ номаҳо фиристод. Чандон биёмаданд ба таман ранимат, ки онро ҳад набуд. Чун арз доданд, понздаҳ хазору понсад савор ғайри пиёда баромад, ки чавону босилоҳ буданд. Ва дар пеши лашкари шоҳи Ҳинд рафт ва ногоҳ тохт бар талоя овард. Магар зиёда аз дал ҳазор ҳиндувон бидушт ва ба ғанимат машғул нагашт ва сабук бозгашт. Ва лашкари шоҳи Ҳинд аз пас тохтан овард ва ўро наёфтанд. Кӯҳе буд баланд ва дар миёни ду кӯҳ дара буд ва роҳи шоҳи Ҳинд бар он дара буд. Алптегин сари он дара бигирифт ва чун шоҳ бад-он чо расид, натавонист аз он дара гузаштан. Он чо фуруд омаданд. Ду моҳ бар он чо бимонданд. Ҳар вақте ба шаб, ё ба рӯз Алптегин берун тохтӣ ва халқе аз ҳиндувон бидуштӣ ва Сабуктегин дар ин чанг бисёр бнқӯшид ва чанд кори нек бар дасти ў баромад. Ва шоҳи ҳиндувон фурумонд дар кори хеш, ки на пештар метавонист омадан ва на рӯи он ки бемураде бозгардад. Ва Алптегин ба ҳиндувон меғуфт, ки «ман шуморо нонпора бидихам, шумо лашкари ман бошед ба саломат». Эшон бад-ин ризо надоданд. Пас, (ҳиндувон) чандин шаҳру ноҳият ва панҷ қалъа доданду худ бозгаштанд. Ва дар сир бо қалъадорон гуфта буд: — Чун ман бозгардам, қалъаҳо масупоред. Чун бозгашт, қалъаҳо насупурданд.

Алптегин гуфт: — Аҳд эшон шикастанд, на ман.

Дигарбора тохтан кард ва шаҳрҳо биситаду дизҳои баҳисор ба даст овард ва андар (ин) миён фармон ёфт. Ва ғуломону лашкари ӯ фуру монданд ва гирд бар гирди эшон кофир буд. Пас бинишастанду тадбир карданд, ки Алптегинро писаре нест, ки ба чои падар бинишинад ва меҳтариини мо кунад ва моро дар Хиндустон ҳашматею номусе афтадаст ҳар чӣ азимтар ва ҳайбате ҳар чи тамомтар дар дили ҳиндувон. Ва агар бад-ин машғул гардем, ин гӯяд: «Ман муқаддам». Ҳар касе саре кашем ва душманон бар мо даст ёбанд. Чун муҳолифат дар миёни мо падид ояд, ин шамшер, ки дар рӯи кофир кашидем, дар рӯи якдигар кашем. В а ин вилоятҳо, ки ба даст овардаем, аз дасти мо берун кунанд. Тадбири мо он аст, ки якеро аз миён, он ки шоистатар бошад, ихтиёр кунем ва ӯро бар хештан амир кунем. Ва ба ҳар навъ, ки бошад, дар фармони ӯ бошем ва бад-он чӣ ӯ фармояд, ризо диҳем ва чунин ангорем, ки Алптегин зинда аст. Ҳама гуфтанд: — Дармони ин кор чуз ин нест.

Пас, номи ғуломоне, ки муқаддам буданд, бар додан гирифтанд. Ҳар киро узре меиамуданд ва айбе ме-

гуфтанд, то ба Сабуктегин* расид. Чун номи ӯ бурд'анд, ҳама хомӯш гаштанд. Аз он миён яке гуфт:— Чуз Сабуктегин дигаре ин шуғро нашоёд, ки ҳақққ хидмат беҳтар донад. Дигар, ба хушёрию бедори ва далериву саховат ва муруввату нонпора ва муурооти мардумон ва хушхӯию худотарсӣ ва некаҳлию ростӣ ӯро ҳеч дарнабояд. Ва ӯро худованди мо парвардааст ва кирдорҳои ӯро писандида аст, ки ҳама тариқат ва одати худованд дорад. Ва андозаю озарм ва маҳали ҳар як нек шиносад. Ман он чӣ дониستم, гуфтам, пас шумо беҳтар донед.

Замоне аз ҳар гуна гуфтанд. Бар он иттифоқ афтод, ки Сабуктегинро бар худ амир кунанд. Сабуктегин сар даркамеовард, то илзомаш карданд. Пас, гуфт:

Агар чора нест, пас он гоҳ ин шуғл бар худ пазирам, ки ҳар кӣ аз шумо маро хилоф кунад, ё дар ман оси шавад ва дар фармон коҳилӣ кунад, шумо бо ман якдил бошед ва ӯро бикӯшед. Ҳама бар ин савганд хӯрданд ва аҳлу байъате бастанд ва ӯро бибурданду бар тахт нишонданд ва ба амирӣ бар вай салом карданд ва зарру дирам бар ӯ нисор карданд. Ва Сабуктегин ҳар тадбире, ки мекард ва тохте, ки менамуд, ба салоҳ буд ва духтари раиси Зобулистонро ба занӣ бихост ва Махмуд* аз ин зан бизод. Ва аз ин маънӣ ӯро «Махмуди Зобулӣ» гуфтанд. Чун бузург шуд, бо падар бисёр тохтҳои сафарҳо кард ва аз халифан Бағдод баъд аз он ки бисёр корҳои бузург карда буд ва масофи гарон шикаста, дар диёри Ҳинд «Носириддин» лакабаш омад. Ва чун Сабуктегин фармон ёфт, Султон Махмуд ба ҷои падар бинишаст. Ва ҳама тадбирҳои писандида мекард бар он сон, ки аз падар дида буд ва бисёр ахбори подшоҳон шунидӣ ва дуст дошти донишу донишмандонро. Бирафт ва вилояти Нимрӯзро бигирифтӯ Хуросон бикӯшод ва дар Хиндустон чандон бирафт, ки Сӯманот бигирифтӯ бутхонаҳо вайрон кард.

Ва мақсуди банда аз ин ҳикоят он аст, ки худованди одамро маълум гардад, ки бандаи нек чӣ гуна бошад. Ва чун банда хидматҳои неку писандида карда бошад ва ҳаргиз аз ӯ хиёнатею бадахдӣ надида бошад ва мулк бад ӯ устувор бувад, ба озурдани дили ӯ набояд куш ид ва сухани ҳар кас дар шаъни ӯ ба зинти набояд шунид. Бояд, ки эътимод зиёдат гардад, ки хонадонҳои шақрҳо ба ҳар вақте ба маоде бозбаста бошад, ки чун \ ро аз ҷое бармегиранд, хонадонҳо ва шақрҳо вайрон мешавад ва он мулк зеру забар мебошад. Чунон ки Алптегин, ки бандаи нек буд ва Сомониён * бад-у устувор буданд, қадри ӯ надонистанд ва касди ӯ карданд.

Чун ӯ бирафт, давлат аз хонадони Сомониён бирафт.

Ва максуд аз ин тақрир он аст, ки бандагоне, ки парварда бошанд ва бузург карда, нигоҳ бояд дошт, ки умре дигар ва рузгори мусоид бояд, то бандаи шоистаю озмуда ба даст ояд ва доноён гуфтаанд: «Чокару бандаи шоиста беҳтар аз фарзандон бошанд» ва ҳам дар ин маънӣ шоир гӯяд:

Як бандаи матвоъ бех аз сесад фарзанд,
К-ин марги падар хоҳаду ӯ умри худованд.

ФАСЛИ СИЮ ЧАҲОРУМ

АНДАР ИТОБ КАРДАН БО БАРКАШИДАГОН ҲАНГОМИ ХАТО ВА ГУНОҲ

Касонеро, ки баркашанд ва бузург гардонанд, андар он рӯзгоре ва ранҷе бояд бурд. Ва чун вақте зшонро хатое афтод, агар ошкоро ба эшон хатое равад, аъмоли эшон ифшо ёбад ва бисёр навозише бояд, то ба ҳоли хеш ояд. Авлотар он бувад, ки чун касе хатое кунад, дарҳол иғмоз бояд кардан. Пас, ӯро бихонад, ки инчунин чаро кардӣ ва ин нашояд ва мо баровардаи хешро фурӯ нагузорем ва баркашидаро наяфганем ва ту низ инчунин хато макун ва агар дигар чунин воқеъ шавад, туро бияфганем ва (ин) аз ту бошад на аз мо.

Аз амиралмӯъминин, Алӣ* алайҳассалом, пурсидаид, ки аз мардони мард кадом муборизтар? Гуфт:— Он ки ба вақти ҳашм хештанро нигоҳ тавонад дошт ва коре накунад, ки чун аз ҳашм берун шавад, пушаймон шавад ва судаш надорад. Камолу хиради мард он бошад, ки ҳашм нагирад. Агар гирад, бояд ки акли ӯ бар ҳашми ӯ чира бувад, на ҳашми ӯ бар акл. Ва хар киро ҳавои нафси ӯ бар хирад чира бошад, чун бишурад, ҳашм ҳашми хиради ӯро бипушонад. Ва ҳама он кунад, ки аз девонагон дар вучуд ояд. Ва низ хар киро хирад бар ҳавои нафси ӯ ғолиб бувад, ба вақти ҳашм хирад нафси ӯро бишиканад, ҳама он кунад, кч ба наздики окилои писандида бошад ва мардумон надонаид, ки ӯ дар ҳашм шудааст.

ҲИКОЯТ

Рӯзе Хусейн ибни Алӣ*... бо қавме аз саҳоба вз араб бар сари хон нишаста буданду нон мехӯрданд па чуббаи гаронмоя пӯшида ва дастори некӯ бар сар баста. Ғулومه хост, ки косаи хӯрдани пеши ӯ ниҳад, аз болои

сари ӯ истода буд. Казоро коса аз дасти ғулом раҳо шуд бар души он хазрат ва чуббаго дастор ба хурданӣ олула шуд. Шароре дар ӯ падида омад ва аз тирагию хичолат рухсори ӯ барафрӯхт. Сар баровард ва дар ғулом нигарист. Чун ғулом чунон дид, битарсид, ки ӯро адаб фармояд... Хазрати Хусейн рӯй тоза карду гуфт: — Эй ғулом, туро озод кардам, то ба якборагӣ аз хашму молиши ман эмин шавӣ.

Ва бузургвории амиралмӯъминин Хусейн дар чунин Ҳол пайдо шуд ва писандида доштанд.

ҲИКОЯТ

Гӯянд Муовия* саҳт бурдбор ва халим буд. Чунон ки рӯзе марде ба вақти он ки бор дода буд ва бузургон дар пеши ӯ нишаста буданд ва баъзе истода, даромад бо чомаи халак.. Салом қада ва дар пеши ӯ густох бинишасту гуфт:— ё амир, имрӯз ба муҳимме омадаам пеши ту, агар вафо кунӣ. бигӯям. Гуфт:—Хар чӣ мумкин бувад, вафо кунам. Гуфт: — Бад-ои ки ман марди азабам ва зан надорам ва модари ту шӯӣ надорад, ӯро ба занӣ ба ман деҳ, то ман бозан шаваму ӯ бошӯӣ шавад ва туро савоб хосил ояд.

Муовия гуфт: — Ту марди чавонӣ ва ӯ зани пир, чунон ки дар даҳони ӯ як дандон нест, ба чӣ рағбат мекунӣ? Гуфт: — Шундаам... ман... дуст_медорам. Муовия гуфт: — Ин сухан бо модарам бигӯям, агар рағбат кунад, ҳеч кас аз ман авлотар нест бад-ин далолат.

Ва ҳеч тағире дар ӯ дарнаёмад ва аз ҷой барнагашт ва ҳамаи мардумон иқро доданд ба ҳилми ӯ. Ва доноён гуфтаанд: «Бурдборӣ иекӯст-ба вақти комгорӣ некӯтар илми некӯст, валекин бопарҳез некӯтар неъматӣ некӯст.

ФАСЛИ СИЮ ПАНЧУМ

АНДАР ТАРТИБИ КОРИ ПОСБОНОНУ

120 НАВБАТИЁН ВА ДАРБОНОН

Дар кори посбонону навбатиён ва дарбонони хос эҳтиёте тамом бояд ва касоне, ки аз ин қавм тимор доранд, бояд ки ҳамаро бишиносанд, ки эшон бештар заифҳол ва томеъ бошанд. Ва ба зар зуд гирифта шаванд ва бегонаро, ки дар миён бинаяд, аз ҳоли ӯ пурсанд. Ва ҳар шаб, ки ба навбат оянд, ҳамаро ба чашм бозгзоранд ва аз ин муҳим ба шабу руз

гофил набошанд, ки ин шуғл нозук аст ва кори бузург. Эҳтиёт бояд кард.

ФАСЛИ СИЮ ШАШУМ

АНДАР ТАРТИБИ НИҲОДАНИ ХОНҲОИ НЕКӢ ВА ТАРТИБИ ДОДАНИ ОН

Подшоҳои ҳамеша андар хонҳо ниҳодан такаллуф кардаанд, то касоне, ки ба хидмат оянд, он чо чизе хӯранд. Ва агар хосро дар хонӣ ӯ рағбате набувад ба вақти хеш барги хеш хӯрдан боке набошад. Аммо аз ниҳодани хонӣ бомдод чора набувад.

Ва Султон Туғрал* андар хон ниҳодан ва хӯрданиҳои алвон такаллуфе тамом фармудӣ, чунон ки агар ба гоҳ барнишастӣ, ё ба шикор рафтӣ, хӯрдани рост кардандӣ ва бар сахро хон ниҳодандӣ ва чандон будӣ, ки ақобир ва умаро аз он аҷаб мондандӣ. Ва хонони Туркистонро ҳама тартиби малик ин аст, ки хӯрдани бар хидматгори дар матбах фаррох доранд. Ва дар ин ҳол, ки ба Узканду Самарканд рафтем, шунидем, ки бар забони фузулиён мерафт, ки чигилиён ва мовароуннахриён пайваста меғуфтанд, ки «мо дар ин муддати дароз, ки Султон биёмаду бирафт, лукмае ноя бар хонӣ эшон нашикастем». Ва ҳиммату муруввати Ҳар кас, бар андозаи кадхудоии ӯ бошад. Султон кадхудои ҷаҳон бошад ва ҳамаи подшоҳон зердасти ӯ бошанд, вочиб чунон кунад, ки кадхудоӣ ва ҳиммату мурувват ва хону баҳшиш бар андозаи ӯ бошад ва аз ҳама подшоҳони пешин бештар ва некӯтар бошад. Ва дар ҳабар аст, ки фаррох доштани нон бар халқи худой таоло умру мулку давлат биафзояд.

ҲИКОЯТ

Ва дар таворихи анбиё алакайҳиассалом зунон аст, ки Мусо*... бо чандин мӯъҷизоту каромот ва манзалот ба Фиръавн фиристод. Ва ротиби хонӣ Фиръавн* ҳар рӯз чаҳор ҳазор гӯсфанд буд ва чаҳорсад гову дувист уштур будаст ва дархӯри ин ҳалвоҳои гуногун. Ва ҳама аҳли Миср ва лашкариён бар хонӣ ӯ ҳар руз таом хӯрдандӣ ва чаҳорсад сол даъвои худой мекард ва он хон мениход. Ва чун Мӯсо... дуо кард, ки «ё раб, Фиръавнро ҳалок кун». Гуфт: — ё Мусо, Фиръавнро ман ҳалок кунам ва ҳама хоста ва занону лашкари ӯ рӯзии ту кунаму аз умматони ту гардонам.

Ва чанд сол бар ин ваъда баромад ва Фиръавн дар залолат ба он ҷалолат рӯзгор мегузошт. Ва Мӯсоро аз сабр кардан токат бирасид ва чиҳил рӯз рӯза дошту ба кӯхи Тӯр рафт. Дар муноҷот бо худой таоло гуфт:

Ё раб, ваъда додӣ, ки Фиръавнро ҳалок кунӣ ва (ӯ) аз он кофириву даъво ҳеч кам намекунад, пас, кай ҳалок хоҳӣ кард?

Аз ҳақтаоло нидо омад, ки «Эй Мӯсо*, туро бояд ки ҳар чӣ зудтар ӯро ҳалок кунам, ҳазор бор ҳазор бандаро мебояд, ки ӯ бошад, ҳаргиз ӯро ҳалок накунам, ки ҳар кӣ неъматӣ ӯ меҳӯрад ва дар аҳли ӯ осоиш дорад, давоми умри ӯ аз ман меҳоҳанд. Ба иззати ман, ки то ӯ нон бар халқ фарроҳ дорад, май ҳаргиз ӯро ҳалок накунам».

Мӯсо гуфт: — Пас, ваъдаи ту кай тамом гардад? Гуфт:—Ваъдаи ман он гаҳ тамом шавад, ки ӯ нон додан аз халқ бозгирад ва ҳар гаҳ, ки ӯ аз нон додан кам мекунад, бидон, ки ачалош наздиктар мешавад.

Иттифоқ чунон афтод, ки рӯзе Фиръавн ба Ҳомон гуфт: —Мӯсо Бани Исроилро чамъ кард ва моро ранҷа медоранд, то оқибати кори ӯ бо мо ба кучо расад, захоирро ободон бояд доштан, то ҳеч вақте беистизҳор набошем ва аз ротиби ҳаррӯза кам мебояд кард ва дар вачхи захира бояд ниҳодан.

Ва ду ҳазор гӯсфанду дувист гов ва сад уштур кам кард. Ва ҳамчунин ҳар ду-се рӯз кам мекард. Ва Мусо*... медонист, ки ваъдаи ҳақтаоло наздик расидааст, ки «тавфири бисёр аломати заволи бошад». Чунин гӯянд ровиёни ахбор^ ки он рӯз, ки Фиръавн фарқ шуд, дар матбахи ӯ ду гусфанд кушта буданд.

Ва Иброҳим* алайҳиссаломро эзидтаоло меситонд аз чиҳати нон додан ва меҳмондӯстӣ ва Ҳотами Тойро* аз чиҳати саховату

меҳмондӯстӣ, танн ӯро худоа азза ва чалла бар оташи дӯзах ҳаром гардонид ва то ҷаҳон бошад аз ҷавонмардии ӯ гӯянд.

Ва ангуштарие, ки амиралмӯъминин Алӣ* алайҳиссалом, ба соиле дод, гуруснаеро сер кард ва чанд чой худой таоло уро дар «Қуръон» ёд кард ва биситуд, то қиёмат он саховат ва ҷавонмардии уро хоҳанд гуфг.

Ҳеч коре беҳ аз ҷавонмардӣ нест ва нон додан сари мардумиҳост, чунон ки шоир гӯяд:

Ҷавонмардӣ аз корхо беҳтар аст,
Ҷавонмардӣ аз хӯи пайғамбар аст.
Ду гетӣ бувад бар ҷавонмард рост,
Ҷавонмард бошӣ. ду гетӣ турост.

Ва агар касеро неъмат бошад ва хоҳад, ки маншури подшоҳ ба меҳтарӣ кунад ва мардумон ӯро тавозеъ кунанд ва ҳурмат доранд ва меҳтарбори худой хонанд, гӯ, ҳар рӯз суфраи нон бияфкан ва ҳар ки дар ҷаҳон ном густард, бештар аз нон додан буд. Ва мардуми нонкӯру бахил дар ду ҷаҳон накӯҳидаанд ва дар ахбор омада... ки бахил дар биҳишт наравад.

Ба ҳама рӯзгор дар куфру ислом хислате некӯтар ва писандидатар аз нон додан набудааст ва нахоҳад будан...

ФАСЛ И СИЮ ҲАФТУМ

АНДАР ҲАҚ ГУЗОРИДАНИ БАНДАГОН ВА ХИДМАТГОРОН, КИ ШОИСТААНД

Ҳар ки аз хидматгори хидмате писандида кунад, бояд ки дарвақт навохте ёбад ва самараи ӯ бад-ӯ расад. Ва он ки саҳве кунад ё тақсире, он касро ба зарурат ба андозаи гуноҳ молиш диҳанд, то рағбати бандагон бар хидмат зиёда гардад ва ҳам гуноҳгори зиёда менашаванд ва .корхо бар истиқомат меравад.

ҲИКОЯТ

123

Писари хошимие бар гурӯҳе аз мардумон дар масти арбада кард. Пеши падараш омаданд ва зор бинолиданд ва гила бикарданд. Падар хост, то ӯро укубат кунад. Гуфт: — ё падар, ман гуноҳе кардаам ва хирад бо ман набуд, ту бо ман укубат макуи, ки хирад бо туст.

Падарро ин сухан хуш омад ва афваш кард...

ҲИКОЯТ

Ба расми Сосониён* чунон будааст, ки хар кӣ пешн эшон сухане гуфтӣ, ё хунаре намудн, ки эшонро хуш омадн ва бар забони эшон баромадӣ, ки «Зех Хазинадор ҳазор дирам бад-О'Н кас доди ва мулуки акосра дар адлу мурувват ва ҳиммат зиёдат аз дигар подшоҳон будаақд, хоса Анӯшнрвсни Одил*.

ҲИКОЯТ

Ва ӯ рӯзе ба шикор бо хавосси хеш мерафт. Бар канори дехе пиреро дид навадсола, ки гнрдакон дар замин мекард. Нӯширвонро ачиб омад аз баҳри он ки бист сол бояд ки то гавзи кишта бар диҳад. Гуфт: — Эй пир, гавз мекорӣ? Гуфт: — Оре, худованд. Гуфт: — Чандон бизий, ки бараш бихӯрӣ? Гуфт: — Киштанд, мо хурдем. Мо низ корем, то дигарон бихӯранд. Нӯшнрвонро хуш омад. Гуфт:—Зех! Дар-вақт хазингдорро фармуд, то ҳазор динор пирро диҳад. Пир гуфт: — Эч худойгон, ҳеҷ кас бари ин гавз зудтар аз банда нахурд. Гуфт: — Чӣ гуна? Гуфт:— Агар банда гавз накиштӣ ва худойгон ин чо гузар накардӣ ва аз банда чунон ки пурсид, напурсидӣ ва банда он ҷавоб надодӣ, банда ин ҳазор дирам аз кучо ёфтӣ? Нуширвод гуфт: — Зехозех! Хазинадор ду ҳазор динори дигар бидод аз баҳри он, ки ду бор зех, бар забони ӯ бирафт.

ҲИКОЯТ

Маъмун* рӯзе ба мазолим нишаста буд, киссае бадӯ доданд дар хоҷате. Маъмун ба дабири хеш доду гуфт:

Хоҷати ии дарвеш барор, ки ин чарх баргардиш аз он аст, ки тирагӣ бар як ҳол намонад ва ин гетӣ тезсайр аз он аст, ки бо ҳеҷ кас вафо накунад. Ва имрӯз метавонем некӯй кардан, фардо рӯзе бошад, кл агар хоҳем, ки бо қасе некӯй кунем, натавонем кард аз очизӣ.

ҲАСЛ И СИЮ ҲАШТУМ

АНДАР ЭҲТИЁТ КАРДАНИ ИҚТОИ МУҚАТТАОН ВА АҲВОЛ И РАИЯТ

Агар ноҳияте ва раияте нишони парогандагн диҳанд ва вайронӣ ва

гумон чунон афтад, ки магар гуяндагон соҳибғаразанд, олгоҳ аз хавос, ки касеро гумон наяфтад, ки ўро ба чӣ шуғл мефиристанд, номзад бояд кардан ва ба баҳонае он чо фиристандан, то як моҳ он чо бигардад ва холи шаҳру вилоят ва ободониву вайронӣ бубинад. Ва аз ҳар касе он чӣ мегуянд, дар ин маънӣ мақтаъ ва омил бишунавад ва хабари ҳақиқат бозгирад, ки гумоштагои узру баҳона ин меоранд, ки моро хасмонанд, ки сухани эшон набояд шунид, ки далер мегарданд ва ҳар чӣ мехоҳанд, мекунанд ва гуяндагону мўътамадон ба сабаби он ки то сурат набандад подшоҳ ва мақтаъро, ки эшон соҳибғаразанд, насихат бозмегиранд ва чаҳон бад-ин сабаб вайрон мешавад ва раият дарвешу овора мегарданд ва молҳо ба ноҳақ ситада мешавад.

ФАСЛ И СИЮ НЎҲУМ

АНДАР ШИТОБ НОКАРДАН ДАР КОРҲОИ ПОДШОҲӢ

Андар корҳо шитобзадагӣ набояд кардан ва чун хабаре шунавад ё сурате бандад, андар он оҳистагӣ кор бояд фармуд, то ҳақиқати он падида ояд ва дурӯғ аз рост пайдо гардад, ки «шитобзадагӣ кори занфон аст, на кори кодирон». Ва чун ду хаём пеш оянд ва бо якдигар сухан гуянд, бояд ки мар эшонро маълум набошад, ки майли подшоҳ ба кадом чониб аст, ки пас худованди ҳақ тарсон бошад ва сухан натавонад гуфт ва худованди ботил далер гардад ва дурӯғ гӯяд. Фармони ҳақтаоло дар «Фуркон» чунон аст, ки агар касе чизе гӯяд, то он вақт, ки ҳақиқат маълум накунад, ҳеч нагӯед... «Шитоб набояд намудан дар корҳо, ки он гоҳ, ки пушаймон шаванд, суд надорад».

ҲИКОЯТ

Доитиманде буд дар шаҳри Ҳирот. Марди маъруф буд. Ўро вақте пеши худованд оварда буданд, магар иттифок чунон афтада буд, ки Султони шахид анораллаҳи бурҳонаху*, ба Ҳирот шуд ва муддате маком афтад ва Абдурраҳмои, ки холи ӯ буд, дар сарой ин¹²⁵пирн олим фуруд омада буд. Рузе пеши султон дар шароб хўрдан гуфт: — Ин пир хонае дорад ва шабу рӯз дар он чо мешавад ва намоз мекунад. Ва ман дари он хона имрӯз бикушодам, сабӯи шароб дидаму бути биринчин. Ҳама шаб шароб мехӯраду бутро сачда мекунад. Сабӯи шароб ва бути биринчин бо хештан оварда.

Чунон донист, ки чун ин сухан бо султон бигуяд, султон бифармояд, то ҳамон соат ўро бикӯшанд. Султон гуломеро бифиристон ба талаби он пир ва якеро ба банда, ки кас фирист ва он донишмандро пеши хеш хон. Ман надонистам, ки хондами ў аз баҳри чист ва ҳамсоат кас бозомаду гуфт: — Касе мафирист ва ўро махон. Дигар рӯз аз султан пурсидам, ки дирӯз хондами ин пири олим аз баҳри чӣ буд ва нохондан аз баҳри чӣ? Гуфт: — Аз баҳри бебокии Абдуррахмон.

Пас, ин ҳикоят бо банда бозгуфт. Пас, Абдуррахмонро гуфт: — Харчанд ту ин сухан бо ман гуфти ва сабӯц шаробу бути биринчин пеши ман оварди, ман беҳақиқате ҳукм нахоҳам фармуд, валекин ту рост битӯ, ки рост гуфти, ё дурӯғ? Гуфт: — Дуруғ гуфтам. Гуфт: — Эй ночавонмард, бар он пири олим чаро дурӯғ гуфти ва қасди хуни ў карди? Гуфт: — Аз баҳри он ки чун ту ўро бикӯши, сарой ў ба ман бахши.

Ва бузургон гуфтаанд: «...Шитобзадагӣ кори дев аст ва дирангӣ кори худой ва корҳои нокардаро тавон кардан, валекин кардаро натавон ёфтан».

Бузарчмехр* гӯяд: «Шитобзадагӣ аз сабуксорӣ бошад ва хар кӣ шитобзада бошад, пайваста пушаймоиу гамнок бошад. Ва шитобзада ҳамеша андар сарзаниш бошад ва хар замом тавба мекунаду узр мехоҳад ва маломат 'мешунавад».

Ва амирулмӯъминин, Алӣ* алайҳиссалом, мегӯяд, ки оҳистагӣ андар ҳама корҳо маҳмуд аст, илло дар кори хайр, ки дар он кор хар чанд шитоб бештар кунанд, бештар бошад...

ФАСЛИ ЧИҲИЛУМ

АНДАР АМИРИ ЧАРАС ВА ЧҶҶДОРНИ ДАРГОҲ

Амирии чарас ба ҳама рӯзгор яке аз шуғлҳои муаззам будааст, чунон ки аз амири хочиби бузург бигузашт, ҳеч кас аз амири чарас бар даргоҳ бузургтар набудааст >ва бошукӯхтар. Аз баҳри он ки шуғли ў тааллуқ ба сиёсат дорад ва ҳама аз хашму укубати подшоҳ битарсанд. Чун подшоҳ бар касе хашм гирад, ўро фармояд гардан задан ва дасту пой буридан ва бар дор кардан ва чӯб задану ба зиндон бурдан ва дар чох кардан. Ва мардумон аз баҳри чони хеш бок надоранд аз молу неъмат фидо кардан. Ва ҳамеша амири чарасро кӯсу алам ва навбат будааст ва мардумон ба масал аз ў бештар тарсидандӣ, ки аз подшоҳ. Ва андар ин

рӯзгор ин шуғл халак шудааст ва равнаки ин бурдаанд. Ақаллан панҷох мард бояд чӯбдор, ки мудом бар даргоҳ бошанд, бист бо чӯби зар ва бист бо чӯби сим ва даҳ бо чӯбҳои бузург. Ва амири чарасро бояд ки таҷаммуле бувад ҳар чӣ неқӯтар ва хашмате ҳар чӣ тамомтар.

ҲИКОЯТ

Маъмунохалифа* рӯзе бо надимони хеш гуфт: — Ман ду амири чарасдорам ва кори ҳар ду то ба шаб аз бомдод гардан задан аст ва дасту пой бурдан ва чуб задану ба зиндон бурдан. Ва мардумон пайваста якеро меситоянду уро дуо мекунанд ва аз ӯ хушнуданд. Ва он дигариро менақӯханд ва чун номи ӯ мешунаванд, бар ӯ лаъмат мекунанд ва пайваста аз ӯ ба гилэ бошанд. Надонам, ки 'Сабаби ин чист? Касе боистӣ, ки маро аз ин ҳол маълум гардонидӣ, ки кори ҳар ду яксон аст. Чаро мардумон якеро дуо мекунанд ва аз яке гила?

Надима гуфт: — Агар баидаро се рӯз фармон диҳад, худовандро маълум кунам. Гуфт: — Мухлат додам.

Он надим ба хона рафт ва чоқари шоистаеро гуфт: — Туро коре барои ман бибояд кард. Дар шаҳри Бағдод имрӯз ду амири чарасанд; яке марди пир аст ва яке каҳл. Бояд ки фардо шабгир кунӣ ва бархезн ва ба хонаи он пирамард шавӣ ва чун ин пирамард аз хучра ба сарой ояд. Бинигарӣ, ки чун нишннд ва чч кунаду чӣ гӯяд ва чун пеш равад, мучрмонро чун пеш оранд ва чӣ раваду чӣ фармояд. Ҳама мебинн ва ёд мегирн ва меошо маро маълум мекунӣ. Ва пас фардг> ҳамчунин пагоҳ ба сарои он каҳл меравӣ ва ҳа_р чи равад аз аввал то ба охир аз гуфтору тарикати ӯ бибинӣ, биёй ва маро бознамой. Гуфт: — Фармонбардорам.

Дигар рӯз шабгир кард ва бархосту ба сарои амири чараси пир шуд ва бинишаст. Замоне буд, фарроше биёмад ва шамъ дар суфа ниҳод ва мусалло бияфганд ва чандбора мусхаф ва даъвот бар мусалло ниҳод. Ва пирамард берун омаду чанд рақъат намоз бигузорид. Ва мардумон меомаданд ва имом комат гуфту намоз ба чамоат бигузориданд ва он пир мусхафҳо бардошт ва лаҳте «Куръон» бихонд, чун озур¹²⁷д бипардохт, сзбха баргирифту мегардонид ва тасбеҳу таҳлил мехонд. Ва мардумон дармеомаданд ва салом мекарданду бғхременишастанд, то офтоб баромад. Он гоҳ пурсид, ки имруз ҳеч гуноҳкореро овардаанд? Гуфтанд: — Барноеро овардаанд, ки якеро куштааст. Гуфт: — Касе бар вай гувоҳӣ медиҳад? Гуфтанд: — На, ки ӯ худ муқир аст. Гуфт: — Дароваредаш, то

бубинам.

Дароварданаш. Чун чашмаш бар вай афтод, гуфт:— Ин аст? Гуфтанд: — Оре.

Гуфт: —Ин ҳеч симои гуноҳкорон надорад ва фарри мардумзодагию мусулмонӣ аз вай метобад. Ҳамоно, ки бар дасти ӯ чунин хатое наравад. Пиндорам, ки дурӯғ мегӯянд ва ман сухани касе бар вай нахохам шунид ва аз ӯ ин кор наёяд ва дидори ӯ бар салоҳи ӯ гувоҳӣ медиҳад ва чунон мегуфт, ки ӯ мешунид, то яке гуфт: — Эй амир, ӯ худ ба гуноҳи худ мукир аст. Бонг бар он кас зад, ки: «Ҳамӯш!» Ин сухан аз ту кӣ мепурсад?! Аз худой битарс, бехуда дар хуни чунин марди мусулмон мешавӣ! Ин барно окилтар аз он аст, ки чунин коре кунад, ё чизе гӯяд, ки ҳалоки ӯ дар он бошад!

Ва максудаш ҳама он буд, то магар барно мункир шавад. Барно мункир нашуд. Гуфт:— Аз қазои худой таоло коре чунин бар дасти ман бирафт ва ин чаҳонро чаҳони дигар аст ва ман токати азоби он чаҳон надорам. Ҳукми худой таоло бар ман аст.

Амири чарас хештан кар сохт ва рӯи худ ба мардум карду гуфт: — Намешунавам, ки ӯ чӣ мегӯяд, мукир меояд, ё не? Гуфтанд: — Оре, икром мекунад. Гуфт:— Эй писар, ту ҳеч симои гуноҳкорон надорӣ, магар касе аз душманон туро бар ин доштааст, ки чунин гӯй ва ҳалоки ту хостааст. Нек бияндеш! Гуфт: — Эй амир, ҳеч кас маро бад-ин кор надоштааст. Гуноҳкорам. Ҳукми худой бар ман бирон.

Амири чарас чун дсхнист, ки аз кавлн хеш бознамеояд ва ӯро талкин суд намедорад ва куштанро тан ниҳодааст, ба барно гуфт: — Чуни аст, ки ту мегуй? Гуфт: — Чуни аст. Гуфт: — Ҳукми худой бар ту биронам. Гуфт: — Бирон.

Пас, рӯй ба мардумон карду гуфт:— Марди худонтарсу мусулмони окибатбин чунин бояд, ки ин барност. Нури некбахтию мусулмони ва нишони халолзодаги аз вай ҳамчунон метобад, ки равшани аз мох. Ва аз бими худой аза ва чалла ичрор мекунад, мелонад, қя бибояд мурдан ӯро. Он бехтар, ки шаҳидн пок пеши худой таоло равад. Миённ ӯ ва миёни хур ва кусур каламе мондааст. Мардуми иекбахту бихишти чунин бошанд.

Пас, барноро гуфт: — Бирав ва тани худро бишуй, биё ва ду рақъат намоз бикуну кирдорхо аз худой таоло бихох ва тавба куну истиғфор бигӯй, то ҳукми худой бар ту биронам.

Барно бирафт ва ғусл бикарду бозомад ва мусалло бияфкад, то ду ракъат намоз бикард ва тавбаю истиғфор бигуфту пеш омад ва биистод. Амири чарас гуфт: — Мебинам, ки Хам акнун ин барно ҳазрати Мустафоро* хоҳад дидан ва бо шухадо дар бихишт хоҳад нишаст бо Ҳамза* ва Ҳасану* Ҳусейн ва монанди эшон.

Ба чунин хадис марг бар дили барно чунон ширин кард, ки барно шитоб менамуд, ки зудтар ўро бикунанд. Пас, фармуд, барноро ба ширини бараҳна карданд ва чашмхояш бубастанд ва ўро аз ин маонн суханҳо мегуфтанд. Ва сайёф биёмад нармак ва шамшер чун катраи об бар сари ў биистод, чунон ки барно хабар надошт. Амири чарас ногоҳ ба гўшаи чашм ишорат кард. Сайёф сабук шамшер бизад ва сари барноро ба як захм бидадошт. Ва тәне чандро, ки ба хар чурме гирифта буданд, ба зиндон фиристонд, то дурустии эшон бикунанд ва бархосту ба хучра даршуд.

Ва ин чокар пеши надим омад ва хар чндиди буд, ҳама бозгуфт. Рўзи дигар бархосту ба сарой амири чараси дуввуми рафт ва бинишаст. Ва мардумону авонон як-як меоманданд, то сарой пур шуд. Чун офтоб баромаду баланд шуд, он гоҳ ин амири чарас берун омад ва бор дод. Чин дар абрўи афганда ва чашмҳо хуморолуда. Гўй, ҳама шаб фаришта куштааст ва авонон дар пеши ў истоданди ва ҳар кӣ ўро салом кард, «алайк» нагуфтӣ ва гўё, ки бо он кас ба хашм аст. Замоне буд, пурсид, ки ҳеч касе овардаанд?! Гуфтанд:— Барноеро душ маест гирифтаанд, чунон ки ҳеч ақл надошта. Гуфт: — Уро биёред! Биёвардандаш. Чун чашмаш бар барно афтод, гуфт: — Ин аст?! Гуфтанд: — Оре. Гуфт: — Дерест, то ман ўро мечўям муфеиде, шарире, нохудотарсе, фитнаангезе, ки дар ҳама Бағдод мислаш нест. Инро >нўҳ ҳад мебойд задан, балки гардан мебойд задан, ки ҳеч кор надорад, магар шабу рўз фарзанди мусулмонон гирифта бошад ва писаронро зиштном мекунад ва ҳеч рўз нест, ки дах тан пеши ман ба гила наёянд ва ман дерест, ки талабн ин мекунам.

Чандон аз ин маъни бигуфт, ки ин барно хост, ки гардани ў бизананд, то аз чафо кардани ў бираҳад.

Пас, бифармуд, то тозиёнае занд биёварданд ва гуфт, те ўро фуру кашиданд ва бар сару пой ў нишастанд ва чихил тознёна чунон бизад, ки «замин ба дандон бигирифт». Чун ҳад задандаш, хоستانд, ки ба зиндон баранд, зиёда аз панҷоҳ марди кадхудои маъруф даромаданд аз чихати ин барно ва бар салоҳу мастурӣ ва меҳмондўстию некўсирати ва

чавонмардии ӯ гувоҳӣ медоданд ва шифоат мекарданд, ки ӯро чанд чӯб бизадед, раҳо кунед ва бо ин ҳама низ хидмате бикунед. Озарми пирону кадхудоён ниғаҳ надошт ва ӯро ба зиндон фиристод. Ва кадхудоён озурда бозгаштанду бар вай нафрин карданд. Ва ӯ бархосту дар хучра шуд.

Ва он чокари надим бозгашт ва хар чӣ рафта буд, бозгуфт. Ва надим рузи сеюм пеши Маъмун* рафту сирати хар ду амири чарас чунон ки шунида буд, бозгуфт. Маъмун ачаб дармонду гуфт: — Афаллах, бар он пирамард ва лаънат бар он сағ бод, ки ба он озодамард ин сафоҳат ва беҳурмати кард, агар хунӣ бошад, наузабиллох, худ чӣ кунад?!

Ва фармуд, то ӯро аз амирии чарас маъзул карданд ва он барноро берун оварданд ва ин шуғл бадон пирамард мунхасир шуд ва ба тозагӣ хилъати нави подшоҳона пӯшониданд...

ФАСЛИ ЧИҲИЛУ ЯКУМ

АНДАР БАХШУДАНИ ПОДШОҲ БАР ХАЛҚИ ХУДОИ ТАОЛО ВА ҲАР РАСМЕ БА ҚОИДА ОВАРДАН

Ба ҳар вақте, ки ҳодисаи осмонӣ падид ояд ва мамлакатро чашми бад дарёбад, давлат таҳвил кунад аз хонае ба ханае ва ё музтариб гардад аз чиҳати фитнаю ошӯб ва шамшерҳои мухталиф ва куштани сӯхтан. Ва андар чунин айёми пурфитнаю шар муслеҳон молида бошанд ва муфсидон бо дастгоҳ, ҳар киро қуввате бошад, ҳар чӣ хоҳад, кунад ва кори аҳли хайр заиф шаваду кори аҳли шар кавӣ. Ва камтар касе ба амире баробар шавад ва дунтар касе амидӣ ёбад ва зуаслону фозилон маҳрум монанд ва хар фурумоё бок надорад, ки лақаби подшоҳу вазир бар худ ниҳад. Агар хештанро даҳ лақаб ниҳад ва пеш барад, касе нагӯяд, ки «аҳд ҳаёт ё не?!» Туркон лақаби хоҷагон бар хештан ниҳанд ва хоҷагон лақаби амирон бар худ рост кунанд. Турку тозик хар ду лақаби олимон бар хештан банданд ва ба забони подшоҳ фармон диҳанд. Ва кори шарият заиф шаваду лашкариён дароздаст шаванд ва тамиз аз миёни халқ бархезад ва касе тадоруки корхо накунад. Агар турке даҳ тозикро ба кадхудой боздорад, шояд ва агар тозике кадхудоии даҳ турк дорад, шояд ва ҳеч айб надорад. Ва корҳои мамлакат аз қоида ва тартиб бияфтад ва подшоҳро аз бас тохтану чағ ва дилмашғули фурсати он набошад, ки ба чунин чизҳо пардозад ва аз ин маъни андеша бикунед.

Пас, чун ба саодати осмонӣ нухусати рӯзгор бигузарад ва айёми

рохату эминӣ падида ояд. Эзидтаоло подшоҳе падида оварад одилу оқил аз абнои мулк ва ӯро давлате диҳад, ки ҳама душманонро қаҳр кунад ва ӯро ақлу донише диҳад, ки ҳама қорқоро тамиз кунад ва аз ҳар кас бирасаду бозпурсад, ки оини подшоҳон дар ҳар қор қе чӣ гуна будааст. Ва аз дафтаре бархонад ва ҳама тартибу оШни мулк ба қои хеш барад ва андозаи он ба ҳар ваҷҳе падида кунад ва арзониёнро ба сояи хеш бозбараду ноарзониёнро даст қӯтоҳ кунад ва ба қору пешаи хеш фиридад ва қофири неъматро аз буну бех барқанад ва диндӯст бошаду динро нусрат диҳад ва ҳаи бидъатро мақхур дорад...

Ақнун андаке аз ин маънӣ ёд қунем, то ҳудованди олам, халадаллаҳу мулкаҳу, қун тааммул кунад дар ҳар яке мисоле ва фармоне диҳад аз қизқо, ки подшоҳон ба ҳама рӯзқорқо нигоҳ доштаанд: Яке ин аст, ки хонадонқои қадимро иигаҳ доштаанд ва абнои мулкоро гирумӣ дошта ва нагузошта, ки зоею мақрум бошанд ва аз рӯзқори давлати хеш бар андозаи қақофн эшон насиб додаанд, то хонаи эшон бар қои бимондааст. Ва дигар тоифаи мустақикқону олимон ва улвиён ба салоқ ва мастурону қозиён ва муқимону ақли «Қуръон»-ро аз байтулмол насиб додаанд, то ҳеҷ кас дар рӯзқори давлати эшон бенасиб набудаанд ва дуои хайру савоби дуқақонӣ ба қосил омадааст.

ҲИҚОЯТ

Гӯянд, қамоате аз мустақикқон қисса ба Қорунаррашид* бардоштақд, ки мо бандақои ҳудоем ва фарзандони бузурқонем ва баъзе аз ақли «Қуръон» ва иллем ва баъзе ҳудовандони шарқфем ва баъзе онем, ки падарони моро бад-ин давлат ҳуқуқ аст, ки хидматқои писандида қардаанд. Ва мо низ ранқо бурдаем ва ҳама муқулмононем ва дин покиза дорем ва насиби мо дар байтулмол аст, ба дасти туст аз бақри он ки қадқудои қақонӣ. Ақар моли мӯъминон аст бар мо ҳазина қун. Мо мустақикқони онем. Ва туро ба ҳуқми подшоҳӣ ва қофизи байтулмоли беш аз дақ яке намерасад бад-он қадар, ки қақофи ту бошад. Ва ин ақабтар, ки мепиндорӣ, ки ҳар чӣ дар байтулмол аст, ¹³¹Моли туст. Ва ту ҳар рӯз дар шақвати худ мол ҳарқ меқунӣ ва мо дар номе намерасем. Ақар насиби мо берун қунӣ ва ақар на ба дарқоқи ҳудой таоло шавему тақаллум қунем ва дарқоқем, то байтулмол аз дасти ту берун кунад ва ба дасти қасе диҳад, ки ӯро бар муқулмонон шаққате бошад ва зарру неъмат бақри муқулмонон дорад, на мардумон аз бақри зар.

Чун Ҳорунаррашид кисса бархонд, мутағайир шуд ва он руз ҷавоби кисса бознадод. Ва чун аз боргоҳ дар сарои хос шуд, бо хештан мепечид. Зубайда*, ки Ҳорунро на ба таъби хеш дид, пурсид, ки «амирро чӣ будааст?» Бо Зубайда гуфт, ки «кисса чуин набиштаанд ва агар на он аст, ки маро ба худо тарсонидандӣ, эшо<нро молиш фармудӣ». Зубайда гуфт: — Нек кардӣ, ки эшонро наёзурдӣ, чунон ки халифатӣ туро аз падар мероч расидааст, сират ва ниҳоду кирдор за риояти эшон йцз туро маврус аст. Бинигар, то хулафо бо бандағони ху&рӣ таоло чи гуна будаанд, ту низ ҳамон кун. Подшоҳӣ\ба доду диҳиш некӯ бошад ва дар ин ҳеч шак нест, ки\зс,ар чи дар байтулмол аст, аз они мусулмонон аст ва ту-аз он ҷо харчи азим мекунн. Бо мусулмонон чандон густ^хӣ кун, ки мусулмонон бо моли ту кунанд ва агар эшо# аз ту биноланд, маъзуранд.

Қазоро он шаб ҳар дучба хоб диданд, ки киёмат астӣ ва халқ. ба ҳисобгоҳ ҳозир шудандӣ ва як-якро пеш мебурдандӣ ва Мустафо*... шафоат мекардӣ ва сӯи бихишт мебурдӣ ва фариштае дасти эшонро бигирифтӣ. Эшон гуфтанд: — Кучо меравн? Эшонро гуфт:— Маро Мустафо... фиристода, ки то ман ҳозирам, мағузур эшонро пеши ман орад, ки ман шармсорам ва дар маънии эшон ҳеч натавонам гуфт, ки эшон моли мусулмононро моли хеш пиндоштаанд ва мустаҳикконро маҳрум карданд ва ба ҷои ман нишаста буданд.

Хар ду аз хоб даромаданд маҳзун. Ҳорун Зубайдаро гуфт: — Туро чӣ будааст? Гуфт:—Ман чунин хоб дидам. Ҳорун гуфт:—Ман низ чунин ба хоб дндаам.

Пас, шукр карданд, ки на киёмат аст, хоб дида буда. Битарсиданд. Дигар рӯз дари хазина боз карданд ва мунодӣ фармуданд, ки бояд ки мустаҳикқон ҳозир оянд, то насиби эшон аз байтулмол бидиҳем ва хочатҳою муродҳои эшон раво кунем. Пас, мардумон рӯй бэ даргоҳ оварданд, беандоза ва идрору тасвиғ бифармуд. Се бор ҳазорон ҳазор динор Ҳорунро* харч афтод, ки ба мардум дод. Пас, Зубайда гуфт: — Байтулмол ба дасти туст ва ҷавоби он ба киёмат аз ту хоҳанд, на аз ман. Ва акнун аз ўҳдаи б'ъзе берун омадӣ ва ҳар чӣ ба мусулмонон додӣ, моли эшон буд ва ман чизе ки хо\ам кард, аз барои худой азда ва чалла ва растағории киёмат аз моли хеш хоҳам дод. Медонам, ки аз ин ҷаҳон бояд рафт ва ин ҳама неъмату хоста мебояд гузошт. Боре чизе аз чихати тӯшаи киёмат ба дасти хеш фиристам. Пас, чандин бор ҳазор-ҳазор динор ҷавоҳиру нуқра ва ҷома ва ғайри он аз хазинаи хеш берун карду гуфт:

Мебояд, ки ин ҳама дар корн хайр сарф шавад, чунон ки то киёмат осори дуон хайр мунқатеъ нагардад.

Пас, бифармуд, то аз дари Кӯфа то ба дари Маккаву Мадина ба ҳар маҳалла чоҳҳо канданд сарфарроҳ аз бун то сар ба сангу гач ва очури пухта бароварда па ҳавзҳову маснаъҳо, то хоҷиёнро дар роҳи бодия аз ҷиҳати об тақсире набошад, ки лар сол чандии ҳазор ҳоҷӣ аз беобн бимурдандӣ ва ин ҳама чоҳҳо биканданд ва маснаъҳо рост карданд ва ханӯз аз ин мол \ бисёр бимонд. Ва бифармуд, то дар роҳи сағрҳо ҳисорҳо сохтанд ва аз ҷиҳати ғознён силоҳ ва асби модииёну нар хариданд ва чандоне зайъату мулк хариданд, ки аз баҳри ҳар ҳисоре сол то сол ҳазору ду ҳазор марди ғозиро ба вақти зарурат нону алаф бо» шад ва аз бокии ин мол ба сарҳади Кошғар ва Булур шаҳре сохтанд бо чаҳор девори мақкам ва номи он «Бадахшон» ниҳоданд ва имрӯз барҷой аст. Ва ҳисори дигар бикарданд дар муқобили Жосб ва имрӯз ҳасг дар ҳадди Ҷелон. Номи он ва лашкари он барҷой асту ободон ва силоҳхона ва он деҳа ҳамчунон бар ҷои хеш. Ва работе чанд ва шаҳри ҳасин ҳам бар ин гуна басиҷоб бикарданд ва барҷою ободон аст. Ва ҳисоре ба дари Хоразм, ки онро «Афрова» хонанд ва ҳисоре ба Дарбанд ва ҳисоре ба Искандария, чунон ки даҳ ҳисори дигар ва ҳар яке чун шаҳре. Ханӯз мол беш омад, бифармуд, то ин ҳама молро, ки аз иморат зиёда омад, ба мучовирон ва мискинони Маккаю Мадина тафрика кунанд ва ба Бантулмақаддас баранд.

ҲИКОЯТ

Зайд ибни Аслам* гуфт: — Шабе Умар ибни Алхаттоб*... хештан ба асас мегашт ва ман бо вай будам.

Аз Мадина берун шудем ва дар сахро деворбасте буд вайрон ва аз он ҷо рӯшноие метофт. Умар* маро гуфт: — Биё, то он ҷо равему бинигарем, то кист, ки дар нимшабон оташ афрӯхтааст. Бирафтем, то назди вай расидем. Пирзанеро дидем, ки дег бар сари оташ ниҳода буд ва ду бачаи тифл дар пеши ӯ хуфта ва мегуфт: — Худой таоло, додн ман аз Умар биситонад, ки ӯ сер хӯрда ва мо гуруснаем. Умар ин ки бишунид, бо Зайд гуфт:— Ин зан моро аз ҳама олам ба худо месупорад. Ту ин ҷо бош, то ман наздики ин пиразан шавам ва аз холи ӯ пурсам.

Чун пеши пиразан расид, гуфт: — Бад-ин нимашаб ҷӣ мепазӣ дар ин

сахро? Гуфт: — Зани дарвешам ва дар Мадина сарое мулк дорам ва бар ҳеч қодир наям ва аз шарми ду кӯдакн тифл, ки аз гуруснагӣ мегирянд бонг медоранд ва ман чизе надорам, ки эшонро бидиҳам, бад-ин сахро берун омадам, то ҳамсоягон надонанд, ки аз 'чиҳати чӣ мегирянд. Ва ҳар замоне, кч эшон аз чиҳатӣ гуруснагӣ бигирянд ва таом хоҳанд, ман ин дегро бар сари оташ ниҳам ва гӯям: «Шумо хобаке бикунед, то вақти бедор шудани шумо ин дег расида бошад». Дили эшонро бад-ин хурсанд кунам ва бад-ин умед бихуспанд ва чун бедор шаванд, чизе набинанд, боз бонг бардоранд. Ва ҳам ин замон бадин баҳона хобонидаам ва ду рӯз аст, ки на ман чизе хӯрдаам ва на ин кӯдакон. Ва дар ин дег чуз об чизе нест.

Умарро дил бисӯхт ва гуфт:—Ҷои он аст, ки нафрин кунӣ ва ба худояш бисупорӣ.

Ва ии зан низ иашинохт ӯро. Умар гуфт: — Замоне сабр кун, ҳамин чо, то ман оям.

Пас, Умар аз пеши ин зан бозгашт; чун ба ман расид, гуфт: — Биё, то биравем.

Чун ба хона расид, май бар дари хона бинишастам, ӯ даррафт. Соате шуд, берун омад ва анбоне чанд бар дӯш гирифта. Пас, маро гуфт: — Рав, то наздики он пиразан шавем. Гуфтам: — ё амир, агар чора нест аз рафтан, ин анбонҳо бар гардани ман неҳ, то баргирам, Умар гуфт:—Агар (ин) бор ту баргирӣ, бори гуноҳон аз Умар кӣ баргирад?

Ҳамерафт, то наздики он пиразан ва он анбонҳоро аз гардан фуру гирифт ва пеши ӯ биниҳод; яке пурп орд ва яке пури биринҷ ва нахӯд ва дунбаю пия ва маро гуфт: — Эй Зайд*, ту дар ин сахро рав, ҳар чӣ ёбӣ аз хору дарамна гирд кун ва зуд биёр.

Ман ба талаби ҳезум рафтам. Умар сабӯе баргирифт ва об биёвард ва биринчу нахӯдро бишуст ва дар дег кард ва кадре пияю дунба дар ӯ афганд ва аз он орд кӯмоче бикард. Ва ман ҳезум биёвардам ва ӯ ба дасти хеш он дегро бипухт ва он кӯмоч зери оташ кард. Кӯмоч ва дег ҳар ду пухта шуд ва аз он тарнде сохт. Чун сард шуд, пиразанро гуфт: — Тифлаконро бедор¹⁸ кун ва бигӯй, «бархезед, ки дег бирасид». Зан кӯдаконро бедор кард. Умар хӯрданӣ пеши эшон ниҳод ва худ онеӯтар ба намоз машғул шуд. Чун соате бигузашт, дид, ки зан ва фарзандонаш сер хурд-а бо якдигар бозӣ мекунанд. Умар бархосту гуфт:—Эй зан, ту фарзандонро бардор ва ман ин анбонҳо баргирам ва Зайд дегу коса, то туро ба хона барем.

Пас, ҳамчунин карданд. Чун зан бо фарзандон ба дари хона шуданд, Умар анбонҳо ниҳод, хост, ки бозгардад, занро гуфт: — Мардумӣ кун ва низ Умарро ба худо масупор, ки Умар токати итоби худои_ таоло на-дорад ва Умар надонад, ки ҳоли ҳар кас чи гуна аст. Инак, овардаам бихӯр ва чун намонад, маро хабар кун.

ҲИКОЯТ

Андар ин маънӣ гӯянд, рӯзе Мӯсо*... дар он ҳол, ки шӯбони Шуайб буд ва ҳанӯз ваҳй ба вай наёмада буд ва гӯсфандон мечаронид, казоро мешаке аз галла чудо афтода буд. Мӯсо хост, ки ўро бо рама барад, мешак бирамид ва дар сақро афтод ва гӯсфаидонро намедид ва аз баддилӣ ҳаметарсид ва Мӯсо... аз пас медавид, то миқдори ду фарсанг, чунон ки барнаметавонист хоستان. Мӯсо дар вай ниғаҳ кард ва раҳмаш омаду гуфт: — Эй бечора, чаро мегурезӣ ва аз кӣ метарсӣ?

Чун чунон дид, бар дӯш бардошташ ва меовард, то ба рама. Чун чашми меш ба рама афтод, ба чой баромад ва тапидан гирифт.

Мӯсо ўро аз гардан фуру гирифт ва ба миёни рама андар шуд.

Эзидтаоло фариштагонро нидо кард, ки «дидед он бандаи ман бо он мешаки даҳанбаста чӣ хулқ кард ва бад-он ранҷ, ки аз вай кашид, ўро наёзурд ва бар вай бубахшуд, ба иззати ман, ки ўро баркашам ва калӣми хеш кунам ва пайғамбарӣ диҳам ва бад-ў китоб фиристам ва то ҷаҳон бошад, аз вай гӯянд».

Ва ин ҳама кароматҳо бар вай арзонӣ дошт.

ҲИКОЯТ

Андар ин маънӣ марде буд дар шаҳри Марвруд ва ўро раиси ҳоҷӣ гуфтандӣ. Раиси маҳкам буд ва мухташам. Ва зиёи фарозон дошт ва дар рӯзгори вай аз вай тавонгартар ва мӯхташамтар набуд дар ҳама Хуросон. Султон Махмуд* ва Масъудро* хидмат карда буд ва мо, ўро дида будем ва дар ибтидои авонӣ сахт буд ва-<мутолабатҳо ва шиканчаҳо карда буд ва хонадонҳои қадим бурда ва аз вай бераҳмтар кас надида ва дар охири умр бедорӣ ёфт ва даст аз м.ардумозорӣ ва авонӣ бидошт ва бар кори хайр ва дарвеш явохтаи ва пулу работҳо кардан машғул гашт ва бисёр бандаро озод кард па вомҳои мусулмонон бигузорид ва ятимонро чома

кард ва намозиёро ва хоҷиёро нафақот дод ва масҷиди чомеъ дар шаҳри Марв ва дигар шаҳрҳо мисли Нишопур ва ғайра бикард. Баъд аз он бисёр хайрот ва дар айёми амир Чуғро* раҳматуллоҳ ба ҳаҷ рафт. Чун ба Бағдод расид, ӯро курби панҷ моҳ мақом афтод. Рӯзе аз хона беруя омад, то дар бозор равад, дар роҳ саге дид азим гаргин ва мӯйҳо аз андом рехта ва аз ранчи гар бечора гашта. Дилаш бар вай бисӯхт ва ба дил гуфт: —Ин ҳам чонваре бошад офаридаи худой таоло. Чокареро гуфт: — Зуд бираз, ду ман нон ва расане биёвар. Ва ҳамон чо биистод, то чокараш биёмад ва ба дасти хеш нон пора кард ва пеши саг андохт, то саг сер шуд. Расан дар гардани саг андохт ва ба дасти чокар андохту гуфт: — Инро ба хона бар.

Ва худ аз бозор бозгашт ва чун дар хона фуруд омад, се ман дунба бихарид ва бигудохт ва равған пеш оварду чубе баргирифт ва руке дар чӯб печид, дар равған мезад ва дар андом мемолид, го андомҳои саг равған бигирифт. Пас, чокарро гуфт: — Ту аз ман мӯхташамтар нести. Ман аз он ки кардаам, ору нанг надорам. Ту, ки чокари манӣ, бояд ки Хамон кунӣ ва нанг надорн. Хоҳам, ки меҳе дар девор кӯбӣ ва ин сагро бар он бандӣ ва ҳар рӯзе як ман нон бомдодаш диҳӣ ва як ман шабонгсҳ ва ду бораш ҳамчунии дар равған гири ва ноирезаву устухонпора, ки дар суфра монда бошад, бад-ӯ диҳӣ, то он гаҳ, ки бех шавад.

Пас, ин чокар ҳам бад-ин коида мекард, то ду ҳафта. Ин саг гар бияфганд ва мӯн баровард ва фарбех шуд ва чунон хӯй гирифт, ки ӯро ба сад кас аз хона берун намешуд кардан.

Раиси хоҷӣ бо кофнла бнрафт ва ҳаҷ бикард ва бисёр мол дар он роҳ сарф кард ва бо Марв рафт в баъд аз чанд сол фармон ёфт. Ва муддате бар ин бигузашт. Шабе зоҳиде ӯро ба хоб дид бар буроке нишоста ва филмону хурон пешу паси ӯ истода ва дасти чапу рост» ӯ гирифта ва оҳистаю хандон бурокашро мероиаидӣ дар равзае аз равзаҳои биҳишт. Зоҳид пеши ӯ давид ва ӯро салом кард ва ӯ ннон бозкашид ва «аланк» гуфт. Зоҳид пурсид, ки «эй фалон, дар аввал ту мардумозор будӣ ва дароздаст. Чун бедорӣ ёфти, аз озорн мардум андаргузаштӣ ва чандон хайрот бикардӣ, ки кас накард ва чандон садакот ба мустаҳиккон, ки ту доди, кас надод ва ҳаҷи ислом бигузоридӣ, маро бигӯй, ки ин дараҷа ба кадом тоат ва ибодат ба даст овардӣ?» Гуфт:—Эй зоҳид, дар кори худой азза ва чалла ачаб мондаам, то ту низ ибрат гири ва така бар тоат накунӣ ва ба ибодати бисёр гарра нашавӣ. Бидон, ки маро чой дар дӯзах сохта

буданд бад-он маъсиятҳо, ки дар қору бори хеш қарда будам ва аз қандон итоат, ки ман қарда будам, маро ҳеҷ қуде набуд, дар вақти назъ он ҳама бо рӯй ман боззаданд, то он тоату хайрот ва ибодот ва иморати масҷиду работ ва базлу ҳаҷчи ман ҳабою ҳадар қарданд. Ҳоли ман дар навмедӣ ба чое расид, ки умед аз биҳишт бибурам ва дил бар азоби дӯзах биниҳодам, ҳаме овозе ба гӯши ман омад, ки «ту саге будӣ аз сагон, туро дар қори саге қардем ва ҳама маъсиятҳои туро ноқарда ангоштем ва биҳишт туро ато қардему дӯзах бар ту даром қардем аз баҳри он, ки ту бар он саг раҳмат бурдӣ ва қибр аз қардан биандохтӣ. Қариштағони раҳматро дидам, ки қун барқ даромаданд ва маро аз дасти қариштағони азоб биситаданд ва ба биҳишт бурданд. Ва аз ҳама тоат он яке дасти ман қирифт дар он ҳоли бечорагӣ».

Банда ин ҳикоят бад-он ёд қард, ки худованди олам, халадаллаҳу мулкаҳу, бидонад, ки бахшудан қӣ неқӯ ҳислатест, бад-он ки раисе бар саге бубахшуд, ба ҳар ду қаҳон ин дарача ёфт. Биқояд донист, ки агар бар муслмонне, ки дармонда бошад, бубахшояд, аз худой таоло қӣ дарача ёбад, ки ҳурмати муслмо«ӣ назди худой таоло азимтар ва бузургтар аз осмону замин аст ва қайфи подшоҳи вақт, ки худотарс ваоқибатандеш бувад ва ба ҳама ҳол одил ва ҳамеша бахшояндаю меҳрубон. Қун подшоҳ қунин бошад, гумоштағону лашқар ҳамқунин шавад ва сирати ӯ қиранд, лочарам, бандағони худой азза ва қалла дар роҳат афтад ва шӯҳрати он ба ҳама қаҳон бирасад.

Қасл

Одати подшоҳони бедор қунон будааст, ки қирону қаҳопдидағонро ҳурмате тамом доштаанд ва қордонону размозмудағонро ниғаҳ дошта ва ҳар якеро маҳалле ва мартабате диҳанд ва қун муҳимме бувад аз маслиҳати мамлақат қардан ва бо қасе васлат қардан ва аҳволи подшоҳеро донистан, ҳама тартиб ва тадбир бо размдидағон қардаанд, то он қор ба мурад омадааст. В а агар лайқоре пеш омадӣ, қасеро бад-он қиристандандӣ, ки ӯ бисёр қанғо қарда будӣ ва масофҳо шикаста ва қалғаҳо қирифта ва номи ӯ дар қаҳон густурда ва б²¹ ин ҳама қирони қаҳондида ва қорқарда бо ӯ биқирйстандандӣ, то хатое наҷфтодӣ. Ва вақт бошад, ки муҳимме пеш ояд ва қорноқардағон ва қӯдақону барноёнро номзад меқунанд, хатоҳо меафтад ва дар ин маънӣ ба ҳар вақт эҳтиёте фармоянд, мағар савобтар бошад ва қорҳо беҳатартар.

ФАСЛ ДАР МАЪНИИ АЛҚОБ

Дигар, алқоб бисёр шудааст ва ҳар чӣ бисёр шавад, қадраш набувад ва хатараш намонад. Ҳама подшоҳон ва хулафо дар маънии алқоби нек мухотиба буданд, ки аз номусҳои мамлакат яке нигоҳ доштани лақаб ва мартабату андозаи ҳар касест. Чун лақаба марди бозорн ва деҳқонӣ ҳамон бошад, ки лақаби амиде ҳеч фарке набошад миёни вазею шариф. Ва маҳалли маъруфу мачхул яке бошад чун лақаби олиме ё имоме, чунон ки Мӯиниддин номе буд олим ва фозил ва шогирди турке низ дошт, лақаби ӯ «Мӯиниддин», ки дар илми шарият дасте надошт, балки дар ҳондач ва набиштан низ очиз буд ва лақаби ҳар ду чун яке буда бошад, пас, фарқ чун бувад миёни олиму чоҳил? Ва козиёну чоқарон дар зияти лақаб ҳар ду яке бошад, ин дар мамлакат раво набошад. Ҳамчунин лақаби умаро ва бузургон Ҳисомуддавла ва Сайфуддавла ва Аминуддавла ва Шамсуддавла ва монанди ин будааст ва лақаби хочагон ва амидон ва мутасаррифон Амидуддавла ва Аминуддавла ва Низомулмулк ва Камолулмулк ва монанди ин.

Ва акнун тамизҳо барҳоста ва туркон лақаби хочагон бар хештан ниҳанд ва хочагон лақаби туркон ва айб намедонанд.

Ва ҳамеша лақаб азиз будааст.

ҲИКОЯТ

Султон Махмуд* чун ба султони бинишаст, аз амиралмӯъминин Алқодир* биллоҳ лақаб хост. Уро «Яминуддавла» лақаб доданд. Чун вилояти Нимрӯэ биги-

рифту Хуросон бигирифт ва дар Ҳиндустон чандин вилоятҳо ва шаҳрҳо бигирифт, ки онро андоза набуд, то Сӯманот бирафт ва Манотро биёварду Самарқандрт бигирифт ва Хоразмро бикӯшод ва ба Кӯҳистону Ироқ омад ва Раю Исфаҳои ва Ҳамадон бигирифт ва Табаристон дар тоат омаданд. Расул ба ¹²²амиралмӯъминини фиристод бо хидматҳо ва тӯҳфаҳо ва намуд, ки «банда чандин фатҳо дар билод кардааст ва Ҳиндустон в а Хуросону Ироқ ва Табаристон маро мусаллам шуд ва Мовароуннаҳр бигирифтам ва ба номи ту шамшер мезанам».

Ва хокони Самарқандро се лақаб дода буд; «Захируддавла», «Мӯин халқатуллоҳ», «Маликушшарк ваас-сапн». /Чаҳмудро аз он гайрат омаду гуфт, ки «хокон нмрӯз аз мутеон ва нишондағони ман аст, ӯро се

лакаб фармудааст ва мани бандаро яке бо чандин хидмату ҳавохоҳӣ».

Ҷавоб омад, ки лақаб ташрифте бошад мардро, ки бад-он шарафи ӯ бияфзояд ва бад-он лақаб ҷаҳониён ӯро бишшосанд, Ва ту худ шарифӣ ва маъруф, туро худ лақабе тамом аст. Аммо хокон камдониш аст ва нодон. Илтимоси ӯ аз барои ин вафо кардем. Ва бидон, ки мардумро ном он бошад, ки модару падар ниҳанд ва лақаб нодшоҳон диҳанд ва ҳар чанд зиёдат аз ин ҳар се бошад, ҳашв ва музахраф бошад ва ҳеҷ хирадманд музахрафа бар ҳештан равэ надорад. В-1 чун хирад бошад, ӯро ба ном хонанд, аз он ризои падар ӯро ҳосил аст ва он ном ихтиёр карда бошанд, ӯро чун мард шавад ва нек аз бад бидонад аз сари ақл ва дониши ҳеш, ҳештанро куният ниҳад... Пас мардумон ӯро аз чиқати бузургдошти ӯ ба куният хонанд, то ӯ бадон мӯхтарам ҳамебошад. Пас, чун шоистагӣ ва ҳажирӣ падида ояд аз ӯ дар мулку миллат, подшоҳ ӯро бар андозаи ӯ бар сабили шараф лақабе диҳад ва ӯро аз миёни акрон падида орад ва бар эшон тафзиле ниҳад. Пас, ии ки гюдшоҳ ва халифа ӯро диҳад, некӯтар аз он бошад, ки модару надараш дода буд ва аз он ки аз ҳештан гузинад ва мардумон аз чиқати бузургии ҷоҳ ва рифъат ӯро бад-он ном хонанд, ки подшоҳ дод ва лақаби уст. Чун аз ин ҳар се даргузашт, ҳар лақаб, ки бошад, зоеъ шавад. Ва ту аз ҳар донише огоҳӣ ва нияти мо некӯтар аз он аст ва эътиқоди софитар дар ҳаққи ту ва диёнати ту, ки аз мо чизе дархоҳӣ, ки бар забони мардум он биравад ва дар китоб мастур бошад ва ҳам ин таваккуъ кунӣ, ки камдонише кунад.

Маҳмуд чун суҳан бад-ин ҷумла шунид, бирақҷид. Зане буд туркзода ва нависандага хонанда ва ширинсуҳан ва пайваста дар ҳарамии Маҳмуд омадӣ ва бо Маҳмуд суҳан гуфтӣ ва тибату бозӣ кардӣ ва пеши ӯ дафтарҳо ва ҳикоятҳо хондӣ ва саҳт густох буд. Рӯзе пеши Маҳмуд нишаста буд ва тибат ҳамекард, /Маҳмуд гуфт: — Ҳарчанд, ки ҷаҳд мекунам, то халифа лақаби ман бияфзояд, фонда намедиҳад ва хокон, ки мусаххару мутей ман аст, чандин лақаб дорад. Маро касе боистӣ, ки аҳдномаи халифа, ки ба хокон фиристодааст, аз хизонаи ӯ дуздидӣ, ё ба ҳар чӣ будӣ, ба даст овардӣ, то ҳар чӣ бар ман ҳуққ кардӣ, ман бадӯ додаме.

Ин зан гуфт: — Эй худованд, ман биравам ва он нома биёрам, валекин ҳар чӣ дархоҳам бояд ки вафо[^] кунӣ ва дарег надорӣ. Гуфт: — Бидихам. Гуфт: — Мал моле надорам бисёр, ки фидо кунам ва му роди худованд хоси л кунам. Лекин худованд аз хизона муовинате кунад, то ҷон

дар сари ин кор кунам, то муроди худованд ба даст оварам. Гуфт: — Чунон кунам.

Чандон мол, ки хост ва чомаю чаҳорпою зароиғ ва мард ва баргу созро ҳама бидод. Ва ин зан писаре дошт чаҳордаҳсола, ба муаллим дода буд, то адаб омузад ва ўро бо хештан бибурд. Ва аз Ғазнин ба Кошғар шуд ва чандон ғуломи турк ва канизак ва ҳар чӣ аз Хито ва вилояти Хутан хезад аз ҳар гуна зароиғ бихарид чун мушку ҳарир... ва монанди ин ва дар суҳбати бозаргонон ба Узканд омад ва аз он ҷо ба Самарканд панваст. Баъд аз се рӯз бархост ва ба салони хотун шуд, канизаки некӯ бо бисёр чиз аз зароиғи Ҳинду Хутан ва Хито пеши хотун кашид ва гуфт: — Шӯе доштам бозаргон. Дар чаҳон мегаштӣ ва маро бо худ мебурдӣ ва касди Хито дошт ва чун ба Хутан расид, фармон ёфт. Ман бозгаштам ва ба Кошғар омадам ва хидмате пеши хони Кошғар бурдам ва гуфтам: «Шӯям аз хидматгори хокони ачал буд в а ман парастори хотуни хоконам». Маро озод карданд ва ба занӣ бад-ӯ доданд ва ин писарро аз ӯ дорам. Ва акнун ӯ ба Хутан фармон ёфт ва он қадар чизе, ки аз вай мондааст, он сармоя аст, ки хотуни хокон додааст. Акнун аз адлу бузургии хокони ачал чашм мебарам, ки дасти иноят ба сарн ин банди турк бидорад ва моро ба сӯҳбати нек ба ҷониби Узканд ва Самарқанд гусел фармояд то шукру санои ту бигӯям ва то зиям, дуоғӯи ту бошам.

Хотунро ӯ некӯиҳо гуфт бисёр ва хоконро хамчунин. Ва моро бадрика дод ва бифармуд, то хони Узканд моро некӯ дорад ва дар сӯҳбати нек моро ба ҷониби Самарқанд гусел кунад. Акнун ба давлату ҳашмати шумо хештанро дар Самарқанд афгандам. Ва имрӯз дар ҳама чаҳон он адлу инсоғ нест, ки ин ҷост ва шавҳарам пайваста гуфтӣ, ки «агар ман ба Самарқанд расам, харғиз аз он шаҳр берун наёям». Маро номи шумо ин ҷо овардааст. Агар маро ба баддағӣ бипазиред ва дасти иноят бар сари ман фуруд оред, ин ҷо дил фуру нихам ва перояе, ки дорам, бифурушам ва сармоякеву зайъате бихарам бад-он миқдор, ки вақте аз он ҷо бирасад. Ва ман хидмати шумо мекунам ва ин писаракро мепарварам ва умед дорам, ки ба баракӯши шумо ўро худой азза ва чалла некбахт гардонад.

Хотун гуфт: — Ҳеч дил машғул мадор, ҳар чӣ мумкин гардад аз некӯӣ ва тимордошт, дар боби ту дарег нахоҳад буд ва туро сарой ва нонпорае бахшам ва чунон кунам, ки дили ту хоҳад ва нагузорам, ки як замон аз пеши ман гоиб шавӣ ва хоконро бигӯям, то хар чӣ дарбоист ва хости ту бошад, ҳама бифармояд, вафо кунам.

Хотунро хидмат карду гуфт:— Акнун худованди ман туй ва ман касеро нашиносам. Мебояд, ки маро поймардӣ кунӣ пеши хокони ачал ва маро пеши вай барӣ, то ман холи худ бигӯям ва хокон сухани банда бишунавад.

Гуфт: —Ҳар гах, ки рағбат кунӣ, ман туро пеши ӯ барам. Гуфт: — Бад-ин кор ба хидмат оям. Гуфт: — Сахт савоб 5аст.

Дигар рӯз ба сарои хотун шуд. Хотун ахволи ӯ шабона ба хокон гуфта буд. Бифармуд, то пеши хокон шуд. Хоконро хидмат кард ва ғулومه турк ва асбе неку ва аз хар гуна зароиғ дар пеш кашиду гуфт: — Банда аз холи худ андаке бо хотун гуфтааст. Дар ҷумла, чун шавхарам фармон ёфт, бакои худованд бод, хар чӣ бобати Хито буд, анбозаш гуфт. Ин боз пас нашоёд бурд, ба чониби Хутан омадам ва аз он чӣ доштам, чизе ба хокони Кошғар додам ва чизе дар роҳ харч шуд ва аз ҷумла банда мондааст ва инятим ва сарояке ва чахорпое чанд. Агар хокон бандаро ба парасторӣ дарпазирад, чунон ки хотуни бузургвор пазируфт, то банда боқии умр дар хидмати бузург ба сар барад.

Хоқон бисёре неку гуфт ва пазируфтагорӣ кардва баъд аз он хар дусе рӯз тӯхфае пеши хотун ниҳодӣ ва ҳикоятҳою афсонаҳои хуш гуфтӣ. Хотун ва хоконро чунон кард, ки рӯзе бе вай нашикебанд ва аз хар чӣ бар вай арз кардандӣ аз дех ва зайъат, ҳеч напазируфтӣ, чунон ки хотуну хокон аз ин зан дар хичлат будандӣ аз бас, ки ӯ мекард. Ва хар рӯз ӯ аз ин сарое, ки фурӯд оварда буданд, барнишастӣ ва бирафтӣ ва се фарсангу панҷ фарсанг аз шаҳр дур, бад-он ки зайъате мехарам. Се рӯз ва чаҳор рӯз он чо будӣ ва чун ба шаҳр омадӣ, зайъатро айбе кардӣ ва узре биниҳодию нахаридӣ. Чун хотуну хокон ба талаби ӯ кас фиристодандӣ, ки «чаро бор бозгирифтааст ва бари мо намеояд». Гуфтандӣ, «мулке мехарад ба фалон деха. Имрӯз ду рӯз аст, то ба дидани он дех рафтааст», то хоқону хотун гуфтандӣ:— Дил бар ин чо биниҳод.

Ва бар ин гуна, муддати шаш моҳ беш дар хидмати эшон мебуд ва чанд бор хотун ӯро гуфт, ки пайваста хоқон бо ман мегӯяд: «Ман хар гох, ки ӯро мебинам, шармсор мешавам ва чандин хидмат¹²³ ки моро мекунад ва ба хар чанд рӯз зароиғ пеши мо мениҳад ва аз хар чӣ бар вай арз мекунем, намепазирад ва ҳаргиз зане бад-ин некӣ надидам. Охир чӣ бояд кард моро аз некӯӣ бо ӯ?»

Ман низ хазор бор шармсортарам аз ту...

Ин зан гуфт: — Ҳеч неъмате дар ҷаҳон беҳтар аз дидори худовандон

нест, ки худой азза ва чалла рӯзч кардааст ва ҳар рӯз мебинам ва аз худовандон бениёз натавон будан ва чун ҳочат ояд, бихоҳам ва густохӣ куиам.

Ва эшонро ҳаме фирефта кард ва чизе, ки дошт аз зарру симу чавоҳир ва фарши хона, пинхон ба бозаргоне дод, ки пайваста аз Самарканд ба Ғазнин омадч ба бозаргонӣ. Ва панҷ мардро савор бо панҷ асби некӯ сӯи роҳи Балх ва Тирмиз фиристод ва гуфт:—Хоҳам, ки ҳар саворе бо асбе ба ҳар манзиле маком кунад, то расидани ман бувад.

Рӯзе чунон ки хотун бо хокон ба як чо нишаста буданд, ҳардуро сано гуфту бисёр биситуд. Пас, гуфт:— Имрӯз ҳочате дорам, надонам, ки хоҳам ё на?

Хотун гуфт: —Лҷаб чизе шунавам боистӣ, ки чандин нлтимоси ту аз мо вафо шудӣ, ҳин, биту, то чӣ дорӣ?

Гуфт: — Шумо донед, ки маро дар чаҳон писарест ва дил дар вай бастаам ва ўро ҳамепарварам ва «Куръон» ҳама омӯхтааст ва ба дабираш додаам, то адабаш биёмӯзанд ва рисолатҳои тозӣ ва порей ҳамехоиад. Умедам чунон аст, ки ба давлати худовандоп некбахт гардад. Пас аз номаи худову расул дар замин бузургвортар аз номаи амиралмӯъминин набошад, ки ба подшоҳон фиристанд. Ва он ки нома нависад, фозилтарини дабирон бошад ва он лафзу маънӣ, ки дар он чо дарч кунанд, беҳтарин алфоз ва маонӣ тавонад буд. Агар раъйи худовандон бошад он номае, ки онро аҳдномаи халифа хонанд, се-чаҳор рӯз ба банда арзонӣ фармоянд, то ин писарак чанд боре бар адиб фурӯ хонад. Агар аз он ҳама панҷ лафз ёд гирад, бошад, ки ба баракати он лафзу иборат некбахт гардад.

Хоқону хотун гуфтанд; — Ин чӣ ҳочат аст, ки ту аз мо хостӣ, чаро шаҳре ва ноҳияте нахостӣ? Чизе хости, ки дар хазоини мо панҷоҳ пора ниҳодааст ва дар зери гард мепӯсад. Чӣ хатар бошад коғазпораеро, ҳама номаҳоро агар хохӣ, ба ту бахшем.

Зан гуфт: — Ин як нома, ки халифа фиристодааст, маро кифоят аст.

Ходимеро фармуд, то ўро ба хизона барад, ҳар кадом нома, ки ў хоҳад, ўро диҳад. Пас, ба хизона шуд ва он аҳднома биситаду ба хона овард ва дигар руз Хар асбе, ки дошт, бифармуд, то зин карданд ва астаронро зин барниҳоданд ва овоза дарафганд, ки ба фалон деҳа шуданд ва пеш аз он номаи иҷозат ситада буд, ки дар вилояти Самарканд ва Бухоро, ҳар кучо, ки ин зан бирасад, ё зайъате харад ва мулке созад ва

макоме кунад, хурмати ӯро азиз доранд. Гумоштагону уммол хар ёрӣ, ки мумкин гардад, дар ҳаққи ӯ даре:? надоранд ва хар чӣ дархоҳад, мабзул фармоянд ва нузл диханд. Пас, шабе нимшаб аз он деҳа куч кард ва аз шаҳр се фарсанг бигузашт ва фурӯд омад ва аз он чо кӯч кард ба панҷ рӯз ба Тирмиз омад ва хар кучо ҳочат афтодӣ, ичозатнома арз кардӣ ва бар асбон осуда барнишастӣ, то аз Ҷайхун нагузашту ба Балх наёмад, хотунро хабар набуд аз рафтаи ин зан ва аз ҷиҳати аҳднома андеша бештар бар дили ӯ питаает.

Ин зан аз Балх ба Ғазнин рафт ва аҳднома пеши Султон Маҳмуд* ниҳод ва Маҳмуд он аҳднома бар дасти марди олими мунозирадон бо хидматдои бисёр ба амиралмӯъминин, Алқодир* биллоҳ, фиристод. Ва хидмате набишта буд ва андар он гуфта, ки хидматгоре аз они банда дар бозори Самарканд мегузашт. Ба кӯе расид, ки номаи амиралмӯъминин дар дасти кӯдакони хурд дид, аз хорӣ ва беқадрие, ки буд, ии нома аз кӯдаконе, ки аз он сӯй ва аз ин сӯй мекашиданд ва дар хок меғалтониданд, ӯ бишунохт ва бар оч номаи бузургвор раҳматаш омад. Порae мавизу гирдакон бад-он кӯдакон дод ва... аз эшон биситаду ба Разниц овард ва пеши банда ниҳод ва банда пеши худованди ҷаҳон фиристод. Банда бо ҳавохоҳӣ ва хидмат алқобе, ки арзонӣ доштаанд, азизтар аз бинони хеш доштааст ва тоҷи сари хеш карда ва дар хизона гиромитарин ҷое ниҳодааст. Бо чандин бандагӣ ва бо чандин тавакқӯъ, алқоб дарег медорӣ ва касоне, қд эшон кадри фармонҳо нашиносад ва бар мисоли ӯ истихфиф кунанд ва лақабҳое, ки арзонӣ дорӣ, хор доранд, эшонро лақаб дихӣ.

Чун олим ба Бағдод шуд ва хидматҳо арз доду набишта таслим кард, халифаро аҷаб омад ва ба хокон номаи итоб фармуд набиштан ва расул фиристод. Ва расули Маҳмуд шаш моҳ бар дари халифа бимонд ва қисса дарун мефиристод ва аз ҷиҳати Маҳмуд алқоб мехост ва ҷавоби шофӣ намеёфт, то рӯзе фатво набишт, ки агар подшоҳи олам фародор ояд ва шамшер запад ва бо кофирону мушрикони, ки душманони худою расулан, ҳарб кунад ва буткадаҳоро ба масҷид кунад ва дорулқуфуро дорулислом гардонад ва амиралмӯъминин аз ван дурдаст бошад ва обҳои азим ва кӯҳҳои баланд ва биёбонҳои махуф дар миён бошад ва ҳолҳо, ки ҳодис мешавад, ҳар вақт натавонад намудан ва илтимоси подшоҳ аз ван вафо нашавад. Шояд ки шарифе ба ниёбат бинишонад ва бад-ӯ иктидо кунад, ё на. Ва ин фатво ба дасти яке доданд, то ба дасти қози-ул-қуззоти

Бағдод дод ва козӣ бнхонд ва фатво набишт, ки шояд. Ва иусхате аз он фатво дар миёни қисса ннҳод ва дар он қисса набишта буд, ки макоми банда дароз гашт ва Маҳмуд* ба сад хазор бандагию хидматҳо ва қурбатҳо лакабе чанд илтимос мекунад ва худованди чаҳон аз вай дарег дорад ва умеди малики ғозиро вафо намекунад ва бад-ин қадар бо вай музояқат меравад. Агар Маҳмуд бағд аз ин бар ҳукми ин фатво, ки аз шаръ ёфтааст, ба хатти қози-ул-қуззот равад, маъзур бошад, ё на, халифа он қисса бархонд ва дарҳол ҳоҷибалбобро ба вазир фиристод, ки ҳам акнун расули Маҳмуро пеши худ хон ва дилгармияш деҳ ва хилъату ливо ва аҳднома ва лакаб, ки фармуда, будем, сохта гардон ва ба хушнудӣ гусел кун, бо ин ҳама ҳавохоҳӣ ва хидмати писандида ва кӯшиши Маҳмуд ва ҷалдии вай ва донишмандӣ «Амин-ул-миллат» зиёдат карданд ва Маҳмуро лакаб—«Амин-ул-миллат» ва «Яминуддавла» буд.

Ва имрӯз камтар касро камтар аз даҳ лакаб, ё ҳафт нависанд, ҳашм гирад ва Сомониён*, ки чандин сол аст, ки подшоҳони рӯзгор буданд ва аз Мовароуннаҳр сар то ба сар ва аз Хоразм то Нимрӯз ва Разнин фармон доданд, ҳар касро як лакаб будааст. Нӯхро* «Шоханшоҳ» хонданд. Падари Нӯҳ Мансурро* «Амири садид» ва падари Мансурро «Амири ҳамид» ва падари Нӯҳ Насрро* «Амири сайд» ва Исмоил ибни Аҳмадро* «Амири одил» ва дар таворих «Амири мозӣ» ва Аҳмадро «Бӯсаид» ва монанди ин лакаб дархӯрди мард бояд. Ва лакаби «Қуззот» ва «аиима» ва уламои дини Мустафо *... чуин бояд: «Мачдуддин, Шарафаддин, Шарафулислом, Сайфуссуннат, Зайнушшариат, Фахруламо» ва монанди ин. Аз баҳри он ки кунияти ислому шариат ва суннату илм тааллуқ ба илму уламо ва айима дорад. Ва ҳар кӣ ӯ на олим бошад ва аз ин лакабҳо бар худ ниҳад, подшоҳ ва аҳлн тамиз ва маърифат бояд ки рухсат надиханд ва он касро молиш диханд, то ҳар кас аңдозаи хеш нигоҳ дорад. Ва ҳамчунин сипаҳсолорону умаро ва муқаттагон ва гумоштагонро ба «давлат» хондаанд; чун «Санфуддавла» ва «Ҳисомуддавла» ва «Заҳируддавла» ва «Чамолуддавла» ва монанди ин. Ва омилону амидон ва мутасаррифони некро ба «мулк» бозхонанд чун «Амидулмулк» ва «Низомулмулк» ва «Чамолулмулк» ва «Шарафулмулк» ва «Шамсулмулк» ва монанди ин. Ва одат нарафта буд, ки амири турк лакаби «хочагон» бар худ ниҳад, ё хочагон лакаби «ақобири сипоҳ» ва туркон бар худ ниҳанд. Пас аз вафоти султони сайд, шаҳид Алпарслон*,... ки рӯзгор футуру фитна буд, тамиз аз миён бархост ва алқоб дарҳам омехта шуд. Ва

камтарин касе бузургтарин лакабе мехоҳанд ва медиханд, то лакаб чунин хор шуд. Ва аз он аҳд, ки подшоҳи Дайламон буданд ва дар Ироқ он гаҳ бузургвортар аз эшон касе набуд, якеро «Рукнуддавла» лакаб буд ва якеро «Азадуддавла». Вазирони эшонро устодн Чалил ва устоди Хатир ва вазире, ки аз вай бузургтар ва фозилтар ва чавонмардтар набуд дар Ироқ мулуки Дайламо Соҳиб Аббод буд ва лакаби ӯ «Кофиулкифот» ва лакаби вазири Султон Маҳмуд* «Шамсулкифот» буд... Амралмӯъминин Алмуқтадо* биамруллоҳ алқоби Султон Маликшоҳ* — «Қудсиллаҳ рӯҳалазиз Муизиддунё ваддин» навишт. Пас аз вафоти ӯ нораллаҳи бурҳонаху суннат гашт. Султон Баркаёрикро* — «Рукнуддунё ва ваддин» ва Исмоилро* — «Муҳайёуддунё ваддин» ва Султон Маҳмуро — «Гиёсуддунё ваддин»...

Бар фармони мулк ҳам ин лакаб нависанд. Ва зинат дар алқоби абнои мулк дарафзуд ва эшонро ин лакаб сазост аз чиҳати он ки маслиҳати дин ва дунё дар маслиҳати эшон бозбастааст ва чамоли мулку давлат дар бақои подшоҳ мутассил аст.

Ин аҷаб аст, ки камтар шогирд ва ё омили турк, ки аз вай бадмазҳабтар нест ва дину мулкро аз вай халалу фасод аст, хештанро «Муинуддавла», «Чамолумулк», ё «Шамсулмулк», ё «Мӯидуддин», «Амидудмулк» ва монанди ин лақабҳо кардаанд. Ва нахустин вазирро, ки лакаб оварданд, Муқтадо буд, ки дар алқоби «Назирумулк», «Қавомиддин» дарафзуд. Ва акнун ҳар беилме ва ноаҳле ва маҷхуле «дин» ва «давлат» ва «мулк» дар алқоби хеш овардаанд...

ФАСЛИ ЧИҲИЛУ ДУВВУМ

АНДАР ДУ АМАЛ ЯК МАРДРО НОФАРМУДАН ВА АМАЛ БА МАРДУМИ ПОҚДИНУ ШОИСТА ДОДАН

Подшоҳони бедор ва вазирони хушёр ба ҳар рӯзгор ҳаргиз ду шуғл як мардро нафармудандӣ ва як шуғл ду мардро, то кори эшон ҳамеша ба низом ва равақ бувад, аз барои он ки чун ду шуғл як мардро фармоянд, ҳамеша аз ду шуғл яке бархалал бошад ва ё тақсире воқеъ шавад. Аз чиҳати он ки марде дар ду шуғл ба вочиб киём накунад ва дар он кор халал равад. Ва чун нигоҳ кунӣ он касро, ки ду шуғл бувад, ҳамвора кори ӯ бархалал бошад, муқассир ва маломатзада. Ва боз ҳар гоҳ ки ду мардро як шуғл фармоянд, ин бад-он ва он бад-ин афғанад, ҳамеша он

корнокарда монад. Бад-ин маънист, ки «хона ба ду кадбону норурфта бувад ва аз ду кадхудо вайрон». Ва харду кас хамеша ин андешанд, ки агар ман дар ин кор ба вочиб ранч бараму тимор дорам ва нагузсрам, кн. ҳеч халале бад-он роҳ ёбад, худоваидгсри мо пиқдорад, ки ин кифоят аз хунари ёри ман аст, на аз ман. Ва они дигар низ хамин андеша кунад. Чун бинигарн,. он шуғл бархалал бошад ва агар фармоянда гӯяд: — Ин шуғл чаро бар инчунин аст?

Он гуяд: — Ив таксир кард. Ва ин гӯяд:—Он кард.

Ва чун ба асл равад ва бияндешад, чурм на бар ни бошад ва на бар он, бар он кас бувад, ки як шуғл ду касро фармуд. Ва ҳар гоҳ ки вазир бекифоят бошад ба подшоҳ ғофил, нишонаш он бувад, ки як омилро ду амал фармоянд ва зиёдаттар. Ва мард ҳаст, ки даҳ амал дорад ва агар шуғли дигар падида ояд хам, ба сари худ нависад ва бад-ӯ диҳанд ва андеша иакунанд, ки он мард аҳли он ҳаёт ё на? Ва дабнрию тасарруф ва муомилат дорад ё на? Ва чандин шуғл, ки дар худ пазируфт, ба сар барад ё на? Ва низ мардони кофӣ ва шоиста ва мӯътамади корхо кардаро махрум гузоштаанд ва маътал ва ҳеч касро андеша ва тамизи он на, ки чаро мачхул ва беасле чанд чандин шуғл бар худ нависад ва маъруфону кордонон як шуғл надоранд ва маҳруму маътал монда, хосса касоне, ки ҳақ вочиб гардонидаанд ва хидматҳое писаида карда. Ва ачабтар он, ки ба ҳама аҳде ва рӯзгоре шуғл ба касе фармудандӣ, ки ӯ ҳаммазҳаб ва ҳамэътикодя ӯ будӣ ва асил. Ва агар аз шуғл эъроз кардӣ ва кабуҷ наяфтодӣ, ба зур дар гардани ӯ карданди, то лочарам он кор зоеъ нашудӣ ва раият осуда буданд ва муқаттаъ некному бегазанд ва подшоҳ фориғ.

Аммо имрӯз ин тамиз бархостааст...

Давлат ба камол расидааст ва банд аз чашми бад метарсад ва намедонад, ки ин кор ба кучо хоҳад анҷомид. Дар рӯзгори Махмуду Масъуд* ва Туғралу* Алпарслон*.... ҳеч габрею тарсо ва рофизиеро ёрои он набудӣ, ки ба сахро тавонад омад, ё пеши бузурге шудӣ. Кадхудоёни туркон ҳама мутасаррипешагони Хуросон будаанд ва дабирони Хуросон ханафимазҳаб ё шафаъвии покиза бошанд. Дабирон ва омилони бадмазҳабро ба ҳештан роҳ надодаанд ва на туркон харгиз раво доштандӣ, ки эшонро шуғл фармоянд. Гуфтанд, инон ҳаммазҳабн даиламонанд ва хавохохи эшон чун пой устувор кунанд, кори туркон ба зиён оваранд ва мусулмононро ранҷо расонанд. Ва душман он беҳтар, ки дар миёни мо набошад, лочарам, беофат мезистанд. Ва акнун кор ба ҷое

расида, ки даргоҳу девон аз эшон холи нест ва пур шудааст ва дар дунболи ҳар турке даҳу бист аз эшон медаванд. Ва дар тадбири онанд, ки як хуросониро гирди даргоҳу девон нагузоранд, ки бигузаранд ва пораи ноне ёбанд. Ва туркон он гаҳ аз фасоди эшон огах шаванд ва сухани банда ба ёдашон ояд, ки девон аз дабири мутасаррифони Хуросон холӣ бошад. Ва агар касе дар он рӯзгор ба хидмати турке омадӣ ба кадхудое ё ба шуғле дигар, агар гуфтӣ: «ҳанафимазҳабам, ё шофеимазҳаб» ва ё аз шаҳре, ки суннӣ бошанд, қабул кардӣ. Ва агар гуфтӣ: «Шиаям ва аз Қуму Кошон ва Обаам», ўро напазируфтӣ. Гуфтӣ; «Бирав ба саломат, ин ки маро медиҳӣ, дар хонаи хеш бинишин ва бихўр». Ва Султон Туғрал* ва Алпарслон ҳеҷ нашуниданди, ки амири турк рофизиеро ба хештан роҳ додааст. Ва агар яке аз подшоҳон роҳ додӣ, бо ў итоб кардӣ ва хашм гирифтӣ.

ҲИКОЯТ

Рўзе султони шаҳид Алпарслон... чунин шунид, ки Ардам Ваҳҷадониро дабири хеш карда. Кароҳияташ омад, аз он чӣ гуфта буданд, ки Ваҳҷад ботини.мазҳаб аст. Дар боргоҳ Ардамро гуфт, ки душмани манию хасми мулк. Ардам ин бишунид ва дар замин афтоду гуфт: — Эн худованд, ин чӣ сухан аст? Ман камтар бандаам худовандро, чӣ тақсир кардаам, то ин ғоят дар бандагию ҳавохоҳӣ?

Султон гуфт:—Агар душмани ман нести, чаро душмани маро ба хидмат овардай?!

Ардам гуфт: — Он кист? Султон гуфт: — Ваҳҷадӣ— он, ки дабири туст. Гуфт: — ў кӣ бошад, дар ҳама ҷаҳон ва агар ҳама заҳр гардад, ин давлатро чӣ тавонад кард?! Гуфт: — Биравед ва он мардакро биёред. Рафтанд ва ҳам дар вақт Ваҳҷадиро пеши султон оварданд. Султон гуфт: — Эй мардак, ту ботнинин ва мегўӣ, ки халифаи Бағдод ба ҳақ_ нест? Гуфт: — Эй худованд, банда ботинӣ нест, шеи аст, яъне рофизи*. Султон гуфт;— Эй мардак, равофиз низ чунон некӯ нест, ки аз ў бозгўӣ.

Пас, бифармуд ҳосушонро, то чандон снли дар мардак бастанд, ки гуфтанд, худ бимурд ва аз сарояш берун карданд. Пас, рўн сўи бузургон карду гуфт: — Гунаҳ ин мардакро нест, гуноҳ Ардамрост, ки бадмазҳабею кофире ба хидмат овардааст. Ва ман на як бору ду бор, балки сад бор бо шумо гуфтам, ки шумо лашкари Хуросон ва Мовароуннаҳред ва дар ин диёр бегонаед ва ин вилоят ба шамшеру қаҳр ва тағаллуб гирифтаед. Мо

ҳама мусулмонони иокизаем ва аҳли Ироқ ғулб бадмазҳаб ва баддин ва бадэътнқод бошанд ва ҳавохоҳи Дайлам, ки лашкари Ироқанд. Вэ миёни турку дайлам душмани ва хилоф на имрӯзина аст, балки аз қадим аст. Ва имрӯз худой азда ва чалла турконро аз баҳри он азиз гардонидаст ва бар эшон мусаллат карда, ки туркон мусулмон ва покизаанд ва ҳавию бидъат нашиносанд ва эшон ҳама мубтадеъ ва бадмазҳаб ва душмани турк. То очиз бошанд, тоат медоранду бандагӣ мекунанд ва агар камтар гунае қувват гиранд ва заъфе дар кори туркон падида ояд, ҳам аз чихати мазҳаб ва ҳам аз чихати вилоят якеро аз мо туркон зинда намонанд ва аз хару гов камтар бошанд, он ки дӯсту душман надонанд.

Пас, бифармуд, то мӯи асб микдори дувист дирам санг биёярданд ва якто мӯй аз миёна берун кашанд ва Ардамро гуфт: — Ин бигусил.

Ардам биситад ва бигусехт ва панҷ мӯи дигар ўро дод ва ҳам бигусехт ва даҳ мӯи дигар ҳам осон бигусехт. Пас, фаррошро бихонд, гуфт: — Ин ҳамаро расан тоб, микдори се газ.

Битофт ва биёвард. Султон ба Ардам дод, то бигусалад. Ҳарчанд кӯшид ва чаҳд кард, натавонист. Султон гуфт: — Масали душман низ инчунин аст, ягон ва дугон ва панҷ осон тавон нест кардан, лекни чун бисёр шаванд ва пушт ба якдигар ниҳанд, эшонро аз поп барнатавон кандан. Ва ин ҷавоби он аст, ки гуфтӣ, ки «ин мардак ҳама захр гардад, давлатро чӣ тавонад кардан». Чун аз инҳо як-як миёни туркон дароянд ва шуғл ё кадхудоии эшон кунанд ва бар аҳволн эшон вокиф шаванд, камтар вақте, ки дар Ироқ хурӯҷ падида ояд ва ё Дайламон оханги мамлакат кунанд, инҳо ҳама дар сирру алония даст бо эшон яке кунанд ва бар ҳалоки туркон кӯшанд. Ту турки ва аз лашкари Хуросон, туро кадхудову дабир ва пешкор ҳама хуросони бояд ва ҳама турконро инчунин, то ҳалал дар кори туркой наёяд. Чун ту бо мухолифи подшоҳ ва душмани хеш мувофиқат кунӣ, хиёнате бошад, ки бо хеш ва бо подшоҳ карда бошӣ. Ва агар туро шояд, ки бо тани хеш ҳар чӣ хоҳӣ, кунӣ, подшоҳро нашояд, ки даст аз ҳазм ва эҳтиёт бидорад ва ё хиёнаткунандаро ибко кунад. Бар ман аст, ки шуморо ниғаҳдорӣ кунам, ки худой таоло маро бар шумо солор кардааст, на шуморо бар ман. Ва ин қадар надонед, ки ҳар кӣ бо мухолифи подшоҳ дӯсти варзад, аз душманони подшоҳ бошад ва ҳар кӣ бо дӯстори муфсидон суҳбат дорад, ҳам аз эшон бувад!

Ва дар ин ҳол, ки ин суҳан бар лафзи султон бирафт, хоҷа имоми

Муштаб ва козӣ имоми Бубакр ҳозир буданд. Рӯй сӯи эшон карду гуфт: — Чи гуед андар ин, ки ман гуфтам? Гуфтанд: — Худованди олам он мегӯяд, ки худой азза ва чалла ва расули ӯ... мегуяд дар маънии рофизиён~ва мубтадеону ботиниён ва аҳли зимма.

Аз душманони дуст хазар карданат равост,
Бо дӯстони дӯст туро дӯстӣ нақӯст.
Чун нешу нӯш ҳамебоядат бибуд,
Бо дӯстони душману бо душманони дуст.

Пас, султон Алпарслон... қариб як моҳ, ба Ардам сухан нагуфт ва сар гарон дошт, то бузургон дар ҳаққи вай шафоатҳо карданд ва бисёр гуфтанд, то дил хуш кард ва аз сари он даргузашт.

Ва акнун бар сари ҳадис бозравем. Ҳар вақт, ки маҷхулону беаслонро ва бефазлонро амал фармоянд ва маъруфону асилонро маътал гузоранд ва яке панҷшаш амал фармоянд ва яке аз инонро амал нафармоянд, далел бар нодонии вазир бошад.

Ва бадтарин душман ин аст, ки даҳ амал як мардро фармояд ва даҳ мардро як амал нафармояд, дар он мамлакат мардуми маҳруму маътал бисёр бувад, ки онро дарнатавон ёфт. Пас агар вазир окилу доно бошад, аломат он бошад, ки корҳо ба мардуми аҳл тавфиз кунад, то мулкро завол наёяд.

Масали ин ҳамчунон аст, ки яке фасоди мамлакат чӯяд, ҳар замон тавфирҳо менамояд худованди олавро... бар он дошта, ки ҷаҳон софест, дигар душманею муҳолифе намондааст, ки муковимат тавонад кардан ва қурби чаҳорсад ҳазор савор мавочиб мехуранд, ҳафтаи ҳазор кнфоят бошад ниғаҳ доранд. Ба ҳар вақт, ки хочат афтад, номзад кунанд. Дигаронро ачре ва чомағн бозгиранд, то хизонаро ҳарсола чандин тавфир бошад ва ба андак рӯзгоре ҳазина пурзар шавад. Чу.1 худованди олам... бо банда бигуфт, банда донист, ки он сухани кист ва дар ин фасоди мамлакат мехоҳад. Ҷавоб дод, ки фармон худовандро, валекин агар чаҳорсад ҳазор мардро ачре ва чомағи медиҳанд, лочарам, Хуросону Мовароуннаҳр то Қашғару Билосоғуи ва Хоразму Нимрӯз ва Ироқайну Поре ва вилояти Мозандарону Озарбойҷон ва Арману Аррон ва Антокия ва Байтулмақаддас дорад. Ва банда хости, ки худованди олам ба чои чаҳорсад ҳазор мард ҳафтсад ҳазор мард дошти аз баҳри он ки чун мард беш будӣ, Ғазнину Синд ва Хинд худовандро будӣ ва ҳама Туркистон, Чину Мочин дошти ва ҳама Хабащу Барбар ва Руму Миср ва Мағриб дар

итоат будӣ аз чихати он ки хар подшоҳеро, ки лашкар бештар будӣ, вилоят бештар ва хар киро лашкар камтар, вилоят камтар. Хар он кӣ аз лашкар бикоҳад, аз вилоят бикоҳад.

Дигар, маълуми раъйи олий бошад, ки чун аз чаҳорсад хазор мард ҳафтад хазор бидоранд, сесаду ей ҳазорро ном аз дафтар биситуранд, ба ҳама хол сесаду ей хазор марди дигар ба изофати он шавад, то зилда бошанд ва чун аз ин давлат умед бибуранд, худовандгори дигар ба даст оваранд ва ӯро бар хештан сардор кунанд, чандон халал кунанд, ки хизонаҳое чандинсола дар сари он шавад ва бошад, ки он кор бо салоҳ наёяд. «Мамлакат ба мардон тавон доштан ва мардро ба зар». Ва хар кӣ маликро гӯяд, «зар бигир ва мардонро бигузор», ӯ ба ҳақиқат душмани малик аст ва ғасод мечӯяд ва ин зар ҳама аз мардон ба даст омадааст, набояд шунидан сухани он кас

Мисоли уммоли муаттали маҳрум низ ҳамчунин аст, чун касоне, ки эшонро дар давлат шуғлҳои бузург ва амалҳои сангин карда бошанд ва ҳаққи хидмат доранд, вочиб иакунад, ҳаққи эшон фуру гузоштан аз эшонро зоеъ ва маҳруму бенасиб бидоштан ва амал нофармудан, на аз мурувват бошад, балки чунин вочиб ояд, ки эшонро амал фармуда ва маишате арзонӣ дошта шавад ба кадри кифоят, то ҳам баъзе аз ҳуқуқи эшон гузорда бошанд ва эшон ҳам аз давлат маҳрум набошанд. Ва дигар гурӯҳе бошанд аз аҳли или ва аҳли фазл ва арбоби муруввату асҳоби шараф, ки эшонро дар байтулмол насиб бошад ва мустаҳикки назар ва идрор бошанд, на касе эшонро шуғл фармояд ва на идрорею назаре ёбанд ва маишате. Чун маҳрум монанд ва аз давлат бенасиб гарданд ва рӯзгоре фароз ояд, ки дар он рӯзгор пешкорони подшоҳ беҳайр бошанд ва аҳволи ин мустаҳиккон ба подшоҳ нарасонанд ва ин мутасаррифонро амал нафармоянд ва шарифону омилонро дар он мудохилат надиханд. Ин тоифа чун умед аз он давлат бардоранд, бадсиголи давлат шаванд, айбҳое, ки бар омилону дабирон ва наздикони подшоҳ бувад, бар сахро афғанаид ва якеро, ки болаттар бошад ва сипоҳу хоста бошад, дар пеш раванд ва тахлитҳо кунанд ва бар подшоҳ берун оянд ва мулкро ошуфта доранд, чунон ки дар рузгори Фаҳруддавла* карданд.

ҲИКОЯТ

Чунин гӯянд, дар шаҳри Рай ба рӯзгори Фаҳруддавла, ки Соҳиб

Аббод вазираш буд, габре буд тавонгар, ки ўро Бузарчумеди Райюф гуфтандӣ. Бар кӯҳи Табарак сутудоне бикард аз чихати хеш, ки имрӯз бар чой аст ва онро акнун «дидаи сипаҳсолор» мехонанд, бар болои гунбази Фахруддавла аст. Бисёр ранч бурд ва зар ҳазина кард Бузарчумед, то он сутудон бар сари он кӯҳ тамом кард. Марде буд мӯҳтаснби Рай, номи ӯ Носирамон. Он рӯз, ки он сутудон тамом шуд, ба баҳонае он чо шуд ва бонги намоз баланд бикард. Сутудон ботил шуд. Баъд аз он «дидаи сипаҳсолор» ном бикарданд. Иттифок, чунон афтод, ки дар охири аҳди Фахруддавла баридон бардоштанд, ки ҳар рӯз ей ва чихил кас аз шаҳр берун меоянд ва бар ин «дида» мешаванд ва то офтобзардӣ он чо мебошанд, он гоҳ фурӯд меоянд ва дар шаҳр мепарогананд ва агар касе аз эшон пурсиди, ки «шумо ҳар рӯз бад-ин «дида» ба чи кор мешавед?» Нагуфтандӣ. Фахруддавла фармуд:— Биравед ва эшонро пеши ман оред ва ҳар чӣ бо эшон бубинед, биёред. Қавме аз мукимоти даргоҳ бирафтанд ва бар он кӯҳ шуданд. Зери «дида» овоз доданд, то он ҷамоат бишуниданд, фурӯ нигаристанд. Хочибч Фахруддавларо диданд бо қавме. Нардбон фуру гузоштанд, то он қавм баромаданд. Нигоҳ карданд, шатранчу нард густурда ва давоту калам ва коғаз ниҳода ва суфраи нон даровехта ва сабӯн об ва ҳасире бозафганда, гуфт: — Фахруддавла шуморо мехонад.

Эшонро овард, то пеши Фахруддавла. Қазоро Соҳибкофӣ дар пеши Фахруддавла нишаста буд. Фахруддавла эшонро ғурсид, ки шумо чӣ кавмед ва ба чи кор ҳар рӯз бар он «дида» мешавед ва муддатҳост, то бар он чо меравед?

Эшон гуфтанд: — Рост бигуем, зинҳор хоҳем ва бар ҳама пӯшида нест, ки мо на дуздему на хунӣ ва на рахза.ну на зани ка-се фиребандаем ва на фарзанди касеро ба ғуломӣ бурдаем ва на ҳаргиз касе ба сабаби мухале ва ранче пеши малик омадааст ба гила. Ва агар малик моро ба чон зинҳор ди.хдд, бигӯем, ки мо чӣ кавмем?

Фахруддавла гуфт: — Шуморо амоя додаем ба чону ба тан ва ба хоста. Ва бад-он савъанд ёд бикард, аз он чӣ бештарро мешинохт. Чун ба чон эмин шуданд, гуфтанд: — Мо кавми дабиронем ва мутасаррифонем муаггалмонда дар рузгори ту ва маҳруму бенасиб аз давлатӣ ту ва касе моро шуғл намефармояд ва нигаристе накунад ва шунаедем, ки дар Хуросои подшоҳе паид омадааст, ки ўро Махмуд * мехонанд. Аҳли фазро ва ҳар киро дар вай хунареет ва донише доранд, харидори

мекунад ва зоеъ намегузорад. Акнун мо дил дар вай бастаем ва. умед аз ин мамлакат бибурида, хар рӯз бар нн «дида» шикоятӣ рӯзгор ба. якдигар мегӯем ва хар кӣ аз роҳ дар-ояд, хабари Маҳмуд мепурсем ва ба дӯстони мо, ки онҷоанд, номаю мулотифа менависем ва аҳволҳо менамоем ва талаби суҳбати вай мекунем, то ба чониби Хуросон равем, ки кавме сохибаёлонем ва дарвеш гаштаем. Ба ҳукми зарурат хонаи хеш мегузорем ва ба талаби шуғл хидмат мекунем. Холи хеш гуфтем. Акнун фармон худовандрост.

Фахруддавла чун ин сухан бишунид, рӯй ба Соҳиб карду гуфт: — Чӣ мебинӣ ва моро чӣ мебояд кард бо инҳо?

Соҳиб гуфт: —Малик эшонро амон додааст ва аҳли каламу фазланд ва мардумзода ва баъзеро банда мешииосад ва тааллуқ ба банда доранд. Кори аҳли каламро ба банда бозгузор то он чӣ вочиб кунад, баида дар ҳаққи эшон кифоят кунад, чунон ки фардо хабари эшон ба хидмат расад.

Пас, ҳамон хочибро фармудалд, ки эшонро ба сарои Соҳиб бурд ва бисупурду худ бозгашт. Эшон битарсиданд ва бар ҷони хеш меларзиданд, ки то Соҳиб биёяд ва эшонро чӣ укубат кунад. Чун Соҳиб ба сарои хеш омад, дар эшон нигарист. Замоне шуд, ки фарроше биёмад ва ҳамаро бардошт ва дар хучрае бурд чун биҳишт ораста ва. фаршҳои муртафеъ афганда, дастхд ниҳода.

Гуфт: — Биравед ва хар кучо хоҳед, бинишинед.

Эшон бирафтанд ва бар он матраҳҳо бинишастанд. Чун соате буданд чуллоб оварданду хон орастаид. Аз анвои хӯрданӣ биёварданд, бихӯрданд ва даст бишустанд. Шароб оварданду маҷлис биниҳоданд ва мутрибон самоъ баркашиданд. Эшон ба самоъ ва завқ машғул буданд ва берун аз се фаррош, ки хидмати эшон мекарданд, ҳеч касро дар он хучра роҳ набуд ва кас надонист. ки холи эшон бар чӣ вачх аст ва ҳама шахр аз зану мард надонист ахволи эшон ва дар ғам мебуданд ва фарзандони эшон мегиристанд. Чун рӯз ду-се бигузашт, хочибе аз они Соҳиб даромад ва гуфт: — Соҳиб мегӯяд, «донед, ки хонаи ман зиндонро нашоёд, имрӯз ва имшаб меҳмони манед ва агар бо шумо зиштӣ хоستانдӣ юард, шуморо ба хонаи ман нафиристандандӣ». Дил фориф доред, ки чун Соҳиб аз девон бозояд, дар тартиби шуғли шумо машғул гардад.

Дархол дарзиро фармуд, то ей чомаи дебо бибурид ва ей асб бо зинҳо рост карданд. Дигар рӯз, ки офтоб баромад, он ҳамя пардохта буд, ҳамаро пеши худ хонд ва хар якеро чомаю дасторе ва асбею сохте бидод

ва ба шуғле номзад кард ва баъзеро идрор фармуд ва хамгинонро силат дод ва ба хушнудӣ ба хонаҳои эшон фиристод. Дигар руз ба саломи Соҳиб омаданд, гуфт: — Акнун мултафа манависед ба Махмуд ва заволи мамлақату малик махоҳед ва шикоят макунед.

Чун Соҳиб пеши Фахруддавларо шуд, пурсид, ки «бо он ҷамоат чи кардед?» Гуфт: — Эй худованд, ҳар якеро асбе ва соҳте ва яқдаст ҷома бидодам ва нафақа низ бидодам ва ҳар кӣ дар ин девон ду шуғл дошт[^] яке биситадаму бо эшон додам, чунон ки ҳамаро бо амали шоиста »а дархӯр, боз ба хонаҳо фиристодам.

Фахруддавларо хуш омаду биписандид ва гуфт: — Агар чуз ин кардӣ, нашоистӣ ва кошкӣ он ки имсол кардай, пеш ба ду сол карда бодӣ, то эшонро ба муҳолифа рағбат наояфтодӣ.

Баъд аз ин набояд, ки мардеро ду амал фармоянд, ялло мардеро амале, то ҳама амалҳо бо раванқ бошанд. Ва дигар ду-се амал як мардро мафармой, ки айш бар мутасаррифон тангс шавад ва айбҷуёну соҳибтарафон гуянд, дар шаҳру мамлақати эшон мард намонда-аст, ки мардеро ду шуғл мефармоянд ва ба бекифоятии МО ҳамл кунанд ва набинӣ, ки бузургон гуфтаанд: «Ликуллӣ амалин ричолу».

Ва дар мамлақат шуғлҳои бузург бошад ва хурду миёна, ҳар омиле мутасаррифпешаеро бар андозаи кифоят ва фазлу андозаи олат як шуғл мефармой ва агар касе як шуғл дорад ва, шуғле дигар хоҳад иҷобат накунад, то ин расми мӯҳдас аз мамлақат бияфтад ва чун ҳама мутасаррифон бо амал бошанд, мамлақат ободон шавад. Дигар он ки мулк ба уммол ораста бошад ва бузургони сипоҳ ва сари ҳама омлон ва мутасаррифон вазир бошад ва ҳар он гоҳ, ки вазир бад бошад ва золиму дароздаст, уммол ҳама ҳамчунон бошанд. Ва агар омиле тасарруфи нек донад ва дабирию муставфӣ ва муомилатшиносе бошад, ки дар ҳама ҷаҳон назир надорад, чун бадмазҳаб бошад ва бадкеш, чун... тарсову габр, мусулмонро ба бахонаи ҳисоб ва амал ранҷ намоянд ва истихфоф кунанд. Чун мусулмон аз ин кешӣ баду мазҳабӣ бад тазаллум кунанд ва бияоланд, ўро маъзул бояд кард ва молиш бояд дод ва бад-он машғул набояд шуд, ки гуянд дар ҳама ҷаҳон дабирӣ ва муҳсабӣ ва сиили бакифояттар аз ин нест. Агар ин аз миён бархезад, ҳама муомилат ба зиён ояд ва ҳеч кас ин шуғл натавонад кард, дурӯғ гуянд. Ин сухан набояд шунид ва ўро бо дигарӣ бадал бояд кард...

Гуфтем, ки уммол ва шуғли эиҷул тааллуқ ба вазир дорад. Ва вазири

нек подшохро некӯном ва некӯсярат гардонад ва ҳар подшоҳе, ки ӯ бузург шуд ва бар чаҳониён фармон ёфт ва то қиёмат номи ӯ ба некӣ мебаравд, ҳама он буданд, ки вазирони нек доштаанд ва пайғомбарон... хамчунин Сулаймон * чун Осафи Барҳиё* дошт ва Мӯео... чун Ҳорун ва Исо* чун Шамъун * ва Мустафо *... чун Абӯбакри Сиддиқ... ва аз подшоҳони бузург чун Кайхусрав * ва Гударс* ва Манучеҳрро * чун Сом * В'а Афросиёбро * Пирони Виса * ва Гуштоспро * чун Ҷомосп * ва Рустам чун Завора ва Баҳроми Гӯрро * чун Хӯразӯр ва Нӯширвоаи Одилро * чун Бузарҷмеҳр * хулафои Башни Аббосро * чун Оли Бармак * ва Сомониёнро * чун Балъамиён ва Султон Маҳмудро * чун Ахмади Ҳасан * ва Фаҳруддавларо * чун Соҳиб Аббод * ва Султон Туғралро* чун Абунастри Кандарӣ ва султон Алпарслонро * ва султон Маликшоҳро * чун Низомулмулк Алҳасан ва монанди ин бисёранд.

Аммо вазир бояд, ки покдин ва покэътикод ва ханафи'мазҳаб бошад, ё шофеимазҳаб ва соҳибкаламу подшоҳдӯст бувад. Ва агар вазирзода бошад, бузургвортар ва муборақтар, ки аз рӯзгори Ардашери Бобакон * то рӯзгори Яздгурди * Шаҳриёр, то охири мулуки ачам хамчунон ки подшоҳ фарзанди подшоҳ боистӣ, вазир хам фарзанди вазир боистӣ. Ва то ислом да.рнаёмад, хамчунин буд. Чун мулк аз хонаи мулуки ачам бирафт, вазорат аз хонаи вузаро берун рафт.

ҲИКОЯТ

Чунин гӯянд, ки рӯзе Сулаймон ибни Абдулмалик * бор дода буд. Ва бузургони давлату надимони ӯ ҳозир буданд ва бар забони ӯ чунин рафт, ки «мулки ман агар аз мулки Сулаймон ибни Довуд * бештар нест, камтар хам «ест, илло он ки ӯро бо деу пари ва вухушу туюр фармон буд ва маро нест ва он ганчу таҷаммул ва зинат ва мамлақату лашкар ва фармонравой, ки марост, имрӯз дар ҳама олам кирост ва ё пеш аз ман киро буд ва чӣ дармебоад дар подшоҳии ман, ки надорам?»

Яке аз бузургон ӯро гуфт: — Беҳтарин чизе, ки дар мамлақат дарбояд ва подшоҳон доштаанд, малик надорад. Гуфт: — Чӣ гуна? Он чӣ чиз аст, ки ман надорам? Гуфт: — Он вазире, ки дархӯрди ту бошад, надорӣ. Ту подҷӯхӣ ва подшоҳзода ва туро вазире бояд вазирзода, кофӣ, ки «даҳ падари ӯ» вазир буда бошанд. Гуфт: — Дар чаҳон вазире бад-ин сифат ба даст ояд? Гуфт: — Ояд. Гуфт: — Кучо? Гуфт: — Ба Балх. Гуфт: — Он Чаъфари Бармак * аст ва падарони ӯ то Ардашери Бобакон * вазирон

будаанд ва «Навбахори Балх», ки оташкадаи к. ад ими аст, бар эшон вакф аст. Чун ислом падида омад ва давлат аз хонадони Мулуки Ачам бнрафт, надарони ўро ба Балх мақом афтод ва ҳамон ҷо бимоиданд, вазорат эшонро маврус аст ва китобхост эшонро дар тартиб ва сияри вазорат нихода, ки чун фарзандони эшон хату адаб биёмухтаиди, он кутуб бад-эшон доданди, то ёд гирифтандӣ ва сирати писарани эшон чун сирати падарони эшон буди. Дар ҳама маонӣ ирси вазорат эшонро шояд.

Ва аз Бани Умня ва Бани Марвон * ҳеч подшоҳе бузуртгар ва тавонгартар аз Сулаймон ибни Абдулмалик * набуд.

Чун ин суҳан бишунид, дил дар он баёт, ки Ҷаъфари Бармакро аз Балх биёранд, то вазорати хеш бад-у диҳад. Андешид, ки ханўз магар габр бошад. Пас, пурсид, ки мусулмон шудааст? Гуфт: — Оре.

Шояд шуд ва нома фиристод ба волии Балх, то Ҷаъфарро ба Дизишқ фиристад ва агар сад ҳазор динор бояд дар баргу таҷаммули ў бидаханд ва ўро ба ҷалолати ҳар чӣ тамомтар ба х^зрат фиристанд. Пас, волии Балх чун фармон бихонд, Ҷаъфарро сӯи Димишқ фиристод ва ба ҳар шаҳре, ки расидӣ, бузургони шаҳр истикбол кардандӣ ва ҳам бар ин гуна омад, то Димишқ. Ва чун ба Димишқ расид, саквой Сулаймон ибни Абдулмалик, ҳама бузургони давлат ва сипоҳ ба истикболи ў шуданд ва ўро ба ҳашмати ҳар чӣ тамомтар дар шаҳр бурданд ва ба сарой ҳар чӣ некӯтар фурӯд оварданд. Ва баъд аз се рӯз ўро пеши Сулаймон ибни Абдулмалик бурданд. Чун чашми Сулаймон бар вай афтод, ба дидору манзара-ш хуш омад. Чун Ҷаъфар бар айвон омад, хочибон ўро ба мартабат пеши тахт бурданду бинишонданд аа боз пас омаданд. Чун Ҷаъфар рост бинишаст, Сулаймон тез дар ў нигарист ва пас рун турш кард ва ба хашм гуфт: — Бархез аз пеши ма«!

Ҳочибон ўро баргирифтанд ва бозгардониданд. Ҳеч кас надонист, ки сабаби он чӣ буд? То намози пешин кард ва нишоти шароб кард ва бузургони давлат ҳозир омаданд ва нудамо бинишастанд ва даст ба шароб бурданд. Ва давре чанд бигашт ва, хуш биистод. Чун диданд, ки Сулаймон хеш дарб^амад, яже аз хавос гуфт: — Малик Ҷаъфари Бармакро бо чандин эъҷозу икром аз Балх бифармудӣ, то оварданд аз ҷиҳати шуғли бузург. Чун дар пеши амиралмуъминин бинишаст, ҳам нахустин бор дархол ўро сард кард. Сабаби он чӣ буд, ки бандагон дар таачҷуб бимонданд?

Сулаймон гуфт: — Агар на он будӣ, ки марди бузургзода аст ва аз

рохи дур омадааст, бифар, мудаме, то гардани ӯ бизадандӣ ҳамон соат, ки бо хештган захри котил дошт ва ҳам нахустин бор, ки пеш омад, захр тӯхфа овард.

Я«е аз бузургон гуфт: — Маро дастуре диҳед, то пеши ӯ равам ва аз ин ҳол бозпурсам, то худ чӣ гӯяд, мукир ояд, ё мункир шавад. Гуфт: — Бирав.

Дарҳол бархост ва ба назди ӯ шуд. Ва аз ӯ пурсид, ки «ту имрӯз чун пеши Сулаймон ра-фтӣ, захр доштӣ бо хештан?» Гуфт: — Бале ва ханӯз дорам. Инак дар нигини ангиштари ман аст ва п-адарони ман ҳамчуни доштаанд ва им ангиштарӣ ма.ро аз падар ёдгор ва мерос шудааст. Ва бадан ангиштарӣ падарони ман ҳар_гиз ба масал мӯрчае наёзурдаидӣ, то ба халоки одами чӣ расад. Вале аз ҷиҳати ҳазму эҳтиёти кор хешро доштаанд. Ва амшрону подшоҳон бисёр вақте маро аз ҷиҳати молу хоста ранҷо расонидаанд ва шиканҷаҳо карда. Дар ин \ол, ки Сулаймон * маро бихонд, ма.ро

ба ҳақиқат маълум набуд, ки ба сабаби чӣ хондааст. Ман андешидам, ни агар аз ман ганҷ талаб кунад, ё чизе хоҳад, ки вафо натавонам кард, ё ранҷе расонад, ки токати он надорам, нигини ангиштарӣ бадандон барканам ва захр бихӯрам, то аз ҳама ранҷу мазаллат бозраҳам.

Он мард чун аз вай суҳан бар ин чумла шунид, дарҳол бозгашт ва дар пеши Сулаймон омад, ин мочаро бозгуфт. Сулаймон аз ҳазму эҳтиёти ӯ ва бедориву хушёрӣ Ҷаъфар * аҷаб монд ва дил бар вай хуш кард ва узри вай бипазируфт ва фармуд, то маркаби хоси вай бибаранд ва бузургон ба дари сарои ӯ раванд ва ӯро бо чалолу икрам ба даргоҳ оранд. Пас, дигар рӯз ҳамчуни карданд. Пеши Сулаймон омад. Сулаймон ӯро даст доду аз ранҷи роҳ бипурсид ва бисёр бузургӣ намуду некӯӣ гуфт ва бинишондаш. Ва ҳам дарҳол хилъати вазорат пӯшонидаш ва давог пеш ниҳодан фармуд, то чанд нишон дар пеши ӯ бикард. Ва ҳаргиз Сулаймонро бадон хуррамӣ надида буданд, ки он рӯз Чун аз боргоҳ бархост, нишоти ша.роб кард ва маҷлисе биёростанд аз зарру чавоҳир ва фаршхон заркашида бофта, ки ҳаргиз ҷаҳониён чунон надида буданд ва ба маҷлис бинишастанд. Дар миёни хуррамӣ Ҷаъфар аз Сулаймон * пурсид, ки аз миёни чандин ҳазор мардум, малик аз чӣ донист, ки банда бо худ захр дорад? Сулаймон гуфт: — Чизе бо ман аст, ки бар ман аз ҳар чӣ дар хизона аст ва ҳар чӣ дорам, аз интар аст ва ҳаргиз аз хештан ҷудо

накунам ва он ду мухра аст монанди чазъ аст ва на чазъ аст. Ва аз хизонап мулук ба дасти ман афтодааст ва бар бозуи ман бастааст ва лосняташ -он аст, ки хар кучо заяр бошад бо касе ва агар дар таому шароб захр кунанд, чунон ки бӯи захр бад-ӯ расад, дар чунбиш оянд ва бар якдигар задан гиранд ва беқарор шаванд ва ман ба он аломат донам захрро, ки дар мачлиси ман бошад ва и,н мӯхраҳоро ба эҳтиёт дорам. Чун ту пой бар айвон ниҳодӣ, мухраҳо чунбидан гирнфт. Ҳарчанд пештар меомадн, чунбиши эшон батар мешуд. Чун дар пеши ман нишастӣ, худро ба якдигар мезаданд. Ва маро ҳеҷ шак намонд, ки захр бо туст ва агар каси дигар ба чои ту буди, ҳеҷ ибқо накардаме ва чун туро бозгардониданд, мӯхраҳо сокин шуд. Он гоҳ аз бозу бикӯшод ва бад-у намуд.

Гуфт: — Ту ҳаргиз чизе аз ин ачибтар дидаи?

Ҷаъфар ва ҳама бузургон дар он мӯхраҳд ба таачҷуб нигоҳ мекарданд. Пас, Ҷаъфар гуфт: — Ман дар зиндагонии худ ду ачиб дидаам, ки мислн он надидаам; яке ин ки бо малик ҳамабинам ва дигар он ки бо малики Табаристон дидам.

Сулаймон гуфт: — Чӣ гуна дидӣ? Бозгӯй то бишунавам.

ҲИКОЯТ

Ҷаъфар гуфт: — Чун фармони малик расид ба волии Балх, то бандаро ба ҷониби Димишқ гусел кунад. Банда барг бисохт ва рӯй ба ҷониби хидмат ниҳод ва аз Нишопу-р оханги Таба"рис1ятн кард, қи он чо бнзоате дошт. Чун ба Табаристон расид, малики Табаристон 'истикбол кард ва бандаро ба шаҳри Омул даровард ва дар сарой хеш нузул фармуду нузл фиристод ва хар рӯз ба хони дигар бурдаме ва ба тамошое, хамчунин рӯзе дар миёни хуррамӣ бандаро гуфт: — Ту ҳаргиз тамошон дарё кардай? Гуфтам: — На. Гуфт: — Фардо ба тамошои дарё меҳмоии манӣ. Гуфтам: — Фармон ту-рост.

Бифармуд, то маллоҳон фардо киштиҳо роят кунанд ①а сохта бошанд. Дигар рӯз бандаро ба лаби дарё бурд ва дар кишти нишастем ва мутрибон самоъ баркашиданду маллоҳон киштиҳо ронданд ва соқиён шароб мепаймуданд ва ману малик ба якдигар нишаста будем, чунон ки миёни мо восита набуд ва ангуштарие дар ангушт дошт. Нигини ӯ аз ёкути сурх, бағоят некӯ, чунон ки банда аз он некӯтар надида буд. Аз чихати некӯн банда ҳар замон дар ангушти ӯ нигоҳ мекардам. Чун малик дид, ки дар ангуштарии ӯ нигоҳ мекунам, аз ангушт берун кард ва пеши

ман андохт. Ман хидмат кардам ва бӯса додаму пеши малик биниходам. Малик бардоши ва пеши ман ниҳод ва гуфт: — Ангуштарӣ, ки аз ангушти ман берун омад бар сабили бахшиш ва ато, боз ба ангушти ман наёяд. Ман гуфтам;,,Ин ангуштарӣ ҳам ангушти маликро шояд.

Ва пеши малик бозниҳодам. Малик боз пеши банда ниҳод. Аз бахри он ки ангуштарӣ бас гаронмоя ва некӯ буд, гуфтам: — Ин дар миёни шароб медихад. Мабодо, ки дар хушёрӣ пушаймон шавад ва дилаш ба ранҷ ояд.

Ангуштарӣ боз пеши малик ниҳодам. Малик ангуштариро бардошт ва дар дарё андохт. Ман гуфтам: — Ох, агар дониета.ме, ки малик ба ҳақиқат дар ангушт нахоҳад кард ва дар дарё хоҳад андохт, боре ман бипазируфтаме, ки ман ёқут харгиз чунон надидам.

Малик гуфт: — Ман чанд бор пеши ту ниҳодам, чун дидам, ки ту дар он бисёр менигарӣ, аз ангушт берун овардам ва ба ту бахшидам. Ва агарчӣ он ангуштарӣ некӯ буд, ба чашм'И ман, агар ба чашми ту аз он некӯтар набудӣ, набахшидаме. Гуноҳ туро бувад, ки напазируфтӣ. Чун ба дарё андохтам, дарёғ мехӯрӣ, валекин чорае бикунам, то магар ба ту бирасонам.

Ғуломеро гуфт: — Бирав ва дар завраке нишин. Чун ба канораи дарё расӣ, бар асбе нишин ва тозиён мерав, то ба сарой ва хазинадорро гӯ, ки «фалон саадуқи симинро мехоханд». Биситон ва ба таачҷил биёвар.

Ва пеш аз он ки гуломро фиристод, маллохро фармуд, ки ланзгарҳоро фуруҳил ва киштиҳоро бар ҷой бидор, то бигуям, чӣ бояд кард. Маллох хамчунин кард ва шароб мехурдем, то гулом даррасид ва он сандуқ пеши малик ниҳод. Малик сари кисае, ки бар миён дошт, бикӯшод ва калиди симинро баркашиду қуфл бикӯнод ва даст дар сандуқ кард ва моҳие зар бароварду дар дарё аадохт. Моҳии заррин зери об шуду ғӯта хӯрд ва ба каъри дарё расиду аз чашм нопадид шуд. Замоне буд, бар сари об омад, он ангуштарӣ дар даҳон ниҳода. Малик маллохеро фармуд, то завракеро он чо тохт ва моҳиро бо ангуштарӣ бигирифт ва хамчунон пеши малик овард. Малик ангуштарӣ аз даҳони моҳӣ бигитаду пеши ман андохт. Ман хидмат кардам ва ангуштарӣ бардошт.таму дар ангушт бардам ва малик он моҳиро дар сандуқ ниҳод ва қуфл барафғанд ва калид ба киса ниҳоду ба хона фиристод ва мо ҳама мутахайир мондем.

Пас, Ҷаъфар гуфт: — Инак, ангуштарӣ дар дасти ман аст.

Берун кард ва пеши Сулаймон ниҳод ва гуфт: — Эй худованд,

ангуштарӣ ин аст.

Сулаймон бар дошт ва бидид ва боз бад-ӯ андохт.

Гуфт: — Едгории чунон марде зоеъ н"та«он кард. Ғараз аз ин китоб на ин ҳикоят аст, лекин чун ҳикоят ғариб ва мувофнк афтод, ёд карда шуд.

Максуд аз ин боб он аст, ки чун рӯзгори нек фароз ояд, замонаи бемор беҳ гардад, ниюнаш он бошад, ки подшоҳи нек падид ояд ва муфсидонро кам гардонад ва ройхояш савоб афтад, вазиру пешкоронаш нек бошанд ва асил. Ва ҳар коре якеро фармоянд ва ду кор як касро нафармоянд. Ва бадмазҳабонро заиф кунанд ва покмазҳабонро баркашанд. Ва золимонро дасткӯтоҳ кунанд ва роҳҳо эмин доранд. Ва аз подиоҳ лашкару раият тарсанда бошанд ва бефазляро ва беаслонро амал нафармоянд ва кӯдаконро барнакашанд. Ва тадбир бо пирону доноён кунанд ва сипаҳсолорӣ ба пирони кордида диханд, на ба ҷавонони навхоста. «Мардро ба ҳунар харидори кунанд, на ба зар». Оинро ба дунё мафурӯптанд ва ҳама корҳо ба қоидаи хеш бозтаранд. Ҳар касро ба андозаи вай бидоранд, то корҳои оиниву дуня!вӣ бар низом бошад. Ва ҳар чӣ бар хилофи ин бувад, подшоҳ рухсат надихад ва камобеши корҳо ба тарозӯи адл ва шамшери сиёсат рост кунанд.

ФАСЛИ ЧИҲИЛУ СЕЮМ

АНДАР МАЪНИИ АҲЛИ СИТР ВА САРОИ ҲАРАМ ВА ҲАДДИ ЗЕРДАСТОН ВА ТАРТИБИ ОН

Набояд, ки зердастони подшоҳ забардаст шаванд, ки аз он ҳалал таваллуд кунанд ва подшоҳӣ бе фарру шу* кӯҳ монад. Хосса заной, ки аҳли ситранд... ва ғараз аз эшон гавҳари наел аст. Ва ҳар кӣ аз эшон асилтарбехтар ва ҳар кӣ мастуртар-сутудатар. Ва ҳар гоҳ, ки зано«и подшоҳ фармондеҳ шаванд, ҳама он фармоянд, ки соҳибғаразон эшонро биёмӯзанд ва бишунавонанд ва ба раъюлайн чунон ки мардон аҳволи берун пайваста мебинанд, эшон натавонанд дид ва пас ба мӯчиби гӯяндагон, ки дар пеши кори эшон бошанд, чун ҳоҷиба ва ходима фармон диханд. Лобад фармони эшон хилофи роста бошад ва аз он чо фасод таваллуд кунанд ва ҳашмати подшоҳро зиён дорад ва мардумон дар ранҷ афтанд ва ҳалале дар мулку дин дар-ояд ва хоستان мардум талаф шавад ва бузургони давлат озурда га.рданд...

ҲИКОЯТ

Судоба*, зани Кайковус*, бар \bar{u} мусаллат шуда буд. Чун Кайковус кас ба Рустам фиристод, ки Сиёвушро* чун бузург кардӣ ва одоби шоҳӣ дар \bar{u} омӯхтӣ, ба манаш фярист, к-и маро орзӯи фарзанд мекунад. Рустам * Сиёвушро пеши Кайковус фиристод ва сахт некӯрӯӣ буд ва Судоба аз паси парда \bar{u} ро бидиду бар вай фитна шуд. Кайковусро гуфт, ки «Сиёвушро * бифармой, то дар шабистон ояд, то хоҳаро» \bar{u} ро бубинанд». Кайковус гуфт: — Дар шабистон шав, то хоҳарон туро бубинанд.

Сиёвуш гуфт: — Фармон худовандрост, валекин эшон дар шабистон беҳтар бошанд ва банда дар айвони худованд.

Чун дар шабистон шуд, Судоба қасди \bar{u} кард, \bar{u} ро ба хештан кашид ба маънии фасод. Сиёвушро хашм омад, хештанро аз дасти \bar{u} бираҳонд ва аз шабистон берун омад ва ба сарои хеш шуд. Судоба тарсид, ки магар пешдастӣ кунам ва пеши Кайковус .рафт. Гуфт: — Сиёвуш қасди ман кард ва дар ман овехт ва ман аз дасти \bar{u} бичастам.

Кайковусро аз Сиёвуш хашм омад ва дил гарон кард. Ва ин гуфтугӯӣ ба чое анчомид, ки Сиёвушро гуфтанд: — Туро ба оташ савганд бояд хӯрдан, то дили подшоҳ бар ту хашм нагираду хуш шавад. Гуфт: — Фармон шохрост, хар чӣ фармояд истодаам.

Пас, чандон хезум дар саҳро биниходанд, ки ним фарсанг дар ним фарсанг бигирифт ва оташ андарзаданд. Чун оташ зӯр гирифт ва ба болой кӯҳс шуд, Сиёвушро гуфтанд: — Ҳин, даррав.

Сиёвуш бар пушти Шабранг нишаста буд. Номи худой таоло бурд ва асб дар оташ чахониду нопаддо шуд. Замоне нек даргузашт: аз ом чояиби оташ берун омад, чунон ки як тори мӯӣ бар андом табох нашуд ва на асби \bar{u} ро осеб расид. Ва ҳамаи халқ дар шигифт бимонданд, Ва мӯбадон аз оя оташ бигирифтанду ба оташкада бурданд ва ҳаяз он оташ зинда аст ва бар чой аст, юн ҳукм кард ба ростӣ. Баъд аз он Кайковус Сиёвушро Балх доду фирн-стод ва Сиёвуш ба сабаби Судоба дил аз падар озурда буд ва зиндагонӣ ба ранҷ мегузошт ва дар дил кард, ки дар вилояти Эрой набошад ва месиголид, ки ба Ҳиндустон равад, ё ба Чину Мочин. Пирони Виса *, ки вазир ва сипаҳсолори Афросиёб * буд, аз рози дили Сиёвуш хабар ёфт. Хештанро бар вай арз кард ва аз Афросиёб ҳама некӯӣ дархост ва \bar{u} дарпазируфт ва дар аҳд шуд. Гуфт: — Хона якост ва гавҳари хар ду яке ва Афросиёб \bar{u} ро аз фарзанд гиromитар дорад ва хар

гах хоҳад, ки дил хуш кунад ва ба эронзамин равад, Афросиёб дар миён шавад ва бо Кайковус васиқате маҳкам кунад. Уро бо ҳазорон эъҷозу икром пеши падар фириштад.

Сиёвуш аз Балх ба Туркистон шуд ва Афросиёб духтари хешро бад-ӯ дод ва ӯро гиromитар аз фарзандон медошт, то Гарсеваз, ки бародари Афросиёб буд аз найрамг ва адовати Сиёвуш пеши Афросиёб суратхо баест ва ӯро гунаҳжор кард ва Сиёвуши бегунаҳ дар Туркистон кушта шуд. Ва гиристану шеван дар Эрон афтод ва ялон барошуфтанд. Ва Рустам аз Систон ба хазрат омад ва бедастуре дар шабистони Кайковус бирафт ва Судобаро гесӯ бигирифт ва бадар кашид ва ба шамшер пора-пора кард. Ва касро захираи он набуд, ки гуфтӣ: «Нек кардӣ, ё бад кардӣ».

Пас, чангро миён бастанд ва ба кин хостани Сиёвуш ба Туркистон рафтанд ва чандин сол чанг карданд ва чандин ҳазор сар аз ҳар ду ҷониб бурида шуд.

Сабаби ин ҳама кирдори Судоба буд, ки бар подшоҳ ҳоким буд...

ҲИКОЯТ

Дар таърих омадааст, ки чу Исхандар * аз Рум биёмад ва Дорой ибни Доро *, ки аз Мулуки Ачам буд, бишикаст ва Доро дар ҳазимат шуд ва хидматгори арронии ӯ ӯро бикушт. Ва Доро духтаре дошт некӯрӯй ва бочамол, хоҳараш ҳамчунин некӯрӯй буд ва чанд духтар, ки дар сарой ӯ буданд, Сижандарро гуфтанд: — Сӯи шабистони Доро гузаре кун, то мохрӯёни парипайкаронро бубинӣ, хосса духтари Доро, ки дар хусн ӯр* назире мест.

Ва ғараз аз ин гӯяндагояро он буд, то Смкандар духтари Доро бубинад. Чун бубинад, бегумон ӯро ба за«й «унад. Сикандар ҷавоб дод, ки «мо мардонн ӯро бишикастем, набояд, ки занони эшон моро бишикаианд». Иҷобат накард ва дар шабистони Доро нарафт.

Ва дигар ҳадиси Хиорав * ва Ширин * ва Фарҳоди Самрӣ * маъруф аст, ки чун Хисрав¹⁴ Ширинро чунин дуст дошт ва инон ба дастн Ширин дод ва хаёи он кард, ки ӯ гуфт. Лочарам, Ширин далер гашт ва бо чун ӯ подшоҳс майл ба Фарҳод кард.

ҲИКОЯТ

Бузарчмеҳрро * пурсиданд, ки сабаб чӣ буд, ки подшоҳии Оли Сосон * вайрон га.шт ва ту тадбиргари ӯ будӣ ва имрӯз ба ройю тадбир ва хираду дониш туро дар ҷаҳон назире иест.

Гуфт:—Сабаб ду чиз буд; яке он ки Оли Сосон корҳои бузург ба кордорони хурд ва нодон гумошта буданд ва дигар аҳли донишу хирадмандо.нро харидорӣ накарданд ва кор бо нодону кӯдаюон гузоштанд ва ин хардуру хираду дониш набошад ва ҳар он гоҳ, ки кор бо нодону кӯдакон афтад, бидои, «и подшоҳӣ аа хона бихоҳад шуд...

ҲИКОЯТ

Гӯянд, ки дар рӯзгори Бани Исроил фармон чунон буд, ки чихил сол ҳар кӣ тани худро аз гуноҳ нигоҳ дорад ва рӯза дораду намоз ба вақти хеш гузорад ва ҳеч касро наёзорад, се ҳоҷати ӯ ба наздики худой таоло раво шавад аз ҳар чӣ хоҳад. Марде буд аз Бани Исроил порсою некмард. Но1ми ӯ Юсуф * ва зане порсою мастура дошт, номи ӯ Кирсиф. Ин Юсуф чихил сол бар ин гуна тоат ҳам.едошт ва ибодати худой таоло мекард, то ибодат ба сар бурд. Бо худ андеша кард, ки акнун чӣ чиз хоҳам аз худой таоло? Дӯсте боистӣ, то ба вай тадбир кардаме, то чӣ чиз хоста шудӣ, ки оя бех/тар будӣ. Ҳарчанд меандешид, каси мувофиҳ ёдаш наёмад. Дар хона шуд, чашмаш бар зан афтад, гуфт: — Дар ҳама ҷаҳон маро ҳеч кас аз ин дусттар надорад ва ҷуфти ман аст ва модари фарзандони ман аст ва некии вай некии ман аст ва аз ҳама халқ маро бехтар хоҳад. Савоб он аст, ки ин тадбир бо вай бикунам.

Пас, занро гуфт: — Бад-он ки ман ин тоат чихил сол ба сар бурдам ва се ҳоҷати ман равост. Дар ҳа.ма ҷаҳон маро аз ту некхоhtar касе нест, чи хоҳам аз худой азза ва ҷалла?

Зал гуфт: — Донӣ, ки маро низ дар ҳама ҷаҳоя туи ва чашмам ба ту равшан аст ва занон тамошогоҳ, ва киштзор-и мардон бошанд. Дили ту ҳамеша аз ман хуррам бошад ва айши ту аз сӯҳбати ман хуш. Аз худой азза ва ҷалла бихоҳ, то маро, ки ҷуфти туам, ҷамоле диҳад,¹⁶⁵ ки ҳеч занро надода бошад, то ҳар вақт, ки аз дар дарой, маро бо ии ҳуену ҷамоле бинӣ, дили ту хуррам шавад ва моро умре, ки мондааст, ба хуррамӣ ва созгорӣ ба сар барем.

Мардро ҳадиси зан хуш омад. Дуо карду гуфт: — ё раб, ин зани маро ҳуснею ҷамоле деҳ, ки ҳеч занеро надодай.

Эзидтаоло дуои ӯро иҷобат кард. Зани ӯ дигар рӯз, ки аз чомаи хоб

бархост, на он зан буд, ки шабона хуфта буд. Сурате гашта буд, ки чаҳониён ба некии ӯ надида буданд, Юсуф, ки ӯро бад-он ҷамол бидид, мутахайир бимонд ва аз шодӣ дар пӯст намеғунҷид. Ва ин занро хар рӯз ҷадшлу некӯӣ бештар ҳамебуд. Сари хафта ба ҷое расид хусну ҷамоли ӯ, ки ҳеҷ бинандае дар ӯ натаволисти нигарист. Хабарӣ накӯия ӯ дар ҷаҳон бипароганд ва мардону занон аз шаҳру русто аз ҷойгоҳи дур ба назораи дидори ӯ ҳамеоманд. Пас, рузе дар окна менигарист ва ҷамоли хеш дид ва дар сурату рӯю мӯю лабу дандон ва ҷашму абрӯи хеш тамошо меҷард ва ачабею такаббуре дар дил овард ва гуфт: — Имрӯз дар ҷама ҷаҳон кист ҷуя ман ва ин хусну ҷамол, ки марост, кирост? Ман дархӯрди ин мард наям, марди дарвеш, ки нони ҷавия хӯрад ва аз неъматӣ дунё баҳрае надорад ва зиндагонӣ ба саҳтӣ барад. Ва ман дархӯрди подшоҳони рӯи заминам. Агар маро бубинанд, дар зарру дебо гиранд ва маро иззу ноз дар даст доранд.

Аз ин маънӣ хавас дар сари ин зан шуд. Бо шӯӣ носозгорӣ ва бадхӯӣ псша гирифт ва бефармонию лаҷоҷ ва андеша ва сақат гуфтани ҷафо кардан дар сар гирифт. Вай ҳар замон шӯӣро гуфтӣ, ки «ман ҷӣ дархӯри туам? Ту нон ҷандон надорӣ, ки сер бихӯрӣ!» Ҷаҳор кӯдаки тифл дошт. Аз шаехар дил баргирифт ва аз шустушӯю хӯрдухуфт ва пухти эшон даст бидошт. Ва аз бадсозгорӣ ба ҷое расид, ки Юсуф ба ҷоя омад ва саҳт андармонд ва рӯӣ ба осмон карду гуфт: — Е раб, ян занро хирс гардон.

Ин зан дарзамон хирс шуд ва нақол гашт ва. пайваста гирди ин дару бом гардидӣ ва аз ин хона дур нашудӣ. Ва ҷама рӯз аз ҷашмаш об медавидӣ ва Юсуф * аз доштани фарзандону кӯдакон очиз омад ва саҳт бетоқат шуд. Ҷунон дармонд, ки аз парастииш ва тоат баромад ва намозаш аз вақт ҷамешуд. Дигар бора дармонд, очиз гашт. Зарура-таш ба ҷое расид, ки рӯӣ ба осмон карду гуфт:—Худое, ин хирсгалитаро ҷамҷунон зане гардон, ки буд ва дили қонеаш бидеҳ, то бар сари ин кӯдакони хурд ҷамебошад ва тимори эшон ҷамедорад, ҷунон ки буд, то мани банда ба ибодати тухудои азза ва ҷалла машғул бошам.

Дарҳол ҷамон⁶⁸зан гашт, ки буд. Ба тимор доштани кӯдакон машғул шуд. Ва ҳар гаҳ, ки аз ин ҳол ёд овард, пиндоштӣ, ки ба хоб дида. буди...

ДАР МАЪНИИ ЗЕРДАСТОН

Эзидтаоло подшоҳро забардасти ҷамаи мардумон офаридааст ва чаҳониён ҷама зердасти ӯ бошанд ва нонпораю бузургӣ аз ӯ дораид. Бояд

ки эшонро чунон дорад, ки ҳамеша аҳли салоҳ ва хештаншинос бошанд ва ҳалқаи бандагӣ аз гӯш берун накунанд ва камари тоат аз миён накушоянд ва ҳар вақт эшонро бад-эшон менамоянд ба зиштӣ ва некӯӣ, то хештанро фаромӯш накунанд ва низ ризо надиханд, то ҳар чӣ хоҳанд, кунанд ва андозаю маҳалли ҳар ш медонанд ва адволи ҳар яж пурсида медоранд, то пой аз хатти фармон берун напиҳанд ва чуз он накунанд, ки мисол ёфтаанд, чунон ки Бузарҷмеҳри Бахтагон* рӯзе дар пеши Нӯширвон * гуфт: — Вилоят маликкост ва малик вилоят ба лашкар додааст. Ва агар лашкар бар вилояти малик меҳрубон набошанд ва бар мардуми вилоят раҳмату шафқат надоранд ва ҳама дар он кӯшанд, ки кисаи хеш пурзар кунанд ва ғами вайрони вилоят ва дарवेशии раият нахӯранд ва ҳар гоҳ ки лашкарро дар вилоят захму банду зиндон ва дасти ғазабу қиноят ва азлу тавлият бошад, он гоҳ чӣ фарк бошад мнени малику эшон, ки ҳамеша ин кори мулук будааст, на кори лашкар. Ва ризо надодаанд, ки лашкарро ин қуввату тамкин бошад ва дар ҳама айём тоҷи заррину рикоби заррин ва тахти заррин ва сикка чуз подноҳояро набувад.

Ва дигар гуфт: — Агар малик меҳоҳад, ки ўро бар ҳама мулук фазл бувад, ахлоқи хешро ораста & музаҳҳаб гардонад ва хислатҳои хеш нек гардонад ва аз хислати бад дур бошад. Гуфт: — Қадоманд? Гуфт: — Хислатҳои бад ин аст; ҳикд, ҳасад, кибр, ғазаб, шаҳват, хирс, амал, лаҷоч, дурӯғ, бухл, хӯи бад, зулм, худкомӣ, шитобзадагӣ носипосӣ, сабуксорӣ.

Аммо хислатҳои нек: ҳаё, хусии хулк., ҳқлм, афв, тавозеъ, саховат, сидқ, сабр, шукр, раҳмат, илм, ақл, адл.

Ҳар гоҳ ки қорбанди ин хислатҳо ба тартиби ҳама қорхо бидонад, саҳт додгар бувад ва дар доштаи зердастон ва дар аҳволи мамлакат ҳеҷ мушнре яҷат наёяд, ҳама ба дасти ў барояд.

ФАСЛИ ЧИҲИЛУ ПАНҶУМ

ДАР БЕРУН ОМАДАНИ СИНБОДИ ГАБР АЗ ¹⁶⁷НИШОПУР ВА ФИТНАИ КОРИ Ё

Зани Маздак * Хуррама бинти Фода аз Мадонн бо ду мард ба рустои Рай омад. Ва мардумро ба мазҳаби шавҳар меҳонд, то боз халқи бисёр ба мазҳаби ў омаданд ва габрону мардумони эшонро «Хуррамдин» лакаб ниҳоданд, лекин пинҳон доштанд ва ошкоро наёристандӣ кардан. Ва

бахона мечустанд ба ҳама рӯзгор, то хурӯч кунанд ва ин мазҳаб ошкоро кунанд. Чун Бӯчаъфари Мансур * дар Бағдод Бӯмуслими Сохибуддавларо* бикӯшт дар соли саду сию ҳафт аз хичрати пайғомбар... раисе буд дар Нишопур Габри Сивбод * ном ва бо Абӯмуслим * ҳаққи сӯхбати қадим дошт, ӯро баркашида буд ва сипаҳсолорӣ дода, пас аз қатли Бӯмуслим хурӯч кард, аз Нишопур бо лашкаре ба Рай омад ва габрони Рай ва Табаристонро бихонд ва донист, ки мардумони Кӯҳистон ва Ироқ аз дираме ним дирам рофизӣ ва маздакианд. Хост, ки даъват ошкоро кунанд, нахуст Моҳасаниро, ки аз қибали Мансур омиди Рай буд, бикӯшт ва хизонаҳо, ки Бӯмуслим ба Рай ниҳода буд, бардошт. Чун кавихол гашт, талаби хуни Абӯмуслим кард ва датво чунон кард, ки расули Бӯмуслим аст ба мардумони Ироқ, ки Бумуслимро накуштаанд, валекин касд кард Мансур ба куштани ӯ ва ӯ номи ! мехини худой таоло бихонд, кабӯтаре гашт сафед ва ' аз миён бипарид ва ӯ дар ҳисорест аз мис карда ва бо Маҳдӣ * ва Маздак * нишаста аст. Ва инак ҳар се меоянд берун, муқаддам Бӯмуслим хоҳад будан ва Маздак вазир аст. Ва кас ом,ад, номаи Бӯмуслим ба ман овард. Чун рофизиён * номи Мдҳдӣ ва маздакиён * но; ш Мазда к бишуниданд, аз рофизиён ва хуррамдинон I халқи бисёр ба вай гирд омадаяд. П,ас кори ӯ бузург шуд ва ба ч-ое расид, ки аз савора ва пиёда, ки бо ӯ I буданд, беш аз сад ҳазор_ мард буданд. Ҳар гоҳ бо I габрон хилват кардӣ, гуфтӣ, ки «давлати араб шуд, ки (ма.н дар китобе хондаам аз кутуби Сосониён * ва ба I ман расида буд ва ман бознагардам, то Каъбаро вай I рон накунам, ки ӯро бадали офтоб барпой кардаанд. ғ Мо ҳамчунон қиблаи дили хеш офто'бро кунем, чунон I ки дар қадим будааст», ва бо хуррамдинон гуфтӣ, ки I «Маздак шеист ва шуморо мефармозд, ки бо подшоҳ ? даст яке доред ва хуни Абӯмуслим бозхоҳед». Ва бо I таброн гуфтӣ, бо шеиён ва хуррамдинон ва ҳар се гуI рӯхро ораста медошти.

Чандин силаҳсолорони Мансурро бикӯшт, то баъди ҳафт сол Чамхури Ачлиро ба чанги ӯ номзад кард. Ва I Чамхур лашкари Поре ва Хӯзистонро чамъ кард ва ба { Исфаҳон омад ва ҳашири Исфаҳону Қум ва ачлиён ҳама бо худ бурд ва, ба дари Рай шуд ва се рӯз бо Синбоди Габр* корзор кард саҳт. Рӯзи чаҳорум ба му\$ боризат Синбод бар дасти Чамхур кушта шуд ва он чамъ пароганда гаштанд ва ҳар кас ба хонаҳои хеш I боз шуд.

Ва мазҳаби хуррамдинӣ сию ҳафт аз хичрати пайшуд ва баъд аз он

дар сир бо яждигар сухан меуфтан! ди, то ҳар рӯз ин мазҳаби ибохат парвардатар шуд, то : ба ҷое расид, ки ин гурӯхро мусулмонон ва габрон «хуррамдинӣ»* мехонданд.

Ва Ҷамхур Синбодро бикӯшт в'а дар Рай шуд ва ҳар ҷӣ аз габрон ёфт, ҳамаро б»кӯшт ва хонаи эшон ғорат кард ва зану бачаи эшон бурд ва ба бандагӣ медошт.

ФАСЛИ ЧИҲИЛУ ШАШУМ

ДАР БЕРУН ОМАДАНИ БОТИНИЁН ВА ҚАРМАТИЁН ДАР ҚҶҲИСТОНУ ИРОҚ ВА ХУРОСОН

Ва сабаби берун омадани инон он буд, ки Ҷаъфари Содикро *... писаре буд, номи ӯ Исмоил*. Ва Исмоил пеш аз падар фармон ёфт ва аз Исмоил писаре монд, номи ӯ Муҳаммад, то рузгори Ҳорунарашид * бимонд. Яке аз зубайриён ғамз кард пеши Ҳорунарашид, ки Ҷаъфар сари хурӯҷ дорад ва дар сир даъ®ат мекунад ва хилофат металабад ба дурӯғ. Рашид Ҷаъфарро аз Мадин'а ба Боғдод овард в,а боздошт ва ин Муҳаммадро бо худ дошт. Пеши падар би-мурд ва ба гӯристони Қурайш дафн кардаш. Ва ин Муҳаммадро ғулومه буд хичозӣ, Муборак ном. Хатти борик, ки онро «хатти макрамат» хонанд, нек нашиштӣ ва аз ин ҷиҳат ӯро «Макраматия» лақаб карданд. Ва мардеро аз шаҳри Ахрол бо ин Муборак дӯстӣ буд, номи ӯ Абдуллои Маймун *. Рӯзе ба хил>ват нишаста буданд, ӯро гуфт, ки «ин Муҳаммад ибни Исмоил бо ман дӯст буд ва асрори хеш бо ман гуфтааст». Муборак фирефта шуд ва харис шуд бар донишани он. Пас, Абдуллои Маймун Муборакро савганд дод, ки он ҷӣ ман бо ту бигӯям, ту бо ҳеҷ кас нагӯй, илло бо касе, «и ах^1 бошад. Суханони чанд бар ӯ арз кард аз хуруфи мӯъҷам аз забони айима омехта аз кало-ми ах^ти тибоъ в^а алфози файл.асуфон. Ва бештар дар ӯ аз расул ва дигар пайғамбарон ва малоика алайҳимуссалом ва каламу аршу курей овард. Онгоҳ аз ӯ муфориқат кард. Муборак сӯи Кӯфа шуд ва Абдулло сӯи Кӯҳистону Ироқ шуд аа дар ин хол аҳли шеаро талаб мекард ва Мӯсо ибни Ҷаъфар алайҳиссалом маҳбус буд ва Муборак даъвати хеш пинҳон меварзид, то дар саводи Кӯфа пароканда кард. Он мардумон, ки даъвати ӯ иҷозат карданд, аҳли суннат буданд. Мардум баъзеро аз эшон «муборакия» хонданд ва баъзеро «кароматӣ».

Ва Абдуллои Маймун дар Кӯҳистон, Ироқ ба хамин мазҳаб

мардумонро даъват мекард ва дар мушаъбидӣ сахт устод буд ва мушаъбидӣ менамуд.

Муҳаммади Закариё* номи ӯ дар «Махорик-ул-анбиё» бурдааст ва ӯро аз ҷумлаи мушаъбидони устод ёд карда.

Пас, халифатии хеш ба марде дод, номи ӯ Халиф \ ӯро гуфт:—Ба ҷониби Рай рав, ки он ҷо дар Райю Куму Кошон ва вилояти Табаристону Мозандарон ҳама рофизӣ бошанд ва даъвои шеият кунанд, даъвати туро иҷобат кунанд ва кори ту он ҷойгоҳ боло гирад.

Худ ба ҷониби Басра рафт.

Пас, Халаф ба Рай омад, ба ноҳияти Бащопӯя дар дехе, ки ӯро Калин хонанд, мақом кард ва дар он деҳ мутарризе устод буд, ки дар он деҳ мутарризгарӣ кардӣ. Рузгоре он ҷо бимонд ва мазхаби хеш бо касе намеёрифт гуфт, то ба ҳазор ҳила якеро ба даст овард ва ӯро омӯхтан гирифт ва ҷунон намуд, ки ин мазҳабӣ аҳли байт аст ва ниҳон даштансст. Чун Қоим падида ояд, ошкоро шавад ва берун омадани ӯ наздик аст, акнун бибояд омӯхт, то чун ӯро бубинанд, аз ин мазҳаб бехабар набошанд. Пас, дар сир мардумони деҳа ин мазҳаб омӯхтан гирифтанд, то рӯзе аз рузҳо таҳамтани Калин беруни деҳа мегузашт, масҷиде вайрон буд, овозе мешунид, оханги масҷид кард ва гӯш бардошт, ин Халаф бо марде ин мазҳаб мегуфт. Чун дар деҳа шуд, гуфт: — Эй мардумон, таррориҳои ӯ ботил кунед ва ҳеч кас гирди ӯ магардед, ки он ҷӣ аз ӯ шундаам, тарсам, ки ин деҳа дар сари кори ӯ шавад ва »н Халафро забон шикаста бувад, ҷунон ки ҳайю тай натавонист гуфт.

Халаф чун бидонист, ки мардумони деҳаро баттолоти ӯ маълум шуд, бигурехт ва ба шаҳр шуд ва он ҷо бимурд. Ва баъзе аз аҳли деҳа аз мардону занон дар мазҳаби хеш оварда буд. Писари вай Аҳмади Халаф бар ҷои писар бинишаст ва бар мазҳаби падар мерафт. Ва дар шаҳри Рай касеро аз ҳоли эшон хабар набуд, то ин Аҳмади Халафро марде ба даст омад аз деҳаи Калин, номи ӯ Ғиёс, ки ӯ одоби нахз некӯ донист, ӯро халифаи хеш кард ба даъват кардан. Пас, ин Ғиёс усули мазҳаби эшонро ба оёти «Қуръон»¹⁷⁸ ва ахбори расул... ва амсоли араб ва абёту ҳикоёт биёрост ва китобе сохт, «Китоб-ал-баён» ном кард. Ва дар ин китоб маънии намозу рӯза ва таҳорату закот ва лафзҳои шаръӣ ба луғат ёд кард, то аҳли суннат надонанд. Пас, мунозира бо аҳли суннат мекард ва мардумро мазҳаб меомӯхт. Ва ин хабар дар Куму Кошон пароганда шуд, ки марде падида омадааст аз деҳаи Калин, номи ӯ Ғиёс ва хабари хуш

медиҳаду мардумро ба мазҳаби аҳли байт меомӯзад. Ва мардумони ин шаҳрҳо рӯй ба Ғиёс ниҳоданд ва ин мазҳаб омӯхтан гирифтанд. Абдуллои Заъфаронӣ хабар ёфтубидонист, ки ин бидъат аст. Мардуми Райро барангехт ва касди эшон кард ва эшоиро пароганда кард. Ва ия Ғиёс бигурехт ва ба Хуросон шуд ва аҳли суннат ин гурӯҳро, ки дар ин мазҳаб шуданд дар Рай ка;вмеро «халафӣ» мехонданд ва кавмеро «ботинӣ» *. Чун соли дувисту ҳаштоди ҳаҷри даромад, ин мазҳаб фош гашт ва ҳам дар он сол дар Шом марде падида омад, ки ӯро Сохибулҳол * гуфтанд, хурӯҷ кард ва бештари Шом бигирифт. Ва, ин Ғиёс, ки аз Рай гурехта буд, ба Марвруд шуд ва маком кард ва амир Ҳусайн Алии Марврудиро * даъват кард, иҷобат ёфт ва ш Ҳусайн дар Хуросон мусаллат шуд, хосса дар Таликон ва Маймана ва Хироту Ғурчистон ва Ғӯр. Чун Ҳусайн дар ин мазҳаб омад, халқе аз ин ноҳияҳо дар он мазҳаб омаданд. Пас, Ғиёс якеро ба Марвруд халифаи хеш кард, то мардумонро далолат кунад ва худ боз ба Рай шуд ва дигарбора дар даъват кардан гирифт ва якеро аз ҳадди Насовӣ, ки шеъри тозӣ ва ҳадиси ғариб нек донистӣ, номи ӯ Бӯҳотам, халифа кард ба даъват кардан. Ва дар Хур осон ваъда дода буданд, ки ба фалон рӯз ба муддати наздик Маҳдӣ * берун меояд. Қарматиён * дил бад-он ниҳоданд ва аҳли суннат хабар ёфтанд, ки Ғиёс боз омадааст. Дигарбора халқро бар мазҳаби шеа даъват мекунад. Иттифок, чунон афтод, ки он ваъдаи берун омадани Маҳдӣ фаро расид ва дурӯғзан шуд. Ва шеиён дар мазҳаби ӯ рағбат камтар карданд ва бад-ин ҳар ду маъий бо ӯ бад шуданд ва аз ӯ б»буриданд. Ва аҳли суняташ талаб мекарданд, то бикӯшанд. Ба зарурат ӯ мақҷур шуд ва ҳеч надонистанд, ки ӯ кучо шуд ва баъд аз он шеиёни Рай бо сабте аз исботи Халаф мутавафӣ гаштанд, рӯзгор бо ӯ гузоштанд. Чун маргаш даррасид, хешро халифае кард, номи ӯ Бӯҷаъфари Кабир * ва ин Бӯҷаъфарро савдо бичунбид. Марде буд, номи ӯ Абӯҳотам, кавихол гашта буд, Бӯҷаъфарро хабар набуд, раёсат аз хонаи Халаф зоил гашт ва ин Бӯҳотам * доъиёро бипароганд дар шаҳрҳо, ки дар гирди Рай буд, чун Табаристону Ғургон ва мардумро ба мазҳаби хеш хонд. Амири Рай, Аҳмад ибни Алӣ *, даъвати ӯ қабул кард ва ботинӣ шуд. Пас, иттифок афтод, ки бар Дайламон ва бар ала>виён, ки бигирифтанд ва хурӯҷ карданд, гуфтанд: — Шумо меғӯед, ки «мазҳаб нн аст, ки мо дорем ва мусулмонон бар мо менависана, ки сухани эшон мешунавед, ки эшон мубтадеанд ва шумо хучҷат меоваред, ки илм аз хонадон рафтааст. Илм бо насабнаравад. Агар шумо омӯзед, шумо

донед ва агар дигари омӯзад, он кас донад, илм ба мерос наравад ва пайғамбар... худой азза ва чалла ба ҳама хал к як сон фиристодааст, ӯ қавмеро хос накард ва қавмеро ом, то гӯянд хосро чунин фармуду омро чунин. Маълум гашт моро, ки шумо дурӯғанед».

Ва амири Табаристон шей буд ва нусрати алавиён мекард, дар ӯ низ осӣ шуданду гуфтанд: —Аз Бағдод ва шаҳрҳои Хуросон фатво ҳосил кунед, биёред чунон ки касе аз мо бо шумо биравад ва бигӯянд, ки «ин мазҳаб покиза аст ва расул фармудааст, то мо қабул кунем ва мазҳаби шумо гирем ва илло миёни мову шумо шамшер хоҳад буд».

Ин Абӯҳотам дар ин ҳол ба Дайламон шуд ва сардори Дайламон Соршер буд. Пеши ӯ шуд ва бо эшон яке шуд ва дар паи алавиён афтод ва ба байъат машғул шуд ва тақрир кард, ки алавиён бояд, ки ба дин бошад, на ба мазҳаб. В а ваъда дод дайламонро, ки имоме берун меояд ва ба муддати наздик ва мам маколату мазҳаби ӯ донам. Дайламону гелониён раъбат карданд ва иҷобат омад дар айёми Соршер ва дар айёми Мақрдович * дайламон аз «борон бигрехтанду дар новадон афтоданд». Роҳи суннат талаб мекарданд, ба доми бидъат афтоданд. Пас, якчанде бо ӯ рӯзгор мегузоштанд, чун диданд, ки ваъдаи берун омадани имом гузашт, гуфтанд: — Ин асле надорад ва ин мазҳаби бидъат аст ва ин марди тарроқ аст.

Ба як бор аз вай бигардиданд ва ба муҳаббати аҳли байти расул шуданд, қасди Бӯҳотам * карданд, то ӯро бикӯшанд. Ӯ бигрехт ва дар он гурехтан бимурд ва кори мазҳаби шеиён шӯрида гашт. Ва бисёр мардум аз он мазҳаб баргаштанд ва ба суннат пайвастанд ва таъба карданд. Ва якчанде шеиён саргардон мебуданд ва дар сир иттифокҳо мекарданд, то қарори ин мазҳаб ба ду кас гирифт; яке бар Абдулмалики Кавкаби ва яке ба Исҳоқ, ки муқими Рай буд...

ҲАСЛ И ЧИҲИЛУ ҲАҲТУМ

АНДАР БЕРУН ОМАДАНИ БОТИНИЁН ДАР ХУРОСОН ВА МОВАРОУННАҲР

Амири Хуросон Наср ибни Аҳмад* буд ва ба Хуросон Ҳусайн ибни Алии Марврудӣ, ки ӯро Ғиёс ботинӣ карда буд, чун бихост мурдан, ин шуғл ба Муҳаммад ибни Аҳмади Нахшаби * дод ва ӯро ноиб гардонид. Ба ӯ яке аз ҷумлаи фалосифа буд дар Хуросон ва мутақаллим буд. Ва ӯро

васият кард, ки чаҳди он кунад, ки то ноибӣ баҷо гузорад ва худ аз Ҷайхун бигузарад ва ба Бух-орову Самарканд равад ва он мардумонро дар ин мазҳаб дароварад. Ва бикӯшад, то аъёни ҳазрати амири Хуросон Наср ибни Ахмадро дар ин мазҳаб оварад, то кори ӯ қавӣ гардад.

Чун Ҳусайн Алии Марврудӣ бимурд, Муҳаммади Нахшабӣ ба ниёбати ӯ бинишастӣ ва халқе бисёр аз мардумони Хуросон даъват кард ва ӯро иҷобат карданд. Ва касе буд Савода гуфтандӣ, аз дасти сунниёни Рай гурехта буд ва ба Хуросон пеши Ҳусайн Алии Марврудӣ шуда ва яке аз сарони ботиниён * буд. Ва ин Муҳаммади Нахшабӣ ӯро халифаи хеш кард ба Марвруд.

Ва аз об бигузашту ба Бухоро шуд ва кори хешро равнақе намедид ва ошкоро намеёрист буд. Ва аз он чо ба Нахшаб шуд ва Мақдоди Нахшабиरो, ки надими амири Хуросон буд ва хешованди ӯ буд, дар мазҳаби хеш овард.

Дигар бо Ашъас, ки дабири хос буд ва маҳалли надимон дошт ва бо инҳо дӯстӣ дошт, ҳам дар ин мазҳаб овард. Ва Бумансури Чағониораз, ки хохари Ашъас ба занӣ дошт, ӯро низ даъват карданд ва иҷобат кард. Ойтош хоҷибӣ хос буд, бо эшое дӯстӣ дошт, ҳам дар ин мазҳаб даромад.

Пас ии чамоат, Муҳаммади Нахшабиरो гуфтанд: — Туро дар Нахшаб будан ҳоҷат нест, бархсзу ба ҳазрат ой ба Бухоро, то мо чунон кунем, ки ба андак рӯзгоре шуморо ба фалак расонем ва мӯхташамонро дар ин мазҳаб оварем.

Бархост аз Нахшабу ба Бухоро шуд ва бо ин тоифа ва меҳтарон бинишаст. Эшонро даъват мекард ва ҳар кӣ дар мазҳаби ӯ омад, савгандаш меод, ки то ман нагӯям ва ошкоро накунам, шуморо ташхон мебояд дошт.

Аввал мардумонро дар мазҳаби шеа мекашид ва он гақ ба тадрич дар мазҳаби ботиниён мебуд, то раиси Бухорою соҳибӣ хироҷ ва деҳқону ақли бозор дар ин мазҳаб овард. Ва Ҳасан-Маликро, ки аз хавосси подшоҳ буд ва а волни Айлок, буд ва Алии Зарродро, ки вакили хос буд, дар ин мазҳаб овард. Бештар аз инҳо, ки ёд кардем, аз наздикону мӯътамадони подшоҳ, буданд. Чун табааи ӯ бисёр шуданд, оҳанги подашд кард ва хавосси подшоҳро бар он дошт, то сухани ӯро' ба мастиву қушёрӣ пеши Наср ибни Ахмад ёд мекарданд. Чандой гуфтанд ба мастиву қушёрӣ, ки Наср ибни Ахмад ба дини ӯ рағбат кард. Пас, Муҳаммади Нахшабиरो пеши амири Хуросон бурданд ва ба доной

биситуданд. Амири Хуросон уро харидори кард ва азиз медошт. Ва ӯ ҳар рӯз аз мақолати хеш дар еамъи ӯ меафганд. В а ҳар чӣ ӯ гуфтӣ, надимон ва1 муқаррибон, ки мазҳаби ӯ гирифта буданд, «зиҳӣ» ва «аҳсзнт» задандию гуфтандӣ: — Ҳамчунин аст.

Ва Наср ибни Ахмад ӯро некӯ медашт, чунон ки даме бе ӯ нашукуфтӣ. Дар ҷумла, кори ӯ ба ҷое расид, ки Наср ибни Ахмадро даъват кард ва Муҳаммади Нахшабӣ бад-ин чунон муставлӣ гашт, ки вазирн ӯ шуд ва подшоҳ он кардӣ, ки ӯ гуфтӣ.

Чун кори Нахшабӣ бад-ин ҷой расид, даъват ошкоро кард ва мазҳаб низ ошкор кард. Ва ҳар кӣ аз «аздикони подшоҳ буданд, нусрати ӯ карданд ва мазҳаб ошкоро шуд ва подшоҳ ҳаэд пуштии шоъиён мекард.

Туркон ва сарони лашкарро нохуш омад, ки подшоҳ қарматӣ шуд ва аз он рӯзгор ҳар кӣ дар ин мазҳаб шуд, ӯро «қарматӣ» * хондандӣ. Пас, омилону қозиёни шаҳру навоҳӣ гирд ом аданд ва ҷумла пеши сипақсолорони лашкар шуданду гуфтанд: — Дарёбед, ки мусулмонӣ аз Мовароуннаҳр рафт ва ин мардаки нахшабӣ иодшохро аз роҳ бурд ва қарматӣ кард, инак кори ӯ_ба ҷое расид, ки даъват ошкоро кард ва беш аз ин хомӯш натавонем будан.

Сипақсолро гуфт:— Пас дорам, шумо бозгардед ва сокин бошед. Иишооллоҳ, ки худой таоло ба салоҳ бозоварад.

Дигар рӯз бо Наср ибни Аҳдоад бигуфт, суде надошт. Сипақсолор дар миёни лашкар гуфтугӯӣ андохту гуфт: — Ба. қеч ҳол ризо надихем бад-он, ки подшоҳ. ихтиёр кардааст.

Ва сарони лашкар дар сир пайғом додан гирифтанд, то тадбири ин кор чист, ҳама аз якдигар огоҳ гаштанд. Ва сарони сипоҳ бад-он чӣ подшоҳ бар даст гирифтааст, розӣ намешаванд, илло як-ду амир аз туркон, ки дар мазҳаби ӯ шуда буданд. Ва ҳама сарони сипоҳ бар он қарор дода буданд, ки подшоҳӣ кофирро нахоҳем ва бад-у яке набошем, подшоҳро бикӯшем ва турке аз сипақсолорон ба подшоҳӣ бинишонем ва савганд хӯрем, ки аз ин кавлу аҳд барнагардем. Сипақсолорон ба тамаи подшоҳӣ ризо доданду гуфтанд: — Нахуст тадбир бояд кард, ки сарони сипоҳ ба ҷое бинишинем ва ба як лафз мутаффиқ гардем, то ин кор чӣ гуна бар даст бояд гирифт, чунон ки подшоҳ надонад.

Аз сарони сипоҳ пире буд, номи ӯ Талан-Лавкон гуфтандӣ.

Гуфт: Тадбири ин кор он аст, ки ту, ки сипақсолорӣ, аз подшоҳ дархоҳӣ, ки сарони сипоҳ аз ман мехдоонӣ мехоханд. ӯ ба ҳеч ҳол нагӯяд,

ки макун, гӯяд: «Агар барг дорӣ, бикун». Ту бигӯ: «Бандаро аз шаробу хӯрданӣ тақсире набошад, валекин фарш ва тавъу олати маҷлис ва зинате, ки аз зарринаю симина бошад, чунон ки бояд, нест». Подшоҳ гӯяд: «Ҳар чӣ бояд, аз хизона ва фаррошхонаю шаробхона бибаред». Ту бигӯ: «Банда ин меҳмонию хашм бад-он мекунад, ки чун меҳмонӣ хӯрда бошанд, ба газои кофир шаванд ба Билосоғун, ки кофири турк вилоят бигирифт ва нафири мутааллимон аз ҳад бигузашт», то ба ту бадгумон нашавад. Подшоҳ гӯяд: «Ҳолиё дар барги меҳмонӣ бош». Ва сипохро ваъда дода ба фалон рӯз шав ва ҳар чӣ дар хизона ва ша'ообхонаю фаррошхона аз зарринаю симина ва фаршу дебою зароиф ҳаёт, ҷумла ба орият ба сарой хеш бубар.

Ва сарони сипох пирро гуфтанд: — Рузи ваъда чун ҳама сипох ба сарой ту оянд, дари сарой ба баҳонаи анбӯҳӣ бубанд ва саронро бар сабили чуллоб хӯрдан дар хучрае бар ва ин сухан бар сахро афкан. Ва мо, ки аслем, бо туем ва он ки фаръанд, бо ту нестанд. Чун сухани мо бишунаванд, эшон низ бо ту мувофиқат кунанду бо мо якдил шаванд. Ҳамаро дар аҳлу савганд дарорем ва туро бар худ ба подшоҳӣ муайян кунем ва аз хучра берун оему бар сари хони хеш шавем. Чун таом бихӯрем, аз сари хон ба маҷлиси шароб шавем ва ҳар кас се қадаҳ шароб бихурем ва дар он маҷлис ҳар чи зарринаю симина бошад, ба сарони сипох бахшем, дарҳол берун оему ба сарол подиоҳ ,равем ва подшоҳро фаро бигирему бикӯшем. Ва истаблӯ хонумон ба рорат диҳем ва туро бар тахти ӯ бинишонем ва лашкарро фармоем, то дар шаҳру русто шамчнер кашам ва ҳар киро ёбанд аз карматиён *, пок бикӯшанду хонумонашон рорат кунанд.

Сипаҳсолор гуфт: — Тадбири ин кор ил аст.

Рӯзи дигар бо Наср ибни Аҳмад бигуфт, ки сарони сипоҳ а-з ман меҳмонӣ меҳоҳанд ва ҳар рӯз тақсире набошад, валекин фаршу олат ва зинати маҷлис аз зарринаю симина мутаарриз аст. Меҳмонӣ неқ бояд кардан ва агар на, накардан беҳтар. Гуфт: — Ҳар чӣ ба кор ояд аз ин маънӣ, аз фаррошхонаю шаробхона бубар.

Пир хидмат кард ва берун омад. Дигар рӯз ҳама сипохро ваъда дод, ки фалон рӯз бояд, ки раяча шавед ва ҳар чӣ дар хизонаи Наср ибни Аҳмад буд, аз фаррошхоиато шаробхона аз ҳама гуна бибурд ва меҳмонӣ

кард, ки дар он айём кас надида буд. Ва ҳама бузургони лашкарро бо хайлу хашм бихонд, чун хозир омаданд, дари сарой бифармуд бастан ва бузургону сарони сипохро дар хучрае бурд ва ҳамаро дар байъат овард ва савгандашон дод. Чун аз хучра' берун омаданд ва бар сари хон шуданд, яке аз сарой бар бом рафт ва Нӯх ибни Насрро * хабар кард, ки ин сюат сарони лашкар чӣ сохтаанд. Нӯх дарҳол барнишаст ва тозиён пеши падар шуду гуфт: — Чӣ нишастай, ки дар ин соат сарони сипоҳ бо сипаҳсолорон савгандхорагӣ кардаанд. Чун аз хон форнғ шаванд, ба мачлиси шароб шаванд ва хар яке се қадаҳ шароб бозхӯранд. Ва дар он мачлис хар чӣ зарринаю симина, ки аз хазоини ту бурдаанд, яғмо хоҳанд кард ва аз ан чо беруя оянду Дар сарои мо шаванд. Ва. ғараз аз меҳмонӣ ҳалочш мост.

Наср ибни Аҳмад Нӯхро гуфт:—Тадбири ин кор чист? Гуфт: — Тадбири ту он аст, ки ҳам а.кнун ду ходими хосро бифиристӣ пеш аз он ки аз сари вон хӯрдан бархезанд ва ба мачлиси шароб шаванд, то дар гӯши ӯ гӯянд нармак, ки малик мегӯяд, «мешунавам, ки коре бас ба тақаллуф бар даст гирифтаи ва меҳмонию саҳт некӯ сохтай, маро дастаи мачлисии зарринмурассаъ аст, чунон ки имрӯз ҳеҷ подшоҳеро нест, берун аз хизона ҷое ниҳода бувад, то акнун маро ба ёд наёмада буд, ин низ бибар, то мачлисро зинате бошад, ҳар чӣ некӯтар ва қимати ӯ беш аз ҳазор-ҳазор динор &ст. Зуд биё, то ба дасти ту диҳам. Пеш аз он ки меҳмонон ба мачлиси шароб оянд, албатта ӯ ба тамаи мол биёяд, сараш баргирем ва онгоҳ, бигӯям, чӣ бояд кард.

Шор дар вақт ду ходими хосро бифиристонд ва ин паём бидод. Мардум ба нон хӯрдан машғул буданд. Сипаҳсолор бо ЯК-ду тан аз он мардум гуфт, ки подшоҳ маро зи баҳри чиз меҳонад. Гуфтанд: — Бирав ва он низ биёр, ки имрӯз моро дархӯр аст.

Сипаҳсолро ба таъчил ба сарой млаик шуд. Ӯро дар хучра хонда, дарҳол ғуломонро бифармуд, то сараш аз тан чудо карданд ва дар тубра ниҳоданд. Пас, Нӯх падарро гуфт: — Барнишин, то ҳарду ба сарой сипаҳсолор равем ва тубра бо худ барем ва ту пеши сарони лашкар аз подшоҳӣ безор шае ва маро валиаҳд кун, то ман ҷавоби эшон бидиҳам ва подшоҳӣ дар хонаи мо бимонад, ки ин лашкар бо ту насозанд, боре ба марги худ бимири.

Ҳарду барнишастанд ва ба таъчил ба сарой сипаҳсолор шуданд. Сарони сипоҳ нигоҳ карданд, подшоҳро бидиданд бо писар, ки аз дари

сарой даромаданд. Бархостанду пешбоз рафтанд ва ҳеҷ кас надонист, ки ҳол чун рафтааст. Гуфтанд: — Магар подшохро бад-ин меҳмонӣ рағбат афтадааст?

Наср ибни Аҳмад бирафт ва ба ҷои хеш бинишаст ва силоҳдорон аз паси пушти ӯ биистоданд ва Нӯҳ бар дасти ростӣ падар истоду гуфт: — Шумо бинишинед ба нон хӯрдан.

Чун фориғ шуданд, Насри Аҳмад гуфт: — Бидонед, ки аз он чи шумо дар ҳаққи ма« аядешидаед, маро хабар шуд, ки қасди ман хостед кардан. Дили шумо бар ман бад шуд ва дили ман бар шумо. Дар миёни мо рӯи эминӣ дигар намондааст. Агар ман аз роҳи суннат биафтадаму ма-зҳаби бад гирифтаам, дилҳои шумо аз ин сабаб бад шуд. Нӯхро, ки писари ман аст, дар ӯ ҳеҷ айбе ҳаст? Гуфтанд: — На. Гуфт: — Уро валиаҳди хеш кардам. Подшоҳи шумо акнун ӯст. Агар хато кардаму агар савоб, баъд аз ин ба узру тавба машғул шавам ва мағфират аз худой таоло меҳоҳам, ки магар худой таоло таабай маро қабул кунад. Ва он кас, ки шуморо бар ин дошт, ҷазои хеш ёфт.

Фармуд, то сари ӯ аз тубра берун карданд, пеши эшон андохтанд ва худ аз тахт зер омаду бар мусаллои намоз бинишаст. Ва Нӯҳ* бар тахт шуду ба ҷои падар бинишаст. Сарони сипоҳ, ки он диданду шуниданд, мутаҳайир бимонданду ҳеҷ узрею баҳонае натавонистанд кард. Ҳама сар бар замин ниҳоданд ва Нӯхро таҳният карданду гуфтанд: — Ҳама ҷурм сипаҳсолорро бувад ва мо бандаему фармонбардор.

Нӯҳ гуфт: — Ман дар ҳама маонӣ Нӯхам, на Наср *. Ҳар чӣ рафт, рафт. Ман ин хатой шумо ба сад савоб бардо-штам ва муродҳои шумо ҳама аз ман ҳосил аст. Гӯш ба фармони ман доред ва бар сари айлаш хеш бошед.

Пас банд хост, то бар пой падар ниҳоданд ва дарҳол ба Кӯҳандиз бурданд ва маҳбус карданд.

Гуфт: — Акнун бархезед, то ба маҷлиси шароб шавем.

Чун ба маҷлис бинишастанд ва ҳар кас се қадаҳ шароб бихӯрданд, гуфт: — Иттифоқи шумо чунон буд, ки чун се қадаҳ шароб бихӯред, олати маҷлис ҳама баргиред ва бар яқдигар қисмат кунед. Ҳар кас се олати маҷлис баргиред, то бар ҳамгинон бирасад.

Ҳама бардоштанд ва дар ҷуволҳо карданду мӯҳр барниҳоданд ва ба мӯътамаде супурданд. Пас, Нӯҳ гуфт: — Агар сипаҳсолор дар ҳаққи мо андешаи бад кард, ҷазои хеш ёфт ва агар падарам аз роҳи суннат

биафтод, сазои хеш мебинад. Иттифоки шумо чунон бувад, ки чун нон бихӯред ба ғазо ба ҷониби Бшгосоғун ба чанги кофир шавед. Моро худ ғазои кофир бар дари хона аст. Ҳин, ба ғазо машғул шавем, хар ки дар Мовароуннахру Хуросон мулҳид гаштанду ин мазҳаб гирифтанд, ки падарам гирифт, ҳамаро бикушад ва хоставу неъматӣ эшон шуморост ва ин ки дар маҷлис бувад, аз он падарам, ҳама шуморо додам ва он чӣ дар хизона аст, шуморо додам. Колой ботиниён * чуз ғоратро нашоёд. Чун аз ин муҳим фориғ шавем, рӯй ба кофири турк ниҳем ва ҳам акнун Муҳаммади Нахшабқро * биёваред ва ҳамнишинону ҳаммазҳабони ӯау падарам.

Пас, Ҳасану Мақдод ва Мансури Чағонӣ ва Ашъасро бо чандон амир, ки ботинӣ шуда буданд, гардан бизаданд ва дар шаҳрҳо афтоданд ва хар киро аз эшон меёфтанд, мекуштанд. Ва ҳам дар он рӯз амиреро болаш-кар бифиристанданд, то аз Ҷайхун бигузарад ба Марвруд ва писари Саводаро бигираду бикушад. Пас,, тамоми лашкар шамшер дарниҳанд, аз раият ва лашкарӣ хар киро дар он мазҳаб рафта бошанд, бикушанд, ки ба ғалат бар мусулмонон хатар нарасонад. Пас,, ҳафт шабонарӯз дар Бухоро ва ноқияти ӯ мегаштанду мекуштанд ва ғорат мекарданд, то чунон шуд, ки дар Мовароуннахру Хуросон яке аз эшон намондамд ва он ки монд дар ошкоро наёрист омад. Пас, ин мазҳаб дар Хуросон бипӯшиданд.

ҶАСЛ ДАР ХУРҶЦИ БОТИНИЁН ДАР ЗАМИНИ ШОМ ВА МАҶРИБ

Омадем ба ҳадиси Шом. Писари Абдулло ибни Маймун, номи ӯ Аҳмад, чун падари ӯ сӯи Басра рафт, дар сир хар касро даъват кард ва ҳамон ҷо бимонд ва бимурд. Ӯ бархосту ба Шом шуд ва аз Шом сӯи Мағриб рафт ва он ҷо қабули некӯ падида омад ва даъвати ӯ қабул карданд. Боз ба Шом омаду қарор кард ба шаҳре, ки Саламат гӯянд. Уро писаре омад он ҷо, номи ӯ Муҳаммад ибни Аҳмад. Чун фармон ёфт, писараш хурд буд. Бародараш — Саид ба ҷои ӯ бинишасту ба ҷониби Мағриб шуд ва номи хеш бигардонид ва худро Абдулло ибни Алхусейн хонд ва марде аз асхоби хеш, ки ӯро Бӯабдуллои Мӯхтасиб гуфтандӣ, ба нисбати хеш ба Бануағлаб фиристонд ва ба навохе, ки эшон будандӣ ва ахли он навоҳиро бад-ин мазҳаб ҳамехонд. Ва ин Бануағлаб бештар ба бодия нишастандӣ. Адади ин кавм, ки ин мазҳаб гирифтанд, бисёр шуд.

Он гоҳ фармуд, ки баъд аз ин ба шамшер кор кунед ва хар кӣ мазхаби шумо надорад, бикушед. Пас, хамчунин карданд ва халқи бисёр аз Бани Ағлаб гирд омаданду қасди шаҳрҳою ноҳиятҳо карда, меғоратиданд ва мекуштанд. Ва шаҳрҳои бисёр биситаданд, то бар бештар билоди Мағриб подшоҳ шуданд. Марде туннӣ-Алӣ Ваҳсудони Дайламӣ буд, сипаҳсолори ӯ буд. Уро бо лашкари Шом ба сари Бӯабдуллои Мухтасиб фиристод, Бӯабдулло бигурехт ва мардуми бисёр аз Бануағлаб бикуштанду бигурехтанд. Ва ин Абдулло ба шаҳре рафту тайласон барафганд. Бар мисоли обидон рӯзгоре меғузашт ва эшон ӯро некӯ медоштанд. Дар ин сол марде дар Шом, ки ӯро Закаруяи Соҳибулҳол гуфтандӣ, ху.рӯч кард ва бештар аз Шом бигурехт ва пае ӯ дар ҷазираи Бануағлаб қарор гирифтун он чо ватая сохт ва Бануағлаб бад-ӯ закот фиристоданд. Чун ӯ бимурд, писари ӯ ба чоӣ ӯ бинишаст ва им қоида он чо бимонд.

ХУРҶИ ҚАРМАТӢ ВА МАЗДАҚӢ ДАР НОҲИЯТИ ҲИРОТ ВА ҒӢР

Дар соли дувиюту наваду панҷ аз ҳиҷрат волии Хирот— Муҳаммади Ҳарсама хабар кард Амири Одили сомонино, ки марде дар кӯҳпоӣ Ғӯр ва Ғурҷистон хурӯҷ кардааст ва ӯро Бубилол меғуянд ва аз хар табака мардум бар ӯ чамъ шуда ва хештанро «Доруладд» ном ниҳодааст. Ва мардум и беҳад аз рустои Хирот ва н-авоҳӣ рӯӣ ба вай ниҳодаанду байғат мекунанд. Ва адади эшон фузун аз даҳ ҳазор мардаст. Агар дар кори ӯ тагофул кунанд ба азъофи он мардум гирд оянд, он гаҳ кор душвортар та вон буд ва меғуянд, ки надими Яъқуби Лайс* ӯ буд ва дар мазхаби хорич даъват ба ниобати ӯ мекунад. Чун Амирн Одил * аз ин ҳол огоҳ шуд, гуфт: — Чунон донам, ки Бӯбиллодро хун ба ҷӯш омад.

Пас, Зикро — хоҷибро бифармуд, ки понсад ғуломи турки далер бигузину бигӯ, то эшонро ба сарқангии Байғаш диҳанд ва бигӯӣ, то дувоздаҳ ҳазор дирам ба вай диқанду понсад чавшан бар сутурон таъбия кунанд. Ва ту бо эшон фардо ба ҷӯи Мӯлиён ой, то ман эшонро бинам ва аз пеши ман бираванд. Хоҷиб Зикро хамчунин кард ва¹⁷⁹ номае набишт ба Бӯалии Марвазӣ, ки мардуми хешро дирам дех, ва аз шаҳр берун ой, пеш аз он ки ғуломон ба ту раеанд, ғуломон ба Хирот шаванд ва бо Муҳаммади Ҳароама пайванданд. Ва ба Муҳаммади Ҳарсама номае набишт, ки сохта бош ва аз шаҳр берун ой, то Бӯалӣ ва Байғаш ба ту расанд. Ва Байғашро гуфт: — Агар фатҳ ба дасти ту ғаромад, туро вилоят

диҳам.

Ва ғуломонро гуфт: — На ҳарби Алӣ Шарвин, ё ин Амрн Лайс *, ё Муҳаммади Ҳарун аст, ки он чо лашкар ва олати бисёр бувад ва андар ин муҳим эътиқод бар шумост, ки ба кӯҳпоияи Ҳирот хаворич падида омаданд ва мазҳаби хаворич ва қаромата ошкоро карданд ва бешгари эшон шӯбон ва кишоварзаид. Ва чун ин фағҳ бнқунед, ҳамаро хилъату силат диҳам.

Ва дабире чалдро номзад ка-рд ба кадхудой. Эшон чун ба Л\арвруд шуд, Бӯалӣ дарҳол бо мардуми хеш бад-ӯ пайвасти ва сари роҳҳо фуру гирифт, то хаворичиён хабари эшон наёбанд. Чун ба Ҳирот расиданд, Муҳаммад Ҳарсама бо сипоҳ берун омад ва роҳдо бигирифтанд, то Бӯбиллол хабар наёфт ва б*а кӯҳ андар шуданд ва ақбаҳои дурушт дар се шабонарӯз бибуриданд, то ба эшон расиданд. Ногаҳон эшонро гирд бар гирд гирифтанд ва ҳамаро бикӯштанд ва Бӯбиллолу Ҳалдон ва даҳ та«и дигарро аз раисани эшон битирифтанд ва сари ҳафтад рӯз аз он чо бозомаданд ва Бӯбиллол ба зиндони Кухандиз бурданд, то бимурд. Дигарон ҳар яке ба шаҳре фиристод, то бар дор карданд ва моддати эшон муддате аз Ғӯр ва Ғурҷистон бурида гашт. Ва ҳам дар ин сол Амири Одил фармон ёфт ва

Насри Аҳмад*, ки писари ӯ буд, ба ҷои ӯ бинишаст, он ки ҳадиси ӯ пештар ёд кардем.

ФАСЛИ ДИГАР ДАР БЕРУН ОМАДАНИ АЛӢ ИБНИ МУҲАММАДИ БУРҚАӢ БАР МАЗҲАБИ БОТИНӢ БА ХӢЗИСТОНУ БАСРА БО ЛАШКАРИ ЗАНГИӢН

Дар санаи хамсу хамсин ва маътин Алӣ Муҳаммади Бурқаии Алавӣ * хурӯҷ кард ба Аҳвоз ва зангиёни Хӯзистон ва Басраро чанд гоҳ бифрефта буд ва даъват карда ва ваъдаҳо ниҳода. Бар он ваъда хурӯҷ кард ба Аҳдеоз ва зангиёни билод »ке шуданд. Нахуст Аҳвоз бигирифт ва пас Басра бигирифт ва ҷумла Хӯзистон бигирифт. Ва ҳама зангиён хоҷагони хешро бикӯштанд ва неъмату занон ва сарои эшон ба даст фуру гирифтанд. Ва чанд бор лашкари Мӯътамадро бишқа-станд ва чаҳордаҳ солу чаҳарр моҳу шаш рӯз дар Басра ва Хӯзистон подшоҳӣ кард ва охир бар дасти Муваффақ, бародари Мӯътамад, гирифтанд шуд ва ҳама зангиёнро бикӯштанд ва Алӣ ибни Муҳаммади Бурқайро * ба Бағдод бар дор карданд ва мазҳаби ӯ чун мазҳаби Маздаку * Бобак* ва Бӯзакариё ва

хуррамдину қаромата буд.

ФАСЛ ДАР БЕРУҢ ОМАДАНИ ХАСАНИ ҶАННОБИ ВА ПИСАРАШ БҶТОҲИР ДАР БАҲРАЙНУ ЛАҲСО

Ҳам ба рузгори Муътазид* Абӯсаид Алҳасан ибни Баҳром Алҷаннобӣ * хурӯҷ кард дар Баҳрейнуну Лаҳсо ва мардумонро бар мазҳаби ботинӣ даъват мекард ва аз роҳ бибурд ва кори хеш маҳкам кард. Ва чун мумкин гашт, роҳ задан гирифт ва ноҳиятҳо меғоратиданд ва ибҳот ошкоро карданд. Ва рӯзгоре баромад ва ходиме ӯро бикӯшт.

Баъд аз он дар Баҳрайн бар одимон* эътимод накарданд ва Бӯтоҳир, писари ӯ, ба чоӣ ӯ бинишаст ва якҷанде ба салоҳ мебуд ва аз мақолати ботиниён андак чизе медонист ва худро аз фасод дур дошт. Окибат кас ба доиён фиристод ва китоби эшонро, ки «Балоғат-ус-собеъ» хонанд, бихост. Бад-ӯ фиристоданд. Он китоб фуру хонд, саге гашт пиндори ва ҳар ки дар Баҳрайн ва Лаҳсо чавону силоҳдӯст буд, гуфт: — Биёед, ки ман шуморо шикоре дорам. Ва вақти ҳаҷ наздик буд. Халқе беҳад гирд омаданд, эшонро бардошт ва ба Макка бурд рост, ки вақти мавсими ҳаҷ буд. Хоҷиёни беадад ҳозир омаданд. Фармуд, ки шамшерҳо баркашед ва ҳар киро ёбед, мекушед ва даст ба мучовирону маккаиён доред. Ҳама ногоҳ шамшер дарниҳоданду куштан гирифтанд. Халоик чун бар он гуна диданд, чумла дар ҳарам гурехтанд ва сандукҳои «Қуръон» дар пеш ниҳоданд. Ва маккаиён дар силоҳ шуданд.' Ҳар кӣ силоҳ дошт, баргирифтанд ва ба чанг пайвастанд ва чун Бӯтоҳир чунон дид расуле дар миён оварду гуфт: — Мо ба ҳаҷ омадаем на ба чанг. Шуморо чурм бувад, ки ҳарам бишикастед ва якеро аз мо беғуноҳ бикӯштед, то маро ҳоҷат афтод бар сипоҳ, баргирифтанд ва аҳли ҳарам ва хоҷиёнро низ ҳеҷ кас ба куштан рағбат накунад ва аз ин роҳ фуру баста шаваду шумо зиштном шавед. Ҳаҷ бар мо ба зиён маёред ва бигузored, то ҳаҷ бикунем.

Л^аккаиён пиндоштанд, ки магар рост меғӯяд. Мумкин бошад, ки якеро бо эшон лачоҷе рафта бошад ва даст ба силоҳ бурда ва якдигариро зада. Бад-он қарор доданд, ки аз ҳарду ҷониб шам¹⁸¹шер биниҳанд. Ва савганд хӯранд ба мусқаф ва бад-он ҷӣ онро каффора буд, ки чанг накунанд ва маккаиён бозгаштанд ва сандукҳо ба ҳарам бозбурданд, то бо эминӣ каъбаро зиёрат кунанд ва хоҷиён силоҳ биниҳоданду савганд хурданд ва боз пас шуданду ба тавоф шуданд. Бӯтоҳир чун дид, ки силоҳдорон пароганда шуданд, фармуд ёрони хешро, ки ҳин, силоҳ

бардореду хештанро дар харам афганед, аз беруни хараму аз андаруни харам хар-киро ёбед, бикӯшед. Пас, ногоҳ малъунон хештанро дар харам афганданду шамшер дарниҳоданд ва хар киро ёфтанд аз даруну берун мекуштанд, то ҳама мучовироиро пок бикӯштанд. Ва мардумон аз бими шамшер хештанро дар чоҳ меафганданду бар сари кӯҳ мешудалд. Ва ҳачаруласвадро аз хона чудо карданду бар боми хона шуданд ва новадон биканданд. Ва меғуфтанд чун худой шумо ба осмон шуд, хона ба замин гузорид, хонаи вайро биғоратанду вайрон кунанд. Ва пас чома аз хона, а боз карданду пора-пора ба ғорат бурданд...

Чун дар хона рафт а буданд, чаро аз шамшерҳои мо амон наёфтанд, агар шуморо худой будӣ, шуморо аз захми шамшери мо эмин кардӣ ва монанди ин суханҳо меғуфтанд. Ва зану фарзандони маккаиёро барда карданду бибурданд. Ва чун ҳисоб карданд, бисту анд хазор мард кушта буданд, ба чуз он ки хештанро да:р чоҳҳо афганда буданду бимурданд ва хар чӣ зинда буданд дар чоҳдо куштагонро бар забари эшон андохтанд, то халок шуданд. Ва зарру симу дебо ва атру зароифро қиёс набуд, баргирифтанд. Чун ба Лаҳсо бозшуданд, аз ин молҳои беҳад ба доъиён фиристоданд.

Ва ин воқеа ислом дар аҳди Муқтадир* афтод дар сесаду ҳафда * аз ҳичрат.

Бас ҳадяҳо фиристод ба Мағриб ба Бӯсаид, ки ӯ(ро) писаре бузург буд аз фарзандони Абдуллои Маймун, Қаддоҳ номи ӯ. Аҳмад модари ӯро ба занӣ карда буду ӯро бипарварда ва хамчун модар... адабу фазлаш биёмӯхт ва нишонахояш бидод. Бар хосту ба Мағриб шуд ва ба шаҳри Сачалмоса мақом кард ва кори ӯ бузург шуду ин мазҳаб мардумонро даромухт, баъзе ба унфу шамшер ва баъзе ба лутф ва даъво кард, ки ман Маҳдиам ва алавӣ. Ва розҳои гарон барниҳод ва май ҳалол кард... ва бар марвониёну аббосиён лаънат ошкоро кард...

Дар таворих овардаанд, ки ин ки ба Миср нишастааст, аз фарзандони ӯст. Бӯтоҳир ва Саид чун ба Лаҳсо омадаид, хар чӣ мусхафи «Куръон» ва «Таврот» ва «Инчил» буд, ҳамаро дар саҳро афганданд ва бар он хадас мекарданд. Ва чунин гуфтанд, ки «се кас дар дунё мардумонро табоқ карданд; шӯбонею табибе ва уштурбоне. Ин аз уштурбон бештар аст, ки аз дигарон мушаъбидтару сабукдасттар ва мӯҳтолар буд... «Ва тарики Маздак* ошкоро карду ҳачаруласвадро ба ду ним кард ва бар ду каронан чоҳи обхона ниҳод, Ва чун бар сари чоҳ нишастӣ, пой бар он

ниҳодӣ. Ва фармуд, то бар пайғамбарон лаънат ошкоро карданд...

Ва ин Бӯтоҳир* гурӯҳи габрро аз Исфаҳон ба Лаҳсо бурд ва пинҳон ӯро ба подшоҳӣ бинишонданд. Пас, он гоҳ ин габр даристод ва ҳафтсад тан аз эшон бидушт ва хост, то Бӯтоҳиру бародаронашро бидушад. Бӯтоҳир бидонист ва ӯро ба ҳилате бидушту боз муставлӣ шуд.

Ва агар ҳама ёд кунем, ки ин саг дар ислом чӣ фасодҳо ва катлҳо кард, ин китоб эҳтимоли он накунад. Ва ин фитна то рӯзгори Розӣ* бикашид ва ба дайлама ба рӯзгори Розӣ бадар омаданд.

Ва ин қадар бад-он ёд карда шуд, то худованди олам... бидонад, ки мазҳаби эшон чист ва бар қавлу савганди эшон эътимод нест. Ва ба ҳар вақт, ки ботиниён даст ёфтаанд дар билоди ислом бар мусулмонон чӣ фитнаю фасодҳо кардаанд. Ва чӣ шумкавмеанд ва чӣ душманеанд исломрою маликро. Ва Муканнаи Марвазӣ* дар билоди Мовароуннаҳр ҳам дар ин таърих хурӯҷ кард ва шариат ба як бор аз қавми хеш бардошт. Ва ӯ ҳам ин даъво кард, ки ботиниён кунанд, чунон ки Бӯсаиди Чаннобӣ* ва Бӯсаиди Мағрибӣ* ва Алӣ Муҳаммади Алави Бурқай* ва доъиёни дигар. Ва Муканнаъ ва Бӯсаид ҳарду дар як рӯзгор буданд ва бо ҳам дӯстию мукотибот доштанд. Ва Муканнаъ дар Мовароуннаҳр тилисме сохт ва аз кӯҳебар мисоли моҳе баровард, чунон ки ҳар рӯз бад-он вақт моҳ баромадӣ, чунон ки мардумони он ноҳият бидидандӣ. Муддати дароз бигузашт, чун мардумони он вилоятро аз доираи шариату мусулмони берун бурд ва қораш қавӣ шуд, даъвои худой кард. Ва бисёре хун дар аҳди ӯ рехта шуд ва аз атрофу ҷавониб лашкарҳо рӯй бад-у ииқоданд. Ва бисёр ҳарб афтод аҳли исломро бо ӯ ва солқои дароз подшоҳию қомронӣ меронд. Агар ёд кунем, қисса дароз гардад ва ахбор аз ҳар яке аз ин... ки ёд кардем, китобе ояд бузург.

Ва ботиниён чун ба вақте ки хурӯҷ кардаанд, эшонро нома ва лақаб дигар хонанд, валекин ба маънӣ ҳама якеанд: ба Ҳалабу Миср — «исмоилӣ» хонанд ва ба Қуму Қошон ва Табаристону Сабзор ва Мовароуннаҳру Ғазнин ва Бағдод—«қармати» хонанд ва ба Қӯфа— «муборақӣ» хонанду ба Басра — «равандию бурқай» хонанд ва ба Рай — «халафӣ» хонанд ва ба Қурҷон— «махмара» хонанд ва ба Шом — «мабиза» хонанду ба Мағриб — «саидӣ» хонанд ва ба Лаҳсою Баҳрайн — «чаннобП» хонанду ба Исфаҳон—«ботинӣ» хонанд ва эшон хештанро «таълимӣ» хонанд ва «рафик» хонанд ва монанди ин. Ва ғарази эшон ҳама он аст, ки чӣ гуна мусулмони барандозанд. Ва душмани ислому

душмани ахли байти расул алайҳиссалом бошанд...

ФАСЛ ДАР ХУРҶИ ХУРРАМДИНОН БА ИСФАҲОНУ ОЗАРБОЙҶОН

Акнун сухани чанд мухтасар дар боби хуррамдинон ёд кунад банда, то худованди оламро дар бораи эшон дидоре дарафтад. Ба ҳар вақте хуррамдинон хурҷ кардаанд ва ботиниён бо эшон яке будаанду эшонро қувват дода, ки асли ҳарду ва мазҳаб якест ва дар санаи иснайн ва ситина ва миата (172 ҳ.) дар айёми халифаи Маҳдӣ* ботиниёни Гургон, ки эшонро «сурхалам» хонанд, бо хуррамдинон даст яке карданду гуфтанд:— Бумуслим зинда аст. Мо мулк биситонем. Ва писари ӯ Абдуғароро мукаддами хеш карданду то Рай биёмаданд. Ҳалолу ҳаромро яке доштанд ва занонро, мубоҳ карданд. Ва Маҳдӣ* нома набишт ба атроф ва ба Амр ибни Аъло, ки волии Табаристон буд, «даст яке кунеду ба ҳарби эшон равед». Бирафтанд ва он чамъ пароганда шуданд. Ва дар он вақт, ки Хорунаррашид* ба Хуросон буд, бори дигар хуррамдинон хурҷ карданд аз ноҳияти Исфаҳон аз Тармидаину Копула ва Фобак ва дигар рустоҳо ва мардуми бисёр аз Рай вз Ҳамадон... берун омаданду ба ин кавм пайвастанд. Вз адади эшон беш аз сад ҳазор-буд. Хорун Абдулло ибни Муборакро* аз Хуросон бо бист ҳазор савор ба ҳарби эшон фиристод. Эшон битарсиданд ва ҳар гурӯҳ ба ҷри хеш боз шуданд ва Абдуллои Муборак нома набишт, ки «моро Будулаф нагузирад».

Ба ҷавоби нома набишт: «Сахт савоб аст». Эшон ҳарду даст яке карданд ва хуррамдинону ботиниёни бисёр чамъ шуданд ва дигар бора даст ба ғорату фасод бурданд. Будулафи Аҷалӣ* ва Абдуллои Муборак ногоҳ тохтан бурданд. Халқе беҳадду беадад аз эшон бидуштанд ва фарзандони эшонро ба Бағдод бурданду фурухтанд.

ФАСЛИ ДИГАР ДАР ХУРҶИ БОБАК.

Баъд аз ин чун нӯҳ сол бигузашт, Бобак* хурӯч кард аз Озарбойгон. Ин қавм қасд карданд, ки ба ӯ пайванданд ва шуниданд, ки лашкаре роҳ бар эшон гирифтааст, битарсиданду бигурехтанд.

Дар соли дувисту дувоздаҳ аз араб дар аҳди Маъмун* чун хуррамдинон хурӯч карданд аз ноҳияти Исфаҳон дар Вада ва Конула ва кавме аз ботиниён бо эшон пайвастанд ва фасодҳо карданду ба Озарбойгон шуданд ва ба Бобак пайвастанд. Ва Маъмун Муҳаммад ибни Ҳамидуттоиро ба ҳарби Бобак фиристод, то бо хуррамдинон ҳарб карданд. Ва фармуда буд, то ба Зурайқи Алӣ ибни Садака ҳарб кунанд, ки ӯ оси шуда буд ва дар Кӯҳистони Ироқ мегашту ғорат мекард ва корвонҳо мезад. Ва Муҳаммад ибни Ҳамид ба таъчил рафт ва аз хазинаи Маъмун чизе нахост ва лашкарро аз хизонаи хеш мол дод ва ба ҳарби Зуранч шуду Зурайкро бигирифт ва лашкари ӯро ҳалок кард. Маъмун шаҳри Қазвину Мароға ва бештари Озарбойгон ӯро дод. Пас, ба ҳарби Бобак* рафт. Миёни ӯву миёни Бобак шаш ҳарби азим бибуд ва охируламр ибни Ҳамид кушта шуд ва кори Бобак боло гирифт. Ва хуррамдинон ба Исфаҳон бозшуданд ва Маъмун* аз куштани Муҳаммад азим дилтанг шуд. Дарҳол Абдуллоӣ Тохирро, ки волии Хуросон буд, номзад кард ва ба ҳарби Бобак фиристод. Ва ҳама вилояти Кӯҳистоя ва он ҷӣ кушода буданд ва Озарбойгон бад-ӯ дод. Ва Абдулло бархост ба Озарбойгон шуд. Бобак бо ӯ муковимат натавонист кардан. Дар даррае гурехт саҳт маҳкам ва лашкари ӯ ва ҷамъи хуррамдинон бипароганданд. Чун соли дувисту ҳаждаҳ андаромад, дигарбора хуррамдинон ба Исфаҳону Поре ва Озарбойгон ва ҷумлаи Кӯҳистон хурӯч карданд. Бад-он ки Маъмун ба Рум шуда буд ва ҳама ба як шаб ваъда ниҳода буданд ва ба ҳама вилоятҳою шаҳрҳо кор рост карда, шаб хурӯч карда, шаҳрҳо ғорат карданд. Ва дар Поре бисёр мусулмонон куштанд ва зану фарзандон барда бурданд. Ва дар Исфаҳон сари эшон марде буд Алии Маздак, аз дари шаҳр бист ҳазор мард арз дод ва бо бародар ба Кӯҳ шуд. Ва Будулаф ғоиб буд ва бародараш Маъкал ба Кӯҳ буд бо понсад савор муковимат натавонист кард, бигурехт ва ба Бағдод рафт. Алии Маздак Кӯҳ бигирифт ғорат кард ва ҳар киро ёфт аз аҳли ислом, бикушт ва фарзандони аҷлиёнро барда кард ва бозгашт. Ва ба Озарбойгон шуд, то ба Бобак пайвандад. Ва аз ҷавониби хуррамдинон рӯй ба Бобак ниҳоданд, аввал даҳ ҳазор буданд, бисту панҷ ҳазор шуданд. Ва миёни Кӯҳистон шаҳраке

ҳаст, онро Шахристана хонанд. Он чо чамъ шуданд ва Бобак бад-эшон пайваст. Пас, Мӯътасим* Исҳокро бо чихил хазор мард ба чанги эшон фиристод. Ва Исҳок ногоҳ бар сари эшон шуду чанг дарпайваст ва ҳамаро бикӯшт, чунон ки ба харби аввал аз хуррамдинон сад хазор мард кушта шуд. Ва чамъе касди Исфаҳон карданд ва курби даҳ хазор мард бо бародари Алии Маздак сароҳою рустоҳои Исфаҳон ғорат карданд ва зану фарзандон барда бурданд.

Ва амири Исфаҳон Алӣ ибни Исо ғоиб буд, қозию аъён ба харби эшон шуданд ва аз чавониб фуру гирифтанд^ зафар ёфтанд ва бисёр бикӯштанду зану фарзандони эшон барда бурданд.

Пас аз ин ба шаш сол Мӯътасим ба шуғли хуррамдинон пардохт ва Афшинро* номзад кард ба харби Бобак. Афшин лашкар бардошту рӯй ба харб ниҳод ва ҳар чӣ хуррамдинӣ ва ботинӣ буданд, ба мадади Бобак шуданду ду сол харб карданд. Ва миёни Афшину Бобак дар муддати ду сол бисёр масофҳои саҳт афтод ва аз хар ду чониб бисёр мардум кушта шуданд. Охируламр чун Афшин аз куштани ӯ очиз омад, ба ҳилат машғул гашт.

Ва лашкари хешро дар шаб бифармуд, то хаймаҳо барканданду пароканда шуданд. Ва даҳ фарсанг пасттар бозомаданд. Афшин кас ба Бобак фиристод, ки марде хирадманд ба ман фирист, то бо ӯ сухан гуям, ки маслиҳати мо харду дар он аст. Бобак марде ба вай фиристод. Афшин гуфт: — Бобакро бигӯй, хар ибтидоеро интиҳоест. Сари одамӣ гандано нест, ки боз бируяд. Мардони ман бештар кушта шуданд ва аздаҳ яке намонд ва ҳақиқист, ки аз чониби ту хамчунин бувад. Биё, то сулҳ кунем. Ту бад-ин вилоят, ки дорӣ, конеъ бошу ба салоҳ бинишин, то ман бозгардам ва аз амиралмӯъминин туро вилоят биситонам ва маншур бифиристам. Ва агар насихати ман қабул нақунӣ, биё, то якборагӣ ба ҳам даровезем, то давлат киро ёрӣ кунад.

Расул аз пеши ӯ берун омад. Афшин ду хазор савору п*нч хазор пиёда дар ғорҳо ва кӯҳҳо пинҳонупароганда кард, то дар камин бинишинанд бар ил*мисол.

Чун расул пеши Бобак шуду пайғом бндод ва камни лашкар бознамуд ва ҷосусон ҳам ин хабар оварданд, бар он иттифок карданд, ки баъд аз се рӯз харби саҳт бикунанд. Пас Афшин кас бад-он лашкар фиристод, ки бояд, ки рӯзи масоф дар шаб биёед дар дасти рост ва чап дар масофати як фарсангу ним кӯҳҳою дараҳо бувад, он чо пинҳон шавед.

Чун ман ба ҳазимат бираваму аз лашкаргоҳ бигузарам ва эшон баъзе дар кафои ман биистанд ва баъзе ба ғорат машғул шаванд, шумо аз дараҳо берун тозида ва роҳ бар эшон бигиред, то боз дар дара натавонанд _шуд. Ман бозгардам ва он чӣ бояд, бикунам. Пас, рузи масоф Бобак лашкар берун овард аз дара зиёдат аз сад хазор савораю пиёда. Ва лашкари Афшин ба чашми эшон ҳақир омад аз он чӣ дида буданд ва лашкаре зиёдате надиданд. Пас, чанг дарпайвастанд ва аз хар ду чоииб чанги азим карданд ва бисёр кас кушта шуд ва вақти завол Афшин ба ҳазимат бирафт, аз як фарсанг лашкаргоҳ даргузашт, пас, аламдорро гуфт:— Алам бидор.

Ва инон бозкашид ва лашкар хар чӣ он чо омацанд меистоданд ва Бобак гуфта буд, ки ба ғорат машғул мешавед, то якборагӣ дил аз Афшину лашкари ӯ фориг кунем. Пас, хар чӣ савор буданд, бо Бобак дар кафои Афшин шуданду пиёда ба ғорат машғул шуданд. Пас, ин бист хазор савор аз дараҳою кӯҳҳо берун омаданд ва ҳама сахро пиёдаи хуррамдинӣ диданд. Роҳи дара бар эшон бигирифтанду шамшер дарниҳоданд. Ва Афшин низ бо лашкар бозгашт ва Бобакро дар миён гирифтанд. Ҳарчанд кӯшид, Бобак роҳ наёфт. Афшин даррасиду ӯро бигирифт ва то шаб метохтанду мекуштанд. Зиёдат аз ҳаштод хазор мард он чо кушта шуд. Пас, Афшин ғуломеро бо даҳ хазор савору пиёда он чо гузошт ва худ Бобакро ва асирони дигарро ба Бағ дод бурд ва ба аломате Бобакро дар Бағдод бурданд. Чун чашми Мӯътасим* бар Бобак афтод, гуфт: — Эй сағ, чаро дар ҷаҳон фитна ангехтӣ?!

Ҳеҷ ҷавоб надод. Фармуд то хар ҷаҳор дасту пояш бибурранд. Чун як дасташ бнбуриданд, дасти дигар дар хун заду дар рун худ молид ва ҳама рун худро аз хуни худ сурх кард. Мӯътасим гуфт: — Эй сағ, ин чӣ амал аст?! Гуфт: — Дар ин ҳикматест. Шумо ҳарду дасту пойи ман бихоҳед бурид ва гуна и рӯи мардум аз хун сурх бошад. Хун аз руй биравад, зард бошад. Ман рӯи хеш аз хуни худ сурх кардам, то чун хун аз танам берун шавад, нагӯянд, ки рӯяш аз бим зард шуд!

Пас, фармуд, то пӯсти гове бо шохҳо биёварда¹⁴⁸два хамчунон тоза Бобакро дар миёни пуст гирифтанд, чунон ки ҳар ду шохи гов бар баногӯши ӯ буд, дар вай дӯхтанд ва пӯст хушк шуд. Пас, хамчунон зинда бар дораш карданд.

Ва аз аввали хурӯҷ то гирифтани ӯ сухан бисёр аст ва мучаллиде тамом аст... Агар ҳама ёд кунем, дароз гардад ва ҳар кӣ хоҳад, то бар ҳама

хурӯҷҳои ботиниён вокиф гардад, дар «Таърихи Табарӣ» ва «Таърихи Исфохон» бархонанд, то маълум гардад...

ФАСЛИ ЧИҲИЛУ ҲАШТУМ

АНДАР ҲАЗОИН НИҲОДАНУ НИҒОҲ ДОШТАН ВА ҚОИДАЮ ТАРТИБИ ОН

Мулуқро ҳамеша ду хазина будааст: яке хазинаи асли ва яке хазинаи харч. Ва моле, ки мешудӣ, бештар ба хазинаи асли будӣ ва то зарурате набудӣ, аз он хизона харч нафармудандӣ. Ва агар чизе бардоштандӣ, ба ваҷҳи вом бардоштандӣ, бадали он зуд ба чой ниҳодандӣ. Ва чун андешае дошта бошад, набояд, қч ҳар чӣ дахл бувад, бо харочот бишавад. Ва агар ногоҳ ба мол ҳоҷат ояд, дилмашгулӣ таваллуд кунад ва дар он муҳим тақсир роҳ ёбад ва хар моле, ки аз он дар ваҷҳи хизона ниҳода будандӣ, аз дахли вилоят ҳаргиз онро табдилу таҳвил набудӣ, то ихроҷот ба ваҷҳи хеш ва ба вақти хеш мерасидӣ ва дар силат ва марсумот тақсиру таъхир наҷфтодӣ ва ҳама хазоин обод будӣ ва пайваста мардум ба роҳат будандӣ ва ҳеҷ офаридаро заҳмат нарасидӣ аз чиҳати мол.

ҲИКОЯТ

Андар ин маънӣ шунидам, ки амир Олтунтош, ки амири ҳоҷиби бузург буд азони Султон Маҳмуди* ғозӣ раҳматуллоҳ, ба хоразмшоҳӣ номзад гардид. Ва ба Хоразм рафт. Ва ибраи Хоразм шаст ҳазор динор буд ва чомагии Олтунтош саду бист ҳазор динор буд. Олтунтош чун ба Хоразм рафт, баъд аз мохе мӯътамадони хешро фиристод ва илтимосу тақозои шаст ҳазор динори дигар кард, ки хизонаи Хоразм ба чомвгии ӯ тамои нест. Дигар арзонӣ доред, ки ивази ан аз девон бихоҳед дод.

Шамсулқуфот Аҳмад Ҳасани Маймандӣ дар он замон вазир буд. Чун номаи Олтунтош бихонд, ҷавоб бина*ишт дарҳол. «Олтунтош... бидонад, ки Маҳмуд¹⁸ натавонад буд ва ба ҳеҷ ҳол моле, ки замон кардааст, бар ӯ гузошта нашавад. Мол бардорад ва ба хизонаи султан орад ва пеши нокиди даврон бинишиаду зар таслим кунад ва хуччат биситонад. Ва он гоҳ чомагии хеш бихоҳад, то ӯро ва хайли ӯро бар Бусту Систон барот нависанд ва бадал. Биравайду биситонвнд ва ба Хоразм оварад, то фарк бувад миёни худованд Маҳмуду миёни Олтунтош аз баҳри он ки кори

подшоҳ пайдост ва андозаи лашкар паид. Сухани Хоразмшоҳ бояд, ки белавг бувад ва илтимосе, ки кардааст, ё ба чашми хорӣ нигариста ба султон, ё Аҳм-ади Ҳасанро ғофил ва ҷоҳил медонад. Моро аз камоли ақлу хасофати Хоразмшоҳ ачаб омад ва аз ин ки кардааст, истигфор бояд кард, ки бандаро бо худованди хей ширкат ҷустан хатаре азим бошад, вассалом».

Ин нома бар дасти сипоҳе бо даҳ ғулом ба Хоразм фиристод ва шаст хазор динор биёварду ба хизона таслим карданд ва ивази он барот бисятаданд. Аз девони Ғазнин бар вилояти Бусту Систон ивази он пӯсти анор ва мозӯю забиб ва монанди он оварданд.

Инак, тартиби мулк чунин доштаанд, то масолеҳи мамлакат аз якдигар гусаста нашавад. Ва салоҳи раияту ободонии хазина бар ҳоли хеш бимонад ва тамаъҳои муҳол дар амволи султон ва моли раият муяқатеъ шавад. Ва умаро ҳар як бар ҷои хеш бимонад ва тамаи зиёдат дар мамлакат нақунанд, султон аҳволи умаро дарёбад ва ҳар якеро бар ҷои хеш бидорад, тэ сар ба фузулӣ барнаёранд.

Ва ин аст аҳволи хазоин ниҳодан.

ФАСЛИ ЧИҲИЛУ НУҲУМ

АНДАР ПОСУХ ДОДАН ВА ГУЗОРИДАНИ ШУҒЛИ МУТАЗАЛЛИМОН ВА ИНСОФ ДОДАН

Ҳамеша мардумн бисёр аз мутазаллимон ба даргоҳи султон муқим мебошанд ва агар ҷи қисстро ҷавоб м*ёбанд, намераванд. Ва ҳар ғарқбею расуле, ки бад-ии даргоҳ оянд ва ин фарёду ошӯб бубинанд, ҷунон акадоранд, ки ба даргоҳ зулми азим мераеад. Пас, ки дар бар эшон набояд бастан, то ҳоҷати гариб ва шаҳрн, ки ҳозир оянд, ҷумларо ҷамъ кунанд ва бар ҷсе нависанд ва ҳеч кас ба ҷуз аз панҷ каси муътамаду оқил набояд, ки он сухан бигӯянд ва бар он ҷумла мисол ситоканд. Ҷун мисол бад-эшон расад, бояд, ки дархол бозгарданд, то ин ошӯби беҳуда ва ин фарёди бефоидаю беасл набошад. Ва корҳо ба зуди барояду раият тамом дар роҳат бошанду олам ободон бошад ва кас бар касе бедодию берасмӣ натавонад кард.

ҲИКОЯТ

Гтянд Яздгурд* шаҳриёри охири мулки Ачам буд. Расул фиристод

ба амиралмӯъминин Умар*..., ки имрӯз дар ҳама олам даргоҳе аз даргоҳи мо анбӯхтар нест »а хизонае аз хизона.ч мо ободонтар нест ва лашкаре аз лашкари мо далертар не. Ва чандон иддату олат, юг но дорем, кас надорад. Амиралмӯъминин ҷавоб бозфиристоду гуфт, ки: «бале, даргоҳи шумо анбӯх аст, валекин аз мутазаллимон ва ҳазинаи шумо ободон аст, валекин аз моли ятимон ва лашкари шумо далер эст дар бефармонию исён. Чун давлат рафт, иддату олат суд надорад. Ва ин ҳам далел аст бар бедаялатад шумо».

Ҳаёҷунон буд, ки амиралмӯъминин ҷавоб дод.

Вол* бояд ки аввал инсоф аз хеш бидиҳад, тоҳамгинон мунсиф шаванду тамаъ аз муҳол ва новочибибурранд...

ҲИКОЯТ

Гӯянд, бозаргоне ба мазолимгоҳи Султон Махмуд* омад ва аз писари ӯ, Масъуд*, бинолид ва тазаллум карду гуфт: — Марде бозаргонам ва муддати дароз шуд, то ин чо мондаам ва мехоҳам, ки ба шаҳри хеш равам. Наметавонам рафт, ки писарат шаст ҳазор динор коло аз ман бихаридаасту зарри ман наядиҳг.д. Хоҳам, ки амир Масъудро бо ман ба кози фирясти.

Султон Махмуд... аз сухани бозаргон дятаят шуд. Папғоме дурушт ба вай фиристоду гуфт: — Дархол хоҳам, ки ҳақди вай ба вай расони, ё бархегию бо вай ба мачлиси ҳукм равӣ, то он чо муқтазои шаръ вочиби ояд, бафармоянд.

Бозаргон ба сарои кози рафт ва расул наздики амир Мзъуд* омаду пайғом бигузорид. Масъу.: андар монд. Хсдимеро гуфт: — Бинигар, то дар ҳазина нақд чанд аст?

Ҳазинадор рафт ва киёс карду омад ва гуфт: — Бист ҳазор динор ҳаст. Гуфт: — Баргиру ба иаздикл бозаргон бар ва тамомати молро се руз замок ва мухлат хоқ, то бирасонам.

Расули Султонро гуфт, ки Султонро бнгуи, ки бист ҳазор динор дархол бидодаам ва тамомати ҳаққи вай то се рӯзи дигар ба ван бидиҳам. Ва ман кабо пӯшидаву миён баста ва мӯза пӯшидаю ба по и-стодаам, то Султон чӣ фармоянд, ки ба мачлиси қазо ракам, ё моля бозаргон тамомат ба вай днҳам.

Расул биёмад ва чунин гуфт.

Султон Махмуд... гуфт: — Ба ҳақиқат бидон, к и рӯи ман набннӣ, то моли бозаргон ба тамому ка;юл нарасонӣ.

Масъуд низ сухан наёрист гуфт ва ба Хар чсниб кас фиристоду аз ҳар кас қарзе хост. Чуй яаиозн дигар шуд, шаст хазор динор ба бозаргон расяда буд ва ин хабар ба атрофи олам бирасид ва бтаргояон бо яқдигар ҳикоят карданд; аз дари Чину Хито 'ва Хӯтану Миср ва Адану Басра рӯй ба Ғазннн ннходайд ва тароифу ғароиб ба Ғазнин оварданд.

Дар ин замона, агар камтар касе, фаррош, ё рнкобдореро гӯянд, бо амндп Исфаҳон ва раиси Хуросон ба маҷлиси шаръ мутаҳдар шав, аз он сар печядӯ фармон набарад.

ҲИКОЯТ

Амиралмӯъминин Умар4'... гуфт: — ё расӯяйллох, дар аввалн чавонӣ тичорат мекардам ва ба атрофу яхнофн олам мерафтам. Дар замони Анӯшнрвона Одил* ба шаҳри Мадоин расидам ва борхо дар шаҳр авдох-

там ва мефурӯхтам. Ва уштуронро ба сахро фиристодам бе сорбон ба чихати алаф ва обхур. Чун шабхангом даррасид, сорбон биёмаду гуфт: — Уштуронро хоҷасарой, писарн Анӯширвон, ба ҳукм бурд.

Чун ин сухан бишунидам, дилтанг шудам. Дар он хона, ки бор кушуда будам, соҳибхона хабар ёфт, гуфт: — Бархезу ба бандагии Анӯширвон рав ва ҳол арза дор, то уштурони туро бифармояд боздодан.

Дигар руз аласабсх бирафтам ва даст дар занчири дед бизадам, маро ба хидмати Анӯширвон бурданд, ҳоҷиб сухан бозпурсид. Чун ҳол бозгуфтам, ӯ аз тарсу бнми писари шох сухан ба навъе дигар арза дошт. Анӯширвон фармуд, то ҳазор динор ба ман доданд. Ман шод гаштаму ба хона биёмадам. Чун соҳибхона он бидкд, гуфт: — Шохро ҳол маълум нашудааст, боз рав ва аҳвол бознамой.

Дигар бор рӯзи дуввум бирафтам ва ҳамчунон ҳол бознамудам. Ҳоҷиб сухан ба навъе дигар гуфт, фармуд, то ҳазор динори дигар бидоданд. Бозгаштам шодмон. Боз соҳибхона фармуд, ки шохро сухан маълум накардаанд. Боз рӯзи дигар ҳамчуноя бирафтам ва ҳол бознамудам. Ҳоҷиб ҳолро ба навъе дигар гуфт, шох боз фармуд, то ҳазор динори дигар бидоданд. Чун ба хона омадам, соҳибхона гуфт: — Шохро маълум нашудааст. Боз рав.

Чун рӯзи чахорум бирафтаму ҳол боз гуфтам, шохро аҷаб омад. Тарчу.мони дигар талаб карду ҳолро аз ман бозпурсид. Дар.хашм рафт ва ҳеч нагуфту маро ба мӯътамаде аз они хеш дод ва суфориш кард. Хар рӯз харчи ман меод, то чихил рӯз тамом шуд. Баъд аз он маро талаб кард. Он мӯътамад маро дар шаб ба ҳазрати Нуширвони Одил* бурд. Чун шох маро бидид, навозиш фармуду дилхушии тамом дод ва узр мехост аз ман ба хар навъе. Ва ман мутаҳайир бимондам аз он ҳама дилдории ӯ. Баъд аз он хоссагии хешро фармуд, то табаке биёварданд сарпӯшида. Чун б* ниҳоданд, шох фармуд, то сари табак бикушоданд. Чун сарпӯш баргирифтанд, дзете дидам бурида ва дар табак ниҳода. Мутаҳайир бимондам, ки «ачабо ин чӣ даст аст». Анӯширвон гуфт: — Медонӣ, ки ин дасти кист? Гуфтам: — На. Гуфт: — Ин дасти фарзанди май аст, ки ходими ӯ уштурони ту ба ҳукм бурда буд ва бо ту бедодӣ карда. Имшаб чихил шабонарӯз аст, то бо молари ӯ ин сухан ва ҳикояти ту мегуфтам, то ризо диҳад, ки фарзанди ӯ бедодн кардааст, то он чн сазои ӯст, бо ӯ кунам.

Имшаб ризо бидод, то як дасташ бибуридам, то дигар касе бар касе

аз ин навъ бедодӣ накунад ва номи ман дар олам ба бедодӣ мунташир нагардад. Ва он гаҳ дар киёмат шармсору хиҷил барнахезам ва аз нумлаи рондагони ҳақтаоло набошам.

Пас, фармуд, то хочибро биёварданд ва гуфт: — Чаро сухан ба ман рост нагуфтӣ, ба навъе дигар мегуфтӣ, то ман ҳол надонистам ва бозаргон ноумед аз ман мерафт ва уштурон зоеъ ва ғорат карда. Ва ман ҳолро намедонистам ва хар кучо рафтн, номи ман ба зул?л ва бедодӣ бурдӣ. Ва маро огоҳӣ аз он набудӣ.

Ҳочиб гуфт:—Тарсидам аз фарзандат. Гуфт:—Чуй аст, ки аз ман натарсидӣ?

Дарҳол вайро сиёсат фармуд ва уштуронро боздод. Чун ба хона омадам, соҳибхона гуфт: — Ин соат ҳол маълум шудааст. Дигар рӯз бархостам ва се ҳазор динор баргирнфтам ва ба хидмати Нӯширвон рафтам ва кисаи зар биниҳодам. Шоҳ фармуд, ки ин зар ба тамомат аз туст ва ҳам чандон ки дода буд, дигар бифармуд додан ва маро ба дилхушии тамом равона гардонд. Ҳол бар ин мӯчиб буд.

Пайғамбар... чун им сухан бишунид, ачаб омаду гуфт: — Кофиреро ин адл будааст. Пас, ин замон рӯзгоре пайдо шудааст, ки агар хуни сад мусулмон бирезанду адо хоҳанд аз касе ба як чав барнадоранд, то зар дарнаёранд. Чун зар бигиранд, низ кор барнаёранд. Ачабо баъд аз ин чӣ гуна хоҳад будан?!

ҲИКОЯТ

Омили шаҳри Ҳамс ба Умари Абдулазиз*... набишт, ки девори шаҳри Ҳамс хароб шудааст. Онро иморат бояд кардан. Ҷавоб набишт, ки шаҳри Ҳаме аз адл девор бояд кард. Роҳро аз зулму хавф пок кун, ки хочат нест ба гилу хишт ва сангу гач. Ҳақки субҳона ва таоло Довудро*... мефармояд...— Е Довуд, ко туро халифаи хеш кардем бар замин, то бандагони моротимор дорӣ ва нагузорӣ, ки аз яке бар яке ситам равад. Ва хар сухан, ки гӯӣ ва хар кор, ки кунӣ, ба ростӣ кунъ.. бандагонро. Ва порсоёнро ва мардуми басомонро ба корхо бояд гумоштан, то бандагони худой таолоро наранҷонанд ва ғамхори намоянд. Ва агар на чунин касро амал фармоянд, хиёнате бошад...

Ин ҷаҳон рӯзноман маликон аст, агар нек бошанд, эшонро ба некӣ ёд кунанд, чунон ки Унсури* гӯяд:

Ҳамсамар хохӣ шудаы, гар сози аз гардун сарнр,
Ҳамсухан ходи шудан, гар бандӣ аз Парвин камар.
Чаҳд кун, то чун сухан гардӣ, кавӣ бошад сухан,
Ранч бар. чун самар гардӣ, накӯ бошад самар.

ФАСЛИ ПАНҶОҲУМ

АНДАР НИГОҶ ДОШТАНИ ҲИСОБ ВА МАҶМҶОТ ВА ИРТИФОЪ ВА НАСАҚИ ОН

Ҳисоби моли вилоятҳо бинависанд ва маҷмӯъ ва харч падида ораид ва фоидаи ин он аст, ки харчҳоро тааммули шофӣ карда шавад ва он чӣ раво бувад, ки аз вай бияфгананд ва надиханд калам барниҳанд ва агар дар маҷмӯот гӯяндаеро сухан бошад ва тавфире намояд, суханаш бишунаванд. Ва чун он чӣ гӯяд бар ҳақққате бошад, талаби он мол кунанд, то агар сурати халале бошад ва ба зайън моле баста бошад, бад-ин сабаб эоил гардад, аз он аҳвол. Пас аз ин ҳеч чиз пӯшида намонад.

Ва аммо миёна рафтани подшоҳро дар маънии моли дунё ва дар корҳо чунон аст, ки дар холи мунсвф бошад ва бар одати қадиму оини маликони нек равад ва суштати бад наннҳад ва ба хуни иоҳақ ризо надихад. Ва бар подшоҳ фариза аст тафаҳхус кардани уммол ва омилот ва бидонистани дахлу харч ва ннгоҳ доштани амвол ва сохтани захоиру хззопн аз чиҳати истизҳор ва дафъ кардани мазаррати хасмро. Ва на чунон каф бастан, ки мардумон раками бахилӣ кашанд ва ка чунон исроф ва ифрот кардан, ки мардумок гӯянд: «Боддаст аст». Бояд, ки саховат ба кадри мард кунад. Онро, ки истехқоя; бештар дорад, бештар диҳад ва онро, ки надорад кам, то ҳар кзс кадри поян хеш бишьяосад.

Ва дигар бо хасмон чанг чуноя кунад, ки оштиро чой бошад в4 бо дусту душман чунон пайваёдад, ки таиоиад гусаст ва чунон гусалад, ки тавоиад пайвааст. Ва чуа шароб хӯрад, на ҳамвора хуштабъ йошад ва ка якбора туршруй. Чун якчанде ба тамошою шикор ва шаробу лаззоти дунё машғул бошад. Гоҳ-гоҳе низ ба шукру садақа ва намази шабу рӯза ва «Қуръон» хондан ва хайрот машғул гардад, то ҳар ду чаҳон дорад...

Ва амру нахӣ бар ҳасби имкон ба пой оварад ва чаҳди он кунад, ки амале, ки кунад, аз ӯ ёдгор монад. Ва ҳама ранҷҳои дунё аз чиҳати номи некӯст...

Ин аст китоби «Сияд-ул-мудук», ки набншта омад ва худованди

олам... бандаро фармуда буд, ки дар ин маънӣ ҷамъе созад. Пеш аз ин ба ҳукму фармони нафазауллоху таоло вақтро бар бадеха чихил кам як боб набншта буд ва ба мачлиси аъло... оварда ва писандида афтода буд, валекин аз пас мухтасарро дарафзуду ба вақти фароғат ғусул ва нуктаҳое, ки лоики ҳар бобе буд, дар ӯ ёд кард ва ба лафзи ҳар чӣ равшантару осонтар шарҳ дод дар санан ҳамсау самонин ва арбаъмой, ки ба сӯи Бағдод хостам рафт, ба нависандаи китобҳои хос Муҳаммади Носих додам ва фармудам то ба хатти равшан бинависад. Ва агар бандаро боз омадан набошад, ин дафтарро пеши худованди олам... барад, то мачлиси олиро танаббух афзояд ва аз хулосаи эътиқод ва ҳавохоҳии банди муҳлис оҒох шавад ва гӯш ба хештан дорад ва бад-ин шуғл ин китоб мехонад, ки аз хондани ин китоб малолат наҷфзояд, ки дар ин китоб ҳам панд асту ҳам масал аст... ва ҳам сирату ҳикояти подшоҳони одил аст, аз омада хабар асту аз наомада хабар аст. Ва бо ин ҳама дарозӣ мухтасар аст ва шоистаи подшоҳи додгар аст. Ҳар чӣ бад-ин кор кунад, бар ҳама олам подшоҳ аст ва ҳар ки накунад, бидон, ки дур аз даргоҳ аст.

ТАВЗЕҲОТ

Аббосиён — Абулаббос Ассафоҳи Абдулло ибни Муҳаммад ибни Алӣ ибни Абдулло ибни Аббос дар соли 132 х. (749 м.) ин сулоларо таъсис намудааст, ки он то соли 923 х. (1517 м.) бардавом буд.

Абдулло ибни Маймун — дар Аҳвоз таваллуд ёфта, солн 261 х. (875 м.) вафот кардааст.

Абдулло ибни Умар-ул-Хаттоб — аз фузало ва саҳоба буда, дар синни 84-солагӣ, яъне соли 73 х. (692 м.) вафот кардааст.

Абдулло ибни Тоҳир — волии Хуросон, ки дар соли 214 х. (829 м.) ба ҷанги зидди Бобак сафарбар карда шудааст.

Абдулло ибни Муборак — сипахсолор ва волии Ҳорунаррашид будааст.

Абӯабдуллои Ҷаъфар ибни Муҳаммад — шашумин имоми шеиён, ки дар соли 83 х. (702 м.) таваллуд ёфта, соли 148 х. (765 м.) ба қатл расонда шудааст.

Абуабдуллои Муҳаммад ибни А\мади Нахшабӣ: — таблағотчии бомаҳорати мазҳаби фотимихо, ки дар соли 942 м. аз тарафи Нӯх ибни Наср ба қатл расонда шудааст.

Абӯбакри Сиддиқ — аввалии халифа буда, солҳои 632— 634 м. хилофат кардааст.

Абӯбакр Муҳаммад ибни Закариёи Розӣ — ҳақим, донишманд ва файласуфи машҳур, ки дар Рай таваллуд ёфта, солҳои 865—925 м. умр ба сар бурдааст.

Абудулаф — сарлашқар ва шоири халифаи Аббосиён, Ҳорунаррашид, будааст.

Абӯисҳоқ Муҳаммад ибни Ҳорунаррашид — ҳаштумин халифаи Аббосӣ буда, соли 180 х. (796 м.) таваллуд ёфтааст. Дар соли 218 х. (833 м.) соҳиби хилофат гардида, баъди 8 солу 8 моҳи хилофат дар соли 227 х. (842 м.) вафот кардааст.

Абулфазли Наср ибни Халаф — ҳокими Систон буда, бо лақаби «Сағзӣ» машҳур аст. Дар соли 465 х. (1072 м.) вафот кардааст.

Абулқосимя Исмоил ибни Аббод — машҳур ба Ибни Аб* ёдн Асохиб буда, вазифаи вазирии сулолаи оли Бӯяро дар д»*-

раи ҳуқмронии «Муизуддавла ва Фаҳруддавла аз соли 360 х. (970 м.)

то 385 х. (995 м.) адо кардааст.

Абулфазл Муҳаммад ибни Убайдуллохи Балъамн — аазирӣ донишманд ва бомаърифати сулолаи Сомониён, ки аз соли 918 м. то соли 938 м. вазорат кардааст. Дар соли 940 м. бо сабаби номаълуме ногаҳон нобуд мешавад.

Абӯмуслим—муборизи зидди хилофат буда, дар соли 775 м. аз дасти халифаи дуюми Аббосӣ — Алмансур (754—775 м.) кушта шудааст.

Абӯсаид Алхасан ибни Баҳром Алҷуннобӣ — осиебон буда, ба ҳаракати зиддихалифавӣ сардорӣ менамояд. Дар соли 285 х. (898 м.) қисми зиёди Баҳрайнро ба худ тобеъ карда буд.

Абӯтоҳир — дар соли 332 х. (943 м.) вафот кардааст.

Азадуддавла (Абушучоъ ибни Рукнуддавла) — дар Кирмону Ироқ ҳукмронӣ намуда, дар оинни 48-солагӣ, соли 372 х. (982 м.) вафот кардааст.

Алмуқтадо — бисту хафтумян халифаи Аббосӣ буда, дар солҳои 448—487 х. (1056—1094 м.) ҳаёт ба сар бурдааст.

20. Алӣ ибни Муҳаммад Бурқай — сардорӣ шӯриши зангиён; ки ба муқобили ғулмдорӣ баромада, қариб 14 сол (869—883 м.) мубориза бурдааст.

Алӣ ибни Абитолиб — чахорумии халифа ва домоди Муҳаммад буда, дар соли 41 х. (662 м.) ба катл расондаанд.

Алптегин — хусури (падарарӯси) асосгузори сулолаи Ғазнавиён — Сабуктегин буда, дар соли 963 м. вафот кардааст.

Алпарслон — якё аз шохони намоёни хонадони Салҷуқиён буда, дар солҳои 1063—1072 м. ҳукуматдорӣ намудааст.

24. Алқодир — Алқодир — биллох, яъне Аҳмад ибни Исҳоқ аз хулафои Аббосиён буда, дар солҳои 381—422 х. (991—1031 м.) хилофат намудааст.

Амр ибни Лайс — асла!Г'дурсдгар буда, бо зӯрӣ аз халифа ^ хокимии Хуросонро ба"даст меоварад. Дар солҳои 879—900 м. ҳукуматдорӣ мекунад, вале бо иғвои халифа дар байни Амр ибни Лайс ва Исмоил дар соли 900 м. ₁₂₋₁₈₀₀чанг сар мезанад. Амр дар ин чанг асир меафтад. ₁₇₈

Анӯширвон (Нӯширвон) — лақаби Хусрави Аввал, ки бксту якумин шоҳи сулолаи Сосониён буда, солҳои 531—579 салтанат доштааст.

27. Анораллоҳи бурҳонаҳу — худо оромгоҳашро пурнур кунад.

Арастотелис (Аристотел)—файласуфи бузурги Юнонн қадим, ки

дар солҳои 384—322 пеш аз милод зиндагӣ кардааст.

Ардашери Бобакон — асосгузори сулолаи Сосониён, ки дар солҳои 226—242 м. ҳукмронӣ кардааст.

Афросиеб — шохи афсонавья тӯрояйи буда, тасвири пуррай он дар «Шохноиа»-и Абулқосими Фардавси мавҷуд аст.

Афшин — бо ин ном иарди қарнме, химматбаладе дар байни халқ машхур будааст. Ин иомро мардум ба катори номи Хотами Той мегузоштаанд.

Ашъас — Хамдонулзъас, ки асли вай аз Хӯзистон буда, соли 258 х. дар Кӯфа машхур шуд. Баъдтар дар соли 293 х. ӯро ба қатл расонидаанд.

Ахмад ибни Алӣ — дар соли 311 х. (924 м.) ӯро мағлуб сохта, сарашро ба халифа мефиристонанд.

Ахмад ибни Исмоил — дуэвумини шохи сулолаи Сомониёв буда, дар солҳои 908—914 м. давлатдорӣ кардааст.

Ахмад ибни Хасан* — бо лақаби Шамсулқифот машхур буда, дар солҳои 401—416 х. (1010—1025 м.) вазифани вазирии Султон Маҳмуро адо кардааст. Дар соли 424 х. (1032 м.) фавтидааст.

36. Барқасруқ — Рукниддини Абулмузаффар подшохи сулолаи Салҷуқӣ, ки солҳои 1094—1104 ҳукмронӣ кардааст.

Баҳроми Чӯбин — яке аз сардорони бояхорати Хурмуз (IV) шоҳаншохи сулолаи Сосониёи будааст. Вақте ки тӯрониён бо Хуриуз ҷанг эълон мекунад, Баҳроми Чӯбин қорнамон нишон медиҳад. Пас аз ғалабаи Хурмуз (IV) ӯро саҳт меранҷонад. Он гоҳ Баҳром қиёми зидди шоҳаншоҳӣ карда, соли 590 м. ба тахт соҳиб мешавад, вале салтанати ӯ дер давом намекунад. Хусрави Парвиз ба муқобили ӯ мебарояд. Баҳром баъди ин воқеа ба Туркистон фирор мекунад.

Баҳроми Гӯр — писари Яъдғурди Аввал, ки дар солҳои 421—438 м. салтанат доштааст.

Банн Марвон (Абдумалик ибни Марвон) — аз хулафаи Умавия буда, дар солҳои 685—705 м. хилофат доштааст.

Бузарҷомеҳ — вақри доиншманди мулуки Сосониёи, Нӯширзони Одил, буда дар соли 580 м. ё худ 590 м. вафот кардааст.

Буҳақиқа — Иӯмон ибни Собиа ибни Зя'вти аз пешвоёни бузургони ислом буда, солҳои 696—767 дар қайд ҳаёт будааст. Вай ҳамчун муассиси ғарқии ханафӣ дар таърихи ислом машхур аст.

Бӯҷаффар — Бӯҷафари Мансур бародари Нӯх-шоҳи сулолаи Сомониён будааст.

Бобак — сардори ҳаракати зиддихалифавӣ буда, муқоризаи ӯ қариб бист сол, яъне дар солҳои 817—838 м. давом намудааст.

Ботмния—чараёни мазхаби шеа, ки мувофиқи акидаи ахли он шариат дар баробари маънии зохирӣ маънии ботинӣ низ дорад.

Восиқ—халифае, ки дар солҳои 842—847 м. хилофат доштааст.

Гударз — қахрамони афсонавии тоҷикон, кк дар давраи Рустами Зол нашъунамо кардааст.

Гуштосп — аз шохони Каёнӣён буда, гӯё дар солҳои 520 пеш аз милод ҳукмронӣ кардааст.

Довуд — подшоҳи Бани Исроил, ки солҳои 1010—970 пеш аз милод ҳукмронӣ намудааст, Меоваранд, ки вай олиму шоир ■буда, то ба дараҷаи пайғомбарӣ расидааст. Шаҳри Байтулмақдасро ӯ лоягузори кардааст.

Доро — шохаишоҳи қадими эронзамин буда, дар солҳои -342—330 пеш аз милод салтанат кардааст.

50. Зардушт — дар давраи каёнӣ Гуштосп писари Лӯҳросп зухур карда, китоби «Занд-Авесто»-ро навишта, оини нав ба миён овардааст.

Зайд ибни Аслам — яке аз наздиконн Умархалифа.

Зубайда — амакзода ва завҷаи Ҳорунарашид будааст.

Иброҳими Халилulloҳ—яке аз пайғамбарони афсонавӣ буда, ривоят мскуианд, ки ӯ 175 сол зиндагӣ ба сар бурдааст.

Искандар — лашкаркаши маъруф, писари Файлакус (Фн.липпи II), ки дар солҳои 356—323 пеш аз милод ҳукмронӣ кардааст.

Исмоил — писари калони Чаъфар-ис-Содиқ буда, вай пеш аз падар вафот мекунад. Аз ӯ Мухаммад ном фарзанде мемунад. Аммо имомӣ ба бародари хурдиаш Мӯсо мегузарад, ки гурӯҳи шеиён аз ин саркашӣ намуда, писари Исмоил, яъне Мухаммадро имоми ҳафтумин шумурда, худро «Исмоилиён» ба қалам медиханд.

Исмоилмя — яке аз шохаҳои мазхаби шеа буда, Исмоил ибни Чаъфари Содиқ асосгузори он ба гумор меравад.

Исмоил ибни Аҳмади Сомонӣ — асосгузори сулолаи Сомониён буда, дар солҳои 287 х. (874 м.)—295 х. (907 м.) давлатдорӣ кардааст.

Исо — Исо ибни Марям пайғамбари афсонавии насрониён,

Исҳоқ — Исҳоқ ибни Иброҳим гӯё фарзанди Иброҳими Халил будааст. Рқвоят мекунанд, ки падар Исҳоқро ба_{18?}қурбонӣ кардан меоварад, ки фариштагон варо начот меднхайд. Дар ривоятн дигар Иброҳим писари дигаре ба номи Исмоилро барои қурбонӣ додан меоварад.

К.арматӣ (Қарматнги) — Маънии луғавии ин истилоҳ — рез будани хат ва ба хам наздикни калимоту хат иебошад. Баъзе мегӯянд, ки муассиси ин чараён Ҳамдонулашъас пойҳои кӯтоҳе доштааст. Аз ин рӯ «қарматӣ» гуфтаанд. Дигарон меоваранд, ки хаттот Муҳаммади Варроқ бисёр рез, майда навишта нави навн хаттотро поягузорн кардааст. Дар таърихи маданияти мо ҳаракати қарматнён ба ҳаракату амали сиёсӣ — нҷтҷмой табдил ёфтааст. Ҳаракатҳои озодихони халқ дар зери ливои қарматня анҷои пазируфтааст.

Кайковус — дуввумни шоҳи сулолан Каёниён ба шумор меравад. Тасвири қорнамони ӯ дар «Шоҳнома»-и Абулқосими Фирдавси мавҷуд аст.

Кайхусрав — сеюмин мулуки Каёниён буда, васфи пурран он дар «Шоҳнома»-и Абулқосими Фирдавси мавҷуд аст.

Маздак — ба исёни зиддишоҳи дар давраи Кубод ба амал омада роҳбарӣ мекунад. Вай бо шиорҳои бародарю баробарӣ баромад мекунад. Вале дар соли 529 м. ба тариқи оммай нобуд сохтани маздакиён ба амал меояд, ки дар ин маврид Маздак низ ба қатл расонда мешавад.

Мансур ибни Нӯх — яке аз шоҳони сулолан Сомониён буда, дар байни солҳои 962—977 м. ҳукмронӣ кардааст.

Масъуд — писари Султон Маҳмуд буда, дар соли 425 х. (1034 м.) ба тахт соҳиб мешавад ва дар муҳорибаи соли 429 х. (1038 м.) бо Туғралбек шикаст меӯрад. Мннбаъд нуфузи ӯ паст шуда мегирад.

Маликшоҳ (Абулфатх Ҷалолддини Маликшоҳ) — саввумини шоҳи сулолаи Салҷукиён буда, баъди вафоти падараш 465 х. (1072 м.) соҳибтаخت мешавад. Пас аз бист соли ҳукмронӣ дар соли 485 х. (1092 м.) вафот кардааст.

Манучеҳр — аз шоҳони қадимӣ ва афсонавии эронзамин ба шумор меравад, ки васфи батафеилм он дар «Шоҳнома»-и Абулқосими Фирдавси мавҷуд аст.

Мардовнҷ ибни Заёр — ҳожими Табаристон буда, дар вақти хурӯҷ намудан ба Бағдод соли 323 х. (934 м.) кушта шудааст.

Марвон — ҷаҳорумин мулуки Умавия буда, дар соли 624 м. таваллуд ёфтааст. Баъди 10 моҳи ҳукмронӣ дар соли 685 м. вафот кардааст.

Маъмун — ҳафтумин халифаи Аббосӣ буда, дар соли 170 х. (787 м.)

таваллуд ёфта, солҳои 198—218 х, (813—833 м.) хилофат намудааст.

Маҳдӣ — сеюмин халифаи Аббосӣ, ки солҳои 158—169 х. (775—785 м.) хилофат доштааст.

Мачдуддавла (Абӯтолиб Рустам ибни Фаҳруддавла Алӣ ибни Рукнуддавлаи ибни Бӯя) — ҳаштумин шоҳи хонадони оли Бӯя буда, дар соли 387 х. (997 м.) соҳибн тоҷу тахт шудааст. Баъди қариб 33 соли ҳукмронӣ дар солн 420 х. (1029 м.) дар мухорибаи назди Рай бо Султон Маҳмуди Ғазивӣ шикаст хӯрда, ҳокимиятро аз даст медиҳад.

Муқтадир — дар солҳои 295—320 х. (908—932 м.) хилофат кардааст.

Мутақаллим — суҳандон, суҳанпардоз, суҳангӯянда; Соҳибони илми қаломро меиоманд, ки онҳо бодалоили ақлӣ мавзӯи баҳсро исбот мекарданд. Ҳар як ақоидро бо ҳукми қалели ақлӣ равшан менамуданд ва тарғиб менамуданд.

Муқаммади Мустафо — асосгузори дини ислом, ки тақрибан соли 570 м. таваллуд ёфта соли 633 м. қавтидааст.

Мухаммад ибни Қамидуттоӣ — дар хангоми задухӯрд бо Бобак дар соли 214 х. (829 м.) қушта мешавад.

Мухаммад ибни Аҳмад — Абӯалӣ Мухаммад ибни Аҳмади Балх и шоир буда. дар асри IV хичри зистааст. Вайро муаллифи «Шочнома»-и наерӣ низ меҳисобанд.

Муовия — асосгузори сулолаи Муовия буда, дар солҳои 37 х. (658 м.)—60 х. (679 м.) ҳукмронӣ намудааст.

Мӯсо — пайғамбари афсонавии яҳудиён.

Мӯът&мил — понздаҳумин халифаи Аббосиён буда, соли 229 х. (843 м.) таваллуд ёфта, дар соли 256 х. (869 м.) хилофатро ба даст меоварад. Қариб 23 сол ҳукмронӣ кардааст.

Мӯътазнд — халифае, ки солҳои 279—289 х. (892—902 м.) хилофат кардааст.

Мӯътасим — халифае, ки солҳои 833—842 м. хилофат дошт.

Наср ибни Аҳмад — саввумин подшоҳи Сомониён буда, дар солҳои 914—943 м. ҳукуматдорӣ намудааст.

Нуширвон — писари Қубод ва яке аз шоҳони сулолаи Сосониён буда, дар солҳои 531—579 м. ҳукмронӣ кардааст.

Ну\ ибни Наср — чаҳорумин шоҳи сулолаи Сомониён буда, дар солҳои 943—955 м. ҳукмронӣ намудааст.

Оиша — духтари Абӯбакр ва завҷаи Мухаммад, ки солҳои 613—678

дар кайди хаёт будааст.

Оля Бармак (Бармакиён)—хонадони зронӣ, ки ачдоди онон унвопи Бармак доштанд. Нахустин вазирони мӯътабари хулафои Аббосӣ, яъне Ҳорунаррашид аз ин хонадон бархостаанд. Аввалин узви муҳимми ин хонадон Яҳё ибни Холид ибни Бармак (ваф. 805) аст, ки дар дарбори Аббосиён ӯҳдадори ҳукумату вазорат буд.

Оли Сосон — дар соли 226 м. аз тарафи Ардашери Бобакви писари Сосон таъсис гардида, то соли 652 м. бардавом буд.

Осафи Бархнӣ — ҳақим, донишманд ва вазири ботадибнаре будааст.

, 90. ПИроқи Виса — қахрамон ва вазири афсонавии тӯронзамин буда, дар давраи Афросиёб даргузаштааст.

Ризвонуллоқи алайхумо — Ҷояшон бихишт бошад.

Розӣ — яке аз халифаҳои Аббосӣ, ки дар солҳои 322—■ 329 х. (934—910 м.) хилофат кардааст.

93. Рофиз* — гурӯҳе аз мазҳаби шеа, ки ба Зайд ибни Алӣ таъяядоуд. Бояд гуфт, ки дар зери ливои ин мазҳаб бештар шахсиятҳои даъватгарон буданд.

94. Рустам — қахрамони афсонавии дӯстдоштаи тоҷикон, ки фарзодон ҳақимии Систону Зобулистон — Зол писари Сом ибни Наримон будааст. Бо лақаби Рустами Зол ва Рустами Достон машҳур буда, яке аз қахрамонони дӯстдоштаи Фирдавсии бузургвор мебошад.

95. Сабуктегин — аслан яке аз умарои Мансур ибни Нӯҳ буда, асосгузори сулолаи Ғазнавиён мебошад. Дар соли 357 х. (977 м.) дар Ғазна ҳоким мешавад. Баъди 20 соли ҳукмронӣ дар соли 387 х. (997 м.) вафот кардааст.

Салҷукиён — Асосгузори ин сулола Туғралбек ибни Микоил ибни Садҷук буда, дар соли 429 х. (1037 м.) Нишопуоро марказ интихоб мекунам. Ҳукмронии хонадони Салҷукиён то соли 590 х. (1193 м.) давом кардааст.

Сиёвуш — аз қахрамонони афсонавии тоҷикон буда, писари Каъбозус мебошад. Таълими Рустами Золро гирифтааст.

Синбод — Синбоди Габр яке аз дӯстони Абӯмуслим буда, барои ситондани хунӣ ӯ исёя мебардорад, ки ин шӯриш қисми асосия шимолии Эронро фаро мегирад. Шӯриш дар соли 137 х. (755 м.) ба амал омада, қариб 70-рӯз давом кардааст. Баъд аз паҳш карда шудани шӯриш Синбод дар Рай ба қатл расонда мешавад.

СудоСа — занн Кайковус буда, тасвири он дар «Шохнома»-и Абулкосимк Фирдавси рафтааст.

Сулаймон ибни Абдумалик — дар солҳон 96—99 х. (715—717 м.) хилофат доштааст.

Сулаймои ибни Довуд — аз пайғамбароки афсонавие, ки гӯё дар солн 962 ё худ 796 пеш аз милод вафот карда бошад.

Султон Туграл — асосгузори сулолаи Салҷуқиён бв ҳисоб рафта, дар солҳои 429—455 х. (1038—1063 м.) давлатдорн кардааст.

Султон Махмуди Газкави — дар солҳои 997—1030 м. давлатдорн кардааст.

Султон Баркаёриқ — солҳон 1092—1102 м. ҳукуматдорн кардааст.

Сосоеиён — бо сардории Исмоил ибни Ахмад ибни Ассад мбин Сомон дар соли 287 х. (875 м.) даалати мутамаркази тоҷикон бзрқарор гардида, охири шохи ба иазар намоёни ин сулола Абдумалик Сони ибни Нӯх (389 х. 999 м.) мебошад.

Сем — ка\рамони қадимии халқи эроизамия, ки бо бада Рустами Зол ва писари Нармон будааст.

Сосониён — хонадои Сосонн, ки солҳои 224—527 вухудиёт доштаанд.

Соқибулҳол — Закаруи Соҳлбулҳол яке аз муборкзони зиддихалифа буда, дар асри IX зухур кардааст.

Таърихи Табарн — асари машҳури Муҳаммад ибн* Қарири Табарн буда, оидн таърихи олам ба забони арабн навишта шуда* аст. Ин асар аз ҷониби Абуадн Балъамн ба забони тоҷикн мрдонда шудааст.

110. Туграл — Тугралбек мулаккаб ба Рукнуддин яке аз муассисони сулолаи Салҷуқиён, ки солҳои 1037—1063 ҳукмронн намудааст.

Туғон — мулаккаб ба Шарзфуддавла чаҳорумин тан аз подшоҳони слнқхонн буда, солҳои 403—408 хичрн ҳукуматдорн кардааст.

Умар — дуюмин халифа буда, дар солҳои 634—644 м. хилофат кардааст.

ИЗ. Унсурн — Абулкосим Ҳасан пбни Ахмад, июири намоёни тонику форс буда, соли 431 х. (1039 м.) вафот кардааст.

Фаҳруддавла — Абулҳасан Алн ибни Рукнудда¹⁸²а, Ҳасан ибни Бӯя соли 341 қ. (952 м.) таваллуд ёфта, дар Ҳамадон хуқмронн кардааст. Дар соли 387 х (997 м.) дар Исфаҳонн фавтидааст.

Фи^ъавн — шох.и кадқмн Мнср, ки пеш аз милод салтанат кардааст.

Хисравн Г1 (Парвиз) — шоханшоҳи сулолаи Сосониён буда, дар солҳои 590-4523 м. ҳукмронӣ намудааст.

117. Хисраа, Ширин, Фарҳод — қаҳрамонони қиссан бостониҳои халқи тоҷик мебошад, ки баъдҳо шонрон дар асоси он достонҳои знёде офаридаанд.

Шамъун — падари Мариям Қибтиро меноманд. Мариям Қибти гӯё модари Иброҳими Халил аст.

Шофей — Муҳаммад ибни Идрис ибни Аббос ибни Усмои, ибни Шофей, ки бо кунияи Абӯабдулло машҳур аст, яке аз аймаи чаҳоргои аҳли Суиат буда, солҳои 767—830 зиндагӣ кардааст. Ван муаесиси фирқаи шофеия мебошад.

Шуайб — Дар «Шохиома»и Абӯлқосими Фирдавси омада, ки Дороб бар тозиёни зери фармони Шуайби Қутайб буданд, ғалаба кард. Ғайр аз ин хуросонӣ тахти фармони Абӯмуслим бар арабҳо ғолб шуданд. Арабҳо ин воқаро дуст надошта, он қиссаро сохтаанд. Албатта исми Қутайбро ба ёди он марди ҷавсум ба Қутайба ибни Муслим интиҳоб кардаанд.

Яздгурд — шоханшоҳи Сосонӣ, ки дар солҳои 399—421 м. ҳукмронӣ кардааст.

122. Яъқуб ибни Лайс — дар соли 873 м. Ниспурро ишғол намуда, давлати Тоҳирӣро аз байн мебарад ва солҳои зиёд ба муқобиле хилофат мечангад.

Қубад — шоханиюҳи хонадони Сосонӣ, ки дар солҳои 488—531 у. давлатдорӣ намудааст.

Қврун — яке аз бойҳои афсонавӣ, ки гӯё ӯро бо молу мулкаш замин фуру бурдааст.

Хамза — яке аз лашкарқашони бомақорати Муҳаммад буда, дар соли 3 х. (625 м.) ба қатл расонда шудааст.

Хасан — фарзанди калони Алию Фотима буда, дар соли 49 х. (669 м.) дар сини 46-солагӣ ба қатл расонда ушдааст.

Хайдар ибни Ковус — бо лақаби Афшин машҳур буда, дар соли 221 х. (836 м.) ба муқобили Бобак сафарбар карда шуд.

Хусейн ибни Али — дар соли 61 х. (680 м.) ба қатл расонда шудааст.

Хусаин ибни Али Марвуд — яке аз тарғиботчиёни ҳаракати қарматия ва сипахсолори намоёне буда, дар соли 306 х. (918 м.) аз тарафи Сосонӣ хабс карда мешавад. Гӯё дар хабсхона дар соли 930 м. вафот

кардааст.

Х*рунаррашид — панчумин халифаи Аббосӣ, ки дар соли 148 х. (765 м.) таваллуд ёфта, дар соли 193 х. (809 м.) вафот кардааст.

Хошим ибни Ҳақим — бо лақаби Муканнаъ машхур буда, ба муқобили хилофати арабҳо мебарояд. Ба шӯриши дар соли 776 м. ба амал омада сардорӣ мекунад. Соли 783 м. пашкари Муканнаъ пяроянда мешавад ва ӯ бо роҳи худкушӣ ҳаёташро ба охир мерасонад.

Хитами Той — қаҳрамони афсонавии тоҷикӣ, ки бо доду диҳиш машхур гаштааст.

Ҷаъфари Бармақӣ — вазири Сулаймон ибни Абдулмалик буда, дар соли 187 х. (803 м.) дар синни 38-солагӣ ба қатл расонда шудааст.

Ҷуғро (Ҷағро) — бародари Туғрал ва падари шох Алпарслон будааст.

Ҷомосп — ҳақами қадими эронзамин, ки дар давраи қадимии Гуштосп аймагӣ карда, мазҳаби зардуштиро қабул намудааст.

ЛУҒОТ

А в о н — посбон, маъмур; авонон — яъне маъмуруни корн давлатӣ.

А з а б — мучаррад. »

А з л — аз кор боздоштан, чудо кардан.

А з ъ о ф — дучаидон, беш, зиедтар.

А к н о д — канорде.

Акосира — чамъи кнсро, яъне хусравон.

Алавиён — алипарастон.

Ала м — байрақ.

Алассабоҳ — пагоҳии барвақт.

Алвон — чамъи лавн, гуногун, ҳар навъ.

Алиёзубнллоҳ — худо нигоҳ дорад.

А л о н и я — ошкор,

А л қ о б — чамъи лакаб.

Амал — орзӯ.

Амвол — чамъи мол, дорой, бонгарӣ.

Амири Одил — лакаби Исмоил ибни Ахмади Сомонист.

А м м — а мак.

Амри маъруф ва наҳйи м ў н к а р — яъне корқои кардани ва нокарданӣ.

А м с и л а — чамъи мисол; фармонҳо.

А н ф — дурушті.

Арз дод — дар матн ба маънии ошкор сохт, намоиш дод омадааст.

А р з о қ — чамъи ризқ.

А с а с — шабгард.

Афаллах — худо нигоҳ дорад.

Аъмол — чамъи амал.

А й ё р — зирак, доно.

А й и м а — пешноён, имомон, авлоди пайрамбар. Айюҳалқозӣ — чанобн қозӣ.

А қ о р — асбобя хона, чизу чораи хона, мулк.

Акрон — чамъи карни, хаммовандои. 18?

А х л и б а йт — суннатиён.

Ах л и зимма — мардуми райринсломиро меномиданд, ки -онҳо дар мамлакат* исломиён зиндагӣ мекунаид.

А х л и с и т р — заной.

А ч а л — бузургвор, замон; муддат, мухлат.

А ч з у н а р м г а р д а н и — заифу нотавон вонамуд сохтав ва инчунин мулоиматӣ кардан, хуигмуомилай.

А ч р — музд.

Ба байъат машғул шудан — аҳду паймон кардан. Бавотина — ботиниён.

Бадра — кисаи пулгузорӣ, хамён.

Бадрака — рахбарӣ; нигахбошг, посбон.

Байъат — хонавода.

Б а й ё ь — фурушанда, савдогар, байгуэор.

Байтулмол — ганчина; хазинаи мамлакат.

Балир — расо, дурустакак.

Бар вай фитна шуд — яъне ба ваб ошнқ шуд.

Барг — захираи сарбозон, захира.

Барда — гулом, аснр.

Барэгар — дехкон.

Б а р и д — косид, чопор.

Баридон бардоштанд — яъне қосидои хабар оварданд. Бармекашид — яъне месанчид.

Б а р о т — хуччат.

Бар с а б и л и... — барои, бахри...

Бар сахро — дар байн.

Б а сахро — яъне ба майдонн кор.

Басичидан — мухайё, омода.

Б а с т а т — васеъ, беш, худуди зиёд.

Ба таг хост — тез давид.

Ба тарикн бародар р а в а д — яъне мисли Яъқуб қасд| халифа кунад.

Баттолат — харзагӯй, ёвагуй.

Б а фол гирифтанд — дуст доштан, нек шумурдан.

Б а х р — гурӯх-гурӯх.

Беш наём а да — яъне дер иакарда.

Б и з о а т — сармоя, дорой.

Бикушод — забт кард.

Бодофра — азобу шиканча.

Бор додан — рӯзи кабул ороетан, таклиф кардан, мачлиси кабул оростан.

Б о р н к — даққ, эҳтиёткорона.

Ботиният — тояфае аз шеимазхабон.

Ботинӣ кардан — ба мазхаби ботиния даровардан,

Беяд ки куззоти подшоҳ б а т а н и х е ш к а р д а и — яъне қозиёни шох бояд шахсан ҳукм бароранд.

Бурок — як навъ асб.

Буш — ели асб.

Бук—иай калоне, ки дар қадим ҳангоми лашкаркашӣ менавохтанд.

В а д и а т — амоиат.

В а з е ʼ — нокас, паст.

В а р а ʼ — парқаегор, порсо, нек.

В о м — қарз.

В ӯ с о к — хона.

В ӯ ҳ ӯ ш — чамъи вахш, яъне вахшиҳо.

В ӯ ч ӯ ҳ — чамъи вачҳ, чихат.

Гавз — чормағз.

Ганҷакабо — чомаи аз матои шаҳри Ганҷа дӯхташуда.

Г а р г и н — ба касалви гар шрифторшуда.

Гул — яъне май.

Гун маро — ҷавоби маро, пурсиши маро.

Хизлон — дармондагӣ, хорн, бебаҳрагӣ.

Дабус (даббус) — гурзи оҳанӣ, оҳаин.

Д а м о ʼ — чамъи дамъ, хун.

Дарам на — гиёҳи бнёнӣ, ки буттаи онро ҳамчун хезум истифода мебаранд.

Дари дӯкон барниҳодан — дӯконро пӯшондан, маҳкам намудан, кулф кардан.

Дафина—ганҷ, пул ё чнзи дигар, ки пинҳон карда бошанд. Даҳ падари ӯ — яъне даҳ пуштн вай.

Дег бирасид — яъне хӯрок пухт.

Д и м о р — ҳалок, касд.

Д и р а н г — суботу оромӣ.

Д о и г е — чаҳорияки дирамро меғуфтанд; ҳиссаи ночизе.

Дои — тарғибқунанда, уивонн тарғибқунандаи мазхаби исмоилиро

гўянд,

Д ў в о л — тасма, чарм.

З а б и б — мавиз.

Забони ф ў з ў л и ё н — суханоня маддохона; лофззнон. »

З а н м — раис, бузург.

З а й ъ — нобудшавӣ, зарар.

З а й ъ а т — замини зироатӣ.

Замон — ухдадорӣ.

Замонаи бемор — яъне замонаи номусоиду пурошӯб. Занданичӣ — порчае, ки дар деҳаи Занди Бухоро мебофтанд, матоъ.

Занн — фикр. андеша, гумон.

Занвдика — чамъи зпқдик, бединҳо.

Зароиф — зебо, хуш, чизу чораи хуб.

Зачр — манъ.

Знёъ — чамъи зайъат, замини ғаллаҳез, замяня хоснлҳез.

о н и я — дашном, бадгӯӣ.

у а с л — боасл, асилзода.

И б о х а т — муштарак донишани чизу чора, якчоя; маэхабв иаздакиёнро меноманд.

И б р а — хирочи мулк.

Ибко кардан — боқӣ гузоштан.

Идрор — харч; вазнфа, рутба; такаллуф.

Изоъ — азият, танбех.

И к р о х — мачбурӣ, қатъӣ.

И л з о м — ўхдадор, вазифадор.

Имтиноъ — худдорӣ, саркашӣ.

Инбисот — ҳуқуқдорӣ, ихтиёрдор, наздикӣ.

И р т и ф о ъ — бузургӣ; Дар матн ба маънин тарз омадааст; хоснл хосилғундорӣ.

И с б о т — ба маънии кабила, хонадон омадааст.

И с т а б л — аспхона.

Истеҳкок — бузургӣ, ҳуқуқдор.

Истнзхор — пушту панох; ёрдам.

Истихфоф — гирифтани, фатх намудан; сабуки, хорӣ; шармандагӣ; сабукрафторӣ; беъътинон; беъътиборӣ, беадабӣ. Истишғор — харос, тарсу бнм.

И с т и ф ф о р — омурзиш хостан, афв пурсндан.

Истикомат — ростӣ.

И т л о қ — раҳм, муайяи.

И ф р о т — зиёд, бисёр.

Ифшо ёбад — ошкор шавад, фош гардад.

И ғ м о з — чашмпӯшн, ноида.

Иктоъ — чамъи китъа. Замине, ки дар кадим подшоҳон ба касон вогузор мекарданд.

Калим — хамсӯҳбат.

Кам мин фиатин калилатин ғалабат фиатан касиратан бизниллохи вааллоху маассобнрина — Бисёр дида мешавад, ки лашкари кам бар лашкари беш ролиб омадааст.

Кароҳат — ноҳуш, норозӣ, нописанд.

К а с и р — бисёр, беш.

Каффора — он чи ба василав он гунохро бипӯиюнанд, боздоранда.

Каҳл — марди миёнсол.

Қеш — порчаи катонӣ, ба маънин ягон навъ лнбос омадааст.

К о з ў р — ҷомашӯй.

Кори гил — ба маъини кори паст омадааст, гялкорӣ. Куният — лафзе, ки бад-он шаҳсро хонанд.

Курроса — дафтар, навнштаҷот.

Курх — нописандӣ: Ин чо ба маънин ба зӯрӣ омадааст. Кӯчибулуд — номи ҷой, маҳалла.

Л а ғ в — харза, лофзанӣ.

Л а - ч о қ — ситеза қардан.

Ликуллӣ аммалин ричолу — ҳамаи бузургони амал дошта бошанд.

Л о б ў д — яогузнр, ночор.

М а б з ў л — бахшидашуда.

Мавочиб — ҳақ, музди моҳона ё солона.

М а в р ў с — моле, ки ба тарнкн мерос мемвнад; мерос.

М а д х а л — дохил.

Мазаррат — зарар, газанд, зиён.

М а з и д — афзунӣ.

189

Мазлама — гуноҳ.

М а з о л и м — яъне дедгоҳ; рӯзи додхоҳӣ.

Мазореъ — замннҳои киштуяор, вამинҳон зироатӣ.

М а к х ū р — шикастхӯрда.

М а л л о х — дарёнавард.

Мало — ошкоро, равшая.

Малъун — рондашуда, нафрнншуда.

М а н з а л а т — мақом, дарача.

М а н о т — номи бутест дар Ҳиндустон. Ҳангоме ки инглисҳо соли 1842 Ғазнаро фатх намуданд, ин бутро баргардонданд, то ки днлн барахманонро ба даст оранд.

М а н ш ū р — фармони подшоҳӣ.

Марой — чарогоҳ.

М а р с ū м — фармон; музд, ҳақ.

М а с н а ъ — обанбор.

Масоф — чамъи масаф, майдонн чанг, саф оростан.

М а т в о ъ — фармонбардор.

Матрах—чои нншаст, чои барон нишастан орошашуда.

М а х ū ф — хавфнок, вохнманок.

М а ъ з ū л — бекор, аз кор рондашуда.

Маъзул кардан — рондан, аз вазнфа пеш кардан.

Маъ снят — гуноҳ.

Мағфират — бахшонш.

Макрима — қолияча.

Мекандам — Дар матн ба маънии тороч мекардам, ҳукмро* ни менамудам омадааст.

Меснголд — яъне фнкр мекард.

М е х н н — бузург; падарн меҳин — падаркалон.

Мехрчон — Мехргон: номи чашни қадимии тоҷикон, ки дар фасли тирамо.ч кариб панҷ руз ид мекарданд.

Мехтардех— сарвари деҳа, раиси деҳа.

Мисол — яъне фармон.

Моддати эшоН“-хастшо асли онҳо; ба маънии тухми онко омадааст.

М о з е х — масхарабоз.

Моз ū — чормағз.

М о з й — ¹⁹⁰гузашта.

v

Молихӯлиё — навъе аз касали.

М о ҳ а з а р — хӯроки дар бисот буда, чизи хӯрдани: ғнзо, хӯ-рок.

Муаввал — устувор, пойдор.
 Мубтадеъ — яъне бидъаткор, ахли бндъат.
 Мубтадй — тозакор, навомӯз, ибтидокор.
 М̄ у д б а р — бадбахт.
 М уд д а й — даъвокунанда.
 Муз а х р а ф — беҳуда, назарфиреб, бардурӯғ.
 Музахаб — тиллокори кардашуда.
 Музоя1Сат — сахтгирй.
 Муид—омода, комилан омода, тайёр.
 М̄ и л — оиладор.
 Мукавкаб — навъе аз лагом.
 Мукобара— изхори кибр кардан; Дар матн ба маънии зуран, ба зӯрн омадааст.
 Мулабб ас — либосдор, чомадор; ороста.
 Мулотифа— лутфу меҳрубонй изҳор кардан.
 М̄ л т а ф а — лутфхохй.
 М̄ л х и д — бедин, зидди худоларастй.
 М̄ н к а р — нохуш, бад.
 Мунодй — нидокунанда, чорзананда.
 М̄ н с и ф — боинсоф.
 Мунтааззир — узриваранда; ба маънии камбудй, норасой омадааст.
 М̄ н к о д — фармонбардор.
 Мунқаэим — шикастхӯрда.
 Мунҳасир ш̄ у д а н барқарор гирифта, таънн шудан.
 М̄ и х й — хабардиханда, огоҳкунанда.
 Муоянда — бо чашм, айнан.
 Мурассаъ — чавохирнишон, гавҳарнишон, оронш. Мураққаъ — чомаи дарвешона.
 М̄ р о о т — ннгохбонй кардан, рноят кардан.
 Муртафеъ — олий, қиматбаҳо.
 Муса л л а т — ғолиб; чира, фармонфармо.
 Му с а л л о — чойнамос, чои намозхонй.
 Мусаххар — рому фармовбардор; мутеъ; мағлуб. 191
 М̄ с л е х — некӯкор.
 Муставлий — ғолиб.
 Муставфй — хисобдори хазяна.

Муставҷнб — сазовор, лоик».

Мустазҳар — дилгарм.

Мустаъсал — бснано, бечора.

Муст а ға л — чои ғаллакорӣ; дӯкон; хона.

Мустаҳик — сазозор; эҳтиёҷманд, мӯҳтоҷ.

М ӯ с х а ф — китоб, ба маънин сҚуръон» низ меояд. Мутавотир — паёпан, паихам, доимӣ.

Мутаазаллм — гирифтори зулм гардида; мазлу м. Мутанаккир — ношнос, шинохтанашаванда.

Мутаарриз — нақшу ниғордиханда, чомадуз. Мутасарриф — мулкдор.

Мутаҳаввир — бебок, нотарс, далер.

Мутаҳхар — пок, покшуда, покнза.

Мутолиа — аз мутталеъ — хабардорӣ, ба маънин ннгахдорӣ* хокимӣ омадааст.

Муфорақат — чудо шудан, чудой, дурӣ.

М ӯ ф р а д — яккачин, посбонони махсус.

Муфсид — табохкунанда, бадкор, фасодкор. Мӯшаъбндӣ — маккорӣ, найрангбозӣ.

М ӯ ш и р — машвараткунаида.

Мушофаҳат — бо хам рӯ ба рӯ сухан гуфтан, гуфтугӯ кардан.

Мушоҳара (мушоҳира) — мохона, маош, музди кор.

М ӯ ш р и к — яғонағни худоро эътироф намекунад.

Муқаттаъ — ба китъаҳо чудошуда; тақсимшуда. Дар матн ба маънин борҳо, гашта-баргашта омадааст; соҳибн маҳалла, соҳибн китъа.

М ӯ к б и л — соҳибикбол, хушбахт.

Мукир — иқрор.

Муқовимат — зиддият.

Муҳаззиб — пок. хушахлоқ.

Мухосаб — хисобкунанда.

Мучовир — хамсоя, наздикон.

Мучр им — гуноҳкор.

Мӯътамад — соҳибэътнмод, боварннок.

Мӯътариф — эътирофқунанда.

Мӯҳдас — нав пайдошуда, чизи маъруф .набуда.

Мӯ ҳта с и б — нигоҳбон, маъмур, ҳоким.

Мӯҳтол — хилагар.

Н а в б а т — мартаба, навохтани кӯсро низ гӯянд, ки дар за мони Искандар дар як шабонарӯз се навбат мезаданд ва дар за моня Султон Санчар ба панҷ навбат расонда шудааст. Нагаштандӣ — яъне нагардондӣ, накардӣ.

Назъ — чон кандан, чон додан.

Н а ко л — сазо.

Н а с а к — тартиб.

Наузабиллоҳ — худо нигоҳ дорад, худо накунад. Нафазауллоҳу таоло — фармудаи худо.

Н а к и б — сарпараст, сардор.

Нахи — боздоштан, манъ кардан аз кори бад.

Нахе — бадбахтӣ.

Н и ш о н — нома, иншо.

Новакиён — яъне лашкариён.

Номзад кардан — хамроҳ намудан.

Н о қ и д — нақдеоз, хазинадор; заршинос, пулшинос.

Нуда мо — надимон; ҳамнишинон, мусоҳибон.

Н ӯ з л — эҳсон.

Нусхат — навишта, хат.

Нухусат — шуми, бадахтарӣ,

Одоби нахв — қонуну қоидаи забон, грамматика.

Озарм — ба маънон иззату эҳтиром омадааст.

Омили садакот — ба маънии андозғундор омадааст. Орий — бараҳна.

Ба маънии холӣ омадааст.

О ч ӯ р — хишт.

Р а к и к — беҳиммат, бахил.

Ранг — макру хила.

Раоё — чамъи раият.

Ра ф еъ — баланд.

Р а ь н о — худбин; гӯл.

Раъюлайн — мушоҳида, чашми ақл.
 Р а ч ъ а т — бозгашт.
 Рико б — пиёла, чом; асби савора; ўзангу.
 Р и о я т — ннгаҳдорӣ, посбонӣ.
 Р н ф ъ а т — бузургворн, баландкадрӣ.
 Р о с и х — устувор.
 Р о т а б — намдор, тар, ченак, мнқдор, андоаа.
 р ӯ а с о — чамъи ране, сарвар, сардор.
 Р ӯ к ӯ й (рукӯк) — карбос, латта. р ӯ т б а т — бузургвор, болаёкат. р
 ӯ ф ӯ — дӯхтан, ямок андохтан. р ӯ з б о н — дарбон, посбон.
 С а б т е — фарзандзода, набера.
 С а в б — навъ, хел.
 Савоъ — ғайр, чуз; шаҳр.
 С а д и д — устувор, рост, дуруст.
 Саду сию хафти ҳнҷрӣ — мутобиқн 754 милодӣ. С а й ё ф —
 шамшерзан:
 Салим — солим, дуруст, ҳақ; некӯфикр.
 Самар — афсона.
 Самоъ кашидан — навохтан.
 Сардоба — хонаи зернаминӣ.
 С а р и р — тахт.
 Сарро ба ҳадя фнристондан — нобуд сохтан, кардан.
 Саршакбон — яъне роҳзанон.
 Сафохат — нодонӣ, беақлӣ.
 С а х т а н — баркашидан.
 С а ъ д — хушбахтӣ.
 С а ғ р — сарҳад.
 Сакат гуфтан — бад гуфтан, дашном додан.
 С а х о б а — хамроҳӣ, ёрн, ёрон.
 Сиддика — мехрубон, дурусткор.
 С и л л а т — ҷоиза, тӯҳфа, ннъом.
 Ситр — парда, хона.
 С и я р — роҳу равиш; оину суннат.
 Со бот — долон, ғорҳое, ки роҳзанон месохтанду хамчун гоҳ
 истифода мебурданд.

— га ло: пврсанла

у мутобиқи

у — мутобнқи

у	МУТОБИКИ
У	СОЛИ 892 М
у	МУТОБНИКИ
У	МУТОБИКН

Соли 485 х и ч р й — мутобикн соли 109? милодӣ. Судоъ — дарди сар.

С ū л а х о — (чамъи соlex) некӯкорон.

С ū л б — мустахкаи, боимон, у«умр.

Суннат — одат.

С ū н ъ — яъне сунъӣ; еохта.

С ū р р а — хамён.

С ū т ū А о и — макбара.

Су ту р — хайвон, чорпо; асб, хар.

С ū ту х и д а и — бетоқат шудан, ба танг омадан.

С ū ю ф — чамъи сайф — шамшерхо.

Сӯианот — воми буткадае дар Ҳиндустон.

Тааммул — андеша.

Тааххуд — ūхдадорӣ, ннгаҳбонӣ.

Т а в л и я т — парасторӣ, вола, ūхдадор.

Тавозсь — фурутанӣ, фармонбардорӣ.

Тавоф — гардиш.

Тавфиз кардан — супоридан.

Т а в ф н р — тафоаут; внейдаравӣ.

Тавфар я а муд а н — афзудан, ба маънии ташвиқ намудан - омадааст.

Тавъ — фармоибардорӣ, ихтнёрӣ; чизҳои зарурӣ.

Тадорук — тайёр кардан, омода сохтан, чорабинӣ.

Таза л лум — додхоҳӣ, шикоят.

Тазарруъ — зорӣ хардан.

Т а й — гарданда.

Т а й н б — пок, покиза.

Т а и л а со н — чомаест, ки ҷанговарон дар кадим мепӯшиданд.

Хифтпӯшах; чодар.

Т а к — зуд, тез.

Така л л у ф — бомашаккат; душвор.

Такаллуф кардан — мехмондорӣ кардан.

Т а л о ф й — подош, иваз додан.

Т а л о я — пешравон ё дидбонони лашкар.

Тамарруд — гарданкашӣ, саркашӣ.

Танаббӯх — хушёрӣ, огохн.

Т а р о н ф — молҳои қиматбаҳо, зару зевар.

Тарфатулайн — ба як чашиак задан, ба маънии асло, гзаррае омадааст.

Тасвяғ — равон кардан; ба маънии харочот омадааст. Тафаххус — тафтиш.

Тафаххус кардан — доништан.

Тафвиз — супурдани қор ба касе, бахшидан.

Та ф з н л — бартарӣ.

Т а ф р и к а ' — пароканда сохтан, таксим.

Т а ф х н м — фахмондан.

Тахлит кардан — дар ҳам омехтан, якҷоя шудан.

Т а ш в и р (ташвирзада) — парешонӣ, ошуфтагн; шарм.

Т а ь б н я — ороштан, омода кардани лашкар; оходагВ, таъёрв. Т а ь д и б — адаб, танбех. чззо.

Тағобун — афсӯс, пушаймонӣ.
 Тақаррубн — наздикӣ пайдо намудан.
 Тақрир кардан — қарор додан.
 Таҳаввур — густохӣ, бепарвой.
 Т а х в и л — супоридан.
 Таҳлил х о н д а н — лоиллоҳу илаллоҳ гуфтан.
 Таҷаммул — ороста, худорон.
 Тачассус — тафтиш кардан.
 Т и б а т — шӯхӣ, хуштабън.
 Т п б о ь — табиат; аҳли тибоъ — табиатшнӣосон.
 Т я р о з — равши, тарик,
 Туюр — ҷамъи тайр, яънс паррандаҳо.
 Т ӯ з — тохту тороч; пӯсти дарахте, ки аз он пах, рншта мебофтанд.
 У д ӯ л — • ҷамън одил, одилон.
 У л в й — бузургону фозилон.
 Уммол — коркунон, коргузорои, пеигкорон; гумоштагон, ҷамъи омил, амалдорон.
 Уммош муатгал — амалдорн бекормонда.
 У н ф — қаҳр, зӯрӣ.
 У р ф — некӣ.
 У ю и — ҷамъи айн, ҷашмҳо.
 Фабиҳо в а ниамо — хубу шоиста.
 Фавоид — манфиат.
 Ф а р и з а — ӯҳдадор, хайр.
 Фармон ёфтан — Дар матн ба маънни фавтидан, мурдан омадааст; дар ҷон дигар ба маънни ҳукмрон шуд омадааст. Фародор — баландсоз, ғолнб.
 Фар оз — ҷамъ, фароҳам.
 Фаръ — шоҳа; ба маънни ғайри асл омадааст.
 Фасад — ранг задан.
 Фатзо — ҳукми ҳокимия шаръ, хуччат.
 Фитрок — тасмао, ки аз пасу пешн зинн асб овезанд; тасмаи борики зин, ки ба он ҳар чизро мебандаид.
 Ф ӯ э ӯ л н — худсарӣ.
 Х а б б о з — нонво, нонпаз.
 Хаворич — мазҳаби шей ва ноли гурӯҳи мусулмоноае, нп зидди

хилофат блромадаанд, чамън хорпча, хоричиён.

Х а з л о п — дармоидагӣ, хори кашидан.

Хайл — лашкар; чамоат: авлод.

Халадаллаху мулкаху — мулкаш бардавом бод.

Хала қ — кӯхна» жаида, халак шудааст — яъне нест шудаает. Хамсу хамспн в а маътин — яъне 255 хпч. <800 м.} Х а с й — ахта.

Хат ар — чоҳ, эҳтиром.

Хатгӣ — яъне рост; номи чое низ вомехӯрад.

Хидмат — ба маънии нома омадааст.

Х н ё р — ихтиёр.

Х о з а и — хазинадор, ниғаҳбоии хазина.

Хол — тағо.

Х о м — хомак.

Хуррамдинӣ — оини Бобаки Хуррамиро гӯянд.

Х ӯ ш к кардан — яъне кабоб кардаы.

Ш а и н — айб, нанг.

Ш а р и р — бадкор, бадрафтор.

Шағаб — фитнаангезн, шӯру ғавғобардорӣ.

Шақна — доруға; ба маънии ооҳиби шаҳр, миршаб омадааст.

Шореъроҳ — роҳи ом.

Шофӣ — боманфиат, фоидаовар; шифоднҳанда, мусбат, каноатбахш.

Шоън — ба маънии карматиёа омадааст.

Шухадо — чамън шаҳид; шахидон.

Эъзоз — азвз, арчмаңд, хурмат.

Эъроз — руб гардонидан, иафрат овардан; чамъи ирз, нангу номус.

Я то к — ниғаҳбонӣ, посбонн.

Ғ а б и — саҳву хато.

Ғ а й р а т — рашк.

Ғ а м з — хабаркашӣ.

Ғ а с б — зӯрӣ, маҷбурӣ.

Гид мон — хидматгорони бихишт.

Герат и дан — ғорат кардан.

Гу л б — чамъи ағлаб, беш, зиёдтар.

Ғ ӯ Р ӯ Р — фирефтан.

Қабола — навишта, санади муомила, забонхат.
 Қ а л н л — кам.
 К а л и я — пораи гӯшт.
 Карбон — чое, ки дар он камон нигоҳ дошта мешуд. Қарочӯрӣ — шамшер.
 Қаркаша — чангу ҷидол, баҳс.
 Қибал — тараф, ҷониб.
 Кайлӯла — хобн нимрӯзӣ, нстироҳати нимрӯзӣ.
 Қ и р о б а — зарфи чеиак.
 Қисса — Дар матя ба маънии ариза омадааст.
 Қ и с т — хисса, қисмат.
 Қонм — имоми дувоздахуми шеиён Маҳдиро дар назар дорад.
 Комат гуфтан — яъне азон гуфтан.
 К ў з з о т — чамъи козӣ.
 Кулуб — чамъи калб, дилҳо.
 К, ў р б — наздик, кариб.
 К, ў р б а т — наздики пайдо кардан.
 Қусур — орамидан, ки чо ба маънии марг омадааст.
 Х а б б а — дона ва як пораи ҳар чизе.
 Ҳабо ва ҳ а д а р — барбод, бар абас.
 Хавию бидъат — ҳавохоҳию куфр овардан. ҳ а в о и ч — чамъи хоҷат, чизҳои зарурӣ.
 Ҳавошӣ — чамъи ҳошия, аҳл, касон.
 Ҳ а в й — ҳавову хавас.
 Ҳад — худуд; укубати шаръӣ дар ҳаққи гунаҳкорон.
 Х а д а с — бадгӯӣ, дашном, кори бад.
 Х а ж и р — писандида, некӯ, зирак.
 Ҳазина — харч.
 Х а з м — хушёрӣ; дурандешӣ, устуворӣ.
 Ҳай — зинда; кавм, кабила.
 Ҳазимат — шикасти лашкар, парокандагӣ.
 Х а з м — дурандешӣ.
 Ҳазрат — хузур, назд; ин чо Наср ибни Аҳмадро дар назар дорад.
 Х а м и я т — нанг, ору номус.
 Ҳа мл — бор; ҳамл кунанд — яъне ҳисоб кунанд, шуморанд; анбдор.

Ха мо и л — ғилофи шамшер, банди шамшер, шамшер. Қамсоат — ҳамвн соат, қамов дам.

Харфи мӯъчам — харфи нуқтадор.

Ҳасаб₁ — шумор; хасаби вақт — ба як вақти муайян, вақти даршумор.

Ҳасин — маҳкам, устувор.

Х а с и р — бўрё.

Хасофат — устувории ақл, ирода.

Х а ш а м — хидматгорон, бузургон.

Х а ш в — паст, зиёдатӣ, каломи зоид.

Ҳ а ш р — барангехтагон, чамъомадагон.

Ҳаҷаруласвад — санги сиёҳест, ки дар Каъба нигоҳ дошта шудааст.

Ҳ и н ч о р — роҳ.

Х и р з а — бунгоҳ, чон устувор, кишвар.

Ҳирӣ (ҳиравӣ) — ҳиротӣ.

ҳИСОр_қалъа; бо девор печонидани ин ё он қасри шоҳиро меномиданд.

Х и қ д — қвна варзидан.

Х о ф н з — ниғаҳдоранда.

Ҳошимӣ— яъне шахсеро гӯянд, ки аз қабилаи араб, Ҳошим, бошад. Ҳошим ном ҳаблаи машҳуре дар арабон вучуд дорад. Ҳочиб — дарбон.

Ч а з м — устузор, қатъӣ.

Ч а з ь — мӯҳран ямапӣ, сангест снёҳ ва дорои холҳон сафед. Ч а м м о з — даванда, шутури тезгард, шутурсабор.

Чарас — занг, амирн чарас — амири маҳбусон, амири зиндонӣ.

Ҷибол — чамън чабал, кӯҳҳо.

Ҷо*нлпят— давраи пеш аз исломи мардуми арабро гӯянд. Ҷубба — чома, челақ, яктағ.

Ҷуллоб — шарбат, гулоб.

Ҷ у р м — гуноҳ.

Низомулмулк

СИЁАТНАМЕ

(на таджикском, языке)

Ороиши М. Собиров

Муҳаррири ороиш А. Муҳаммадиев

Муҳаррири техники М. Саидова

Мусаҳҳаҳ О. Исмати

БИ № 322

Ба матбаа 29. 09. 88 супурда шуд. Ба чопаш 04. 04. 89 имзо шуд. Формати 84X108¹. Коғази типографии № 2. Гарнитурааш адабӣ. Чопаш барҷаста. Ҷузъи чопии шартӣ 10,5. Ҷузъи рангаи шартӣ 10,71. Ҷузъи нашрию ҳисобӣ 11,04. Адади нашр 25000. Супориши № 1800.

Нархаш 1 с. 10 тин.

Душанбе, нашриёти «Адиб», кучаи Рӯдакӣ, 33.

Комбинати полиграфии Комитети давлатии РСС Тоҷикистон оид ба корҳои нашриёт, полиграфия ва савдои китоб.

Душанбе, кӯчаи Айни, 126